

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Β. ΔΕΡΤΙΛΗ

ΣΥΜΒΟΛΗ  
ΕΙΣ ΤΗΝ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ  
ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΤΟΥ 1821

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐπιχειροῦμεν τὴν ἀνὰ χεῖρας ἴστορικὴν οἰκονομικὴν ἔρευναν, διότι ἀποδίδομεν ἰδιαιτέρων σημασίαν εἰς τὴν γνῶσιν τῆς οἰκονομικῆς ἴστορίας τῶν τε κρατῶν καὶ λαῶν, ὅταν ἴδιας διερευνᾶται ἡ ἐποχή, ἣτις ἀποτελεῖ κατ' ἔξοχὴν βαρυσήμαντον φάσιν τῆς δράσεως ἐνὸς λαοῦ, ὡς αἱ δύο ὑπὸ ἔξετασιν μεγάλαι ἴστορικαι περίοδοι.

Πράγματι μεταξύ τόσων ἄλλων διαπρεπῶν οἰκονομολόγων καὶ ὁ πρό τινος ἀποθανὼν διάσημος καθηγητὴς J. Schumpeter<sup>1</sup> ἰδιαιτέρως ὑπογραμμίζει τὴν ἀξίαν τῆς γνώσεως τῆς ἴστορίας ὡς μεθόδου ἐρεύνης τῆς οἰκονομίας καὶ τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων αὐτῆς, διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ἔρευνητής ἀποκτᾷ ἐπαρκῆ ἔλεγχον τῶν οἰκονομικῶν γεγονότων καὶ τῆς πορείας των διὰ τὴν ἀνάλυσιν, ἐρμηνείαν καὶ κατανόησιν τῶν συγχρόνων οἰκονομικῶν φαινομένων.

Προσλαμβάνει συνάμα ὁ ἔρευνητής ἀσφαλεστέρων πεῖραν περὶ τῆς ἔξελίξεως τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς μελέτης τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, εἰς τὴν ἔλλειψιν τῆς ὄποιας κατὰ κύριον λόγον ἀποδίδονται αἱ πλάναι τῶν οἰκονομολόγων.

Ἄλλ' εἰδικώτερον προφανῆς εἶναι ὁ ἰδιαιτερος λόγος, ὅστις παραθεῖ ἥμᾶς εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ πονήματος τούτου.

Αναφέρεται εἰς τὴν μακρὰν περίοδον τῆς Ἱστορίας τῆς Οἰκονομίας τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἐν συνεχείᾳ δὲ εἰς τὸ οἰκονομικὰ μέσα τῆς περιόδου τοῦ Ἀγῶνος τοῦ Ἐλληνικοῦ Ἐθνους πρὸς ἀπελευθέρωσίν του.

Τὸν τραχὺν ἀγῶνα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας των οἱ ὑπόδουλοι Ἑλληνες διεξήγαγον ἐπὶ ἑπτὰ συνεχῆ καὶ πλέον ἔτη. Ἡτο δητῶς ἀγῶν κατ' ἔξοχὴν ἀνισος καὶ εἰς οἰκονομικὰ μέσα καὶ διεξήγετο κατὰ πανισχύρου δυνάστου.

Οοσον δύμως καὶ ἐὰν ἡ ἔξιστόρησις τῶν δύο τούτων περιόδων τῆς Οἰκονομίας τῶν Ἑλλήνων εἶναι σύντομος, ἐν τούτοις ἐκτὸς καὶ παντὸς ἄλλου διδάγματος ἡ ἄλλης ὡφελείας, φρονοῦμεν, ὅτι συνάμα ἐκ ταύτης σχηματίζει τις σαφῆ ἐκτίμησιν τῶν δυσχερειῶν, ἐναντίον τῶν ὄποιων ἐπάλαιεν ὁ εἰς τὴν πάτριον γῆν ὑπόδουλος Ἐλλην ὑπὸ καθυστερημένον κατακτητὴν καὶ ὑπὸ καταθλιπτικούς δι' αὐτὸν ὄρους, ἵνα βελτιώσῃ τὴν οἰκονομικὴν προσπάθειάν του, καλλιεργῶν τὴν γῆν, ἐπιδιδόμενος εἰς τὴν βιοτεχνίαν, διενεργῶν ἐμπόριον καὶ ἀποδύμενος εἰς τὸ ναυτικὸν ἐμπόριον, αὐλακώνων τὰς θαλάσσας, τῶν ὄποιων ἀπὸ τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἴστορίας του ἥτο γνώριμος καὶ μὲ τὰ κύματα τῶν ὄποιων ὁ Ἑλλην παλαίων, ἀνεδείχθη, ἔξυψωσεν ἔκατὸν καὶ ἐδημιούργησεν ἴστορίαν,

1. Πρβλ. J. Schumpeter, History of Economic Analysis, London 1955, σελ. 13 καὶ ἐπ. Π. B. Δερτιλῆ, Παραδόσεις Ἱστορίας Οἰκονομικοῦ Βίου, Θεσσαλονίκη 1966.

ἡ δούλια διέσωσε τὸν ἴδιον του πολιτισμὸν καὶ ἐπ' ἀγαθῷ ἐπηρέασε τὰς τύχας τῆς Ἀνθρωπότητος.

‘Αλλ’ ἔξι ἵσου μέγιστον καὶ ἀξιοθαύμαστον ἐνδιαφέρον ὡς οἰκονομικὸν φαινόμενον ἐμφανίζει καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ ἐν διασπορᾷ “Ελληνος, δρῶντος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ἐκτὸς τῆς πατρώας γῆς, εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ὃπου δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀναπτύξῃ οἰκονομίαν, κατίσχυσε δὲ εἰς τὰς περιοχάς, ὃπου ἔζησε, ἀνεδείχθη καὶ ἐπεκράτησεν εἰς αὐτάς, ξένος πρὸς αὐτάς δέ, ἀνύψωσε τὴν οἰκονομίαν εἰς βαθὺδὸν ὅσον οὐδέποτε ὁ ‘Ελληνισμὸς ὑπῆρξεν εὑρύτερος ἀπὸ τοὺς μετὰ τὴν “Αλωσιν χρόνους, δὲ διεσπάρη ἀνὰ τὸν κόσμον<sup>2</sup>.

Συνάμα δόμως ὁ ἐν διασπορᾷ “Ελλην ἡδυνήθη νὰ συμβάλῃ πολλαπλῶς εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως καὶ τῆς οἰκονομίας καὶ τοῦ ὑποδούλου “Ελληνος. ‘Ἐπεβοήθησεν ἐπίσης εἰς τὴν ἀφύπνισιν καὶ προπαρασκευὴν τοῦ ’Αγῶνος, ὡς καὶ ὁ ὑπόδοουλος “Ελλην, θυσιάσας καὶ αὐτὸς ὑλικὰ μέσα, τὰ ὄποια συνέβαλλον εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ ’Αγῶνος ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως του, ὡς ἀλλωστε ὁ ὑπόδοουλος ἔθεσε εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ’Αγῶνος τὰ ὑλικὰ μέσα, τὰ ὄποια εἶχεν ἀποκομίσει κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, διενεργῶν τολμηρὸν ναυτικὸν ἐμπόριον, τὸ δοῦλον ἀνέκοψεν δόμως μετὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ’Αγῶνος ὡς καὶ τὴν λῆξιν του.

Εἰς τὴν σύντομον ἔξιστόρησιν, τὴν ὄποιαν ἥδη ἐπιχειροῦμεν, ὑποβαλλόμεθα εἰς μίαν προσπάθειαν εἰς τὸ νὰ ἐμφανίσωμεν τὰ οἰκονομικὰ μέσα τοῦ ’Αγῶνος τοῦ 1821. Βεβαίως προσεκρούσαμεν εἰς πλέιστας δυσχερείας, τὰς ὄποιας δόμως, ὡς φρονοῦμεν, θὰ κατανοήσῃ τις ἐκ μιᾶς προσεκτικῆς ἀναγνώσεως τοῦ συντόμου τούτου πονήματος.

“Οσον δόμως καὶ ἀν δὲν εἶναι ἀπόλυτος ἡ ἀκρίβεια τῶν ἀριθμῶν καὶ πορισμάτων τῆς ἔρευνης ταύτης, φρονοῦμεν, ὅτι προσφέρει ἡ προσπάθεια ἡμῖν συμβολὴν εἰς τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν διαφώτισιν ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν πόρων τῆς χρηματοδοτήσεως τοῦ ἀνυπερβλήτου ’Αγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας.

Διὰ τοῦτο καὶ ἔλαν ἡ περίοδος τῆς Τουρκοκρατίας χρονικῶς δὲν συμπίπτει μὲ τὴν περίοδον τοῦ ’Αγῶνος, ἐπειδὴ δόμως πολλαπλῶς συνέβαλε εἰς τὴν προπαρασκευὴν καὶ ἐπεβοήθησε τὰ μέσα τῆς χρηματοδοτήσεώς του, ἐκ τοῦ λόγου τούτου εὐλόγως περιλαμβάνεται εἰς τὸν τίτλον τοῦ συντόμου τούτου πονήματος, ἐπιγραφομένου ὡς *Συμβολὴ εἰς τὴν δημοσιονομικὴν Ἰστορίαν τοῦ ’Αγῶνος τοῦ Εἴκοσιένα*.

‘Οπωσδήποτε μοῦ ἔλαχεν ἡ εὐκαιρία πρὸς ἀπόδοσιν ἔλαχίστης τιμῆς εἰς τοὺς ἀφθάστους μαχητὰς τοῦ ’Ιεροῦ ’Αγῶνος τοῦ 1821, ἡ ἀδάμαστος θέλησις καὶ ἡ ἀδούλωτος ψυχὴ τῶν δούλων συνεχίζει τὸν ’Αγῶνα, συγκινοῦσα τὴν Οἰκουμένην καὶ ἐν μέσῳ δολοπλοκιῶν καὶ ἀντίξοοτήτων διέσωσε τὸν ’Αγῶνα καὶ ἔξησφάλισε τὴν ἔθνικὴν ἀνεξαρτησίαν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους “Ελληνας.

2. Πρβλ. σχετικῶς *N. Τωμαδάκη*, Αἱ ‘Ελληνικαὶ Κοινότητες τοῦ ἔξωτερικοῦ ὡς παράγων τῆς ‘Ελληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Περιοδικὸν «Αθηνᾶ», ’Αθῆναι 1953.

Καὶ εἰς τὸ fuit Grecia τοῦ Metternich, ὁ μαχητὴς τοῦ ἀνίσου ἀγῶνος τοῦ 21 ἀπαντᾶ est Grecia. Ἐν προκειμένῳ λοιπὸν ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ Ἰδέα ἐπιβάλλεται εἰς τὰ ἀνθρώπινα συμφέροντα καὶ διὰ ἀντιθέτως δὲν εἶναι ὁ ἀπλοῦς ὑλικὸς ὑπολογισμός, διστις κάμπει καὶ ἔξαφανίζει τὴν Ἰδέαν<sup>3</sup>, ἡ ὁποία ἐνεψύχωνε τοὺς μαχητὰς τοῦ Εἴκοσιένα.

3. Βλέπε Καθηγητοῦ Ι. Ζέπον, Τὸ δίδαγμα τῆς 25ης Μαρτίου 1821, Λόγος Πανηγυρικός, Θεσσαλονίκη 1948.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

### Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΙ

*a') Εἰσαγωγικαί τινες ἀπόψεις.*—'Η διερεύνησις τῶν ὅρων, ὑπὸ τοὺς ὄποιους ἔξελίσσεται ἡ οἰκονομία τοῦ ὑποδούλου 'Ελληνισμοῦ ἐπὶ Τουρκοκρατίας καὶ δὴ κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἀγώνων αὐτοῦ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς 'Ανεξαρτησίας του προσφέρει γενικώτερον καὶ κατ' ἔξοχὴν πολλαπλοῦν ἐνδιαφέρον, εἴναι δὲ ἐπίσης κατ' ἔξοχὴν δυσχερής ἐκ πλείστων λόγων.

Καὶ πρῶτον, εἴναι γνωστόν, ὅτι καθυστερημένη ἦτο τόσον ἡ οἰκονομία τοῦ δυνάστου ὅσον καὶ ἡ δημοσιονομικὴ διοίκησις τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας<sup>4</sup>. Εὔθὺς ἐξ ἀρχῆς λοιπὸν δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ὁ δυνάστης δὲν εἶχε προπαρασκεύην, ἵνα διὰ τῆς διοικήσεως αὐτοῦ προαγάγῃ γενικώτερον τὴν οἰκονομίαν εἰς τὰς περιοχάς, εἰς τὰς ὄποιας ἐπέξεταθη. 'Ἐπὶ πλέον δὲν εἶχε καὶ διάθεσιν εἰδικώτερον, ἵνα προαγάγῃ τοὺς ὄρους τῆς οἰκονομίας τοῦ ὑποδούλου "Ελληνος, τὸν ὄποιον ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν του ὑπῆγαγε. 'Εξησθέντες λοιπὸν τὰς ἀρετὰς τοῦ "Ελληνος ὡς παράγοντος τῆς οἰκονομίας, ὅπου ἔδρα κατὰ τὸ παρελθόν καὶ ἐπεκράτει εἰς τὴν οἰκονομίαν ἀνὰ τὴν Μεσόγειον.

Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπηκολούθησε μεγάλη πτῶσις τῆς οἰκονομίας εἰς τὰς περιοχὰς τῆς παλαιᾶς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ὅπου ὁ Τούρκος κατακτητής ἐξηπλοῦτο. Οἱ Τούρκοι, ὡς ἀσιατικὸς λαός, εἶχον ἐπίπεδον πολιτισμοῦ καὶ οἰκονομίας κατ' ἔξοχὴν χαμηλόν. 'Ως εἴναι γνωστόν, ἡ οἰκονομία τῶν Τούρκων ἦτο καθυστερημένη ἀγροτικὴ οἰκονομία, φεουδαρχικῆς μορφῆς. Εἶναι ἐπίσης γνωστόν, ὅτι ἴδιως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ XV αἰῶνος, ὅτε ἡ Τουρκικὴ Αὐτοκρατορία συνεπλήρωνε τὰς κατακτήσεις αὐτῆς καὶ ὑποκαθίστα κυρίως τὴν παλαιὰν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν, κατὰ τὴν ἴδιαν ἐποχὴν εἰς τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἡ οἰκονομία ἀνεζωγονεῖτο ἐκ πλείστων λόγων, ἴδιως δὲ ἔνεκα τῶν διὰ θαλάσσης ἀνακαλύψεων Νέων Χωρῶν, εἰσήρχετο δὲ εἰς τὴν Δύσιν ἡ οἰκονομία εἰς τὴν περίοδον τῆς παγκοσμίου

4. "Ινα περιορισθῶμεν εἰς τὴν δημοσιονομικὴν διοίκησιν τῆς Τουρκικῆς Αὐτοκρατορίας, ὑπενθυμίζομεν τὴν ἔλλειψιν τῆς συντάξεως Προϋπολογισμῶν τῶν Οἰκονομικῶν αὐτῆς. 'Ως γράφει ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος 'Α. Μ. 'Ανδρεάδης, συνετάσσοντο μὲν πολλαπλοῖ Προϋπολογισμοῖ, οὐχὶ δύμας πάντοτε δημοσιευόμενοι, μόλις δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1863 ἐδημοσιεύθη δὲ πρᾶτος ἐπίσημος Προϋπολογισμός. Βλέπε 'Ανδρέου M. 'Ανδρεάδου L'administration financière de la Grèce sous la domination Turque, εἰς "Εργα αὐτοῦ, τ. A', σελ. 675 καὶ ἐπ., ἔκδοσις Νομικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν, Ἀθῆναι 1938.

ἐμπορικῆς ἔξαπλώσεως, δηλαδὴ εἰς ἐν στάδιον, ὅπερ ἀπετέλει νέαν ἔξόρμησιν τῆς οἰκονομίας εἰς τὴν Δύσιν.

Εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρήσῃ τις, ὅτι κατὰ ἐν μέρος τὴν πρώτην ταύτην ἔξόρμησιν τῆς οἰκονομίας εἰς τὴν Δύσιν τούλάχιστον ἐπετάχυνεν ἡ πτῶσις τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας.

Πράγματι εἶναι γνωστόν, ὅτι ἡ οἰκονομία εἰς τὴν Βυζαντινὴν Αὐτοκρατορίαν μέχρι τῆς πτώσεως αὐτῆς δὲν ἦτο τούλάχιστον ὀλιγώτερον ἀνεπτυγμένη ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης. Ἡ πτῶσις ὅμως τῆς οἰκονομίας τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ καθυστερημένον κατακτητὴν ἀπέβη οὐχὶ ἀπλῶς ἀναπόθευκτος. Ἐπὶ πλέον, καθ' ἡμᾶς, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπικοινωνία μετὰ τῶν Ἰνδῶν διὰ τῶν χερσαίων συγκοινωνιῶν δὲν ἦτο ἐκ πλείστων λόγων ἐπὶ Τούρκων ἀσφαλής, ὡς ἦτο ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τὸ γεγονός τοῦτο ὑπεκίνησε κατὰ ἐν μέτρον εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς ἀναζητήσεως θαλασσίων ὁδῶν πρὸς τὰς Ἰνδίας, αἵτινες ὡς γνωστὸν συνάμα τυχαίως ὠδήγησαν εἰς τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ κέντρον τῆς οἰκονομίας, ἐνῶ τοῦτο πρότερον ἐπλαισιοῦτο εἰς τὴν Μεσόγειον Θάλασσαν, μετατοπίζεται εἰς τὸν Ἀτλαντικὸν Ὁκεανὸν καὶ ἡ οἰκονομία προσλαμβάνει παγκόσμιον μορφὴν καὶ ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν ἡ πολλαπλῶς καθυστερημένη τουρκικὴ οἰκονομία δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀκολουθήσῃ, ἀφοῦ ἐπὶ πλέον ἦτο μακρὰν τοῦ κέντρου τῆς παγκοσμίου οἰκονομίας.

Ἡ πτῶσις λοιπὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις ἀπετέλει κέντρον διαμετακομιστικοῦ ἐμπορίου μετὰ τῶν Ἰνδῶν, δὲν συνέβαλε μόνον εἰς τὴν Ἀναγένωσιν τῶν Γραμμάτων εἰς τὴν Δύσιν· ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων καὶ τῶν νέων ὅρων τῆς οἰκονομίας, καθ' ἡμᾶς, ἐπετάχυνε τὰς μεγάλας θαλασσίας ἔξερευνήσεις, τῶν ὁποίων ἐν ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ διαμόρφωσις τῆς παγκοσμίου οἰκονομίας μὲ κέντρον τὸν Ἀτλαντικὸν Ὁκεανόν.

β') Ἡ οἰκονομία τοῦ ὑποδούλου "Ἐλληνος ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ἰδίως κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας. — Εἰδικώτερον ἡ οἰκονομία τῶν Ἑλλήνων ἰδίως κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας τῆς δουλείας, ἐκ πλείστων λόγων, περιῆλθεν εἰς κατ' ἔξοχὴν χαμηλὸν ἐπίπεδον.

Καὶ πρῶτον, παρετηρήθη μεγάλη μείωσις τοῦ Ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ ἐξ αἰτίας τῶν διωγμῶν, εἰς τοὺς διποίους ὑπερβάλλετο τὸ Ἐλληνικὸν στοιχεῖον, τῶν ἀρπαγῶν τῶν Ἐλληνοπαίδων καὶ τῆς κατατάξεως αὐτῶν εἰς τὰ τάγματα τῶν γενιτεσάρων, τοῦ ἐξισλαμισμοῦ Ἐλλήνων, Χριστιανῶν τὸ θρήσκευμα, ἀκόμη δὲ ἐξ αἰτίας τοῦ ἔκπατρισμοῦ τῶν Ἐλλήνων, οἵτινες ἀνεζήτουν τύχην εἰς ἄλλα κράτη, ἰδίως τῆς Εὐρώπης ἢ τὰς Παραδούναβίους περιοχὰς καὶ τὴν Ρωσίαν, ἐφ' ὅσον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀσκοῦν ρόλον εἰς τὴν Ἀ. Μεσόγειον

Ἐξ ἄλλου, δεύτερον, ἡ οἰκονομία γενικώτερον προσέλαβεν ἀγροτικὸν χαρακτῆρα, ἐνῶ διὰ τὴν μεγάλην καὶ συμπαγῆ ἀγροτικὴν μάζαν ὁ ἔκπατρισμὸς

δὲν ἦτο εὐχερής, διότι μεταξύ ἄλλων καὶ δεσμοὶ ψυχολογικοὶ τὴν συνεκράτουν εἰς τὴν πατρών γῆν, 'Εστερεῖτο ὅμως τῶν μέσων καλλιεργείας, διότι οὐδεμία πρόνοια ἐλαμβάνετο ἀπὸ τὸν κατακτητὴν πρὸς βελτίωσιν τῶν ὅρων τῆς ζωῆς ὡς καὶ τῆς οἰκονομίας. 'Αντιθέτως ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία τοῦ ὑποδούλου 'Ελληνικοῦ πληθυσμοῦ δὲν ἦτο ἀσφαλής.

«Πρὸς τί λοιπὸν νὰ κοπιάζουν οἱ ἄνθρωποι - "Ελληνες», γράφει ὁ Γάλλος περιηγητής Savary καὶ συνεχίζει: «έὰν ἔσπειρον τοὺς ἀγρούς των, ἥδυνατο νὰ ἐκληφθοῦν ὡς εὐποροῦντες καὶ ὁ πρῶτος τυχὸν Τοῦρκος Ἀγᾶς θὰ ἐπέπιπτε κατὰ τῆς περιουσίας των». Πράγματι, μὲ τὰ μελανώτερα χρώματα περιγράφεται<sup>5</sup> ὑπὸ τοῦ περιηγητοῦ ἡ ζωὴ ἐν 'Ελλάδι κατὰ τὴν περιόδον τῆς δουλείας. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ γραφόμενα ὑπὸ τοῦ Γάλλου διπλωμάτου καὶ ἴστορικοῦ E. de Pouqueville, δστις ἐπὶ λέξι ἀναφέρει ὅτι «...Τὸ Ὁθωμανικὸν Κράτος εἶναι ἡ χώρα τῆς συμφορᾶς... Οὔτε τάξις ὑπάρχει, οὔτε ἀσφάλεια, οὔτε ἡρεμότης ἥθων. 'Ο ἔχων ὀλίγα χρήματα, κρύπτει αὐτὰ ἐντὸς τῆς γῆς. 'Ο ἔχων πολύτιμα σκεύη, τὰ κρύπτει ἐντὸς τοῦ γυναικωνίτου. "Εκαστος ζῆται εὐτελῶς...». Αἱ σύντομοι αὐταὶ γραμμαί, γραφόμεναι ὀλίγον πρότερον τῆς περιόδου τοῦ 'Αγῶνος, ἀπεικονίζουν ἰδίως τὴν ζωὴν τῶν ὑποδούλων 'Ελλήνων καὶ εἶναι γενικώτερον χαρακτηριστικά, διότι ὁ συγγραφεὺς ὑπηρέτησε παρὰ τῷ Ἀλῆ Πασᾶ τῶν Ιωαννίνων.

Εἶναι ὅμως ἀναγκαῖον νὰ διασαφηνισθῇ, ὅτι οἱ μελανοὶ χαρακτηρισμοὶ

5. Εἶναι δυνατὸν νὰ ἀντληθοῦν πληροφορίαι, ιδίως ἀπὸ τὰς περιηγήσεις πλείστων περιηγητῶν, οἵτινες καὶ ἀδημοσίευσταν σχετικὰ στοιχεῖα, ὡς οἱ κάτωθι:

Savary, Lettres sur la Grèce, Paris 1778.

Mouradja d'Ossen, Tableau général de l'empire Ottoman, Paris 1824.

Choisel - Gouffier, Voyages pittoresques en Grèce, Bruxelles 1823.

Smart Hughes, Travels in Greece and Albania, London 1820.

H. Holland, Travels in the Ionian Isles, Albania, Thessaly, Macedonia during the years 1812 and 1813, London 1815.

Pitton de Tournefort, Relation d'un voyage du Levant, Lyon 1717.

D. et N. Stéphanopoli, Voyages en Grèce pendant les années 1797-98, Londres 1800.

Βλέπε ἐπίσης A. M. Andréadès, op. cit., ἐπίσης Εὐαγγέλου Φωτιάδη, 'Η Οἰκονομικὰ τῶν 'Ελλήνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Οἰκονομικὴ καὶ Λογιστικὴ 'Εγκυροπαιίδεια, Τόμος Δ' ('Ελλάς), 'Αθῆναι 1958, διευθυνομένη ὑπὸ Νικολάου Ἀλικάτου - Γεωργίου Μουσταφέλλου, εἰς τὴν Συντακτικὴν Ἐπιτροπήν, τῆς ὁποίας μετείχομεν. 'Ομοίως βλέπε F. Beaujour, Tableau du commerce de la Grèce depuis 1787 à 1797, deux volumes, Paris 1800. 'Ομοίως βλέπε P. B. Δερτιλῆ, Παραδόσεις 'Ιστορίας Οἰκονομικοῦ Βίου, Θεσσαλονίκη 1966, σελ. 245 καὶ ἐπ., τοῦ ἴδιου, Introduction to the stages of the economy of Greece, International Review of the History of Banking, Librairie Droz, Génève 1969, σελ. 265 καὶ ἐπ., ὅμοιως βλέπε Λαζ. Χουμαΐδη, 'Η Δημοσία Οἰκονομία ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Περιοδικὸν Σπουδαίων, Πειραιεὺς 1966. 'Επίσης βλέπε E. de Pouqueville, Voyages en Grèce, (6 τόμοι), Paris, 1828 (β' ἔκδοσις).

τόσον τοῦ Pouqueville, ὃσον καὶ ἄλλων ζένων περιηγητῶν εἰς τὴν ὑπόδουλον Ἑλλάδα κατὰ τὴν περίοδον τῆς παλαιᾶς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, δὲν νοεῖται νὰ διατυπωθοῦν οὐδὲ καὶ νὰ συνδεθοῦν μὲ τὴν ζωὴν καὶ τὴν λειτουργίαν τῆς νέας Τουρκικῆς Δημοκρατίας, εἰς τὴν δποίαν ἀξιόλογοι πρόοδοι ἔχουν συντελεσθῆ.

‘Αλλ’ ἐπίσης, τρίτον, πρέπει νὰ σημειωθῇ κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἡ ἐπαγγθῆς καὶ ἡ αὐθαίρετος φορολογία, ἡ ὅποια εἰδικώτερον δὲν ηγύνει τὸν ὑπόδουλον Ἑλληνισμόν. ‘Ο κεφαλικὸς φόρος, περισσότερον γνωστὸς ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «χαράτσι» (kharadji), ώς καὶ ἡ λοιπὴ ἐπὶ τούτων φορολογία, ἥτις ἐπεβάλλετο ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ εἰς τὸν ὑπόδουλον “Ἐλληνα, κατέθλιψε τὴν οἰκονομίαν αὐτοῦ. Περὶ τῶν φόρων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐπανερχόμεθα κατωτέρῳ<sup>6</sup>. Κατ’ ἔξοχὴν ἐπαγγθῆ ἥσκαν τὰ βάρη καὶ οἱ φόροι ἐπὶ τῆς κατεχομένης γῆς ὑπὸ τῶν ὑποδούλων Ἐλλήνων. ’Εκ τοῦ λόγου τούτου διεμορφώθη μέγιστον ἀγροτικὸν πρόβλημα εἰς βάρος τῶν ὑποδούλων Ἐλλήνων.

Πλούσια στοιχεῖα, ἀναφερόμενα εἰς τὴν οἰκονομίαν, ώς καὶ γενικώτερον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ὑπόδουλου Ἐλληνος, ίδιως δὲ ἐν Μακεδονίᾳ, ἀνευρίσκονται εἰς τὸ ἔργον τοῦ καθηγητοῦ *A. E. Bakalopoulou*, Ἰστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, δπου ἀνευρίσκεται συνάμα πλουσία βιβλιογραφία, ἀναφερομένη ἐπίσης εἰς τὰ οἰκονομικὰ τῶν Ἐλλήνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας<sup>7</sup>.

γ') *H. Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκησις καὶ τὰ παραχωρηθέντα προνόμια*.— ‘Αλλ’ ὁ ἐρευνητής τῆς ζωῆς τῶν Ἐλλήνων ώς καὶ τῆς οἰκονομίας αὐτῶν ἐπὶ Τουρκοκρατίας δὲν νοεῖται, δπως παραίδῃ τὴν θέσιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τὴν “Αλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως<sup>8</sup>, τὰ παραχω-

6. Πρβλ. σχετικῶς ἐπίσης *A. M. Ἀνδρεάδον*, op. cit., σελ. 685 καὶ ἐπ.

7. Δίκαιοι εἶναι, δπως ὑπενθυμίσωμεν μεταξὺ ἄλλων τὴν ἐργασίαν τοῦ *I. K. Βασδαρέλλη*, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας ἀγῶνας, 1796-1832, (Βραβεῖον Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν) ἔκδ. β', Θεσσαλονίκη 1950, τοῦ ίδιου, ‘Αρματωλοὶ καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1948, ώς καὶ πολλαπλᾶς ἐκδόσεις τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν (ἔδρα ἐν Θεσσαλονίκῃ).

8. Πρβλ. σχετικῶς, *A. M. Ἀνδρεάδον*, op. cit., σελ. 710 καὶ ἐπ. ‘Αλλὰ περὶ τῆς πραγματικῆς σημασίας τῶν προνομίων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὰ ὅποια ἴσχουσαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας, διετυπώθησαν ἄξιαι προσοχῆς ἀπόφευεις ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ *Nikolaos Pantaζopoulos*, Τινὰ περὶ τῆς ἐννοίας «τῶν προνομίων» ἐπὶ Τουρκοκρατίας (‘Ανατ. ἐκ τοῦ Ἀρχείου Ἰδιωτικοῦ Δικαίου, τ. 10 τοῦ 1943), τοῦ ίδιου, βλέπε σχετικῶς διαφωτιστικὴν εἰσήγησιν (Rapport) ὑπὸ τὸν τίτλον Mythical and pragmatical elements in the concept of the Islamic Privileges to the Christians, Ἀθῆναι 1970. ‘Η εἰσήγησις αὕτη (Rapport) ὑπεβλήθη εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις συνελθόν Διεθνὲς Συνέδριον τῆς Association Internationale des Etudes du Sud - Est Européen τὴν 7-13 Μαΐου 1970. ’Αλλὰ βλέπε ἐπίσης *K. Παπαρρηγοπούλου*, Τὰ Διδακτικώτερα Πορίσματα τῆς Ἰστορίας τοῦ Ἐλληνικοῦ

ρυθέντα προνόμια ύπο τοῦ κατακτητοῦ εἰς τινας ὄρεινάς περιοχάς, ὡς εἰς τὴν Μάνην, τὴν Χῖον, τὴν Χαλκιδικήν, ὡς καὶ τὸ "Αγιον" Όρος, τοῦ δόποίου ἡ ἀνεξαρτησία διασφαλίζεται διὰ καταβολῆς ἐτησίου φόρου. (Βλέπε ὅμιλον 'Ακαδημαϊκοῦ ΙΙ. Μπρατσιώτου, Πρακτικά 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν 1963, σελ. 579).

'Επίσης δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παρίδῃ ὁ ἔρευνητής τὰς μορφὰς τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, αἴτινες ἐν σχέσει πρὸς τὸν ὑπόδουλον "Ἐλληνα διεμορφώθησαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Κατὰ τὸν K. Παπαρρηγόπουλον (op. cit., σελ. 400 καὶ ἐπ.), «πᾶσα πόλις καὶ πᾶν χωρίον εἶχον τοὺς ἰδίους αὐτῶν ἀρχοντας, οἵτινες ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῶν Χριστιανῶν ὀνομάζοντο δημογέροντες ἢ προεστοί».

'Η ἔρευνα ἐν προκειμένῳ δὲν νοεῖται νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ τῶν μορφῶν τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν ὑποδούλων Ἐλλήνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας εἰς τὰς μεταξύ αὐτῶν σχέσεις καὶ γενικώτερον.

'Αλλ' εἶναι βέβαιον, δτι τόσον ἡ Ὁρθοδόξος Ἐκκλησία, δσον καὶ οἱ ὑπόδουλοι "Ἐλληνες, ἔξ αἰτίας τῆς διατηρήσεως τῶν τοπικῶν μορφῶν αὐτοδιοικήσεως, ὑπέκειντο εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν δαπανῶν των, ἀναγκαίων διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν τῶν Κοινοτήτων τούτων, τὰς δόποιας ἐπετέλουν, χωρὶς τὴν συμμετοχὴν τοῦ Κατακτητοῦ εἰς τὰς δαπάνας αὐτῶν. Οὕτω εἰσέπραττον δι' ἰδίων δργάνων εἰσφοράς ἐκ τῶν μελῶν τῆς Κοινότητος.

Οὐδὲ ἡ Ὁρθοδόξος Ἐκκλησία διέφευγε τῆς μὴ πληρωμῆς παροχῶν πρὸς τὸν Κατακτητήν, δστις ὅμως δὲν μετεῖχεν εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν σκοπῶν αὐτῆς πραγματοποιουμένας δαπάνας, αἴτινες ἀντιμετωπίζοντο ἐκ πηγῶν, αἱ δόποιαι οὐδεμίαν σχέσιν εἶχον μὲ τὸ "Οθωμανικὸν Δημόσιον Ταμεῖον, ἀλλ' ἐπεβάρυνον τὰ τε μέλη τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας — ιερεῖς ἢ ἐπισκόπους — καὶ τὸν χριστιανικὸν πληθυσμόν. 'Ἐπὶ πλέον ἔχρησιμοποιοῦντο αἱ καταλειπόμεναι περιουσίαι ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων καὶ τῶν ἀγάμων ιερέων, τὰς δόποιας ὅμως ὑπέβλεπε ὁ Κατακτητής. Διὰ τοῦτο τὰ Οἰκονομικὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἦσαν ἀσταθῆ καὶ ἀξιοθήρηντα. Δυσχερής ἦτο ὁ πωαδήποτε ἡ θέσις τῶν Ἐλλήνων, τῶν δοπίων αἱ περιουσίαι, ὡς ἐκ τῆς αὐθαιρέτου φορολογίας, περιήρχοντο εἰς τὸν Κατα-

"Ἐθνους, σελ. 339 καὶ ἐπ., δπου ἀναφέρονται ἐν ἐκτάσει: 'Οργάνωσις τοῦ Νέου 'Ἐλληνισμοῦ, Ἐκκλησία, ἀποδθεῖσα αὐτῇ ἔξουσία, Δευτοπαθήματα. 'Ἐν συνεχείᾳ αὐτόθι ἐν σελ. 367 καὶ ἐπ. ἀναφέρονται: "Αρχοντες, Μεγάλοι Διερμηνεῖς, 'Ηγεμόνες Βλαχίας καὶ Μολδανίας, δπου γίνεται λόγος, δτι πρὸς τοὺς "Αρχοντας δὲν ἀνέλαβε ὁ Κατακτητής οἵας πρὸς τὸν κλῆρον ὑποχρεώσεις· μεταξύ ἀλλων ἀναφέρεται ἐν συνεχείᾳ αὐτόθι, δτι οἱ 'Ηγεμόνες "Ἐλληνες τῶν ἀνωτέρω Παραδουναβίων Χωρῶν, ὡς οἱ Καντακουζηνοί, Μαυροκορδάτοι καὶ τόσοι ἀλλοι, προσήγαγον τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὰς χώρας ταύτας, οἱ δὲ M. Διερμηνεῖς ηγετούσαν νὰ ἀναδειχθῶσιν, καὶ νὰ παρέχουν πρὸς τοὺς δμοεθνεῖς τῶν προστασίαν. 'Ἐν συνεχείᾳ αὐτόθι ἐν σελίδῃ 399 καὶ ἐπ. γίνεται λόγος περὶ δργανώσεως τοῦ Νέου 'Ἐλληνισμοῦ εἰς Κοινότητας.

κτητήν<sup>9</sup>, διὰ τῆς ἐπαχθοῦς καὶ κυρίως τῆς αὐθαιρέτου φορολογίας παράθει τὸν ὑπόδουλον "Ἐλληνα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν ὑπὸ τοιούτους ὄρους καλλιεργούμενην γῆν. Οἱ Τοῦρκοι οὕτως ἀπέβαινον κύριοι τῶν εὐφοριωτέρων γαιῶν, δισον καὶ ἔάν, ὡς εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἥσαν ὀλιγάριθμοι. .

"Ἐπὶ πλέον ὅμως οἱ ὑπόδουλοι "Ἐλληνες ὑπέκειντο εἰς δαπάνας καὶ ἄλλα βάρη ἐπ' ὀφελεῖξι ιδίως τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων, οἱ ὅποιοι διενήργουν κατὰ καιροὺς ἐπιθεωρήσεις, περιερχόμενοι τὴν ὑπαίθρον. Προσέτι Τοῦρκοι ἀνώτεροι ὑπάλληλοι, περιερχόμενοι τὰς Ἐπαρχίας, ἐπωφελοῦντο τῆς εὐκαιρίας, ἵνα ἀποσπάσουν δωρεάς — οὓχι ἀσημάντους —, προοριζομένας πρὸς ἔξαγορὰν τῆς προστασίας τῶν Κοινοτήτων, ιδίως δὲ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μὴ ἀναμίξεως τῆς Ὁθωμανικῆς δικαιοισύνης εἰς τὰς μεταξὺ τῶν ὑποδούλων Ἐλλήνων σχέσεις. "Οσον ἀφορᾷ τὰ παραχωρούμενα προνόμια εἰς τινας ὁρεινὰς περιοχάς, ὡς εἰς

9. Περιοριζόμεθα εἰς συντέμους γραμμάτας νὰ μνημονεύσωμεν τὸ ἰσλαμικὸν πολεμικὸν δίκαιον τοῦ Σουλτάνου Σουλεϊμάν, καθ' ὃ δρίζεται ὅτι πᾶσα χώρα τῶν ἀπίστων διὰ πολέμου ἀλωθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἰμάμη ἢ τοῦ Καλίφου τῶν πιστῶν διανέμεται εἰς τοὺς πιστοὺς κατακτητὰς μετ' ἀφαίρεσιν τοῦ νομίμου πέμπτου ἢ ἀναγνωρίζεται ἢ ὑπὸ αὐτῆς ἰδιοκτησία τῶν κατοίκων ἐπὶ πληρωμῇ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου διὰ τὰ ἄποικα, ἐγγείου φόρου δὲ διὰ τὰς γαλας. "Εξ ἀλλού τὰ κτήματα ταῦτα μετεβιβάζοντο διὰ κληρονομίας ἔναντι πληρωμῆς μικροῦ φόρου. "Ἐξηροῦντο τῆς κληρονομικῆς μεταβιβάσεως αἱ δημόσιαι γαῖαι καὶ τὰ βασικοφιάλητα κτήματα, πλὴν τῶν διτλῶν βασικοφιάλων, δηλαδὴ ἔκεινων ἐπὶ τῶν ὅποιων ὁ ἐκμισθωτῆς ἔναντι καταβολῆς ἑκάστοτε τοῦ ἐμπροθέσμου μισθώματος ἀπέκτα τὸ διηγεκές δικαίωμα χρήσεως. Πρβλ. Τάκη Πιπινέλη, Πολιτικὴ Ἰστορία τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Παρίσιοι 1927, σελ. 15, ὁμοίως βλέπε ἐκτενέστερον Λ. Λ. Ζωγράφου, Ἡ Ἰστορία τῆς Ἐλληνικῆς Γεωργίας, 1821-1832, τ. Β', σελ. 103. "Ἐπὶ πλέον τοῦ κεφαλικοῦ φόρου, τοῦ ὅποιου ἢ εἰσπραξὶς ἐγίνετο διὰ δημοσίων ἐκμισθωτῶν, προσετίθεντο οἱ πραγματικοὶ φόροι ἐπὶ τῆς γῆς — τῆς δεκάτης — καὶ πολλαπλοὶ ἄλλοι φόροι, ὡς ὁ στρεμματικὸς φόρος καὶ ἄλλοι. "Αλλὰ πρέπει νὰ ὑπενθυμίσωμεν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι καταλαβόντες τὴν Ἐλλάδα ὑποκατεστάθησαν εἰς τὴν κυριότητα τῶν γαιῶν, αἵτινες ἀνῆκον εἰς τὸ προκάτοχον κράτος, δηλ. Φράγκους, Βενετούς ἢ Βυζαντινούς. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διεμορφώθη ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐν φεουδαρχικὸν σύστημα ἰδιοκτησίας. Τὸ Τουρκικὸν ὅμως προέβαινεν εἰς τὴν διανομὴν τῶν γαιῶν τούτων εἰς τοὺς νέους κατακτητάς, κυρίως δὲ εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς ἀρχηγούς καὶ τοὺς Τούρκους μεγιστάνας. Πρβλ. ἐκτενέστερον Τάκη Πιπινέλη, ορ. cīt., σελ. 11 καὶ ἐπ. Προφανὲς εἶναι, ὅτι ἐκ τοῦ λόγου τούτου προέκυψε ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἐν κατ' ἔξοχὴν ἐπαχθὲς ἀγροτικὸν πρόβλημα εἰς βάρος τῶν ὑποδούλων Ἐλλήνων ἀγροτῶν, οἵτινες περιήρχοντο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προτιμοῦν τὴν καλλιέργειαν τῶν Τουρκιῶν βασικοφίων. "Ἡ θέσις τῶν Ἐλλήνων ὑποδούλων ἐξειροτέρευε ἐκ τῶν αὐθαιρεστῶν τῶν Τούρκων ὑπαλλήλων. Διὰ τοῦτο δὲ Pouqueville, περιγράφων τὰ ἐν Ἐλλάδι, παρατηρεῖ, ὅτι δύο ἥσαν τὰ δεινά, τὰ δυοῖα κατεπίεζον τὸν τόπον, δηλαδὴ ἡ καταστρεπτικὴ πανώλης καὶ τὰ φέουδα καὶ τὰ τιμάρια. Βλέπε Pouqueville, Voyages en Morée, Constantinople, en Albanie et dans plusieurs autres parties de l'empire Ottoman pendant les années 1798-1801, Paris 1805.

Κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας ἡ θέσις τοῦ ὑποδούλου "Ἐλληνος, οἱ δροὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ εἰς τὴν ὑπαίθρον ἥσαν περισσότερον δυσμενεῖς, ἀν λάβωμεν ὑπὸ ὅψιν τὴν ἐργασίαν τοῦ I. Δανιηλίδη, Ἡ Νεοελληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία, Ἀθῆναι 1934.

τὴν Μάνη, πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ ἡ παραχώρησις προνομίων εἰτε εἰς εὑνοιαν τοῦ Σουλτάνου εἰτε κυρίως εἰς τὸ γεγονός τῆς ἀδυναμίας παραμονῆς τῶν Τούρκων ἀνευ κινδύνων ἢ ἀλλων περιπετειῶν ἐκ συγκρούσεων εἰς τὴν ὁρειήν περιοχὴν τῆς Μάνης, ὅπου ἀντιμετώπιζον τὴν λαικήν ἐξέγερσιν<sup>10</sup>.

Ἐξηγόραζον λοιπὸν ἔναντι πληρωμῆς φόρου ὑποτελείας τὴν παραχώρησιν τοῦ προνομίου. Τοῦτο δμως εἰς τινας ἀλλας πόλεις, ὡς εἰς τὴν Χίον, πρέπει κατ' ἐξαίρεσιν νὰ ἀναζητηθῇ εἰς εὑνοιαν τοῦ Σουλτάνου, ἵτο δὲ οὐχὶ ἀνευ εἰδικῆς πρὸς τὸν Σουλτάνον ἀντιπαροχῆς.

δ') 'Η ἐπίδοσις εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιοτεχνίαν τοῦ ὑποδούλου ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ ὡς στοιχεῖον βελτιώσεως τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ.— 'Η θέσις τῶν δσων ἀμέσως ἀνωτέρω γράφομεν δὲν ἥτο ἐπαρκῆς πρὸς βελτίωσιν τῆς θλιβερᾶς τύχης τῶν ὑποδούλων 'Ελλήνων, ἐξ αἰτίας τῆς ἐλλείψεως πάσης ἀσφαλείας ὡς καὶ τῶν διωγμῶν, τοὺς ὄποίους ὑφίστατο τὸ ἐλληνικὸν στοιχεῖον, ἰδίως δὲ τῆς ἐγκαταλείψεως ὑπὸ τοῦ Κατακτητοῦ γενικώτερον τῆς ὑπαίθρου εἰς τὴν τύχην αὐτῆς ἀνευ συγκοινωνιῶν καὶ ἀνευ οἰασδήποτε προστασίας καὶ μερίμνης ὑπὲρ τοῦ ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ. Ἡδυνάτει τοῦτο νὰ καλλιεργῇ τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ καὶ περιήρχετο εἰς τὴν ἀνάγκην, ὅπως προτιμᾶ ὑὰ ἐργάζεται εἰς τὰς μεγάλας ἐκτάσεις γῆς — τὰ τσιφλίκια —, τὰ ὄποια καθίσταντο περιουσία τῶν Τούρκων.

Παρὰ τοὺς ἀντιξόους δρους δμως τῆς ζωῆς τῶν ὑποδούλων 'Ελλήνων καὶ τῆς πτωχῆς οἰκονομίας αὐτῶν, ἐν τούτοις τὸ 'Ελληνικὸν στοιχεῖον, ὡς ἐκ τῆς διακινήσεώς του, χρησιμοποιοῦν δὲ καὶ τὴν ζωτικότητα καὶ τὰς δεξιοτεχνίας αὐτοῦ, ἰδίως ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ XVII αἰῶνος, ἥδυνήθη νὰ σχηματίσῃ ἀξιολόγους κτηματικὰς περιουσίας, κυρίως δὲ εἰς τὴν Μακεδονίαν, Πελοπόννησον καὶ ἀλλας εὐπόρους περιοχὰς τῆς ὑποδούλου 'Ελλάδος. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον παρατηρεῖται ἡ διακίνησις τοῦ 'Ελληνικοῦ πληθυσμοῦ πρὸς τὰς πεδινὰς περιοχάς, ὅπου διαμορφώνονται ἀστικὰ κέντρα.

'Αλλ' ἀπὸ τῆς ἰδίας κυρίως περιόδου, δηλαδὴ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ XVII αἰῶνος, δ ὑπόδουλος "Ελλην ἥρχισε νὰ ἐπιδίδεται περισσότερον εἰς τε τὴν βιοτεχνίαν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον εἰς μεγάλα ἀστικὰ κέντρα ἐν 'Ελλάδι, ὡς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Ἰωάννινα, Μοσχόπολιν, Μέτσοβον, Θεσσαλονίκην, Σμύρνην, Χίον καὶ εἰς ἀλλας μικροτέρας πόλεις. Κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον, ἀκόμη δὲ καὶ πρὸ τοῦ ἡμίσεος τοῦ XVII αἰῶνος, δ "Ελλην ἀνεζήτησε τὴν βελτίωσιν τῆς οἰκονομίας του εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅπου προϊόντος τοῦ χρόνου συνέστησεν ἀνθού-

10. Βλέπε σχετικῶς 'A. B. Δασκαλάμη, 'Η Μάνη καὶ ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, 'Αθῆναι 1923, Κατὰ τὸν Παπαοργύπουλον, ορ. cit., σελ. 427, μόνον ἡ Μάνη πρὸ τῆς ἐν ἔτει 1770 Ἐπαναστάσεως εἶχε ἐτήσιους φόρους ὑποτελείας 4.000 γροσίων, δστις πιθανώτατα οὐδέποτε ἐπληρώθη. Οἱ χωρικοὶ τῆς Χαλκιδικῆς κατέβαλλον ἐτήσιους φόρους εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν Ταμεῖον 220 δικάδων καθαροῦ ἀργύρου.

σας οἰκονομικὰς Ἐλληνικὰς Παροικίας εἰς ὅλας τὰς μεγάλας πόλεις τῆς Δυτικῆς καὶ τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης ώς καὶ εἰς τὰς περὶ τὸν ποταμὸν Δούναβιν περιοχὰς καὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον. Πράγματι, ἀπὸ τῆς προμηνθείσης περιόδου παρατηρεῖται νὰ συνεχίζεται ἀξιοσημείωτος ἔξοδος τοῦ Ἐλληνικοῦ στοιχείου ἐκ τῆς ὑποδούλου Ἐλλάδος<sup>11</sup>.

Αἱ Ἐλληνικαὶ Παροικίαι τῶν Ἐλλήνων εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, Τεργέστην, Πράγαν, Παρισίους, Ὁδησσόν, Βιέννην, Μόναχον, Δρέσδην, Βουδαπέστην, Μασσαλίαν, Βενετίαν, Βλαχίαν καὶ ἀλλαχοῦ, ἐνῷ διαμορφώνουν περιοχάς, ὅπου οἱ Ἐλληνες ἐργαζόμενοι ἐσχημάτιζον περιουσίας, δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ συγχριθοῦν μὲ τὰς ἀποικίας, τὰς ὄποιας κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα αἱ Ἐλληνίδες Πόλεις ἰδρυον ἀνὰ τὴν Μεσόγειον καὶ τὸν Εὔξεινον Πόντον. Αἱ ἀποικίαι αὗται εἴχον στενοὺς δεσμοὺς καὶ ἐνίοτε ἐξάρτησιν μὲ τὴν ἰδρύουσαν αὐτὰς Πόλιν-Μητρόπολιν. "Ομως ἀντιθέτως αἱ Ἐλληνικαὶ Παροικίαι, περὶ τῶν ὄποιων ἀνωτέρω γίνεται λόγος, μὴ ἔχουσαι καν τοιαύτην ἐξάρτησιν, περιωρίζοντο νὰ συμβάλλουν εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ὅρων καὶ κοινωνικῶν συνθηκῶν τῶν περιοχῶν καὶ τῶν πόλεων τῆς ὑποδούλου Ἐλλάδος, ἐκ τῶν ὄποιων ἴδιως τὰ μέλη τῶν Παροικιῶν τῶν Ἐλλήνων προήρχοντο. "Ιδρυον Ἰδρύματα καὶ Σχολεῖα, οὕτω δὲ πολλαπλῶς συνέβαλλον εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς παιδείας τῶν ὑποδούλων Ἐλλήνων, πολλαπλῶς αὐτοὺς εὐεργετοῦντες. Συνάμα γενικώτερον συνέβαλλον πολλαπλῶς εἰς τὴν ἔθνικὴν ἀφύπνισιν τοῦ ὑποδούλου Ἐλληνος. Αἱ ἀνθοῦσαι αὗται Παροικίαι τῶν Ἐλλήνων εἰς τὴν Δύσιν, ώς καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας, ἀποτελοῦν τὸν ἐν διασπορᾷ Ἐλληνισμόν, ὅστις καθίστατο κατ' ἐξοχὴν εὐρύτερος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. "Εξ ἀλλου, ἴδιως ἀπὸ τῆς περιόδου τοῦ XVII αἰῶνος, δὲν πόδουλος Ἐλλην ἐκτὸς τοῦ ἐμπορίου ἐπεδίδετο καὶ εἰς τὴν βιοτεχνίαν ἐν Ἐλλάδι ώς ἀνωτέρω γράφομεν. Πράγματι, εἰς τὴν Χαλκιδικὴν ἀναπτύσσεται ἡ μεταλλουργία, εἰς τὴν Θράκην καὶ Θεσσαλίαν ἡ νηματουργία, κυρίως δὲ εἰς τὰ Ἀμπελάκια τῆς Θεσσαλίας ἡ ἐρυθρὰ βαφὴ τῶν νημάτων καὶ δὴ ὑπὸ μορφὴν συντροφικήν<sup>12</sup>. Εἰς τὴν Θεσσαλονίκην, Τύρναβον, Ἰωάννινα, Καλάμας,

11. Πρβλ. Ἀ. Ε. Βακαλοπούλου, ορ. cit., σελ. 139 καὶ ἐπ., ὅπου δὲ συγγραφεῖς διαφωτίζει τὸ φαινόμενον τοῦτο, δύον ἀφορᾶ ἴδιως τὴν Μακεδονίαν, τοῦ ἴδιου, 'Η οἰκονομικὴ ἄνοδος τῶν Ἐλλήνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, Νέα Ἐστία, Ἀφιέρωμα στὸ Εἰκοσιένα, Χριστούγεννα 1970, σελ. 171 καὶ ἐπ. 'Ομοίως πρβλ. "Ολγας Μπορζίσοβνα - Σπάρο (μετάφρασις ἐκ τοῦ Ρωσικοῦ), 'Η ἀπελευθέρωση τῆς Ἐλλάδος καὶ ἡ Ρωσία (1821-1829), 'Αθῆναι 1971, σελ. 17 καὶ ἐπ.

12. Βλέπε ἐπίσης Ἀντ. Λαμασκηρίδη, Κοινωνικὴ Οἰκονομία καὶ οἰκονομικὴ πολιτικὴ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐπαναστάσεως, (ἐκδ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), Θεσσαλονίκη 1966, σελ. 15. 'Ομοίως βλέπε F. Boulanger, Ambelakia ou les associations helléniques, Paris 1875, σελ. 187. Βλέπε ἐπίσης Eddy. Φωτιάδη, ἐνθ' ἀν., σελ. 102-104, ὅπου μεταξύ ἀλλων ἀναγράφεται, ὅτι ἡ λειτουργία τοῦ συνεταιρισμοῦ τούτου τῶν Ἀμπελάκιων ἔκινησε τὸν θαυμασμὸν τῶν περιηγητῶν. Συντροφικῶς εἰργάζοντο καὶ οἱ ναυτικοὶ ὁργανισμοὶ τῶν νησιωτῶν, δὲ πλοιάρχος δὲ τῶν πλοίων δὲν ἥδυνατο νὰ συνάψῃ δάνειον ὑπερβαῖνον

Πάτρας καὶ ἀλλαχοῦ προοδεύει ἡ βυρσοδεψία, εἰς δὲ τὴν Δημητσάναν καὶ ἀλλαχοῦ ἡ κατασκευὴ τῆς πυρίτιδος. Αἱ πρόσοδοι αὗται εἰς ὥρισμένας βιοτεχνίας, ὡς καὶ ἡ ἐπίδρασις τοῦ ὑποδούλου "Ἐλληνος εἰς τὴν γεωργίαν, συνετέλεσαν καὶ αὗται εἰς τὴν ὑποκίνησιν τοῦ ἐμπορίου καὶ εἰς τὸν σχηματισμὸν ὥρισμένων ἐμπορικῶν καὶ ἀστικῶν κέντρων, ὡς εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, Σμύρνην, Χίον καὶ ἀλλαχοῦ, ὅπου διενηργεῖτο καὶ ἡ ἔξαγωγὴ ἐλληνικῶν προϊόντων εἰς τὴν ἀλλοδαπήν.

'Ενωρὶς ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Χίον ἐκτὸς τῆς καλλιεργείας τῆς μαστίχης καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς μετάξης, ὡς καὶ ἡ ἔξαγωγὴ τῶν δύο τούτων προϊόντων εἰς Δύσιν, ὅπου οἱ Χῖοι εἶχον ἰδρύσει ἐμπορικοὺς οἴκους εἰς τὸ Λιβύρνον, Τεργέστην, Βιέννην, Ἀμστελόδαμον, Λονδίνον, Ὁδησσόν, Μόσχαν, Ταγοράκιον. 'Η μεταξουργία κυρίως ἀνέπτυξε τὸ χιακὸν ἐμπόριον. Κατὰ τὸν 18ον αἰῶνα ἀναφέρονται πολλοὶ Χῖοι δανεισταὶ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινοπόλεως. Καὶ εἰς τὰ Ψαρὰ ἐδανείζοντο ἀπὸ τὴν Χίον διὰ τὰς ναυτικὰς ἐπιχειρήσεις των. (Βλέπε K. Ἀμάρτου, Τὸ ἐμπόριον τῶν Χίων πρὸ τοῦ 1821, Δελτίον 'Ιστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς 'Εταιρίας τῆς Ἐλλάδος, τ. 12ον, σελ. 158 καὶ ἐπομ.).

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐσχηματίσθησαν περιουσίαι, αἵτινες ἐπέτρεψαν οὐχὶ ἀπλῶς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας, ἀλλὰ συνέβαλεν ὁ πλοῦτος τῶν Ἐλλήνων, ὃςτις ἐσχηματίζετο ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν βιοτεχνιῶν ἐν Ἐλλάδι καὶ Ἰδίως εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, πρὸς ἴδρυσιν φιλανθρωπικῶν ἴδρυμάτων ὡς καὶ πρὸς ἴδρυσιν σχολείων εἰς τὰς πόλεις τῆς ὑποδούλου Ἐλλάδος, ὅπου παρείχετο παιδεία εἰς τὰ Ἐλληνόπουλα, διότι ὁ κατακτητὴς δὲν παρεῖχε κανὸν παιδείαν. "Αλλωστε καὶ τὸ ἐπίπεδον παιδείας τοῦ Κατακτητοῦ ἦτο ἐπίσης χαμηλόν.

'Ο πόθος πρὸς μάθησιν τῶν σκλάβων Ἐλληνοπαίδων κρυφὰ εἰς τὸ «κρυφὸ σχολεῖο» τῆς σκλαβιᾶς ἐπιζητεῖ μετὰ κινδύνων καταφύγιον. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διωχετεύετο εἰς τὴν ψυχὴν τῶν Ἐλληνοπαίδων ἡ Παιδεία καὶ ἡ Παράδοσις τοῦ Γένους, ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἐλευθερίαν (Βλέπε K. Γρόλιον, 'Η κλασσικὴ παιδεία καὶ ὁ Ἐθνικὸς βίος (1453-1821), Θεσσαλονίκη 1967).

'Ο πόθος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν παρωθεῖ τὸν ὑπόδουλον "Ἐλληνα νὰ καταφεύγῃ ἐπίσης εἰς τὰ ἐλεύθερα φαράγγια καὶ τὰ βουνά τῆς Ἐλλάδος, ὅπου ἡσκεῖτο καὶ προητοιμάζετο ὡς μαχητὴς ὑπὲρ τῆς ἀποκτήσεως τῆς ἐλευθερίας, εἰς τὴν ὄποιαν προσεδόκα<sup>13</sup>. 'Η μόρφωσις δύμως τοῦ ὑποδούλου "Ἐλληνος,

τὴν ἀξίαν τοῦ πλοίου, τὰ κέρδη τοῦ ὄποιου διενέμοντο κατὰ ἕνα ὥρισμένον λόγον καὶ σύστημα. Πρέπει νὰ ἔξαρφωμεν τὸ γεγονός, ὅτι εἰς τὰ Ἀμπελάκια τὸ πρῶτον πραγματοποιεῖται ἡ συντροφικὴ ἔνωσις εἰς τὴν βιοτεχνίαν. Βλέπε δύμοιως εἰς Καθηγητὴν Δ. Γ. Τσάκωνα, 'Η Κοινωβιακὴ τοῦ Νέου Ἐλληνισμοῦ καὶ τὸ 21, Περιοδικὸν «Γνῶσις», 'Αφιέρωμα στὸ 21, Μάρτιος 1958, σελ. 90.

13. Βλέπε μεταξὺ ζήλων, I. K. Βασδραβέλλη, 'Αρματωλοὶ καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, Θεσσαλονίκη 1948, δύμοιως Τάκη Πιπινέλη, Πολιτικὴ 'Ιστορία τῆς Ἐλληνικῆς 'Επαναστάσεως, Παρίσιοι 1927, σελ. 28 καὶ ἐπ., ὅπου γράφει περὶ τοῦ ἀρματολισμοῦ καὶ

δση ἦτο, προφανῶς ὑπεβοήθει αὐτὸν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπεδίδετο, ἐνῷ συνάμα τὸν ἐγαλούχει εἰς τὰ γράμματα, ὡς καὶ εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ Γένους. (Βλέπε καὶ Δ. Α. Ζακυνθηροῦ, Ὑπερεθνικαὶ ἀξίαι τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Τουρκοκρατίας, Νέα Ἐστία, Ἀφιέρωμα στὸ Εἰκοσιένα, Χριστούγεννα 1970, σελ. 4 καὶ ἐπ.).

ε') Ἡ Συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς τῆς 21ης Ιουλίου 1713 καὶ ἡ Συνθήκη τοῦ ἔτους 1774 ἐν Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ.— Καὶ πρῶτον ἡ Συνθήκη τοῦ Πασσάροβιτς τοῦ ἔτους 1713, ἡτις συνδέεται μὲ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου μεταξὺ Τουρκίας καὶ Αὐστρίας, ἔξησφάλισε πολλαπλᾶ πλεονεκτήματα εἰς τὴν νικήτριαν Αὐστρίαν. Ἐξησφάλισε τὴν ἐλευθέραν ναυσιπλοῖαν εἰς τὸν Δούναβιν καὶ ἐπέκτασιν τῆς Αὐστρίας, ἡτις ἀπέβη, ὡς παρατηρεῖ<sup>14</sup> ὁ Καθηγητὴς Ἀπ. Βακαλόπουλος, κατ' ἔξοχὴν ἐπωφελής εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας τῆς Μακεδονίας καὶ εἰδικώτερον τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐνίσχυσε τὴν κίνησιν τοῦ λιμένος τῆς Θεσσαλίκης, διὰ τοῦ ὅποίου διεξήγετο τὸ ἐμπόριον πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Κεντρικὴν Εὐρώπην. Συνέσφιξε τὰς σχέσεις τῶν Ἑλλήνων ἐμπόρων μὲ τὴν Αὐστρίαν, ὅπου διηγούνετο ἡ συρροὴ Ἑλλήνων, εἰς τοὺς ὅποίους ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ἐπέτρεψε κατὰ τὸ ἔτος 1723, δπως κτίσουν Ἐκκλησίαν εἰς τὴν Βιέννην. Γενικώτερον, ἡ ἐν λόγῳ Συνθήκη διεμόρφωσεν εὐκαιρίας διὰ τοὺς ὑποδούλους Ἑλληνας, δπως ἐπαυξήσουν τὴν ἐμπορικὴν καὶ κοινωνικὴν δύναμιν των εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ὅπου εἰργάζοντο καὶ ἐμόχθουν.

Μᾶλλον ὅμως ἀξία μνείας εἶναι ἡ Συνθήκη τοῦ ἔτους 1774 ἐν Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ, ἡτις συνδέεται μὲ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ρωσίας, ἡ ὅποια ἔξηλθε νικήτρια. Ἡ Συνθήκη αὕτη συνέβαλε<sup>15</sup> εἰς τὴν ἀνά-

τῆς σχέσεως του πρὸς τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα.

14. Βλέπε ἑκτενῶς Ἀ. Βακαλοπούλου, ὁρ. cit., σελ. 66 καὶ ἐπ., σελ. 380 καὶ ἐπ.

15. Πρβλ. μεταξὺ ἄλλων Π. Β. Δερτιλῆ, Παραδόσεις Ἰστορίας Οἰκονομικοῦ Βίου, Θεσσαλονίκη 1966, σελ. 248 καὶ ἐπ.: τοῦ ἴδιου, ὅμοιως τὴν προμνησθεῖσαν μελέτην, Introduction to the stages of the economy of Greece· ὅμοιως βλέπε Κ. Παπαρρηγόπούλου, Τὰ Διδακτικῶτερα Πορίσματα τῆς Ἰστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους, Ἀθῆναι, σελ. 441 καὶ ἐπ. Αὐτόθι δι βαθὺς Ἰστορικὸς τοῦ Ἐθνους ἀναφέρει στοιχεῖα, τὰ ὅποια ἐμφανίζουν τὴν δύναμιν τῶν τριῶν Νήσων, "Τύρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν καὶ τὸν πλοῦτον αὐτῶν, γράφων, δτι «κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἀγῶνος ὑπῆρχον ἐν "Τύρα φύπερ τοὺς 60 κεφαλαιούχους, ὃν 20 περίπου ἐκέντητο ὑπὲρ τὰς 100.000 διστήλων ἦ καὶ περισσότερον, περὶ τοὺς 30 δέ, ἔλαττον τοῦ ποσοῦ τούτου μέχρι τῶν 50.000. Ἐν Σπέτσαις δὲ 10 οίκοι, ἔχοντες ἔκαστος ὑπὲρ τὰς 100.000 διστήλων, 10 ἔλασσον τοῦ ποσοῦ τούτου μέχρι τῶν 50.000 διστήλων καὶ ἄλλοι 10 ὑποδεέστεροι. Περὶ τῶν Ψαρῶν λέγεται, δτι τὰ ἀποταμιεύματα αὐτῶν ἥνωμένα μετὰ τῶν Σπετσιωτῶν, ἔξισοντο ὡς ἔγγιστα πρὸς τοὺς θησαυροὺς τῆς "Τύρας». Ἐν συνεχείᾳ ὅμως ἀναφέρων καὶ ἄλλας πληροφορίας, γράφει, δτι αἱ Νῆσοι "Τύρα, Σπέτσαι, Ψαρά καὶ Κάσος εἶχον περὶ τὰ 400 πλοῖα, ὃν ἔκαστον τὸ ἐλάχιστον ἦτο 150-200 τόνων καὶ εἶχον πλήρωμα 12.000 ναυτῶν. Ἐν συνεχείᾳ ἐπίσης, ἀφοῦ πρῶτον μνημονεύει δεδομένα τῶν Ἀλ. Σούτσου, Τρικούπη καὶ Φιλήμονος ὡς καὶ τοῦ ἀπὸ 12ης Ιουλίου 1856

πτυξιν τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῶν Ἐλλήνων ἐπὶ Τουρκοκρατίας, διότι ἀνεγνώριζε ἔμμεσα δικαιώματα εἰς τὴν Ρωσίαν, σχετικῶς μὲ τὴν θρησκευτικὴν προστασίαν τῶν Ὀρθοδόξων Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς. Τὰ δικαιώματα ταῦτα διηγεινίζοντο διὰ τῶν μεταγενεστέρων Συνθηκῶν τῶν ἑτῶν 1779, 1783 καὶ 1789, αἵτινες ἡρμήνευον τὴν προμνησθεῖσαν Συνθήκην τοῦ ἔτους 1774. Διὰ τῶν Συνθηκῶν τούτων παρεχωροῦντο ἔκτακτα προνόμια εἰς πλοῖα, τὰ ὅποια ἔπλεον ὑπὸ Ρωσικὴν σημαῖαν.

Βεβαίως ἐνωρίς, ἰδίως δὲ ἀπὸ τοῦ XVII αἰῶνος ἡ θάλασσα, ἀπὸ τὴν ὥποιαν ἀνέβλυσε ἡ Ἐλληνικὴ Ἰστορία, προσήλκυσε καὶ πάλιν τὸν ὑπόδουλον "Ἐλληνα, ἀρχικῶς εἰς τὸ Αἴγαον καὶ τὴν Α. Μεσόγειον, ὅπου ἔδρα τὸ ναυτικὸν τῆς Γύδρας, Σπετσῶν, Ψαρῶν ὡς καὶ ἄλλων νήσων τοῦ Αἴγαού.

'Αλλὰ καὶ εἰς τὸ Ιόνιον πέλαγος καὶ πέραν τῆς Κερκύρας διενηργεῖτο ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων ζωηρὸν ἐμπόριον. Ἐχορηγιοποιεῖτο κυρίως ὁ λιμὴν τοῦ Μεσολογγίου, συνηγωνίζοντο δὲ οἱ "Ἐλληνες τὸ Ἐνετικὸν ναυτικὸν ἐμπόριον<sup>16</sup>.

στ') "Η μεγαλυτέρα οἰκονομικὴ ἀνάπτυξις τῶν Ναυτικῶν Νήσων καὶ ἡ ἔμψυχος προπαρασκευὴ τοῦ Ἀγῶνος.—Δὲν ἐβράδυνε ὅμως ὁ "Ἐλλην ναυτίλος νὰ αὐλακώνῃ ὀλόκληρον τὴν Μεσόγειον θάλασσαν καὶ πέραν αὐτῆς, ὅπου δηλαδὴ

Β. Διατάγματος, ὅπου ὅρίζονται αἱ ἀπαιτήσεις τῶν νήσων "Γύδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν, ἀποδίδει εἰς μὲν τὴν "Γύδραν 59 πλοῖα, εἰς τὰς Σπέτσας 47, εἰς δὲ τὰ Ψαρά 40. Ἐν ὅψει τῶν ποικίλων ἀριθμῶν γράφει «τὸ πιθανότερον εἶναι, ὅτι ἡ "Γύδρα πλὴν τῶν 59 πλοίων τοῦ ἐπισήμου πίνακος εἶχε καὶ ἔτερα ὡς πυρπολικά, ἀφ' ἑτέρου δέ, ὅτι αἱ Σπέτσαι διαρκοῦντος τοῦ Ἀγῶνος κατεσκεύασαν 27 νέα πλοῖα». Ἀναφέρεται ἀκόμη, ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν πλοίων κατὰ τὸ 1816 ἦτο 700, πληρούμενα μὲν ὑπὸ 18.000 ναυτῶν, ὡπλισμένα δὲ δι' 6.000 πυροβόλων. Ἀναφέρεται ἐπίσης αὐτόθι, ὅτι καὶ τὸ 1813 τὰ πλοῖα ὅλων τῶν Ἐλληνικῶν Νήσων καὶ παραλίων συνεποσοῦντο ὡς ἔχοντα χωρητικότητα 153.580 τόννων καὶ πληρώματα ἀνδρῶν 17.527, μόνον δὲ ἡ "Γύδρα εἶχε 120 μεγάλα πλοῖα, ὡπλισμένα διὰ 2.400 πυροβόλων καὶ ἔχοντα πληρώματα, τῶν ὥποιων ὁ ἐλάχιστος μέσος ὅρος ἦσαν 40 ἄνδρες.

16. Βλέπε σχετικῶς Δ. Κ. Δημητρακάκη, Τὰ Οἰκονομικὰ τοῦ Μεσολογγίου (1740-1826), Ἀθῆναι 1934. Ἀναφέρεται αὐτόθι ἐν σελ. 32 καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτι οἱ Μεσολογγῖται εἶχον ἀναπτύξει ναυτικὸν ἐμπόριον πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀρλώφ, κατεστράφη δὲ τοῦτο κατὰ τὸ 1766. Κατώρθωσαν ὅμως ἐν συνεχείᾳ νὰ ναυπηγήσουν 60 νέα πλοῖα καὶ νὰ ἐπιδοθοῦν ἐκ νέου εἰς τὸ ναυτικὸν ἐμπόριον. Ὁ Ρουκενβίλλ γράφει, ὅτι κατὰ τὸ 1813 εἶχον μόνον 18 μεγάλες βάρκες, δὲ τὸ Τρικούπης ἀναφερόμενος εἰς τὴν περίοδον 1813-1821 λέγει ὅτι ἐπαυσαν νὰ ναυπηγοῦν πλοῖα. Αἱ κυριώτεραι γωραὶ, ὅπου ἐξήγαγον προϊόντα, ἦσαν ἡ Σικελία, τὸ Λιβύρνον, ἡ Γένουα, καὶ ἡ Ἀγγλία. Ἐξήγαγον εἰς αὐτὰς ἔλαιον, σταφίδα, βαμβάκι καὶ ἄλλα προϊόντα ἐκ τῆς Αἰτωλικῆς πεδιάδος, ὡς καὶ ἵθυς καὶ ἄλλας ἐκ τῶν ἀλυκῶν τοῦ Μεσολογγίου. Ἐξ ἄλλου, κατὰ τὸ Ρουκενβίλλ (Voyages de la Grèce, τ. 5, σελ. 294-297), τὸ ναυτικὸν ἐμπόριον τοῦ Μεσολογγίου ἀπετελεῖτο κατὰ τὸ 1714 ἐκ 50 πλοίων χωρητικότητος 10.650 τόνων, τὸ δὲ Γαλαξείδιον κατὰ τὸ 1813 εἶχε 50 πλοῖα 10.000 τόνων. Ἀποτιμωμένη δὲ εἰς γρόσια ἡ ἀξία τῶν πλοίων, τοῦ μὲν Μεσολογγίου κατὰ τὸ 1764 ἀνήρχετο εἰς 35.000.000 γρόσια, τοῦ δὲ Γαλαξείδιου κατὰ τὸ 1813 εἰς 30.000.000 γρόσια.

ἡ ζωτικότης τοῦ Ἑλληνος κατὰ τὴν Ἀρχαιότητα ἐδημιούργει καὶ ἐπεξέτεινε τὸν πολιτισμόν. "Αν ληφθῇ ὑπὸ δύψιν, δτι αἱ χερσαῖαι μεταφοραὶ δὲν ἥσαν ἀσφαλεῖς ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ίδιαιτέρων σημασίαν διὰ τὴν οἰκονομίαν τῶν Ἑλλήνων εἶχεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας, πολλῷ μᾶλλον, διότι ἐπὶ πλέον αἱ χερσαῖαι μεταφοραὶ ἥσαν δαπανηραί, καθ' ὅσον συνωδεύοντο πρὸς ἀσφάλειάν των ἀπὸ μεγάλας συνοδείας, ὅσον καὶ ἐὰν διενηργοῦντο σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Αἱ συνθῆκαι λοιπὸν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ναυτικοῦ ἐμπορίου ἥσαν πλεονεκτικαὶ διὰ τοὺς τολμηρούς καὶ ἐπιδεξίους Ἑλληνας ναυτίλους καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, παρὰ τοὺς διωγμούς τοῦ Κατακτητοῦ καὶ τὴν καταπλεσίν του.

'Απὸ τῆς ὑπογραφῆς ὅμως τῆς προμνησθείσης Συνθήκης ἐν Κιουτσούκ-Καϊναρτζῆ τὸ ἔτος 1774 καὶ ἕκτοτε τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων ἔχρησιμοποίει τὴν Ρωσικὴν σημαίαν καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀπέφευγε τὴν τουρκικὴν καταπλεσίν. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων ὑπῆρξε τεραστία. Ἀναδεικνύονται μεγάλαι ναυτικαὶ δυνάμεις, κυρίως δὲ τῆς "Υδρας"<sup>17</sup>, τῶν Σπετσῶν, τῶν Ψαρῶν, τῆς Κάσσου καὶ ἄλλων νήσων τῶν Ἑλληνικῶν θαλασσῶν. (Βλέπε ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου εἰς Πανηγυρικὸν Λόγον τῆς καθηγητρίας Ἀλίκης Κιάντον-Παμπούκη, Θεσσαλονίκη 1971, ἔνθα παρέχονται στοιχεῖα ἀναπτύξεως τῶν βιοτεχνῶν ὑπὸ μορφὴν συντροφικήν προήχθη δὲ καὶ τὸ ἐθιμικὸν ἐμπορικὸν δίκαιον, βλέπε ὅμως καὶ ἀνωτέρω σελ. 87 ὑποσ. 12).

'Επὶ πλέον, ὡς ἀλλαχοῦ ἔχομεν ἀναφέρει, εἰς ὅλους τοὺς μεγάλους λιμένας τῆς Εὐρώπης εἶχον συσταθῆ Ἑλληνικοὶ ἐμπορικοὶ οἶκοι, οἱ ὅποιοι διηγύρυνον τὴν δρᾶσιν τῆς Ἐλληνικῆς Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας καὶ ἐπηγύζανον τὰ κέρδη αὐτῆς.

Τεραστίαν ἀνάπτυξιν ὅμως ἐπέδειξαν οἱ ὑπόδουλοι "Ἑλληνες εἰς τὸ Ναυτικόν, ὡς καὶ τόλμην, κατὰ τὴν περίοδον τῶν Ναπολεοντίων Πολέμων<sup>18</sup>, ὅτε ὡς ἐκ τοῦ θάρρους καὶ τῆς πείρας των δέσποων τὸν ἀποκλεισμὸν τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης καὶ ἀπεκόμιζον πλούτη, τὰ ὅποια ἐπέτρεπον εἰς αὐτοὺς νὰ πολλαπλασιάζουν τὴν δύναμιν τοῦ ἐμπορικοῦ στόλου αὐτῶν, ὅστις θὰ ἀπετέλει τὸν πολεμικὸν στόλον πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ Ἀγῶνος.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνάμα οἱ ὑπόδουλοι ναυτίλοι παρεσκευάζοντο,

17. Βλέπε σχετικῶς *L. Choumanides*, The Economy of the Island of Hydra during the Turkish Rule, in *Studi in onore di A. Fanfani*, Milano 1962. Βλέπε ἐπίσης τὴν εἰς τὸ Φροντιστήριον τοῦ ἀειμνήστου Καθηγητοῦ καὶ Ἀκαδημαϊκοῦ 'Α. Μ. Ἀνδρεάδη ὑποβληθεῖσαν μελέτην ὑπὸ τὸν τίτλον Τὰ Οἰκονομικὰ τῆς Νήσου "Υδρας, γραφεῖσαν ὑπὸ φοιτητοῦ ὀνόματι 'Α. Κριεζῆ.

18. Παραπέμπομεν εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Σπ. Μελᾶ, 'Ο Ναύαρχος Μιαούλης 1955, ἰδίως σελ. 81 καὶ ἐπ.

ίνα συγκροτήσουν καὶ μαχίμους ναυτικάς δυνάμεις, αἱ δόποιαι θὰ ἐτίθεντο εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς προσδοκουμένης Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐσχηματίζοντο ἀκόμη τὰ πλούτη τῶν Ἐλλήνων ναυτικῶν, ἐκ τῶν δόποίων κυρίως θὰ ἔχρηματοδοτεῖτο ὁ Ἀγών τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Ἐθνους, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποδειχθοῦν καὶ ἐπαρκῆ, διότι ἔξηντλήθησαν κατὰ τὰ μακρὰ ἐτῇ τῆς διεξαγωγῆς τούτου. Ἀλλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον παρεσκευάζετο καὶ τὸ ἔμψυχον ὑλικόν, τοῦ δόποίου αἱ τεχνικαὶ γνώσεις καὶ ὁ πλοῦτος θὰ ἐτίθετο εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ Γένους, ἐνῷ ἡ στρατιωτικὴ ἐπίδοσις αὐτοῦ παρεσκευάζετο εἰς τὰ Ἐλληνικὰ βουνά, ὅπου κατέφευγεν ὁ ἀδούλωτος Ἐλλην, εἴτε εἰς τὴν ξένην καὶ δὴ εἰς τὰς Ἰονίους Νήσους, ἵνα τεθῇ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἐθνους, δτὰν τὸ σάλπισμα τῆς Ἐλευθερίας θὰ τὸν ἔκαλει εἰς τὸν Ἀγῶνα.

Αναφέρεται δτὶ, δτὰν ἥρχισεν ὁ ἀγῶν τοῦ Ἐθνους ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας αὐτοῦ, ἀνῆκον γενικῶς εἰς τοὺς Ἐλληνας 600 περίπου πλοῖα, τῶν δόποίων ἡ χωρητικότης ὑπελογίζετο εἰς 153 χιλιάδας τόννους. Ὁταν ὁ ἀγῶν ἔληξε, ὁ ἀριθμὸς τῶν πλοίων ἦτο 50 μόνον πλοῖα· τούτων ὅμως ἡ κατάστασις δὲν ἦτο καλή<sup>19</sup>. Ἀκριβεστέρα ὅμως εἶναι ἡ στατιστική, κατὰ τὴν δόποιαν εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ Ἀγῶνος παρέτασσον ἡ Υδρα 79, αἱ Σπέτσαι 46 καὶ τὰ Ψαρὰ 39 πλοῖα, ὅλα ἀνω τῶν 200 τόννων καὶ ὅλα ἔξωπλισμένα καὶ ἐφωδιασμένα διὰ πόλεμον<sup>20</sup>.

Ἔνα εἶναι κατὰ τὸ δυνατὸν πληρεστέρα ἡ ἐκτίμησις περὶ τῆς οἰκονομίας ἐν Ἐλλάδι εἰς τὰς παραμονὰς τῆς Ἐπαναστάσεως, χρήσιμον εἶναι νὰ μνημονεύσωμεν, δτὶ ἡ μὲν Ἐλληνικὴ ἰδιοκτησία ὑπελογίζετο εἰς 10.035.220 στρέμματα, ἐνῷ ἡ Τουρκικὴ ἰδιοκτησία ὑπελογίζετο εἰς 8.650.320 στρέμματα<sup>21</sup>.

Τέλος ὑπενθυμίζομεν, δτὶ κατὰ τὸν Κυβερνήτην Ἰ. Καποδίστριαν, ὁ πληθυσμὸς τῶν Ἐλλήνων, οἵτινες ἦσαν κάτοικοι τῆς Πελοποννήσου, τῆς Στερεάς

19. Πρβλ. Ἀντ. Δαμασκηνίδη, ορ. cit., σελ. 29.

20. Δημ. Γ. Φωκᾶ, Ἀντιναύαρχου ἐ.ά., Τὸ Ναυτικὸν τοῦ Ἀγῶνος, Περιοδικὸν «Γνώσεις», Ἀφιέρωμα στὸ 21, Μάρτιος 1958, σελ. 53. Βλέπε καὶ ἀνωτέρω εἰς σελ. 89 στοιχεῖα τοῦ K. Παπαρρηγοπούλου, Ὁμοίως Σπ. Τρικούπη, Ἰστορία τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1971, τ. Α', ἔκδ. NEB, σελ. 148.

21. Ἄναλύεται δὲ ὡς κάτωθι :	Ἐλληνικὴ	Τουρκικὴ
Δυτικὴ Στερεά Ἐλλὰς . .	1.636.780	1.285.730
Ἀνατολικὴ Στερεά Ἐλλὰς	5.178.440	2.082.990
Πελοπόννησος . . . . .	1.500.000	3.000.000
Κρήτη . . . . .	1.520.000	2.280.000
Χίος . . . . .	200.000	1.600
	10.035.220	8.650.320

Ἄσήμαντος ἡ ἀνύπαρκτος ἦτο ἡ Τουρκικὴ ἔγγειος ἰδιοκτησία εἰς τὰς λοιπὰς νήσους. Βλέπε σχετικῶς: Ἐπιστολὴ I. Καποδίστρια, τόμος Δ', σελ. 354 καὶ ἐπ. Βλέπε ἐπίσης Λ. Χονμανίδου, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Ἰστορίαν, Ἀθῆναι 1970, σελ. 382 καὶ ἐπ. Ὁμοίως βλέπε Γ. N. Νάκου, Αἱ μεγάλαι Δυνάμεις καὶ τὰ Ἑθνικὰ Κτήματα τῆς Ἐλλάδος (1821-1832), Θεσσαλονίκη 1970 καὶ αὐτόθι μνημονευομένην βιβλιογραφίαν.

Ἐλλάδος καὶ τῶν Νήσων ὑπελογίζετο κατὰ τὸ ἔτος 1821 εἰς 882.350, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι ἀνήρχοντο εἰς 68.615<sup>22</sup>.

ζ') Τελικαί τινες ἀπόγειες.—Ἐδώσαμεν κατὰ τὸ δυνατὸν στοιχεῖα τῆς οἰκονομίας τῶν Ἐλλήνων τόσον ἐν Ἐλλάδι, δσον ἰδίως εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Ἐκ τούτων ὑποβοήθειται ὁ ἀναγνώστης νὰ συναγάγῃ οὐχὶ μόνον συμπεράσματα περὶ τῆς ἔξελίξεως τῆς οἰκονομίας τῶν Ἐλλήνων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας, ἀλλὰ συγχρόνως περὶ τῆς διαιμορφώσεως αὐτῆς κατὰ τὰς παραμονάς τοῦ Ἀγῶνος ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ "Εθνους. Βεβαίως τὸ ἐπίπεδον τῆς οἰκονομίας τῶν ὑποδούλων Ἐλλήνων εἰς τὰς περιοχὰς τῆς ὑποδούλου Ἐλλάδος κατὰ τόπους εἰς αὐτὴν ἐποίκιλλε. Εἰς τὴν προμηνησθεῖσαν ρηματικὴν ἔκθεσίν του πρὸς τοὺς Ἀντιπροσώπους τῶν Αὐλῶν, δι Κυβερνήτης Καποδίστριας γράφει: «Οἱ μὲν ὀρεινοὶ εἰσὶ ποιμένες ἢ πολεμισταί, οἱ δὲ πεδινοὶ ὄλοι ἥθελον ἐργάζεσθαι τὴν εὐφοριατάτην αὐτῶν γῆν, ἀν δὲν ἡναγκαζόντο ὑπὸ τῶν καταπιέσεων πολλάκις νὰ παρατῶσι τὸ ὅροτρον καὶ λαμβάνοντες τὰ ὅπλα νὰ ζητῶσιν ἀσφάλειαν εἰς τὰ ὅρη. Τὰ κατωκημένα παράλια τῆς Στερεᾶς καὶ τῶν Νήσων ἔχουσι ναυτικοὺς καὶ πραγματευτάς». Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν, δτι ἡ οἰκονομία τῆς Ἐλλάδος εἶχε γενικώτερον σημειώσει ἀνύψωσιν, τὸ δὲ γεγονός αὐτὸν ἐπεβοήθει τοὺς ὄρους, δπως ὁ ὑπόδοσιος "Ἐλλην ὑποβληθῆ εἰς τὸν κίνδυνον τῆς ἐνάρξεως τῶν ἀγώνων καὶ ἀνάκτησιν τῆς Ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας του.

Βεβαίως πολλὰ αἴτια καὶ ποικίλοι παράγοντες συνέβαλον εἰς τὴν ἐνάρξιν τοῦ ἀγῶνος πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας<sup>23</sup>. Εἶναι δμως βέβαιον, δτι ἡ

22. Ρηματικὴ δήλωσις τοῦ Κυβερνήτου, Ἰω. Καποδίστρια, ἀποσταλεῖσα τὴν 18/30 Ὁκτωβρίου 1828 εἰς τὸς Ἀντιπροσώπους τῶν Συμμάχων Αὐλῶν. Βλέπε δμοίως Ἐπιστολαὶ I. Καποδίστρια, Κυβερνήτου τῆς Ἐλλάδος (διπλωματικαὶ, διοικητικαὶ καὶ ἰδιωτικαὶ, γραφεῖσαι ἀπὸ 8 Ἀπριλίου 1827 μέχρις 26 Σεπτεμβρίου 1831), Δ' τόμος, Ἀθῆναι 1843, σελ. 343 καὶ ἐπ. Ὁ Finlay γράφει, δτι κατὰ τὸ 1821 οἱ "Ἐλληνες κάτοικοι τοῦ τμήματος τῆς Ν.Δ. Ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας μόλις ὑπερβαίνουν τὸ ἐν ἑκατομμύριον. Τοὺς "Ἐλληνας κατοίκους τῆς Κρήτης, τῶν Κυκλαδῶν, τῶν Ἰονίων Νήσων, τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἐλληνικῶν Ναυτικῶν πόλεων, ὑπελόγιζε ἐπίσης εἰς ἐν ἑκατομ. Προστιθεμένων τῶν Ἐλλήνων τῆς Μ. Ἀσίας, τῶν Νήσων τῆς Ἀσιατικῆς Ἀκτῆς, τῆς Κύπρου, τῆς Ρωσίας καὶ τῶν Παραδοναβίων ἐπαρχιῶν ὁ συνολικὸς πληθυσμὸς τῶν Ἐλλήνων ὑπελογίζετο, δτι δὲν ὑπερέβαινε τὰ 3,5 ἑκατ. Βλέπε G. Finlay, Ἰστορία τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. A', Ἀθῆναι 1953-54, σελ. 15 καὶ ἐπ. Βλέπε δμοίως K. P. Μαγγιούσακον (Γρηγοράη), Τὸ ἀποτέλεσμα τῆς συμμετοχῆς τῶν Μανιατῶν κατὰ τὴν ἐνάρξιν τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821, Ἀθῆναι 1971, σελ. 24 καὶ 27, δπου ἀναγράφεται, δτι οἱ "Ἐλληνες τῆς Πελοποννήσου ἦσαν 471.000, ἦσαν δὲ μόλις 42.750 Τοῦρκοι, ἀναφέρεται δὲ αὐτόθι δ πληθυσμὸς κατὰ πόλεις. Κατὰ τὸν Τοῦρκον Ἰστορικὸν Ἀχμέτ Αζεβδέτ Πασσύλ, ἡ Πελοπόννησος κατὰ τὸ 1821 εἶχε 150.000 χριστιανοὺς καὶ 40.000 μουσουλμάνους. Βλέπε Nικηφ. Μοσχοπούλου, Ἰστορία Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, σελ. 101. Βλέπε δμοίως Σπ. Τρικούπη, op. cit., τ. A', σελ. 232 καὶ 237.

23. Σχετικῶς μεταξὺ ἀλλών βλέπε Ἀπ. B. Λασκαλάκη. Τὰ αἴτια καὶ οἱ παράγοντες τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Παρίσιοι 1926.

άνυψωσις τῆς οἰκονομίας τοῦ "Ελληνος, ώδήγησε γενικώτερον τὸν "Ελληνα, δπως ἀποδυθῆ εἰς τὰς περιπετείας καὶ τοὺς κινδύνους πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐλευθερίας. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία, ὡς εἶναι γνωστόν, παρεσκεύασε τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἀγῶνος. Ως πιστεύομεν, ἐν τούτοις, διηγώτερον τούλαχιστον ἀπησχόλησαν αὐτὴν οἱ ὅροι τῆς οἰκονομικῆς ὁργανώσεως τοῦ Ἀγῶνος καὶ τὰ οἰκονομικὰ μέσα πρὸς χρηματοδότησιν αὐτοῦ ἢ ὅσον ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία συνέβαλεν εἰς τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἀγῶνος τοῦ "Εθνους καὶ τὴν ἀφύπνισιν τῶν Ἐλλήνων.

Τὰ οἰκονομικὰ καὶ τοὺς πόρους πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ Ἀγῶνος κατὰ τὸ δυνατὸν ἐρευνῶμεν εἰς τὸ ἐπόμενον Κεφαλαιον, φρονοῦντες, ὅτι τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς ἀμύνης εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου ἀπετέλει ἡ ἔξασφάλισις τῆς σταθερότητος τῆς οἰκονομίας, ἥτις δὲν ἦτο ἀσφαλής εἰς τὸ ἀγωνιζόμενον ἔθνος, παρὰ τὰς προόδους, τὰς ὄποιας εἶχεν ἐπιτελέσse, ίδιως τὸ ἐμπορικὸν ναυτικὸν καὶ δλόκληρος ἡ οἰκονομία αὐτοῦ. Τὰ πάντα ὅμως ἐξηντλήθησαν εἰς τὸν μακρὸν καὶ ἀνιστὸν Ἀγῶνα, εἰς τρόπον ὥστε εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ δεκτόν, ὅτι ἡ ἀκαταμάχητος θέλησις τῆς Ἐλληνικῆς ψυχῆς πρὸς πᾶσαν θυσίαν ὑπῆρξεν ὁ κύριος συντελεστὴς εἰς τὴν δικαίωσιν καὶ ἐπικράτησιν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821.

Αλλὰ ἀς προχωρήσωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ Ἀγῶνος.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ II

### ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΤΟΥ 1821 ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΥΡΙΩΣ ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ

Γνώρισμα τῶν Οἰκονομικῶν πάσης ἐπαναστατικῆς περιόδου ἐνὸς λαοῦ εἶναι ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἀδυναμία τῆς τηρήσεως τῶν ὑγιῶν ἀρχῶν, αἵτινες ἐνδείκνυνται νὰ κατευθύνουν τὴν οἰκονομίαν καὶ τὸν Προϋπολογισμὸν τῶν ἐσόδων καὶ ἔξόδων τοῦ ἐμπολέμου κράτους. Ἡ ἀνεπάρκεια ἐπίσης τῶν ἐσόδων καὶ ἡ ἀνισορροπία αὐτῶν πρὸς τὰς δαπάνας τοῦ Προϋπολογισμοῦ εἶναι κατ' ἔξοχὴν χαρακτηριστικὸν φαινόμενον τοῦ Προϋπολογισμοῦ παντὸς κράτους εἰς περίοδον πολέμου καὶ πάσης ἐπαναστατικῆς περιόδου οἰουμδήποτε λαοῦ, ὅταν ἴδιας, ὡς τὸ 'Ελληνικὸν Γένος, διεξήγαγεν ἄνισον κατ' ἔξοχὴν ἀγῶνα.

Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξος ἡ διαπίστωσις τῆς μὴ ὑπάρξεως Οἰκονομικῶν κατὰ τὴν περίοδον τῆς 'Ελληνικῆς 'Ἐπαναστάσεως, ὅπου ἀκόμη ἡ προσοχὴ τῶν Ἡρώων τῆς 'Ἐπαναστάσεως προσηλοῦτο εἰς τὴν ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας καὶ ἀπελευθέρωσιν τῆς 'Ελλάδος ἀπὸ τὸν πανίσχυρον Κατακτητὴν αὐτῆς. Καὶ πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὅψιν συνάμα καὶ αἱ καταστροφαὶ καὶ αἱ λεηλασίαι παντὸς εἴδους, ὡς καὶ οἱ δυσμενεῖς ὅροι καὶ αἱ τραχεῖαι συνθῆκαι, ὑπὸ τὰς ὅποιας οἱ ἔνδοξοι Πρόγονοι ήμῶν διεξήγαγον ἄσπολοι καὶ ἀποροὶ τὸν ὑπὲρ 'Ελευθερίας καὶ κατὰ πολὺ ἄνισον ἀγῶνα ἐναντίον πανισχύρου Κατακτητοῦ.

'Εξ ἀλλού δόμως καὶ ἡ μακρὰ δουλεία τοῦ 'Ελληνος ὑπὸ πολλαπλῶν καθυστερημένον Δυνάστην ἀπετέλει ἔτερον εἰδικώτερον ἐμπόδιον, οὐχὶ ἀσήμαντον, ὅπως ἡ ἀγωνιζομένη 'Ελλάς καθιδηγηθῇ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ διεξαγομένου 'Ιεροῦ 'Αγῶνος αὐτῆς. Πρέπει νὰ ὑπομνησθῇ, ὅτι ὁ Κατακτητὴς δὲν εἶχεν οὐδὲ κἀν συντάξει ἐπίσημον Προϋπολογισμὸν τοῦ Κράτους αὐτοῦ ἡ πολὺ βραδύτερον, ἥτοι ὡς ἀλλαχοῦ γράφομεν μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1863. Δὲν εἶχε κἀν καὶ τὰς ἵκανότητας, ἵνα ἐπιφέρῃ μεταρρυθμίσεις ἡ βελτιώσεις εἰς τὴν οἰκονομίαν, κυρίως δέ, ἵνα βελτιώσῃ τὴν θέσιν τῶν ὑποδούλων 'Ελλήνων. 'Η οἰκονομία εἰς τὴν Δύσιν προήγετο καὶ ἀνυψοῦτο, ἐνῷ ὁ Κατακτητὴς παρέμενε εἰς τεραστίαν καθυστέρησιν εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς δράσεως λαῶν τε καὶ κρατῶν εἰς τὴν Δύσιν.

'Η ἔλλειψις λοιπὸν πάσης τεχνικῆς γνώσεως εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ Κατακτητοῦ ἡμπόδιζε τὴν βελτίωσιν γενικῶς τῶν συνθηκῶν τῆς ἀναπτύξεως τῆς γεωργίας καὶ γενικώτερον τῆς οἰκονομίας εἰς ὅλας τὰς ὅψεις τῆς εἰς τὴν ὑπό-

δουλον 'Ελλάδα. 'Εκ τοῦ λόγου τούτου ὅμοίως παρημποδίζετο καὶ ὁ ὑπόδουλος 'Ελληνισμὸς, ἔχων καταφανῶς ἀσθενέστερα μέσα.

'Αλλ' ἐπίσης ἐνῷ εἰς τὴν ὑπόδουλον 'Ελλάδα τὸ ὑπόδουλον "Εθνος τόσον εἰς τὰ βουνά, ὃσον καὶ εἰς τὰς θαλάσσας εἶχε προετοιμάσει τοὺς μαχητὰς τοῦ 'Αγῶνος καὶ δὲν ὑστέρησεν κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ 'Αγῶνος εἰς στρατιωτικὴν ἡγεσίαν, ἡ μαχομένη ὅμως 'Ελλάς δὲν ἀνεῦρε σταθερὰν πολιτικὴν ἡγεσίαν, δὲν ἀπέφυγε τὴν διάσπασιν τῶν δυνάμεων τοῦ 'Αγῶνος, τὴν ἐξασθένισιν τῶν μέσων τῆς διεξαγωγῆς του καὶ τὸν ἐσωτερικὸν διχασμόν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κατὰ τὴν περίοδον τῆς δουλείας ὁ κατακτητὴς δὲν εἶχε προηγμένην δημοσιονομικὴν διοίκησιν, οὕτε ἐπετέλεσε προόδους, παρακολουθῶν τὰς συντελουμένας τοιαύτας εἰς τὰ προηγμένα κράτη τῆς Δύσεως.

'Εκ τοῦ λόγου τούτου, ὁ ὑπόδουλος "Ελλην ἐγνώριζε καθυστερημένην διοίκησιν καὶ οἰκονομίαν, ἐκ τῆς ὁποίας οὐδὲν ὠφελήθη. Κατὰ τὴν περίοδον τῆς διεξαγωγῆς τοῦ 'Αγῶνος, ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων ἡ τε δημοσιονομικὴ διοίκησις καὶ ἡ διαχείρισις τῶν μέσων τοῦ 'Αγῶνος ὑστέρησε, διότι ἐπὶ πλέον τὴν πολιτικὴν ἡγεσίαν τῆς μαχομένης 'Ελλάδος ὑπερμέτρως ἀπησχόλει καὶ ἡ ἀσκησις τῆς ἔξουσίας καὶ ἡ διατήρησις τῆς ἀρχῆς.

Δὲν ὑπῆρχε ἵδιας παράδοσις εἰς τὴν δημοσιονομικὴν διοίκησιν τοῦ Κατακτητοῦ, τὴν ὁποίαν οἱ "Ηρωες τῆς 'Εθνικῆς 'Επαναστάσεως τοῦ 1821 θὰ εἶχον ὀφέλειαν νὰ μιμηθοῦν καὶ νὰ συνεχίσουν ἡ ἐκ ταύτης νὰ διδαχθοῦν. 'Αλλ' οὕτε ἐπίσης ἡ πολιτικὴ ἡγεσία τοῦ μαχομένου "Εθνους, περιπλεχθεῖσα εἰς διαμάχας καὶ ὑπερμέτρους φιλοδοξίας, ἐμερίμνησε ἐπαρκῶς περὶ τῶν δημοσιονομικῶν πραγμάτων τοῦ 'Αγῶνος, τὴν βελτίωσιν καὶ τὸν ἔλεγχον αὐτῶν. Οἱ δροὶ λοιπὸν τῆς δημοσιονομικῆς διοικήσεως τῆς μαχομένης 'Ελλάδος ἦσαν δυσμενεῖς. Οὐδὲν ὠφελήθη ἐκ τοῦ Κατακτητοῦ. Συνάμα δόμως οἱ δροὶ τῆς διεξαγωγῆς τοῦ 'Αγῶνος δὲν ηύνόσουν δικαιολογούμενην διοίκησιν.

Θὰ ἥτο δυνατὸν νὰ δεχθῇ τις, ὅτι ἡ μορφὴ τῆς αὐτοδιοικήσεως, οἴα ἦτο κατὰ τὴν περίοδον τῆς δουλείας, ὡς ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 84 σημειοῦται, διέθετε ἵδια δραγανα πρὸς εἰσπραξὶν τῶν ἐκ τῶν μελῶν της — 'Ελλήνων — εἰςφορῶν καὶ ἀνεδείκνυε τοὺς Προεστούς εἰς ἐκάστην Κοινότητα. Βεβαίως καὶ κατὰ τὴν τὴν περίοδον τοῦ 'Αγῶνος ἀσκοῦν γενικώτερον ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς διεξαγωγῆς τοῦ 'Αγῶνος, πολλαπλῶς δὲ ἐπιβιοθοῦν τὴν εἰσπραξὶν τῶν κατὰ τόπους πόρων, χωρὶς δόμως νὰ δικαιορρόφωνυν παράδοσιν ἐκ πλείστων λόγων, κυρίως δὲ ὡς ἐκ τῶν δυσχερειῶν τοῦ 'Αγῶνος.

Δίκαιον δόμως εἶναι νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἐνῷ δὲν ἥδυνατο νὰ διδαχθῇ τι ἐκ τῆς διοικήσεως τοῦ Κατακτητοῦ, ἀλλ' δόμως ὡς ἐκ τῆς προσεγγίσεως τῶν 'Ιονίων Νήσων πρὸς τὴν ὑπόδουλον 'Ελλάδα, ἥτο συχνὴ ἡ ἐπαφὴ τοῦ ὑπόδουλου "Ελληνος μὲ τὰς 'Ιονίους Νήσους. Δεδομένου ὅντος, ὅτι αὗται ὑπήγοντο ὑπὸ τὴν διοίκησιν προηγμένου κράτους, ἐκ τοῦ λόγου τούτου οἱ προσφεύγοντες εἰς τὰς 'Ιονίους Νήσους ὑπόδουλοι "Ελληνες πολλαπλῶς ὠφελήθησαν. Εἶναι ἄλ-

λωστε γνωστόν, ὅτι πολλοὶ ἐκ τῶν βαθμούχων καὶ ἡγετῶν κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος, ὡς ὁ Θ. Κολοκοτρώνης (α), εἶχον προϋπηρετήσει καὶ ὡς βαθμοῦχοι εἰς τὸν στρατὸν τῶν Ἰονίων Νήσων. Ἐπίσης εἶναι γνωστόν, ὅτι οἱ Ἑλληνες, ζῶντες εἰς τὴν Ἔσπερίαν, μορφωθέντες εἰς αὐτήν, ἔχοντες δὲ συνάμα ἐπιτυχῆ καὶ μακρὰν θητείαν, ἰδίως δὲ εἰς τὰς Παραδουναβίους Ἡγεμονίας ἦ ἀλλαχοῦ, προσέφερον τὰς ὑπηρεσίας των εἰς τὴν μαχομένην Ἑλλάδα, χωρὶς δόμως αἱ προσδοκίαι ἐκ τούτων νὰ εἰναι πάντοτε ἀπολύτως ἴκανοποιητικαί.

Ἄλλ' ἀκόμη, ἐξ ὅσων γνωρίζομεν, δὲν προηγήθη κυρίως, τούλαχιστον ἐνωρίς, ποιά τις ὀργάνωσις ὅσον ἀφορᾷ τὴν χρηματοδότησιν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Ἀγῶνος. Ἀπλῶς μόνον ὑπενθυμίζομεν, ὅτι ἔτος πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον 1820 ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, δτε εἶχε ἀναγνωρισθῆ ὡς Γενικὸς Ἐπίτροπος τοῦ Ἀγῶνος, ἀπαντῶν εἰς ἐπιστολὴν πρὸς αὐτὸν τοῦ Πανιερωτάτου Ἀγίου Ναυπλίου, πρὸς τὸν Σεβάσμιον τοῦτον Ἱεράρχην, δστις καὶ ὑπέστη φυλάκισιν ἐν Τριπολιτεῖᾳ καὶ τὸν θάνατον εἰς τὰς φυλακὰς ὀλίγον πρὸ τῆς ἀλώσεως της, ἔγραψε «... φιλοτιμήθητι λοιπόν, Φιλόκαλε Ἀρχιεράρχα, νὰ βοηθήσῃς λόγῳ καὶ ἔργῳ καὶ ὑποστηρίξῃς καὶ ἐκ μέρους Σου τῆς πατρίδος τὸ θεμέλιον, καταβάλλων ἥδη ἀμέσως, ἐπειδὴ δὲν ὑπάρχει ἀναβολῆς καιρός, ὃχι μόνον ἀπλῆν βοήθειαν, ἀλλὰ καὶ γενναίαν καὶ ἀδράν χρηματικὴν καταβολήν, καθ' ὅτι οὕτως ἀπαιτοῦν τὰ παρόντα πράγματα, τὰ δόποια ἀν ἀπὸ ἀμέλειαν ἢ ἀκαίρον φιλοχρηματίαν παρέλθουν ἀκερδῆ, θέλομεν μείνει ἐπονεΐδιστοι καὶ κατησχημένοι...». Περαιτέρω γράφει «περὶ ἀνοίγματος τοῦ πουγγίου», καὶ «περὶ παροτρύνσεως, καθ' ὅ ποιμήν, εἰς τοὺς ἐπαρχιώτας Σου νὰ καταβάλλουν καὶ ὑπὲρ τὴν δύναμιν»<sup>1</sup>. Ἀς ὑπομνησθῆ, ὅτι ἐκ τῶν χρηματοδοτῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας ἥτο ὁ Παναγιώτης Σέκερης, δστις διέθεσεν εἰς μέλη τῆς Ἐταιρίας μεγάλα ποσά ὡς εἰς τὸν Χρ. Περραϊβὸν 110.000 γρόσια, τὸν Φλέσσαν 90.000 καὶ εἰς ἄλλους δμοίως. (Βλέπε Ἐμμ. Ξάνθου, Φιλικὴ Ἐταιρία, ἐκδ. Παπύρου, σελ. 51, 57 καὶ ἀλλαχοῦ. Βλέπε ἐπίσης Ἀ. Γούδα, Βίοι Παράλληλοι, τ. Ε', Ἀθῆναι 1872, σελ. 99-104, ὅπου ὁ Σέκερης ἔδωσεν πρὸς παρασκευὴν τοῦ Ἀγῶνος εἰς διαφόρους. Βλέπε ἐπίσης Ι. Α. Μελετοπούλου, Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία (Ἀρχεῖον Π. Σέκερη), Ἀθῆναι 1967, ὅπου

(α) Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης εἶχεν ὑπηρετήσει μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ Ταγματάρχου, τὸν ὁποῖον εἶχε λάβει κατὰ τὸ ἔτος 1810 εἰς τὸν Ἀγγλικὸν στρατὸν εἰς τὴν Ἐπτάνησον. Ομοίως ὁ Πιέρρος Γρηγοράκης, υἱός τοῦ πρώην Μπένη τῆς Μάνης, δστις ἥτο ἐκ τῶν ἡγετικῶν στρατιωτικῶν στελεχῶν τῆς Ἐπαναστάσεως, ὑπηρέτησεν ὡς Μαγγιέρος—Ταγματάρχης — τοῦ Ρωσικοῦ στρατοῦ. Ἐτεροὶ Πελοποννήσιοι εἶχον ὑπηρετήσει ὡς στρατιωτικοὶ εἰς τὴν Ἐπτάνησον, ὡς ὁ Νικηταρᾶς, ὁ Ἀναγνωσταρᾶς, ὁ Ἀλέξιος Βλαχόπουλος, οἱ Πετεζαῖοι, ὁ Πλαπούτας καὶ ἄλλοι καταγόμενοι ἐκ Στερεάς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ἡπείρου.

1. Πρβλ. Μιχ. Γ. Λαμπρινίδου, Ἡ Ναυπλία, Ἀθῆναι 1950, σελ. 35.

μνημονεύονται τὰ δύνόματα τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας καὶ τυχὸν εἰσφοράί των ἀμα τῇ κατηγήσει των εἰς τὴν Φιλικήν Ἐταιρίαν<sup>2)</sup>.

‘Αλλ’ ὡς ἀνωτέρω ἔχομεν σημειώσει, τὴν Φιλικήν Ἐταιρίαν δὲν εἶχεν ἀπασχολήσει — τούλαχιστον ἐπαρκῶς — ἢ πλευρὰ τῶν οἰκονομικῶν καὶ τῶν πόρων πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ Ἀγῶνος, ἐνῷ εἶχε κινητοποιήσει πᾶσαν προσπάθειαν πρὸς ἀφύπνισιν τῶν ὑποδούλων καὶ προετοιμασίαν των διὰ τὸν Ἀγῶνα τῆς ἀπελευθερώσεως.

Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος ‘Ψηλάντης, δτε εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἡγεσίαν τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ Ἀγῶνος, ἔδωσε σημασίαν εἰς τὰ οἰκονομικὰ μέσα πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ Ἀγῶνος. Δι’ ὁ, ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρεται, γράφων πρὸς τὸν Πανιερώτατον “Ἄγιον Ναυπλίου, Κύριον Γρηγόριον, συνίστα εἰς αὐτὸν «οὐχὶ μόνον ἀπλῆν βοήθειαν, ἀλλὰ καὶ γενναῖαν καὶ ἀδράνι χρηματικὴν καταβολήν, ἵνα μὴ ἀπὸ ἀκαίρου φιλοχρηματίαν θέλομεν μείνει κατησχημένοι...».

Καὶ ὅρθως τὸν Ἀλέξανδρον ‘Ψηλάντην ἀπησχόλει ἡ ἔξεύρεσις πόρων πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ Ἀγῶνος, τοὺς ὅποιους, ὡς γνωστόν, ὑπὲρ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ τὸ “Ἐθνος προσέφερε, χωρὶς ὅμως νὰ εἴναι καὶ ἐπαρκεῖς.

‘Αλλ’ ἵνα τερματίσωμεν τὴν μνείαν δυσμενῶν τινων ἀπὸ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως δρων τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Ἀγῶνος, πρέπει ὅμως νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀν εἴναι βέβαιον, ὅτι ὁ Κατακτητὴς παρέμενε μακρὰν πάσης προόδου, οἱ “Ἡρωες τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἀντιθέτως ἐπεδίωξαν εὐθὺς ἄμα τῇ ἐνάρξει τοῦ Ἀγῶνος, ὅπως ἐφαρμόσουν προόδους τῶν Δυτικῶν Κρατῶν, ἀφορώσας τὰς δημοσιονομικὰς ἀρχάς, αἱ ὅποῖαι εἶχον ἐνσωματωθῆ ἐις τὰ Συντάγματα αὐτῶν, ἐν σχέσει μὲ τὴν δημοσιονομικὴν διοίκησιν αὐτῶν καὶ εἰδικώτερον ἐν σχέσει μὲ τὸν Προϋπολογισμὸν τοῦ Κράτους, δστις ἀποτελεῖ, ὡς γνωστόν, οὐσιώδη καὶ ἀναγκαῖον θεσμὸν διὰ τὴν ἀπρόσκοπτον λειτουργίαν παντὸς κράτους. Οἱ δροὶ ὅμως τῆς διεξαγωγῆς τοῦ ἀνίσου Ἀγῶνος, ὡς ἔξειλχθησαν ίδιας, δὲν ηύνοιν οὔτε τὴν ἔξεύρεσιν πόρων, οὔτε τὴν ἀρτίαν διαχείρισίν των. “Ἄς

2. Ταμίας τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας ἔχρησίμευσεν δὲ ‘Εμ. Ξάνθος, δστις λογοδοτήσας εἰς τὸν χειροτονηθέντα Γενικὸν Ἐπίτροπον ἐνεφάνισεν ἐν συνόλῳ λογοδοσίαν 121.630 γρόσια, τὰ δόποια ἔδωσε εἰς διάφορα μέλη τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, ὡς εἰς Ἀρχιμανδρίτην Διιακόνον 10.000 γρόσια, Πετρόμπετην Μαυρομιχάλην 22.000 γρόσια, ’Εμ. Ξάνθον 13.000 γρόσια, ιδίους Μαυρομιχάλη 8.000 γρόσια, Καπετάνιον 13.000 γρόσια, Λουριώτην δι’ Ἰταλίαν 1600 γρόσια, Σκουφᾶν 10.000 γρόσια, Καπ. Ἰω. Χ. Φαρμάκην 10.000 γρόσια, Τσακάλωφ 6.500 γρόσια, Χρυσοσπάθην 2.000 γρόσια, Καμαρινὸν 1.300 γρόσια, Καπεταναίον κατὰ καιρούς 3.300 γρόσια, Πεντεδέκαν 2.900 γρόσια καὶ ἄλλους ἐν συνόλῳ 121.630 γρόσια. Βλέπε σχετικῶς Τάσον Βουργάνην, Φιλικὴ Ἐταιρία, (‘Αθῆναι, ἔκδ. Τ. Δρακοπούλου), σελ. 147. Αὐτόθι βλέπε φλογεράς προκηρύξεις ’Αλ. ‘Ψηλάντου ὡς καὶ ἔκθεσιν Φιλομούσου Γραικικῆς Ἐταιρίας, ἀποβλεπούσης εἰς δημιουργίαν πόρων ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος. Βλέπε I. A. Μελετοπούλου, Φιλικὴ Ἐταιρία, ‘Αρχεῖον Σέκερη, ’Αθῆναι 1967.

έξετάσωμεν λοιπὸν ἥδη τὰς προσπαθείας των εἰς τὸν δημοσιονομικὸν τομέα, έξετάζοντες κατωτέρω τὰς δημοσιονομικὰς διατάξεις τῶν Συνταγμάτων τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Β'. ΟΙ ΠΡΟ·Γ·ΠΟΛΟΓΙΣΜΟΙ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ  
ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΝ ΤΩΝ

α') Αἱ δημοσιονομικαὶ διατάξεις τῶν Συνταγμάτων τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ περὶ τινῶν ψηφισμάτων.—'Εξ ὅσων ἀλλαχοῦ γράφομεν, ἔχομεν παρατηρήσει, δτὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν ἀρχῶν περὶ τὴν τήρησιν τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους δὲν συνετελέσθη ἐν Ἑλλάδι κατόπιν πεισμόνων, συνεχῶν καὶ μακρῶν ἀγώνων τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ πρὸς τὸν μονάρχην αὐτοῦ, ὡς εἰς ἄλλα Εύρωπακαὶ Κράτη, ἰδίως δὲ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ. Αἱ διέπουσαι αὐτὸν ἀρχαὶ, τῶν ὅποιων ἡ γένεσις εἶναι συνδεδεμένη μὲ τὴν Ἰστορίαν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ καὶ τὴν ἐπικράτησιν τῶν συγχρόνων λαϊκῶν ἐλευθεριῶν, μετεφυτεύθησαν ἐκ τῶν χωρῶν τούτων. (Πρβλ. Π. Β. Δερτιλῆ, Ἐγχειρίδιον Δημοσίας Οἰκονομικῆς, τ. Γ', σελ. 38 καὶ ἐπ.).

Πράγματι οἱ πληρεξούσιοι τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς μαχομένης Ἑλλάδος εἰς τὰς Συνελεύσεις περὶ θεσπίσεως τῶν Συνταγμάτων τῆς περιόδου τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ κατὰ πρῶτον οἱ τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1822, χρησιμοποιοῦντες καὶ τὴν πεῖραν τῶν, διαμορφώνουν τὰ τοῦ θεσμοῦ τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους καὶ τὰς περὶ τούτου βασικὰς ἀρχάς, ὡς αὗται ἐμορφώθησαν κατόπιν συνεχῶν, μακρῶν καὶ πεισμόνων ἀγώνων εἰς τὴν Δυτικὴν Εύρωπην καὶ δὴ εἰς τὰ Συντάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Βεβαίως πολυάριθμοι ἦσαν οἱ πληρεξούσιοι καὶ ἐλάχιστοι οἱ ἐκ τούτων ἐπαντοντες. Εὐθὺς ἀμέσως λοιπὸν ἀναγράφουν εἰς τὸ πρῶτον Προσωρινὸν Πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ ἔθεσπίσθη ὑπὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῇ 1η Ἰανουαρίου 1822, τὰς βασικὰς ἐννοίας τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους, ἐμπνεόμενοι καὶ ἀπὸ τὰς ἰδέας καὶ ἀπὸ τὰ Συντάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ οὐδὲν εἶχον νὰ συνεγίσουν ἐκ τοῦ Κατακτητοῦ, διτὶς ἀντιθέτως, ὡς ἀλλαχοῦ γράφομεν, πολὺ βραδύτερον κατὰ τὸ ἔτος 1863, δημοσιεύει τὸν πρῶτον ἐπίσημον Προϋπολογισμὸν τῆς Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Τὸ προμνησθὲν Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου περιλαμβάνει τὴν ἀκόλουθον διάταξιν<sup>3</sup> εἰς τὴν παράγραφον μα': «Τὸ Βουλευτικὸν, ἐπεξεργαζόμενον, ἐγκρίνει

3. Τίτλος Γ' τμῆμα Δ' παρ. μα'. Σημειωθήτω ὅμως, δτὶ περαιτέρω τῆς παραγράφου μα' ἀναγράφεται χαρακτηριστικὴ διάταξις, καὶ ἦν «τὸ Βουλευτικὸν δι' αὐτὸν τὸ πρῶτον ἔτος χρεωστεῖ ἀνευ μικρᾶς ἀναβολῆς νὰ προμηθεύσῃ εἰς τὸ Ἐκτελεστικὸν τὴν ἀνάλογον εἰς τὰς χρείας χρηματικὴν ποσότητα, μολονότι διὰ τὸ ἀρτιπαγῆς τῆς Διοικήσεως καὶ τὸ δυσπρόθλεπτον τῶν ἔξδων καὶ ἐσόδων δὲν δύναται τὸ Ἐκτελεστικὸν νὰ καταστρώσῃ τὸν ὑποθετικὸν ἐνιαύσιον λογαριασμόν. Εἰς τὸ τέλος ὅμως τοῦ ἐνιαύτου δέον νὰ παραστήσῃ

εἰς τὴν ἀρχὴν ἑκάστου ἔτους τὸν ὑποθετικὸν λογαριασμὸν τῶν προσόδων καὶ ἔξόδων [Προϋπολογισμόν], δὲ ὅποιος καθυποβάλλεται ὑπὸ τὴν ἐπίκρισίν του ἀπὸ τὸ Ἐκτελεστικὸν σῶμα...». Ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν παράγραφον μα' «εἰς δὲ τὸ τέλος τοῦ ἔτους ἐπιθεωρεῖ τὴν καθολικὸν λογαριασμὸν τῶν ἔξόδων καὶ ἔσόδων». Δὲν εἶναι δὲ ἡ μόνη διάταξις, τὴν ὅποιαν ἀνευρίσκουμεν εἰς τὰ τρία Συντάγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Περιλαμβάνονται δύοις αἱ διατάξεις, περὶ τῶν ὅποιων γίνεται κατωτέρω λόγος, σχετικῶς μὲ τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἑθνικῆς Συνελεύσεως.

Παρατηροῦμεν λοιπόν, ὅτι αἱ ἔννοιαι τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους κατὰ τὰ ἔτη, καθ' ἄν τι Πατρὶς ἡμῶν ἡγωνίζετο τὸν ὑπὲρ πάντων Ἀγῶνα, χωρὶς νὰ δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ, ὅτι εἶναι πλήρως διαμορφωμέναι, ἔχουν δμως ἐπαρκῶς εὐθὺς ἀμέσως προαχθῆ, διότι εἰς τὴν ὡς ἔννοιαν τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους σαφῶς ἀναφαίνονται οἱ κανόνες, οἱ διέποντες τὸν σύγχρονον Προϋπολογισμὸν τοῦ κράτους, ἥτοι δὲ κανὼν τῆς προβλέψεως καὶ τῆς προηγουμένης ἐξουσιοδοτήσεως τῶν ἔσόδων καὶ ἔξόδων τοῦ κράτους, ὁ κανὼν τῆς περιοδικότητος ἢ τοῦ ἐνιαυσίου Προϋπολογισμοῦ καὶ ἐλέγχου τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους ὑπὸ τοῦ Βουλευτικοῦ, ὡς καὶ δὲ κανὼν τῆς βεβαιότητος εἰς τὸν

τὸ Ἐκτελεστικὸν τὴν κατάστρωσιν τοῦ ὅλου λογαριασμοῦ». Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἡ διάταξις αὕτη τῆς παραγράφου μα', διότι οὕτως ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν σκληρῶν ἀγώνων, τοὺς ὅποιους διεξήγαγον οἱ Πρόγονοι ἡμῶν, δὲν κατεστρώθη ὁ ὑποθετικὸς λογαριασμὸς τοῦ ἔτους 1822. Βλέπε τὰ κείμενα τῶν Προσωρινῶν Πολιτευμάτων τῆς Ἑλλάδος εἰς Δυοβουνιώτου, Ἑλληνικὸς Κώδικας, εἰς τόμον «Ἐλληνικὰ Συντάγματα», 1901, σελ. 8 καὶ ἐπ. Πῶς διεμορφώθησαν αἱ κλασσικαὶ ἀρχαὶ περὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους βλέπε Π. Β. Δερτιλῆ, Ἐγγειοίδιον Δημοσίας Οἰκονομικῆς — Ὁ Προϋπολογισμὸς τοῦ Κράτους —, τεῦχος Γ', σελ. 38 καὶ ἐπ. Δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν, [ὅτι σαφῆς εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῶν Συνταγμάτων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐπὶ τῶν Συνταγμάτων τῆς Ἑλλάδος τῆς περιόδου τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως —τούλαχιστον τῶν συντακτῶν αὐτῶν—, ὡς καὶ τοῦ Βελγικοῦ Συντάγματος τῆς 7ης Φεβρουαρίου 1831, ἐνώ δὲν πειθόμεθα, διότι τὸ Βελγικὸν Σύνταγμα, καίτοι μεταγενέστερον τῶν ἐν λόγῳ Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων, είχεν ὑπ' ὅψιν του, τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα, διότι ταῦτα —τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα— δὲν ἀναφέρονται κανὸν εἰς τὰς πηγὰς καὶ συζητήσεις κατὰ τὴν θέσπισιν τοῦ προμνησθέντος μεταγενεστέρου Βελγικοῦ Συντάγματος τῆς 7ης Φεβρουαρίου 1831. Ὁ δείμυνηστος καθηγητὴς Ἀλ. Σβόλος κάμνει λόγον, διότι αἱ ίδεαι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐπηρέασαν τὰ Ἑλληνικὰ Ἐπαναστατικὰ Συντάγματα. Πρβλ. σχετικῶς Ἀλ. Σβόλον, Τὰ πρῶτα Ἑλληνικὰ Πολιτεύματα καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἐφημερὶς Ἑλλήνων Νομικῶν, ἔτους 1935, σελ. 737 καὶ ἐπ. Δὲν ἀμφισβητοῦμεν, διότι καὶ αἱ ίδεαι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐπηρέασαν τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν. Ὁμοίως δμως καὶ τὰ Συντάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐπηρέασαν τὰ Συντάγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τὸ ἀγωνιζόμενον Ἐθνος γνώσεις ἐν σχέσει μὲ τὰ θέματα καὶ τὸν ἔλεγχον τῶν δημοσίων διαχειρίσεων οἷοι εἶναι οἱ τῶν μελῶν μεταξὺ διλων τῶν Ἐπιτροπῶν, περὶ ὧν κατωτέρω ἐν σ. 114 καὶ ἐπ. γίνεται λόγος. Διέθετεν ἐπίστης καὶ πεῖραν ἐκ τῆς ἀναμνήσεως τῶν αὐθικρέτων καὶ παρανόμων φρών — παρεισπράξεων — ἐπὶ τῆς Τουρκοκρατίας ὑπὸ τῶν πασάδων ἡ διλων Τούρκων τιτλούχων.

φόρον, κατὰ τὸν ὅποῖον οὐδεὶς φόρος ἐπιβάλλεται ἀνευ νόμου, δστις, ὡς γνωστόν, ἀποτελεῖ ἔνα ἐκ τῶν τεσσάρων κλασσικῶν κανόνων τῆς φορολογίας, τοὺς ὅποίους διετύπωσε ὁ A. Smith. Καὶ ὁ κανὼν οὗτος ἐνσωματοῦται εἰς τὰ πρῶτα Συντάγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ίδιας δὲ τῆς ἐν "Ἀστρεῖ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τοῦ ἔτους 1823. Εἶχον ὅμως τὰ δύο πρῶτα Συντάγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἀναγνωρίσει μεγαλυτέραν ἔξουσίαν εἰς τὸ Βουλευτικόν, καθ' ὃσον ἀφορᾷ ἀκόμη τὰ ἔσοδα καὶ τὰ ἔξοδα τῆς Ἐπικρατείας, ὅπου ἡ δημοσιονομικὴ ἔξουσία — οὐχὶ ὀρθῶς — τῆς ἐκτελεστικῆς ἔξουσίας ἦτο ἀσθενής, ὡς ἄλλωστε παρατηρεῖ καὶ ὁ ἡμέτερος Παπαρρηγόπουλος, καθ' ἀγράφομεν ἀλλαχοῦ.

"Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς μεγαλυτέρας δημοσιονομικῆς ἔξουσίας, ἥτις παρέχεται εἰς τὸ Βουλευτικόν, εἶναι ἐν γνώρισμα τῶν Γαλλικῶν Συνταγμάτων καὶ τῶν ίδεῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Κάμπτεται ὅμως ἡ ἀρχὴ αὕτη εἰς τὰ μεταγενέστερα Συντάγματα τῆς Ἐλλάδος. Τὸν πρῶτον σαφῆ περιορισμὸν τῆς δημοσιονομικῆς ἔξουσίας τοῦ Κοινοβουλίου παρ' ἡμῖν ἀνευρίσκομεν εἰς τὸ ἀρθρὸν 17 τοῦ Συντάγματος τοῦ ἔτους 1844. "Ἐκτοτε εἰς ὅλα τὰ ἴσχυσαντα Συντάγματα παρ' ἡμῖν διὰ νέων διατάξεων ὀρθῶς ἐπαυξάνεται καὶ ἐνισχύεται ἡ δημοσιονομικὴ ἔξουσία τῆς Κυβερνήσεως, τῆς Ἐκτελεστικῆς ἔξουσίσης τὴν εὐθύνην τῆς καλῆς διοικήσεως τῶν Δημοσίων Οἰκονομικῶν, συμφώνως πρὸς τὴν ἀρχὴν Lá où est la responsabilité, Lá doit être le pouvoir. (Βλέπε II. B. Δερτιλῆ, Αἱ δημοσιονομικαὶ διατάξεις τῶν Ἑλληνικῶν Συνταγμάτων, Ἀθῆναι 1952, ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιθεωρήσεως Οἰκονομικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, 1952).

Μνημονεύεται παρ' ἡμῖν, προσφάτως δὲ ὑπὸ τοῦ Σπύρου Μαρκεζίνη (Πολιτικὴ Ἰστορία τῆς Νεωτέρας Ἐλλάδος, τ. Α', σελ. 46), ἡ συμβολὴ λογίου Ἰταλοῦ πρόσφυγος εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ πρώτου ἐν Ἐπιδαύρῳ Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς 1ης Ιανουαρίου 1822, τούτου προφανῶς μὴ μετέχοντος εἰς τὴν Συνέλευσιν ταύτην, ἀλλὰ κατέχοντος ἐν σχέδιον Συντάγματος. (Βλέπε N. Δραγούμη, Ἰστορικαὶ Ἀναμνήσεις, Ἀθῆναι 1879, σελ. 8, α' ἔκδοσις).

Βεβαίως εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῇ τις, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Ἰταλοῦ λογίου πρόσφυγος, ὀνόματι Βιτσέντο Γκαλίνα, κατοχὴ ἐνὸς οίουδήποτε σχεδίου Συντάγματος εἰς τὴν Συνέλευσιν τῆς Ἐπιδαύρου — στὴν Πιάδα — (περὶ τῆς ὅποίας γράφει καὶ ὁ Ἀκαδημαϊκὸς Σπύρος Μελᾶς, Ὁ Γέρος τοῦ Μοριᾶ, Ἀθῆναι 1957, σελ. 375) δὲν ὑπῆρξεν ἀνωφελῆς. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει καὶ ὁ Ἰταλὸς πρόσφυξ ὡφέλησεν οὕτως εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ἐν λόγῳ πρώτου Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου, εἰς τὸ ὅποῖον ὅμως μετεφυτεύοντο δημοσιονομικαὶ ἀρχαὶ, ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὰ Συντάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ίδιας δὲ τῶν ἐτῶν 1791 καὶ 1795. Διὰ τῆς πείρας καὶ ἐπιρροῆς των οἱ μετέχοντες Πληρεξόσιοι τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς μαχομένης Ἐλλάδος διεμόρφωσαν τελικῶς τὸ Σύνταγμα.

Καὶ σαφῶς ἀνευρίσκεται εἰς τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου ἡ πολυμήχανος θέλησις τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου.

Εἶχον ἀλλωστε εὐθὺς ἄμα τῇ ἐνάρξει τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος παύσει νὰ ἴσχύουν οἱ αὐθαίρετοι ἡ παράνομοι φόροι, τοὺς ὁποίους εἰσέπραττον ὑπὲρ τοῦ Ταμείου των οἱ πασάδες. Ἡσαν δὲ γνωστοὶ οἱ φόροι οὗτοι, ὡς παρεισπράξεις ὑπὲρ τῶν πασάδων καὶ ἥσαν παράνομοι καὶ αὐθαίρετοι. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἥσαν περισσότερον ἐπαχθεῖς εἰς τὸν ὑπόδουλον "Ἐλληνα ὡς αὐθαίρετοι καὶ παράνομοι. Δὲν ἀποτελεῖ λοιπὸν τὶ νέον ἡ διάταξις τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου, ὅπου, ὡς ἀνωτέρω γράφομεν, θεσπίζεται ἡ ἀρχὴ τῆς βεβαιότητος τοῦ φόρου (principe de la certitude de l'impôt), δηλαδὴ ἡ μὴ εἰσπραξίς φόρου ἀνευ νόμου.

'Αλλὰ καὶ ἡ Ἐπιτροπή, ἥτις κατ' ἐντολὴν τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς Ἐπιδαύρου συνέταξε τὸν πρῶτον ὑποθετικὸν λογαριασμὸν — Προϋπολογισμόν —, ὡς καὶ οἱ συντάκται περιφήμων ἐκθέσεων περὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν πόρων τοῦ Ἀγῶνος, περὶ τῶν ὁποίων ἀλλαχοῦ γίνεται λόγος, δὲν ὑστεροῦν εἰς γνώσεις καὶ πείρας περὶ τὰ θέματα τοῦ Προϋπολογισμοῦ. "Οσον ἀφορᾷ λοιπὸν — τούλαχιστον — τὰς δημοσιονομικὰς διατάξεις, αἵτινες ἔνεσωματόθησαν εἰς τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, ἡ συνεργασία τοῦ Ἰταλοῦ πρόσφυγος δὲν ἦτο ἀναγκαῖα. Αἱ δημοσιονομικαὶ διατάξεις τοῦ ἐν λόγῳ Συντάγματος ἀνευρίσκονται εἰς τὰ Συντάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἡ ἀλλαχοῦ εἰς τὴν Δύσιν, καὶ εἰς τὸ Σύνταγμα τῶν Η.Π.Β. Ἀμερικῆς τοῦ ἔτους 1787<sup>4</sup>, ἐκ τῶν ὁποίων μετεφυτεύθησαν εἰς τὰ μετεγενέστερα Εὐρωπαϊκὰ Συντάγματα. Οἱ μετέχοντες Πληρεξούσιοι τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς μαχομένης Ἐλλάδος, διεμόρφωσαν τελικῶς τὸ ἐν λόγῳ Σύνταγμα, ἔχοντες ἵδιαν πεῖραν ὅσον ἀφορᾷ τὰς δημοσιονομικὰς διατάξεις. Ἀνευρίσκεται ὅμως εἰς αὐτὸν καὶ ἡ πολυμήχανος θέλησις τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου, Προέδρου τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως<sup>5</sup>, ἀναδει-

4. "Ἄς υπομνησθῇ, ὅτι τὸ Σύνταγμα τοῦτο είχε μεταφρασθῆ εἰς τὴν Ἐλληνικὴν καὶ τυπωθῆ κατὰ τὸ 1824 εἰς τὸ Τυπογραφεῖον, τὸ ὁποῖον εἰργάζετο εἰς τὸ Μεσολόγγιον.

5. Περὶ τῶν Συνταγμάτων τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως μεταξὺ ἄλλων βλέπε N. N. Σαριπόλου, 'Ἐλληνικὸν Συνταγματικὸν Δίκαιον, τ. Α', σελ. 18 καὶ ἐπ., 'Αθῆναι 1915. Καὶ ὁ ἀξέιμνηστος καθηγητῆς αὐτόθι πρατηρεῖ, ὅτι «τὸ Ἐκτελεστικὸν Σῶμα σύγκειται ἐκ πέντε μελῶν, ἐκλεγομένων ἐκτὸς τῶν μελῶν τοῦ Βουλευτικοῦ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως, ἐπίτηδες ἀθροιζομένης κατὰ τὸν περὶ τούτου ίδιαλίτερον νόμον». Καὶ συνεχίζων, γράφει, ὅτι «ἡ διάταξις προφανῶς ἐλήφθη ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ Συντάγματος τῆς 22ας Αύγουστου 1795, ὅπερ ἀνέθετε τὴν ἐκτελεστικὴν ἔξουσίαν εἰς πενταμελές — Directoire — Διευθυντήριον». 'Τπέστη λοιπὸν τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου τῆς 1ης Ιανουαρίου 1822 καὶ τὴν ἐπίδρασιν τῶν Συνταγμάτων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν ἰδεῶν αὐτῆς, συνεπικοιρύσθης τῆς πειρατῶν ἐπιτρόπων, τὰ ὀνόματα τῶν ὁποίων είναι γνωστά, ὡς συντακτῶν περιφήμων σχετικῶν ἐκθέσεων ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐπιτυχοῦς δράσεως αὐτῶν περὶ τὰ Δημόσια Οἰκονομικά καὶ τῆς εὐθυκρισίας των. 'Ἐν σχέσει μὲ τὰ Συντάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως μεταξὺ ἄλλων καθηγητῶν βλέπε Gidel, Cours de doctorat, Droit

χθέντος δὲ καὶ εἰς τὸ ἀξιώμα τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἐπί ἐν ἕτοις, εἶχε δὲ Ἀντιπρόεδρον τὸν Ἰωάννην Ὁρλάνδον, συγγραφέα γνωστὸν καὶ κύριον μέλος μετέπειτα τῆς Ἐπιτροπῆς, ἡτὶς διεπραγματεύθη τὰ δύο ἔξωτερικὰ δάνεια ἐν Λονδίνῳ τῶν ἑτῶν 1824 καὶ 1825, καὶ τὸν Θεοδωρὸν Νέγρην, Γενικὸν Γραμματέα τοῦ Ἐκτελεστικοῦ<sup>6</sup>. Ἄλλ’ ἀς προχωρήσωμεν εἰς τὴν μνείαν τῶν ἄλλων Συνταγμάτων τῆς περιόδου τοῦ Ἀγῶνος.

‘Η Β’ ἐν Ἀστρει Ἐθνικῇ Συνέλευσις τοῦ ἔτους 1823, ἀναθεωρήσασα τὸ Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου, ἐπανέλαβεν ἐπίσης τὴν προμνησθεῖσαν διάταξιν τῆς παραγράφου μά’ τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου, ὡς καὶ τὰς ἄλλας

Constitutionnel, pendant l'année 1927-28, δπου ἐν σελ. 85 καὶ ἐπ. ἀναλύονται τὰ Συντάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐν σχέσει μὲ τὸ προμνησθὲν Βελγικὸν Σύνταγμα βλέπε Amos J. Peaslee, Constitutions of Nations, Vol. I, β' ἔκδ., σελ. 153 καὶ ἐπ., τὰς δὲ δημοσιονομικὰς διατάξεις σελ. 166. Βλέπε ἐπίσης Ἀ. B. Δασκαλάκη, Κείμενα καὶ Πηγαὶ τῆς Ἰστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Ἀθῆναι 1966, τ. Α', σελ. 211 καὶ 308. Βλέπε καὶ Δημ. Πετρακάνον, Ἡ Κοινοβουλευτικὴ Ἰστορία τῆς Ἑλλάδος, τ. Α', σελ. 121. Καθ’ ἡμάς, δὲν πρέπει νὰ ὑπερεκτιμᾶται ἡ συμβολὴ ἡ μᾶλλον ἡ παρουσία εἰς Ἐπιδαύρον τοῦ Ἰταλοῦ πρόσφυγος Γκαλίνα. Τόσον δὲ Θεόδ. Νέγρης, δσον ἰδίως δ Ἀλ. Μαυροκορδάτος εἶναι βέβαιον, ὅτι ἡσαν βασικοὶ συντάκται τῶν Ὁργανισμῶν Στερεᾶς Ἑλλάδος, ἔχοντες προηγηθεῖσαν ἀξιόλογον πολιτικὴν θήτειαν εἰς τὰς Παραδοναβίους Ἡγεμονίας. Ο ‘Αλεξ. Μαυροκορδάτος εἶχε διατελέσει ‘Υπουργὸς τῶν ἔξωτερικῶν τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Βλαχίας Ἰω. Καρατζᾶ (1813-1818). Βλέπε ἐπίσης καθηγητοῦ X. Φραγκίστα, δστις παρατηρεῖ, ὅτι ἐμφανῆς εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῶν πολιτευμάτων τῆς ἐποχῆς (Πανηγυρικός, Θεσσαλονίκη, 1953, σελ. 20).

6. Ως ἀναφέρεται ὑπὸ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Σπ. Μελᾶ (ορ. cit., σελ. 376), δ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτος ἐπεδίωξε νὰ ἔχῃ δ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ θητείαν οὐχὶ ἐνὸς ἔτους, ἀλλὰ πέντε ἑτῶν. Προέκρουσεν δμας εἰς τὴν ἀντιδρασιν μελῶν τῆς Συντακτικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ σχεδίου Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου. Ἀξιον μνείας εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι προσκληθεὶς δ Θεόδ. Κολοκοτρώνης, δπως δώσῃ — δῆθεν — γνώμην ἐπὶ διατάξεων, αἵτινες ἀφεώρων τὴν παροχὴν μισθῶν εἰς τὸν στρατόν, διαφωνήσας δμας καὶ μὴ εἰσακούσμενος, κατακόκκινος δὲ ἀπὸ θυμόν, ἀπεχώρησεν εἰς Κόρινθον. Αἱ διατάξεις αὗται περιελαμβάνοντο εἰς ψήφισμα περὶ στρατιωτικοῦ δργανισμοῦ. Μή ὑπαρχούστης ὑπηρεσίας ἐλέγχου, διὰ τῆς παροχῆς μισθῶν διηγούντο ἐπ’ ὀφελεἴ τιτλούχων τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῶν καπεταναίων μέθοδοι καταχρήσεων, περὶ τῶν ὁποίων γράφει δ Σπ. Μελᾶς αὐτόθι ἐν σελίδῃ 377. Κατὰ τὴν σκέψιν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, ἐν προκειμένῳ δὲν ἐβράδυνε νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι ἡ Κυβερνήσις δὲν ἐπλήρωσε τόσον προθύμως μισθοὺς εἰς τὸν στρατὸν ἢ ὅταν ἔθελε νὰ τὸν χρησιμοποιήσῃ εἰς ἐμφυλίους σπαραγμούς, οἱ δὲ καπεταναῖοι πολὺ συντόμως θὰ παρθοῦντο εἰς τὸν πειρασμὸν εἰς τὸ νὰ ἐγγράφουν π.χ. διπλασίους εἰς τὰς καταστάσεις, ἀνεξέλεκτοι ὄντες, ἵνα σφετερισθοῦν τὴν διαφοράν. Καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς φρονοῦμεν, ὅτι εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐπιτροπῆς, ἡτὶς ὑπεβλήθη τὴν 17ην Ἀπριλίου 1827 εἰς τὴν Συνέλευσιν Τροιζῆνος, θὰ ἀνεγράφοντο νοθεῖαι, διαπραττόμεναι καὶ ὑπὸ τῶν βαθμούχων. Ἐπίσης δταν ἐπετεύχθη ἡ ψήφισμα τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου, δύο δὲ ἐκπρόσωποι ἔθεσαν ὑπ’ ὅψιν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη τὸ ψηφισθὲν Σύνταγμα, ἐπέσυρον ἰδιαιτέρως δὲ τὴν προσοχὴν τοῦ Κολοκοτρώνη αἱ διατάξεις αἱ ἀφορῶσαι τὴν ὑπαρξίαν μαστικοῦ πρωτοκόλλου. Αὕται προεκάλεσαν τὴν ἐξέγερσιν του, ὡς κατ’ ἐξοχὴν ἐπικίνδυνοι. (Πρβλ. αὐτόθι Σπ. Μελᾶ, σελ. 378).

δημοσιονομικὰς διατάξεις τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου<sup>7</sup>. Ἐπίσης ἡ Γ' ἐν Τροιζῆνι Ἐθνικὴ Συνέλευσις, ψηφίζουσα κατὰ Μάϊον 1827 τὸ Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Ἐλλάδος, ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς καθόδου τοῦ Κυβερνήτου<sup>8</sup> Ι. Καποδίστρια εἰς τὴν Ἐλλάδα, εἰς τὸ ἄρθρον 76 τοῦ προμνησθέντος Πολιτικοῦ Συντάγματος τῆς Ἐλλάδος, ἐθέσπιζε, ὅτι «εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς Συνόδου, ἀφοῦ συζητήσει ἡ Βουλὴ τὸν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως παρουσιαζόμενον Ὑποθετικὸν Λογαριασμὸν τῶν δημοσίων ἔξόδων, χορηγεῖ εἰς αὐτὴν τοὺς εἰς ἀπαίτησιν των ἀναγκαίους πόρους». Ἐν συνεχείᾳ, ἐν ἄρθρῳ 77 δρίζεται, ὅτι τὸ Βουλευτικὸν θεωρεῖ τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ προηγουμένου ἔτους καὶ ἔξουσιοδοτεῖ τὴν διὰ τοῦ τύπου περιληπτικὴν δημοσίευσιν των.

Ἐπίσης ἐν ἄρθρῳ 79 δρίζεται, ὅτι τὸ Βουλευτικὸν «προσδιορίζει τοὺς δασμοὺς διὰ νόμου καὶ τὰς λοιπὰς εἰσπράξεις, πρέπει δὲ νὰ ἐπιβάλλωνται ὁμοιοτρόπως καθ' ὅλην τὴν Ἐπικράτειαν». Οὕτως ἐνσωματοῦται καὶ ὁ κανὼν

7. Βλέπε παράγραφον λθ' τοῦ ψηφισθέντος ἐν Ἀστρει ὑπὸ τῆς Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως Προσωρινοῦ Πολιτεύματος τῆς Ἐλλάδος, ἔνθα ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐν λόγῳ διάταξις, πλὴν τῆς εἰδικῆς μεταβατικῆς διατάξεως διὰ τὸ ἔτος 1822-23 καὶ ὅτι «οὐδεμίᾳ εἰσπράξις γίνεται ἀνεύ προεκδοθέντος νόμου καὶ οὐδεὶς νόμος περὶ εἰσπράξεως ἐκδίδεται παρὰ μόνον δὶ' ἐν ἔτος». Παραλλήλως σημειοῦται, ὅτι οὐδεμίᾳ τάξις ὑπῆρχεν εἰς τοὺς λογαριασμοὺς τῶν δύο προγενεστέρων ἑτῶν. «Ἡ Β' Ἐθνικὴ Συνέλευσις, θεωρήσασα τὴν ἀνάγκην νὰ γνωρίσῃ τὸν ὑποθετικὸν λογαριασμὸν (δηλαδὴ τὸν Προϋπολογισμὸν), ἥτοι τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τοῦ Ἐθνους δι' ὀλόκληρον τὸν ἔρχομενον χρόνον, ἐψήφισατο τάδε α) «Μία ἐπιτροπὴ νὰ συστηθῇ, συγκειμένη ἀπὸ ἔξι πολιτικούς, καὶ ἔξι στρατιωτικούς πρὸς σύνταξιν ὑποθετικοῦ λογαριασμοῦ». β) «Ἡ Ἐπιτροπὴ ἐντὸς τεσσάρων ἡμερῶν νὰ ἀναφέρῃ πρὸς τὴν Συνέλευσιν». Βλέπε Πρακτικὰ Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὑπ' ἀριθ. ιστ' ἐν Α. Μάμουκα, Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἐλλάδος, τόμος II, σελ. 110 καὶ ἐπ. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὗτη συνέταξε καὶ ὑπέβαλεν εἰς τὴν Συνέλευσιν τῇ 12ῃ Ἀπριλίου 1823 τὸν πρῶτον Ἐλληνικὸν Προϋπολογισμὸν τοῦ 1823-24, συνοδεύμενον ὑπὸ συντόμου ἐκθέσεως, δύοπις διδει ἔξηγήσεις σχετικῶς μὲ τὴν ἀκριβειαν τῶν ἐν τῷ Προϋπολογισμῷ ἐσόδων καὶ ἔξόδων καὶ τὴν ἀνάγκην δραγμάσεως τῶν ἐσόδων. Πρεβλ. Μάμουκα, op. cit., τόμος III, σελ. 24 καὶ ἐπ. Ἰδιαιτέρως ὅμως ἔξιον μνείας εἰναι τὸ ἔργον καὶ ἡ σημασία τῶν ἐκθέσεων περὶ τῆς δημοσιονομικῆς διοικήσεως καὶ διαθέσεως τῶν πόρων καὶ δαπανῶν τοῦ Ἀγῶνος, περὶ τῶν ὁπίοιν ἀλλαχοῦ ἐν σελ. 107. γίνεται λόγος. Ἡ προμνησθεῖσα δωδεκαμελῆς Ἐπιτροπὴ ἐν σχέσει μὲ τὸν ὑποβληθέντα ὑποθετικὸν λογαριασμὸν — τὸν Προϋπολογισμὸν — παρατηρεῖ τὰ κάτωθι: «Διὰ μὲν τὰ ἔξοδα στοχαζόμεθα, διὰ τὴν πλησιάζομεν τὴν ἀλήθειαν, διὰ δὲ τὰ ἔσοδα, ἐπειδὴ καμμίαν πληροφορίαν περὶ τῶν Ἐθνικῶν κτημάτων καὶ ἰδιοκτησιῶν δὲν ἔχομεν, δὲν ἡδυνήθημεν νὰ κάμωμεν σκέψιν καμμίαν, ἀλλὰ ὑπεκρεώθημεν νὰ λάβωμεν γνώσεις παρὰ τῶν προύχντων, παραστατῶν καὶ πληρεξούσιων τῆς ἑκάστης τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἐπικρατείας καὶ νὰ περάσωμεν τόσα δσα αὐτοὶ ἐπρόβαλλαν». Καὶ συνεχίζουσα, γράφει: «Ἡ Σεβαστὴ Ἐθνικὴ Συνέλευσις θέλει παρατηρήσει μὲ λύπην τῆς καὶ θαυμασμὸν τῆς, διὰ τὰ ἔσοδα ὡς πρὸς τὰ ἔξοδα δὲν εἶναι τὸ οὐδέν». Ἐν τέλει περαίνουσα γράφει: «Ἄν οἱ διορισθησόμενοι εἰς τὰς ἐπαρχίας ἐπαρχοὶ μεταχειρισθῶσιν εἰς τὸ ὑπούργημά των πᾶσαν ἀπαιτουμένην προσοχήν, δραστηριότητα καὶ ἐπιμέλειαν, δύνανται νὰ αὐξήσωσι τὰ ἔσοδα καὶ μὲ τὴν αὔξησιν ταύτην ὅμως δὲν θέλει ἔξισώσουν ποτὲ μὲ τὰ ἔξοδα, χωρὶς νὰ ληφθῶσιν ἀλλα μέτρα παρὰ τοῦ Ἐθνους. Καλύβια τῇ ιβ' Ἀπριλίου 1823».

τοῦ δημοιομόρφου τοῦ φόρου εἰς τὸ Σύνταγμα τῆς Τροιζῆνος. Μᾶλλον ἀξιόλογος εἶναι ἡ διάταξις τοῦ ἄρθρου 10, περὶ λαμβανομένη εἰς τὸ Κεφ. Γ', ὅπου αἱ διατάξεις περὶ δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὸ προμηθὲν ἄρθρον 10 ὁρίζεται «ὅτι αἱ εἰσπράξεις διανέμονται εἰς ὅλους τοὺς κατοίκους δικαίως καὶ ἀναλόγως τῆς περιουσίας ἐκάστου», καμμία δὲ εἰσπράξις δὲν γίνεται, χωρὶς προεκδεδομένον νόμον καὶ κανεὶς νόμος περὶ εἰσπράξεως δὲν ἔκδιδεται εἰ μὴ δι' ἓν καὶ μόνον ἔτος». Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐνσωματοῦται εἰς τὸ Σύνταγμα τοῦτο, οὐχὶ μόνον ὁ κανὼν τῆς βεβαιότητος εἰς τὸν φόρον, ὡς ἐκ τῆς ἐν λόγῳ διατάξεως τοῦ Συντάγματος «καμμία δὲ εἰσπράξις δὲν γίνεται χωρὶς προεκδεδόμενον νόμον», ἀλλὰ καὶ ὁ κανὼν τῆς φοροδοτικῆς ἴκανότητος ὡς μέτρον κατανομῆς τῶν φορολογικῶν βαρῶν<sup>8</sup>. Κατὰ ταῦτα, τὸ προμηθὲν Πολιτικὸν Σύνταγμα τῆς Τροιζῆνος ἥτο τὸ ἀρτιώτερον Πολίτευμα τῆς Ἐπαναστάσεως, ὃσον ἀφορᾷ τὰς δημοσιονομικὰς διατάξεις του. Ἐπὶ πλέον, μεταξὺ ἀλλων, συνεκέντρωσεν εἰς χεῖρας ἐνδὲ ἀνδρὸς πᾶσαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἔξουσίαν, εἶναι δὲ συνάμα καὶ προοδευτικὸν (βλέπε σχετικῶς Σπ. B. Μαρκεζίνη, Πολιτικὴ Ἰστορία τῆς Νεωτέρας Ἐλλάδος, τ. Α', σελ. 46), ὡς τὸ χαρακτηρίζουν οἱ διαπρεπεῖς, ὡς ὁ Alison Philips καὶ ὁ Mendelssohn Bartholdy, συγγραφεῖς. Βλέπε ἐπίσης X. Φραγκίστα, Τὸ φιλελεύθερον καὶ δημοκρατικὸν πνεῦμα τῶν Συνταγμάτων τοῦ Ἀγῶνος 1821, Θεσσαλονίκη 1953. Βλέπε ἐπίσης Γ. Μαριδάκη, Ἡ Ἐλληνικὴ Ἐπαναστασικὴς ἔκφρασις τῶν πολιτευμάτων τῆς ἐποχῆς, Πανηγυρικὸς εἰς Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν 1951.

Ἐθεωρήσαμεν χρήσιμον νὰ ἐνδιατρίψωμεν μὲ τὰς πηγὰς τῶν Ἐλληνικῶν

8. 'Ὑπῆρχον λοιπὸν πληρεξούσιοι "Ἐλληνες καὶ εἰς τὰς τρεῖς Ἐθνικὰς Συνελέσεις, (μεταξὺ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν πληρεξουσίων ἐξ ὅλων τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς ἀγωνίζουμένης Ἐλλάδος τὸν ὑπὲρ πάντων ἀγῶνα), οἵτινες δὲν εἶχον ἀγνοιαν τῶν ἰδεῶν καὶ διατάξεων τῶν τε Συνταγμάτων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ Συντάγματος τῶν Ἡ.Π.Β. Ἀμερικῆς τοῦ ἔτους 1787. Ὕπενθυμίζομεν, ὅτι ὁ Ἄνδρ. Λουριώτης, ὃστις κατήγετο ἐκ μεγάλης Ἡπειρωτικῆς οἰκογενείας, πρὸ τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἶχε λῆσαι ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς Λιβύον τῆς Ἰταλίας καὶ ἀλλαχοῦ εἰς τὴν Δύσιν, κατῆλθεν δὲ διίγον πρὸ τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου εἰς τὴν Ἐλλάδα κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1821 καὶ εἶχε χρηματίσει Γραμματεὺς τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου εἰς τὴν Α' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τῆς Ἐπιδαύρου, ὃπου ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος καὶ Θεοδ. Νέγρης εἶχον κυρίαν συμμετοχὴν ὡς πληρεξούσιοι εἰς τὴν Α' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τῆς Ἐπιδαύρου, ἀπετέλουν δὲ μετὰ τοῦ Ἰω. Ὁρλάνδου καὶ μετ' ἄλλων τὴν 12μελῆ Ἐπιτροπήν, ἥτις ἐπεξειργάσθη τὸ σχέδιον τοῦ Συντάγματος. Ὡς ἀλλαχοῦ κατωτέρω γράφομεν, ὁ Ἀ. Λουριώτης ἥτο μετὰ τοῦ Ἰω. Ὁρλάνδου, εἰς ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἐλλάδος πρὸς σύναψιν τῶν δύο ἐν Λονδίνῳ δανείων καὶ ἀκόμη εἶχε τὴν προετοιμασίαν πρὸς σύναψιν τοῦ α' ἔξωτερικοῦ δανείου καὶ ἔξουσιοδότησιν πρὸς τοῦτο τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου, εὐθὺς ὡς ἔξελέγη καὶ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἀπὸ τὴν Α' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐν Ἐπιδαύρῳ τοῦ ἔτους 1822. Μετεῖχε δὲ ὡς μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ ὁ προμηθεῖς Ἰω. Ὁρλάνδος, ὃστις ἥτο πληρεξούσιος τῆς "Γδρας, ἀνὴρ μὴ στερούμενος μορφώσεως. Ἐν συνεχείᾳ εἰς τὴν Β' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐν Ἀστρει τῷ ἔτει 1823 ἔξελέγη Πρόεδρος τοῦ Βουλευτικοῦ.

Συνταγμάτων τοῦ πρώτου καὶ ἴδιως τοῦ τρίτου Συντάγματος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως. Παρατηροῦμεν πράγματι, ὅτι τὸ Σύνταγμα, ὅπερ ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῶν Ἑλλήνων ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν τῶν Συνταγμάτων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ὅπου ἐνεγράφετο ἡ διατύπωσις τῆς κατανομῆς τῶν δημοσίων βαρῶν «ἀναλόγως τῆς δυνατότητος τῶν πολιτῶν» —selon leur faculté—, ἐνῷ εἰς τὸ προμνησθὲν ἡμέτερον Σύνταγμα τοῦ ἔτους 1844 ἀναγράφεται ἀναλόγως τῆς περιουσίας των. Ἐμφανής λοιπὸν εἶναι ἡ ἐπίδρασις τῶν Πολιτευμάτων τῆς ἐποχῆς. Βλέπε ὅμοιως *A. Manessis, Deux Etats nés en 1830, Bruxelles 1959.*

Αἱ ἀρχαι περὶ ίσοτητος ἔναντι τῶν φορολογικῶν βαρῶν ἀνευρίσκονται ἐπίσης εἰς τὸ Σύνταγμα τῶν Ἡ.Π.Β. Ἀμερικῆς τοῦ ἔτους 1787 (ἄρθρον 1, Τμῆμα VIII), ἐνθα ἀναγράφεται «all duties, imposts and excises shall be uniform throughout the United States». Ἀλλὰ βλέπε σχετικῶς *Belin, Le principe de l'égalité devant les charges publiques à l'époque révolutionnaire et son influence sur la jurisprudence administrative, Revue de Droit Public et de Sciences Politiques, 1934, σελ. 335.* Ὁμοίως αὐτόθι σχετικὴν μελέτην τοῦ καθηγητοῦ *G. Jèze*, τοῦ ἔτους 1913, σελ. 668 καὶ ἐπ. *J. Laferrière, Manuel de Droit Constitutionnel*, Paris 1944, σελ. 325 καὶ ἐπ. Ἀλλὰ βλέπε καὶ εἰς Πολίτευμα τοῦ *Ρήγα*. Βλέπε σχετικῶς *Θ. Βολίδον, Τὰ δύο πρῶτα Δημοκρατικὰ Πολιτεύματα τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος. Α'*. Τὸ Πολίτευμα τοῦ *Ρήγα*, Ἀθῆναι 1924, ὅπερ ἔξετυπωθη ἐν Βιέννη τὸν Ὁκτώβριον 1787, κυρίως δὲ τὸ ἄρθρον 3 αὐτοῦ. Βλέπε ὅμοιως μεταξὺ ἄλλων *P. B. Δερτιλῆ, Η ἀρχὴ τῆς φορολογικῆς δικαιοσύνης εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα, Ἐπιθεώρησις Οἰκονομικῶν καὶ Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν, Ἀπριλίου - Σεπτεμβρίου 1951 (ἀνάτυπον)*, Ἀθῆναι 1955, τοῦ ἴδιου, *Les dispositions financières des Constitutions Helléniques, Studi in Memoria di B. Griziotti*, Milano 1959. Αἱ διατάξεις τοῦ ἐν λόγῳ Συντάγματος τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, ἐπαυξανόμεναι ἡ καὶ κάπως τροποποιούμεναι, ἀνευρίσκονται εἰς δλα τὰ μεταγενέστερα Ἑλληνικὰ Συντάγματα τῆς Ἑλλάδος. "Ἄς προστεθῇ, ὅτι καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ίσοτητος ἐνώπιον τοῦ νόμου περιλαμβάνεται καὶ εἰς τὰ τρία προμνησθέντα Συντάγματα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

*β') Τελικαὶ Παρατηρήσεις.*— Παρὰ τὴν ἐνεργητικότητα, τὴν δύοιαν ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος ἀνέπτυξε πρὸς ψήφισιν τοῦ πρώτου Συντάγματος ἐν Ἐπιδαύρῳ τῆς 1ης Ιανουαρίου 1822, ἐν τούτοις οὐδεμίᾳν σπουδὴν ἐπέδειξεν, ἵνα συμμορφωθῇ μὲ τὰς διατάξεις του (παράγραφος μα'), ἐπιδιώκων τὴν ψήφισιν τοῦ Ὅποθετικοῦ Λογαριασμοῦ — Προϋπολογισμοῦ —, τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους 1822-23, ἀρχομένου τὴν 1ην Μαΐου 1822 καὶ λήγοντος τὴν 30ην Ἀπριλίου 1823.

Ψηφίζεται δημως ὁ Ὅποθετικὸς Λογαριασμὸς — Προϋπολογισμὸς — τοῦ

οἰκ. ἔτους 1823-24, ὅτε Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ εἶχεν ἐκλεγῆ ὁ Πετρό-  
μπεης Μαυρομιχάλης, χωρὶς ὅμως τὸ Βουλευτικὸν εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους νὰ  
ἐποπτεύσῃ ἐπὶ τοῦ Ἰσολογισμοῦ — τοῦ Ἀπολογισμοῦ τοῦ οἰκ. ἔτους 1823-24 —,  
ώς τὸ Σύνταγμα κατὰ τὴν μά' παράγραφον ἐθέσπιζε, προφανῶς μεταξὺ ἄλλων,  
διότι ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ἐν λόγῳ Προϋπολογισμοῦ τοῦ οἰκ. ἔτους 1823-24 δὲν  
ἔτυχε τῆς μερίμνης τοῦ τε Ἐκτελεστικοῦ καὶ τοῦ Βουλευτικοῦ, μὴ ὑπαρχούσης  
πρὸς τοῦτο καὶ εἰδικῆς ὑπηρεσίας, καθ' ὅσον ἡ ταμειακὴ ὑπηρεσία ἀπὸ τοῦ  
ἔτους 1822 μέχρι καὶ τοῦ ἔτους 1824 διεξήγετο ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου  
Οἰκονομίας διά τινος τῶν παρ' αὐτῷ ὑπαλλήλων, ὅστις ὡνομάζετο Ἀναστά-  
σιος Ἐλαιών.

Ἐπικειμένης τῆς ἀναλήψεως τῶν πρώτων ποσῶν τοῦ α' ἑξατερικοῦ  
δανείου τοῦ ἔτους 1824, προετάθη ἡ σύστασις τῆς θέσεως τοῦ Γενικοῦ Θησαυ-  
ροφύλακος. Τελικῶς ὅμως ἐψηφίσθη ὁ νόμος ὃν' ἀριθ. 36 τῆς 20ῆς Ὁκτωβρίου  
1824 περὶ Ἐθνικοῦ Ταμείου, ὅπερ θὰ ἀπετέλει αὐτοτελῆ ὑπηρεσίαν ὑπὸ τρι-  
μελῆ Ἐπιτροπήν. Εἰς αὐτὸν α) θὰ εἰσέρρεον ἀπαντα τὰ δημόσια ἔσοδα καὶ αἱ  
εἰσπράξεις καὶ β) θὰ ἡντλεῖτο πᾶσα δαπάνη καὶ θὰ ὑπεβάλλετο πρὸς ἔγκρισιν  
εἰς τὸ Ἐκτελεστικόν. "Ἄς προστεθῇ, ὅτι ἔκτοτε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς  
Ἐπαναστάσεως ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων οὐδὲ κανὸν ἐπεχειρήθη ἡ κα-  
τάρτισις Προϋπολογισμῶν, ὡς ἀναγράφουν αἱ διατάξεις τῶν Συνταγμάτων τῆς  
Ἐπαναστάσεως. 'Ὑπεβλήθησαν ὅμως δύο ἐκθέσεις, μία εἰς τὴν Γ' Ἐθνικὴν  
Συνέλευσιν τὴν 11ην Ἀπριλίου 1827, ἐτέρα δὲ εἰς τὴν Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν  
τοῦ Ἀργους τὴν 18ην Ιουλίου 1829, περὶ ὧν βλέπε ἐν σελ. 112 καὶ ἐπ.

γ') Ὁ πρῶτος Προϋπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1823-24, τὰ ἀναγραφόμενα  
ἔσοδα καὶ ἔξοδα εἰς αὐτὸν καὶ τὸ προκύπτον ἔλλειμμα.— 'Ως ἀνωτέρῳ ἐν σελίδᾳ  
104 ὑποσημ. 7 ἀναφέρεται, ἡ καταρτισθεῖσα δωδεκαμελῆς Ἐπιτροπῆς ὑπὸ τῆς  
Β' ἐν "Ἀστρει Ἐθνικῆς Συνελεύσεως συνέταξε τὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «'Ὕποθε-  
κὸς Λογαριασμὸς» τῶν ἐσόδων καὶ ἔξόδων τῆς ἀγωνιζομένης Ἐλλάδος τοῦ  
ἔτους 1823-24, ἔχει δὲ οὗτος ἡμερομηνίαν Καλύβια 12 Ἀπριλίου 1823, καὶ τὸν  
ὑπέβαλε εἰς τὴν ἐν "Ἀστρει συνελθύσαν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν <sup>9</sup>. "Ἄς σημειωθῇ,  
ὅτι εἶναι ὁ πρῶτος Ὕποθετικὸς Λογαριασμὸς — Προϋπολογισμὸς — τῶν ἐσόδων  
καὶ ἔξόδων τῆς Ἐλλάδος τοῦ ἔτους 1823-24. "Ἐκτοτε ὅμως καθ' ὅλην τὴν  
περίοδον τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως οὐδεὶς ἄλλος Προϋπολογισμὸς καταρ-  
τίζεται. Προσθέτομεν, ὅτι τὸ οἰκονομικὸν ἔτος ἥρχιζε τὴν 1ην Μαΐου ἐκάστου  
ἔτους καὶ ἔληγε μετὰ δωδεκάμηνον περίοδον, ἥτοι τὴν 30ην Ἀπριλίου τοῦ  
ἐπομένου ἔτους <sup>10</sup>.

9. Βλέπε Μάμουνα, ορ. cit., τ. III, σελ. 24 καὶ ἐπ.

10. Δὲν εἶναι ὅμως ἀσφαλές, ὅτι τὰ ἀναγραφόμενα εἰς τὸν Προϋπολογισμὸν τοῦ οἰκονο-  
μικοῦ ἔτους 1823-24 (1 Μαΐου 1823-30 Ἀπριλίου 1824) ἔξοδα ἐξ ὀλοκλήρου ἐπραγματο-

Κρίνομεν δύμας σκόπιμον νὰ περιλάβωμεν κατωτέρω τὰ στοιχεῖα τοῦ πρώτου τούτου Ἑλληνικοῦ Προϋπολογισμοῦ διὰ τὰ ὑποθετικὰ ἀναγκαῖα ἔξοδα τῆς Ἑλλάδος, ἐν σελίδῃ δὲ 104 ὑποσημ. 7 ἐν τέλει ἀναγράφεται λίαν σύντομος εἰσηγητικὴ ἔκθεσις αὐτοῦ ἐν σχέσει μὲ τὸν κάτωθι Προϋπολογισμόν.

1) Διὰ 51.000 στρατιώτας, ψωμί τους πρὸς διακόσια δράμια ἀλεύρι, ἐκάστου κάθε ἡμέραν εἰς ἓνα μῆνα βατσέλια 30.000 πρὸς γρόσια 10 τὸ βατσέλι.....	γρόσια 300.000
2) Κρέας τῶν ἄνωθεν στρατιωτῶν πρὸς 200 δράμια τοῦ καθενὸς τὴν ἡμέραν εἰς ἓνα μῆνα ὀκάδας 765.000 πρὸς 30 παράδες ἥ δικα.....	573.750
3) Διὰ 51.000 τσαρούχια εἰς ἓνα μῆνα πρὸς γρόσια 1.....	51.000
4) Διὰ 26.500 στρατιώτας, οἱ ἐκστρατεύοντες, μισθὸς πρὸς 25 γρόσια τὸν μῆνα.....	662.500
5) Διὰ 6.050 στρατιώτας εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ φυλακὰς φρουρίων πρὸς 15 γρόσια τὸν μῆνα.....	90.750
6) Διὰ 18.300 στρατιώτας, οἱ πολιορκοῦντες τὰ φρούρια πρὸς 20 γρόσια τὸν μῆνα.....	366.000
7) Διὰ 60 καράβια πρὸς 13.000 γρόσια τὸν κάθε ἓνα μῆνα 780.000 Τὰ τοῦ πολέμου ἐφόδια τῶν καραβιῶν.....	400.000 1.180.000
8) Διὰ 40.000 στρατιωτῶν ἐφόδια πολεμικὰ τῆς ἔγραξις δι' ἓνα μῆνα.....	400.000
9) "Εξοδα ὅλων τῶν Ὑπουργῶν τῆς Ἑλλάδος τὸν μῆνα.....	500.000
T' ἄνωθεν ἔξοδα διὰ μῆνας 6 πολλαπλασιαζόμενα	4.124.000
	24.744.000

Εἰς στρατεύματα νὰ χρησιμεύσουν ὡς μενζήλια, ἢτοι: πόστα μεθ' ὅλα των τὰ ἔξοδα	1.000.000
Σύνολον γρόσια	25.774.000

«Τὰ ἄνωθεν ἔξοδα θ' ἀκολουθοῦν ἀπὸ α' Μαρτίου ἕως α' Νοεμβρίου ὡς ἄνωθεν. Διὰ δὲ τοὺς ἄλλους 6 μῆνας στοχαζόμεθα νὰ ἀκολουθήσουν τὸ ἥμισυ».

Κατὰ συνέπειαν, ἀν τὸ ὡς ἄνω ποσὸν τῶν ἔξόδων, κατὰ τὸ ἐν ἔξαμηνον προϋπολογίζεται εἰς 25.774.000 γρόσια, τοῦ ἑτέρου ἔξαμηνου προϋπολογίζο-

ποιήθησαν. Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Προϋπολογισμοῦ προκύπτει ἡ ἀγοραστικὴ ἀξία τοῦ νομίσματος — τοῦ γροσίου — κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος. Ἡ δικὰ κρέατος ἐτιμᾶτο ἀντὶ 30 παράδων. Ἐφ' ὅσον δὲ 1 γρόσιον = 40 παράδες, ἡ δικὰ κρέατος ἐπωλεῖτο ἀντὶ 3/4 τοῦ γροσίου, διπερ ἀντεστοίχει πρὸς 0,60 φράγκου (60 λεπτά). Συνεπῶς ἡ δικὰ κρέατος ἐπωλεῖτο ἀντὶ 0,45 φράγκου ἢ καὶ διλγάτερον, ἐφ' ὅσον τὸ γρόσιον ὑπετιμᾶτο. Βλέπε περὶ νομίσματος εἰς Κεφάλ. III, ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῶν νομίσμάτων κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος καὶ τῆς ἴσοτιμίας των, ιδίως ἐν σ. 171 καὶ ἐπ. καὶ σ. 109.

μένου εἰς τὸ ἡμισυ, τὰ ἔξοδα ὀλοκλήρου τοῦ ἔτους προϋπελογίζοντο εἰς 38.616.000 γρόσια. Ὅπολογιζομένου τοῦ γροσίου πρὸς 60 λεπτὰ τῆς δραχμῆς, ἔχομεν σύνολον ἔξοδων 23.169.600 δραχμῶν, ὃσον δηλαδὴ εἶναι τὰ τακτικὰ ἔσοδα ἐπὶ "ΟΘωνος. Ο Κ. Παραρρηγόπουλος μνημονεύει ὡς τὴν ἴσοτιμίαν ἐνδὲ 1 γροσίου πρὸς 54 λεπτά, ἀπὸ δὲ τοῦ 1825 ἡ ἴσοτιμία ἦτο κάτω τῶν 50 λεπτῶν ἡ καὶ 40 λεπτῶν (βλέπε πίνακα σελίδος 117, ὅπου τὰ 10.000 τάλληρα τὰ ὑπὸ τοῦ Γόρδωνος μετακομισθέντα ὑπολογίζονται πρὸς 41 λεπτὰ τὸ γρόσιον ἦτοι: 10.000 τάλληρα = 50.000 φράγκα = 120.000 γρόσια, συνεπῶς 1 γρόσιον = 41,6 λεπτά). Ἐπὶ Καποδίστρια ἡ ὑποτίμησις τοῦ γροσίου ἦτο μεγαλυτέρα, ἔφθασεν εἰς τὸ νὰ ὑποτιμηθῇ τὸ γρόσιον πρὸς 0,33 φράγκα.

'Εξ ἄλλου ἀκολουθοῦν τὰ ἔσοδα ὡς κάτωθι:

Εἰσοδήματα τῆς Ἑλλάδος, Ἐθνικὰ καὶ Ἰδιόκτητα ἐνιαύσια, τὰ ὁποῖα προήρχοντο ἐκ φορολογιῶν προϊόντων τῆς γῆς καὶ κυρίως τῆς δεκάτης.

'Απὸ τὴν νῆσον τῆς Κρήτης	γρόσια	7.383.620
'Απὸ τὴν νῆσον τῆς Εύριπου	"	.446.700
'Απὸ ὄλας τὰς ἐλευθέρας νήσους τοῦ Αἰγαίου	"	972.400
'Απὸ τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος	"	708.200
'Απὸ τὰς ἐπαρχίας τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος	"	729.500
Τὰ εἰσοδήματα τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Πελοπονήσου	"	2.605.800(α)
Σύνολον	"	12.846.220

Παρατηροῦμεν λοιπὸν, ὅτι τὸ προϋπολογιζόμενον ἔλλειμμα τῆς περιόδου ἀπὸ 1ης Μαΐου 1823 - 30ῆς Ἀπριλίου 1824 ἀνεβιβάζετο εἰς (38.616.000—12.846.000) 25.776.000 γρόσια, δηλαδὴ τὰ ἔσοδα μόλις ἐκάλυπτον τὸ 1/3 τῶν ἔξοδων.

'Ως προκύπτει ἐκ τῶν ἀνωτέρω πινάκων ἡ μεγαλυτέρα ἀναλογία τῶν ἔσοδων προϋπελογίζετο, ὅτι προήρχετο ἐκ Κρήτης εἰς 7.383.620 γρόσια. Πρέπει δομῶς νὰ προστεθῇ, ὅτι τὰ ὡς ἀνω ἔσοδα δὲν ἐπραγματοποιήθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1823-24. Καὶ ἐκ τοῦ λόγου τούτου ὁδηγούμεθα εἰς τὴν κρίσιν, ὅτι τὸ ἔλλειμμα θὰ ἦτο πολὺ μεγαλύτερον εἰς τὸν Προϋπολογισμόν.

'Αλλὰ τὰ ἔσοδα τοῦ Ἀγῶνος ὑπελείποντο ἀκόμη περισσότερον κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη, διότι οὐχὶ μόνον ἡ Κρήτη περιήρχετο ὑπὸ τὴν ἔξουσίαν τοῦ Δυνάστου, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀγώνας ἦτο περισσότερον ἀμφίβολος καὶ δαπανηρός. Πράγματι ηὕξανον τὰ ἔξοδα, διότι ἐκτὸς τῶν ἀναγκῶν τοῦ πολέμου πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι πρόσφυγες ἐκ Σμύρνης, Χίου, Κυδωνιῶν, Μακεδονίας, Κάσσου, Ψαρῶν καὶ Ἡπείρου καὶ ἔξ ὅλων τῶν περιοχῶν τοῦ Ἀγῶνος συνέρρεον εἰς

(α) Ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου, ποσὸν 47.300 γροσίων εἶναι ἔσοδον ἐκ τῆς Μάνης (δογάνα λαδιοῦ, βελανιδίου κλπ.) ἀπὸ Μαραθονῆσ, Τσίμοβα, Ἀλμυρό, Σκαρδαμοῦλα καὶ Κιτριαῖς).

τὰ ὀλιγώτερον ἀπειλούμενα μέρη καὶ ἀπήτουν δαπάνας. Συνεπῶς, τόσον αἱ προβλέψεις τῶν ἐσόδων ὅσον καὶ αἱ προβλέψεις τῶν ἔξαδων τοῦ ἐν λόγῳ Προϋπολογισμοῦ δὲν φαίνεται, ὅτι ἐπραγματοποιήθησαν (πρβλ. Σπ. Τρικούπη, 'Ιστορία 'Ελληνικῆς' Επαναστάσεως, τ. Α', σελ. 238 καὶ ἑπ.).

δ') 'Η μὴ τήρησις τῶν διατάξεων τῶν Συνταγμάτων τῆς 'Επαναστάσεως ἐν σχέσει μὲ τὴν ψήφισιν τοῦ Προϋπολογισμοῦ, δ ἀνεπαρκής ἔλεγχος τῶν δημοσίων διαχειρίσεων κατὰ τὰς τρεῖς Περιόδους τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς 'Ελλάδος.—'Εξ ὅσων ἀνωτέρω γράφομεν, ἐψήφισθη μὲν ὑπὸ τῆς ἐν 'Αστρει Β' 'Εθνικῆς Συνελεύσεως ὁ πρῶτος 'Υποθετικὸς Λογαριασμός — Προϋπολογισμὸς — τοῦ οἰκ. ἔτους 1823-24 (ἀπὸ 1ης Μαΐου 1823 ἕως 30ης Απριλίου 1824), ἀλλ ὅμως τὸ Βουλευτικὸν τόσον κατὰ τὴν παράγραφον μα' τοῦ Συντάγματος τῆς 1ης Ιανουαρίου 1822, ὅσον καὶ κατὰ τὴν παράγραφον λθ' τοῦ ἐν 'Αστρει ψηφισθέντος δευτέρου Συντάγματος «δὲν ἐπεθεώρησε» εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους τὸν καθολικὸν λογαριασμὸν τῶν ἔξαδων καὶ ἐσόδων — τὸν 'Απολογισμὸν — τοῦ ψηφισθέντος ὑποθετικοῦ λογαριασμοῦ — Προϋπολογισμὸν — τοῦ οἰκ. ἔτους 1823-24, περὶ τοῦ ὅποιου ἀνωτέρω γίνεται λόγος. 'Ἐν προκειμένῳ λοιπὸν — ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων — παρατηρεῖται ἐγκαταλειψίς τῶν σχετικῶν δημοσιονομικῶν διατάξεων καὶ τῶν τριῶν Συνταγμάτων τῆς 'Επαναστάσεως, ἐν σχέσει μὲ τὴν θέσπισιν τῶν ὅποιων ἴδιατέρα προσοχὴ ἀπεδίδετο κατὰ τὴν ψήφισιν καὶ τῶν τριῶν Συνταγμάτων τῆς 'Εθνικῆς 'Επαναστάσεως τοῦ 1821.

Τούτων οὕτως ἔχοντων, διερωτᾶται τις ἐκ ποίων πηγῶν ἀνευρίσκομεν στοιχεῖα τῶν ἐσόδων καὶ ἔξδων τοῦ 'Αγῶνος τῆς 'Εθνικῆς 'Ανεξαρτησίας.

Πρὸς τοῦτο διακρίνονται τρεῖς Περίοδοι, ὁ προσδιορισμὸς τῶν ὅποιων ἀπό τινος ἀπόψεως ὑποβοηθεῖ τὴν ἔρευναν ἡμῶν ἐν προκειμένῳ. Αἱ τρεῖς αὗται Περίοδοι, μὴ ἀρχίζουσαι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ 'Αγῶνος (Μαρτίου 1821), εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:<sup>10α</sup>

1. 'Η Α' Περίοδος, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ Συντάγματος τῆς 'Επι-

10α. 'Ἐν σχέσει μὲ τὰς τρεῖς Περιόδους τοῦ 'Αγῶνος βλέπε Γ. Α. Δημακοπούλου, 'Η διοικητικὴ δργάνωσις κατὰ τὴν 'Ελληνικὴν 'Επανάστασιν (1821-1827), 'Αθῆναι 1966, σελ. 86 (Α' Περίοδος), σελ. 138 (Β' Περίοδος), σελ. 164 (Γ' περίοδος), ήτις παρατείνεται κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Διοικητικῆς 'Ἐπιτροπῆς). 'Ἐπακολούθει ἀπὸ τῆς 3ης Απριλίου 1827 μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου, ὅτε ἔχει ἀντί τῆς Διοικητικῆς 'Ἐπιτροπῆς ἡ 'Αντικυβερνητικὴ 'Ἐπιτροπὴ τὴν διακυβέρνησιν τῆς 'Ελλάδος. 'Ἄς ὑπομνησθῇ τὸ ψήφισμα ΝΗ' τῆς 18ης Ιανουαρίου 1828. Δυνάμει τούτου αὐτοδιελύθη ἡ Βουλή. Τὸ προμνησθὲν ψήφισμα ἀπετέλεσε τὸν βασικὸν νόμον τῆς ἐπελθούσης μεταβολῆς. 'Ἡ νομοθετικὴ ἔξουσία συνεκεντρώθη εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Κυβερνήτου, βοηθούμενου καὶ ὑπὸ Ελδικοῦ Συμβουλίου ἐξ 27 μελῶν, διπερ ἐκαλεῖτο «Πανελλήνιον», τὸ ὅποιον κατὰ τὸ ψήφισμα μετεῖχε μετὰ τοῦ Κυβερνήτου τῶν ἔργων καὶ τοῦ ὑπευθύνου τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τῆς συγκροτήσεως τῆς 'Εθνικῆς Συνελεύσεως (Πρβλ. 'Ακαδημαϊκοῦ Ν. Βέη - 'Α. Δεσποτοπούλου, 'Η 'Ελλὰς ἐπὶ Καποδίστρια, 'Αθῆναι 1957, σελ. 4). Εἶναι δυνατὸν ἀπόψεως νὰ συγχρίνῃ

δαύρου, δηλαδὴ ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1822 ἔως 25ης Ἀπριλίου 1823, δτε Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ εἶχεν ἐκλεγῆ καὶ ἦτο ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος,

2. 'Η Β' Περίοδος, ἀρχομένη ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ ὑπὸ τῆς ἐν "Ἀστρει" Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ψήφισθέντος Συντάγματος, δηλαδὴ ἀπὸ 26ης Ἀπριλίου 1823 μέχρι τῆς 10ης Ὁκτωβρίου 1824, δτε Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἦτο ὁ Πετρόμπενης Μαυρομιχάλης καὶ

3. 'Η Γ' Περίοδος, ἡτις ἐπεκτείνεται ἀπὸ τῆς 11ης Ὁκτωβρίου 1824 ἔως τῆς 17ης Ἀπριλίου 1826, δτε Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ διετέλει ὁ Γ. Κουντούριώτης, γενόμενος κατόπιν πραξικοπήματος.

Σημειοῦμεν ἐπίσης ἀντὶ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ τὴν Διοικητικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἑλλάδος, ἡτις ἤσκησε τὰ καθήκοντά της ἀπὸ 18ης Ἀπριλίου 1826 ἔως 2ας Ἀπριλίου 1827 ὑπὸ τὸν Ἀνδρέα Ζαΐμην. Ἀλλὰ καὶ ἡ Διοικητικὴ Ἐπιτροπὴ θεωρεῖται, δτι ἀποτελεῖ ἐν εἰδικὸν χρονικὸν διάστημα ἐντὸς τῆς Γ' Περιόδου, οὕτω παρατεινομένης μέχρι τῆς 2ας Ἀπριλίου 1827.

'Ως ίδιαν ίδιορρυθμον ἐποχὴν μνημονεύομεν τὴν τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, ἀρχομένης ἀπὸ τὴν 3ην Ἀπριλίου 1827 ἔως τὴν 6ην Ἰανουαρίου 1828, δτε ὁ Ἰω. Καποδίστριας, ἐκλεγεὶς Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, δυνάμει τοῦ ψηφίσματος τῆς 3ης Ἀπριλίου 1827, κατῆλθε εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ ἤρχισεν ἀσκῶν τὰ καθήκοντα τοῦ Κυβερνήτου αὐτῆς, τῆς ἐπισήμου καθιδρύσεως τῆς Κυβερνήσεως του γενομένης τὴν 26ην Ἰανουαρίου 1828.

'Ο Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ἐκλεγεὶς Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1822, δεδομένου ὅντος, δτι αἱ συνθῆκαι ἥσαν μᾶλλον ὄμαλαι, θὰ ἡδύνατο νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ψήφισιν τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ οἰκ. ἔτους 1822-23, συμφώνως πρὸς τὸ νεαρὸν Σύνταγμα τῆς Ἐπιδαύρου τῆς 1ης Ἰανουαρίου, τοῦ ὁποίου μετὰ τοῦ Θεοδ. Νέγρη καὶ Ἰω. Κωλέττη ἦτο ἐκ τῶν κυρίων συντακτῶν, δεδομένου ὅντος, δτι τὸ οἰκ. ἔτος 1822 - 23 ἤρχιζε τὴν 1ην Μαΐου 1822 καὶ ἔληγε τὴν 30ην Ἀπριλίου 1823. Κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδον τῶν ἔτων 1821-1823 ἐλπιδοφόρος ἦτο ὁ Ἀγών.

Δὲν ἀφωσιώθη ὅμως εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς οἰκονομικῆς τάξεως, δσον τούλαχιστον κατὰ τὴν Β' Περίοδον τοῦ Ἀγῶνος, δτε ὅντος τοῦ Πετρόμπενη Μαυρομιχάλη Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἐπειδιώθη ἡ ψήφισις τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ οἰκ. ἔτους 1823-24, χωρὶς ὅμως κατὰ τὸ Σύνταγμα τὸ Βουλευτικὸν εἰς τὸ τέλος τοῦ οἰκ. ἔτους νὰ «Θεωρήσῃ» τὰ πραγματοποιηθέντα ἔσοδα καὶ ἔξοδα, δηλαδὴ τὸν Ἀπολογισμὸν τοῦ 1823-24, διότι οὐδὲ κἀν ἐπεχειρήθη ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ψηφισθέντος ὑποθετικοῦ λογαριασμοῦ — τοῦ Προϋπολογισμοῦ τούτου. 'Οπωσδήποτε ἡ κατὰ τὸ ἔτος 1822 ὑπὸ τοῦ Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου διαχείρισις τῶν δαπανῶν εἰς χρῆμα καὶ εἰς

τις τὴν Συμβουλευτικὴν Ἐπιτροπὴν, ἡτις ἐθεσπίσθη ἐπὶ τῆς νῦν Κυβερνήσεως Γ. Παπαδοπούλου, πρὸς τὸ Εἰδικὸν Συμβούλιον τὸ «Πανελλήνιον», περὶ τοῦ ὁποίου ἀνωτέρω γίνεται λόγος.

εῖδη ἦτο περισσότερον ἀνώμαλος, ἀν λάβη τις ὑπ' ὄψιν τὰ οἰκεῖα ἔγγραφα τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους τῶν δύο ἑτῶν, δηλαδὴ τοῦ 1822 καὶ 1823, περὶ τῶν ὁποίων βλέπε σελίδα 121 ἐπ. ὑπ. 16.

Βεβαίως ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων ἡ τήρησις τῶν δημοσιονομικῶν διαιτάξεων τοῦ Συντάγματος καθίστατο κατ' ἔξοχὴν δυσχερής. Ἐξ ἴσου ἡ καὶ περισσότερον δυσχερής ἦτο ἡ ὁμαλὴ τήρησις τῶν διαχειρίσεων τοῦ Ἀγῶνος.

‘Ως ἐκ τῆς μὴ καταρτίσεως λοιπὸν καὶ Προϋπολογισμοῦ, στοιχεῖα ἐν σχέσει μὲ τὰ ἔσοδα καὶ τὰ ἔξοδα τοῦ Ἀγῶνος ἀντλοῦμεν κυρίως ἐκ τῶν πηγῶν ἦτοι:

1. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις συνεστήθη δυνάμει τοῦ ἀπὸ 13ης Ἀπριλίου 1826 ψηφίσματος τῆς Γ' ἐν Τροιζῆνι Ἐθνικῆς Συνελεύσεως πρὸς ἐπεξεργασίαν τῶν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς Α' Περιόδου μέχρι τέλους τῆς Γ' Περιόδου ἐθνικῶν λογαριασμῶν, ὑπέβαλε δὲ τὴν σχετικὴν ἐκθεσίν της τὴν 11ην Ἀπριλίου 1827 εἰς τὴν Γ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐν Τροιζῇνι, καὶ

2. Ἐκ τῆς ἐκθέσεως, τῆς ὁποίας ἡ σύνταξις μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυβερνήτου Ἰω. Καποδίστρια ἀνετέθη εἰς τὴν Λογιστικὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Πανελλήνου, συνετάγη δὲ καὶ ὑπεβλήθη κατὰ τὴν ζ' συνεδρίασιν τῆς 18ης Ἰουλίου 1829 τῆς ἐν ‘Αργει Δ’ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ἀναφέρεται εἰς τὰ ἔσοδα ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς Α' Περιόδου μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου, δηλαδὴ τέλους τοῦ ἔτους 1827 ἡ ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1928.

“Οσον καὶ ἐὰν ἡ δευτέρᾳ ὡς ἀνω ἐκθεσίς, ἥτις ἀφορᾷ ἀποκλειστικῶς τὰ ἔσοδα, ἀναφέρεται εἰς μεγαλυτέραν χρονικὴν περίοδον (ὅση εἶναι ἡ ἐποχὴ τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, δηλαδὴ ἀπὸ 2ας Ἀπριλίου 1827 ἕως τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου περὶ τὰς ἀρχὰς Ἰανουαρίου 1828), ἐνῷ ἡ προμηθεῖσα πρῷτη ἐκθεσίς ἀναφέρεται καὶ αὐτῇ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Α' Περιόδου μέχρι τέλους τῆς Γ' Περιόδου, οὐχὶ ὅμως μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου, ἐν τούτοις καίτοι ἀπολύτως δὲν συμπίπτουν αἱ δύο αὐταὶ χρονικαὶ Περίοδοι, ἐξαίρομεν τὴν σημασίαν τῶν δύο τούτων ἐκθέσεων. Συντάκται καὶ τῶν δύο τούτων ἐκθέσεων ἥσαν οἱ Κ. Πολυάδης, Κ. Τασσίκας, Μ. Κ. Πάγκαλος, Χριστόδουλος Οἰκονομίδης καὶ Ἀθανάσιος Σκανδαλίδης. Θὰ ἦτο περισσότερον ἐπωφελής, ἐὰν σαφῶς αἱ δύο ἐκθέσεις ἀνεφέροντο εἰς τὴν ἰδίαν χρονικὴν περίοδον. Ἐκ τούτων τῶν δύο ἐκθέσεων, συνδυαζομένων κατὰ τὸ δυνατόν, ἀντλοῦμεν στοιχεῖα ὅσον ἀφορᾷ τὴν διαχείρισιν τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ Ἀγῶνος.

‘Αλλ’ ἐπειδὴ στοιχεῖα ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα, ἀτινα ἀναφέρονται εἰς τὸν Ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας, ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων ἀνευρίσκονται καὶ εἰς διαχειρίσεις τῆς Περιόδου τοῦ Κυβερνήτου, ἀναγκαῖον εἶναι, ὅπως προστρέξωμεν καὶ εἰς δύο ἔτερα στοιχεῖα, ἡ εὐθύνη τῆς ἐπεξεργασίας τῶν ὁποίων ἀνήκει εἰς τὸν Κυβερνήτην Ἰω. Καποδίστριαν, ἦτοι:

1. Εἰς τὴν ἐκθεσίν (λόγον) τοῦ Κυβερνήτου πρὸς τὴν Δ' ἐν ‘Αργει Ἐθνι-

κήν Συνέλευσιν, ἀφορῶσαν τά τε ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῆς Ἐπικρατείας ἀπὸ 1ης Ἱανουαρίου 1828 ἕως 30ῆς Ἀπριλίου 1829 καὶ

2. εἰς τὸν δεύτερον μετὰ τὸν τοῦ πρώτου Ὑποθετικὸν Λογαριασμὸν — Προϋπολογισμὸν — τοῦ αἰκόνος 1829-30, διτις συνετάγη ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου καὶ ὑπεβλήθη μετὰ τοῦ συνοδεύοντος αὐτὸν λόγου εἰς τὴν Δ' ἐν Ἀργείῳ Ἐθνικήν Συνέλευσιν.

Καὶ ἐκ τῶν Γενικῶν Ἀρχείων τοῦ Κράτους, ὡς καὶ ἐξ ἄλλων πηγῶν ἀντλούμεν χρήσιμα στοιχεῖα, ἵνα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δυνηθῶμεν νὰ ἐμφανίσωμεν κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ Οἰκονομικὰ τοῦ Ἀγῶνος.

“Ἄς προχωρήσωμεν ἥδη εἰς τὴν ἔρευναν ἡμῶν περὶ τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821. Εὖθὺς ἐξ ἀρχῆς σημειοῦμεν ὅμως, ὅτι ἡ χρονικὴ ἐποχὴ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος (Μάρτιος 1821) μέχρι τέλους τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου 1821 δὲν περιλαμβάνεται εἰς τὴν Περίοδον, ἡτις ὡς ἀνωτέρω σημειοῦται ἀρχεται ἀπὸ 1ης Ἱανουαρίου 1822, ἀπὸ τῆς ἰσχύος δηλαδὴ τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου, δηλαδὴ τῆς 1ης Ἱανουαρίου 1822.

ε') ‘*Ἡ κατὰ τὰ ἔτη 1824 - 1827 δεινὴ θέσις τῶν Οἰκονομικῶν τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος, ἡ ὑποβληθεῖσα ἔκθεσις εἰς τὴν Γ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὴν 11ην Ἀπριλίου 1827 περὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν πόρων τοῦ Ἀγῶνος καὶ κριτική—Παρέχομεν ἀνωτέρω τὰ προϋπολογιζόμενα στοιχεῖα τοῦ Α' Προϋπολογισμοῦ τῆς μαχομένης Ἑλλάδος κατὰ τὸ ἔτος 1823, δηλαδὴ κατὰ τὴν περίοδον ἀπὸ 1ης Μαΐου 1823 μέχρι 30ῆς Ἀπριλίου 1824, οὐαὶ ἦτο ἡ διάρκεια τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους. Ἐν τούτοις ὅμως δὲν εἴναι γνωστὰ τὰ ποσὰ τῶν ἔσοδων καὶ ἔξοδων, τὰ ὅποια ἐπραγματοποιήθησαν κατὰ τὸ ἔτος 1823-24, διότι λόγω τῶν δημώσεων καὶ τῶν καταστροφῶν, ὡς καὶ τῆς λίαν πλημμελοῦς διαχειρίσεως καὶ ἀνεπαρκοῦ λογιστικῆς τάξεως, τὰ ἔσοδα κατὰ πολὺ ὑπολείπονται. Δὲν ὑπῆρχον ὑπηρεσίαι ποιοτικῶς καὶ ποσοτικῶς ἐπαρκεῖς εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα. Οὐδὲ κἀν παράδοσις ὑπῆρξεν εἰς τὴν λειτουργίαν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, οὔτε σταθερὰ ἐγκατάστασις ὑπηρεσιῶν ἐλέγχου καὶ ἐπιθεωρήσεως ἢ κἀν παρακολουθήσεως τοῦ ἔργου αὐτῶν. Αἱ διαχειρίσεις λοιπὸν δὲν ἤσαν ἐν ἀσφαλείᾳ. Τὸ Βουλευτικὸν δὲν ἡσχολήθη κἀν μὲ τὴν διαχείρισιν τῶν πόρων, ὡς ἐμφαίνεται ἐξ ὅσων γράφει ὁ Παπαρρηγόπουλος εἰς τὴν Ἰστορίαν αὐτοῦ (τ. Στ', σελὶς 48 καὶ ἐπ.), διότι «τὰ Ἐκτελεστικὰ οὐδὲν ἥδυναντο νὰ πράξωσιν ἀνευ τῆς συγκαταθέσεως τῶν Βουλευτικῶν, ἐν τοῖς Βουλευτικοῖς δὲ παντοδύναμοι ἤσαν οἱ ἴσχυροι τῶν ἐπαρχιῶν...».*

Συνεπείᾳ τῶν περιπετειῶν τῆς Ἐπαναστάσεως κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη, τὰ ὅποια ἤσαν πολλαπλῶς καὶ κατ' ἔξοχὴν δυσχερῆ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, δὲν καταρτίζονται Προϋπολογισμοὶ τῶν ἔσοδων καὶ ἔξοδων, δηλαδὴ κατὰ τὰ ἔτη 1824, 1825, 1826, 1827 καὶ 1828. Στοιχεῖα ἐν σχέσει μὲ τὰ τακτικὰ

έσοδα τῆς ἀγωνιζομένης 'Ελλάδος κατά τὰ ἔτη 1825, 1826, 1827 καὶ 1828 παρέχουμεν. κατωτέρω ἐν σελ. 135 καὶ ἐπ., ὅπου ἔξετάζεται τὸ φορολογικὸν σύστημα τῆς 'Ελλάδος. 'Ως ἐκ τῆς δεινῆς θέσεως, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε περιέλθει ὁ ἀγών, μεγάλῃ ἀταξίᾳ ἐπεκράτει εἰς τοὺς λογαριασμούς, τὰ κατάστιχα καὶ βιβλία τῶν ἐσόδων καὶ ἔξοδων τῆς 'Εθνικῆς 'Επαναστάσεως.

'Ἐν τούτοις ἡ μὲν Β' ἐν "Αστρει 'Εθνικῇ Συνέλευσις ἐψήφισεν, ὅπως ἐπεξεργασθῇ τὸν πρῶτον ὑποθετικὸν λογαριασμὸν — Προϋπολογισμὸν — τοῦ ἔτους 1823 - 24, χωρὶς νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ψήφισις ἐτέρου Προϋπολογισμοῦ μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου, μεταγενεστέρως δὲ ἡ Λογιστικὴ 'Επιτροπὴ, συσταθεῖσα δυνάμει τοῦ ἀπὸ 13ης 'Απριλίου 1826 ψηφίσματος τῆς Γ' ἐν Τροιζῆνι 'Εθνοσυνελεύσεως «πρὸς ἐπεξεργασίαν τῶν ἐθνικῶν λογαριασμῶν τῶν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τῆς Α' Περιόδου μέχρι τοῦ τέλους τῆς Γ' περιόδου», εἰργάσθη ἐπὶ ἐν ἔτος πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν καὶ ἔξεπλήρωσε τὸ καθῆκον τῆς ἐν πλήρει συνειδήσει, ὑπέβαλε δὲ τὴν σχετικὴν ἔκθεσίν της τὴν 11ην 'Απριλίου 1827 εἰς τὴν Γ' 'Εθνικὴν Συνέλευσιν ἐν Τροιζῆνι. Μεταξὺ τόσων ἀλλων εἰς τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἀναφέρει «...τὰ ἐθνικὰ κατάστιχα ἥσαν νοθευμένα καὶ πλήρη ἀπὸ καταχρήσεις καὶ πλαστοπαρτίδες, ἔλλειψεις, λάθη καὶ ἀνωμαλίας...». «Εἰς τὰ κατάστιχα εὑρίσκονται καὶ παράνομοι πωλήσεις ἐθνικῶν κτημάτων καὶ ἀνύπαρκτοι πληρωμαὶ αὐτῶν, ὡς ἔπραξε κατὰ τοῦτο καὶ 'Υπουργὸς τῆς Οἰκονομίας τῆς Γ' Περιόδου εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἀγορασθέντα κτήματα<sup>11</sup>...». «Οὐδαμοῦ ὑπῆρχον σεσημειωμένα τὰ πολεμοφόδια ὅσα ἐστάλησαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ τῆς ἐν Λοιδίνῳ 'Επιτροπῆς τῶν 'Εθνικῶν δανείων». Καὶ δμως «ἡ ἀξία τῶν πολεμοφοδίων τούτων συνεποσοῦτο εἰς ἐκατομμύρια...». «Οὐδαμοῦ ὑπῆρχον σεσημειωμέναι αἱ λεῖαι, οὐδὲ τὰ ἐκ τῶν λειῶν τούτων εἰσπραχθέντα ἐθνικὰ δικαιώματα». «Ἐκ δὲ τῶν συνεισφορῶν, αἵτινες ἐδόθησαν εἰς τὸ 'Εθνος ἀπὸ τοὺς Φιλέλληνας καὶ τοὺς 'Ελληνας ἐκτὸς καὶ ἐντὸς τῆς 'Επικρατείας ἀπ' ἀρχῆς τοῦ 'Ιεροῦ 'Αγῶνος μέχρι τέλους τῆς Γ' Περιόδου καὶ αἱ ὁποῖαι ἡμιποροῦν νὰ ἀναβαίνουν τὰ μιλιόνια γρόσια, δὲν εὑρίσκονται περασμέναι εἰς τὰ κατάστιχα εἰμὴ μόνον μερικαὶ ἐκατοντάδες χιλιάδων γροσίων, τὸ ἵδιον δὲ τρέχει καὶ εἰς τοὺς κατὰ καιρούς δοθέντας ἔρανους». Οὕτω διατυπώνει τὰς παρατηρήσεις τῆς μεταξὺ τόσων ἀλλων ἀτασθαλιῶν ἡ προμνησθεῖσα Λογιστικὴ 'Επιτροπὴ, τὴν ὁποίαν ἀπετέλουν ὁ Κ. Πολυάδης, ὁ Κ. Τασσίκας,

11. Καθ' ἀ προέκυψε ἔξι ἰδίαις ἔρευνης, πρόκειται περὶ τοῦ 'Υπουργοῦ τῆς Οἰκονομίας N. Οἰκονόμου, ὃστις ἐγένετο 'Υπουργὸς τῆς Οἰκονομίας τὴν 1ην Μαρτίου 1826, ὃντος Προέδρου τοῦ 'Εκτελεστικοῦ τοῦ Γ. Κουντουριώτη. Οἱ διατελέσαντες 'Υπουργοὶ τῆς Οἰκονομίας μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ πρῶτου Συντάγματος τῆς 1ης Ιανουαρίου 1822 εἶναι οἱ ἀκόλουθοι: Πανούτσος Νοταρᾶς τὴν 15-1-1822, 'Α. Σπηλιωτάκης τὴν 27-3-23, X. Περούκας τὴν 28-8-23, Σπ. Παπαλεξόπουλος τὴν 25-11-23, N. Πονηρόπουλος τὴν 13-7-24 καὶ N. Οἰκονόμου τὴν 1-3-1826, ἐπὶ δὲ Καποδίστρια 'Υπουργὸς τῆς Οἰκονομίας, ὃταν ἔφασε εἰς τὴν 'Ελλάδα, ἥτο δ. Π. Ν. Λοιδωρίκης.

ό Μ. Κ. Πάγκαλος, ό Χριστόδουλος Οίκονομίδης, ό Ἀθανάσιος Σκανδαλίδης (πρβλ. 'A. M. Ἀνδρεάδου, Ἐθνικὰ δάνεια, Μέρος Α', σελ. 3 ὑποσ. 3, Ἀθῆναι 1904, ὁμοίως K. Παπαρρηγοπούλου, Ἰστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ "Ἐθνους, ἔκδ. ἔτους 1925, τ. Στ', σελ. 44-48, ὁμοίως Μάμουκα, op. cit., τ. Η', σελ. 151 καὶ ἐπ.), Περαιτέρω ἡ προμνησθεῖσα Ἐπιτροπὴ μεταξὺ ἀλλων ἀνέγραφεν εἰς τὴν ἔχθεσιν αὐτῆς «...Πόσα δὲ εἶναι ἀληθῶς τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῆς Α', Β' καὶ Γ' Περιόδου, τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ ἔκβῃ ἀπὸ κατάστρωσιν τοιαύτην τῶν ἔθνικῶν καταστίχων, τὰ ὅποια εἶναι τοιαῦτα ὡς νὰ μὴ εἶναι τελείωξ»<sup>12</sup>.

12. Ἐπίσης ἀναφέρεται, ὅτι «κατὰ τὸν Α' Νόμον τῆς Διοικήσεως τῆς Α' Περιόδου ἐτυπωθησαν ἔθνικαὶ ὄμοιογίαι 17.250, ἐκπροσωποῦσαι ἀξίαν 5.000.000 γροσίων. Ἐκ τῶν ὄμοιογιῶν τούτων ἔξεδόθησαν μὲν 3.688, 1.371.000 γροσίων, εὑρέθησαν δὲ ἀνέκδοτοι μόνον 408, 42.100 γροσίων. Οὕτως ἐλλείπουν 13.154 ὄμοιογίαι ἀξίας 3.486.900 γροσίων, τὰς ὅποιας οἱ ἐκτελέσαντες τὰ χρέη τοῦ Ὑπουργείου τῆς Οίκονομίας Α' καὶ Β' Περιόδου διφείλουν νὰ ἐπιστρέψουν ἢ νὰ ἀσφαλίσουν τὸ "Ἐθνος διὰ τὰς ἀντάξιας ὄμοιογίαις". Ἐκ τῶν ἔθνικῶν προσδόδων ἀπ' ἀρχῆς τῆς Α' μέχρι τῆς Γ' Περιόδου καθυστέρουν 4.471.354,30 γροσίων. Ἐπειδὴ ὅμως πολλῶν ἐπαρχῶν αἱ πρόσοδοι δὲν ὑπῆρχον καταγεγραμμέναι εἰς τὰ ἔθνικα κατάστιχα, ἀδύνατον ἥτο νὰ γνωσθῇ τίνες ἐκ τῶν ἐνοικιαστῶν τῶν ἐπαρχῶν τούτων ἔμεινον διφείλεται καὶ τίνος ἔκαστος ποσότητος». «Ἐπίσης ἐν τῷ Καθημερινῷ τῆς Β' Περιόδου ἀνεφέρετο, ὅτι ἐπληρώθησαν εἰς διαφόρους γρόσια 399.098,13 δι' ὅσα εἴχον δώσει πρότερον εἰς τὴν Διοίκησιν καὶ ποὺ κατόπιν ἐδαπανήθησαν, οὐδόλως ὑπῆρχε σεσημειωμένον ἐν τοῖς Καταστίχοις. Οὐδαμοῦ ἐπίσης ὑπῆρχον σεσημειωμένα»... «εἰς... ποῖα μέρη ἐδόθησαν ἢ ἐστάλησαν πρὸς κοινὴν χρήσιν τὰ μεγάλης ποσότητος γεννήματα, πολεμοφόδια, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, τὰ ὅποια ἡγοράσθησαν διὰ δημοσίων χρημάτων παρὰ τοῦ Ὑπουργείου τῆς Οίκονομίας καὶ οὕτε βιβλία τῶν ἀποθηκῶν εὑρίσκονται». «Εἰς τὰ κατάστιχα εὑρίσκονται καὶ παράνομοι πωλήσεις ἔθνικῶν κτημάτων καὶ ἀνύπαρκτοι πληρωματικοὶ αὐτῶν». Ἀλλαχοῦ ἀναγράφεται, ὅτι «οὐδαμοῦ, εἴχον σημειωθῆ τὰ πολεμοφόδια, τὰ ὅποια ἐστάλησαν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ὑπὸ τῆς ἐν Λονδίνῳ Ἐπιτροπῆς τῶν Ἐθνικῶν δανείων... ἢ ἀξία τῶν λειῶν» καὶ ὅτι «ἐκ τῶν συνεισφορῶν, αἱ ὅποιαι ἐδόθησαν εἰς τὸ "Ἐθνος ἀπὸ τοὺς Φιλέληνας καὶ Ἑλληνας ἐκτὸς καὶ ἐντὸς τῆς Ἐπικρατείας ἀπ' ἀρχῆς τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος μέχρι τέλους τῆς Γ' περιόδου καὶ αἱ ὅποιαι ἡμιποροῦν νὰ ἀναβαίνουν εἰς μιλιόνια γροσίων, δὲν εὑρίσκονται περασμέναι εἰς τὰ κατάστιχα εἰμὴ μόνον μερικαὶ ἔκατοντάδες χιλιάδων γροσίων. Τὸ ἔδιον τρέχει καὶ εἰς τοὺς κατὰ καιρούς δοθέντας ἔρανους». «κατεγράφησαν ἔθνικαὶ πρόσοδοι, ...ἀπὸ τὰς ὅποιας χρεωστοῦν διάφοροι μέχρι τέλους Γ' περιόδου γρόσια 4.471.354, ἀλλὰ πολλῶν ἐπαρχῶν αἱ πρόσοδοι δὲν εἶναι καταγεγραμμέναι εἰς τὰ ἔθνικα κατάστιχα»... «κατεγράφησαν ὅσοι ἔμειναν χρεῶσται ἐκ τῆς τιμῆς ἀγοράσεως ἔθνικῶν κτημάτων, τὸ δὲ χρέος τοῦτο εἶναι 473.006 γρόσια ἐκτὸς τῶν ὅσα εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ χρεωστῶνται καὶ ἀπὸ δλλους»... «κατεγράφησαν διάφοροι λογαριασμοὶ, κατὰ τοὺς ὅποιους διφείλουσι πολλοὶ νὰ δώσωσι μὲν λόγον διὰ πολλὰ δημόσια πράγματα, προσέστι δὲ καὶ γρόσια 6.467.550, νὰ πληρώνωσι δὲ ὅσα παρέλαβαν παρανόμως τε καὶ καταχρωστικῶς, εἴτε καὶ χρεωστοῦν γρ. 1.125.183»... «Εἶναι σημειωμέναι ὅσαι διάφοροι ἀποζημιώσεις ἐδόθησαν εἰς διαφόρους, αἱ ὅποιαι ἀνεβαίνουν εἰς Γρ. 1.136.292 καὶ τὰς ὅποιας διφείλουν νὰ ἐπιστρέψουν». «Κατὰ τάξιν εἶναι σημειωμένον δλον τὸ ποσὸν γροσίων... καὶ τὸ ὅποιον εἶναι ἐκ γροσίων 6.901.971, προερχόμενον ἀπὸ ἔθνικὰς προσδόδους, ἔθνικὰ κτήματα, καταχρηστικὰς καὶ παρανόμους πληρωμάς καὶ ἀποζημιώσεις. Ταῦτα δὲ τὰ γρόσια διφείλουν οἱ χρεῶσται αὐτῶν νὰ τὰ πληρώσωσι, καθ' ἃς τιμὰς ἔτρεχον τὰ νομίσματα κατ' ἐκείνας τὰς παρελθούσας ἐποχάς...».

στ') Σύγκρισις τοῦ συνόλου τῶν ἐσόδων πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἐξόδων τοῦ 'Αγῶνος κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς Λογιστικῆς 'Επιτροπῆς τοῦ Πανελλήνιου, τὴν ὑποβληθεῖσαν εἰς τὴν συνεδρίασιν τῆς 18ης Ιουλίου 1829 τῆς ἐν 'Αργει Λ' 'Εθνικῆς Συνελεύσεως.—'Ως γράφει ὁ ἴστορικὸς τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Εθνους Κ. Παπαρρηγόπουλος, τὰ ἔξοδα, δπως ἡδύναντο νὰ ἔξαχθοῦν ἐκ τῶν τηρουμένων βιβλίων, περὶ τῶν ἀτελειῶν, τῶν ὄποιων ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 115 καὶ ἐπ. ἐκτίθεται, συνεποσώθησαν κατὰ μὲν τὴν Α' Περίοδον εἰς 2.138.824 γρόσια, κατὰ δὲ τὴν Β' Περίοδον εἰς 14.933.069 γρόσια καὶ κατὰ τὴν Γ' Περίοδον εἰς 53.044.894 γρόσια (α), ἥτοι ἐν συνόλῳ εἰς 70.116.787 γρόσια (πρβλ. Μάμουνα, op. cit., τ. Η', σελ. 151 καὶ ἐπ.). 'Ο Παπαρρηγόπουλος, λαμβάνων ὑπὲρ ὅψιν τοῦ τὴν κατὰ τὸ Β.Δ. τῆς 30ης Ιανουαρίου 1835 προσαρτηθεῖσαν διατίμησιν, κατὰ τὴν ὄποιαν τὸ δίστηλον εἶχεν ἀξίαν Ιανουαρίων μὲν 1822 γρόσια 7 ½, Σεπτεμβρίων δὲ 1826 γρόσια 13, ὁ μέσος δρός τῆς ἀξίας τοῦ διστήλου καθ' ὅλας τὰς τρεῖς Περιόδους δυνατὸν νὰ ὑπολογισθῇ εἰς γρόσια 10. Δέχεται λοιπὸν ἴστοιμίαν μεταξὺ γροσίου καὶ δραχμῆς — οὐαὶ δὲ αὕτη ἀναφέρεται εἰς σελίδᾳ 109 ἀνωτέρω —, ὑπολογίζει δὲ δτὶ τὸ προπαρατεθὲν σύνολον τῶν ἐξόδων ἀντιστοιχεῖ εἰς 37.800.000 περίπου δραχμάς. (Πρβλ. Κ. Παπαρρηγόπουλον, op. cit., τ. Στ', ἔκδ. 1925, σελ. 47). Τὰ προμνησθέντα στοιχεῖα προκύπτουν ἐκ τῆς προμνησθείσης ἐκθέσεως, τὴν ὄποιαν δι' ἀναφορᾶς τῆς ὑπέβαλεν ἡ 'Επιτροπὴ ἐπὶ τῶν λογαριασμῶν τῶν δημοσίων ταμείων κατὰ Μάϊον 1827, ἀνεγνώσθη δὲ κατὰ τὴν λα' συνεδρίαν τῆς 11ης Απριλίου 1827 τῆς Γ' ἐν Τροιζῆνι 'Εθνικῆς Συνελεύσεως, ἥτις εἶχεν ἐπιφορτίσει τὴν προμνησθεῖσαν 'Επιτροπήν, δπως συντάξῃ τὴν προμνησθεῖσαν ἔκθεσιν.

'Εξ ἀλλού μετὰ τὴν ἔλευσιν εἰς τὴν 'Ελλάδα τοῦ Κυβερνήτου, ἐπειδὴ

«Εἶναι πρὸς πίστιν τοῦ 'Εθνικοῦ Ταμείου Γρ. 1.925.328 ἀλλ' εἰς τὸ Μαέστρον δὲν εἶναι περασμένα τὰ γρόσια ταῦτα εἰς πίστιν Παρτίδος τοῦ 'Εθνικοῦ Ταμείου, ἀλλ' εἰς πίστιν τῆς Παρτίδος τῶν ἐθνικῶν ἐξόδων. Δι' δ τὰ ἔξοδα ταῦτα γίνονται ἐκ τούτου διηγώτερα μὲ 1.925.328 γρόσια. Εἶναι περασμένα πρὸς χρέος τοῦ Ταμείου γρόσια 423.526 καὶ γρόσια 61.792. "Ολα γρόσια 485.318. Εἰς ταῦτα δὲ τὰ γρόσια 485.318 εἶναι προστεθημένα καὶ ἀλλα γρόσια 485.318, τὰ δποῖα εἶναι ποσότης διπλῆ...». 'Ἐν συνεχείᾳ ἀναγράφεται: «Πρὸς χρέος τῆς Παρτίδος τῆς ἐν Λονδίνῳ 'Επιτροπῆς δὲν εἶναι μηδαμῶς περασμένη ἡ ποσότης τῶν ἐκεῖθεν γεννηθέντων δανείων τοῦ 'Ελληνικοῦ 'Εθνους, μήτε αἱ πρὸς αὐτὴν 'Επιτροπὴν τραβήχθεῖσαι συναλλαγματικαὶ εἶναι περασμέναι κατὰ τάξιν. "Οσαι δὲ ἐκ τῶν συναλλαγματικῶν τούτων ἐπεστράφησαν ἀπλήρωτοι, δὲν εἶναι καὶ αὗται μηδαμῶς περασμέναι εἰς τὰ ἐθνικὰ κατάστιχα καθὼς καὶ ὅλα τὰ πολεμοφόδια, τὰ δποῖα ἐστάλησαν παρὰ τῆς 'Επιτροπῆς εἰς τὴν Διοίκησιν. Κατὰ τὰ 'Εθνικὰ κατάστιχα χρεωστοῦνται ἀπὸ τὸ 'Εθνος ἀπλήρωτοι διὸ τύπου δμολογίαι του τῶν διαφόρων πέντε κλάσεων ἐκ γροσίων 1.187.384 ... Πόσα γρόσια χρεωστοῦνται ἀπὸ τὸ 'Εθνος εἰς χρεογράφους δμολογίας καὶ τοῦτο δὲν ἔξαχριβώνεται».

Καὶ πολλὰ ἀλλα ἀναγράφονται εἰς τὴν "Ἐκθεσιν, ἥτις καταλήγει: «Ἐκ τούτου δὲ γίνεται δῆλον, δτὶ οἱ μὲν 'Υπουργοὶ Οἰκονομίας καὶ τοῦ Πολέμου ἔλαβον δύο φορᾶς τὰ χρήματα τοῦ ραχίου τούτου, δὲ κύριος τοῦ ραχίου μένει εἰσέτι ἀπλήρωτος».

ἀπέδιδεν ἴδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν φωτεινὴν διαχείρισιν τῶν ἐσόδων καὶ ἔξόδων τοῦ Κράτους, συνάμα δὲ ἐπειδὴ ἀπέβλεπεν καὶ εἰς τὸ νὰ ἐπιφέρῃ βελτίωσιν τῆς διαχειρίσεως αὐτῶν, ἀνέθεσεν εἰς τὴν Λογιστικὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Πανελλήνιου τὴν σύνταξιν νέας ἑκθέσεως ἐπὶ τῶν Δημοσίων Οἰκονομικῶν. Συνετάγη ἡ ἑκθέσις αὕτη καὶ κατὰ τὴν ζ' συνεδρίασιν τῆς 18ης Ἰουλίου 1829 τῆς ἐν Ἀργει Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ὑπέβαλε τὴν ἑκθέσιν, ἀναφερομένην ἀπὸ τῆς Α' Περιόδου μέχρι τῆς ἑλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου (Πρβλ. Μάμουκα, op. cit., τ. XI, σελ. 657 καὶ ἐπ.), δηλαδὴ θης Ἰανουαρίου 1828 καὶ συνεπῶς πέραν τῆς Γ' Περιόδου, τερματιζομένης κατὰ μῆνα Ἀπρίλιον 1827.

Ἐκ τῆς προμνησθείσης ἑκθέσεως καὶ τῆς ἀναφορᾶς, ἡ ὁποία συνώδευεν αὐτήν, καθίσταται γνωστόν, ὅτι ὁ Καποδίστριας διὰ πρᾶξεως τοῦ Βουλευτικοῦ Σώματος συνεχρότησε τὸ Πανελλήνιον Συμβούλιον, συγκείμενον ἐξ 27 μελῶν, διήρεσε δὲ τοῦτο εἰς τρία τμῆματα. Τὸ πρῶτον τμῆμα ἀφεώρα τὰ Οἰκονομικά. Πρόεδρος τούτου ἦτο ὁ Γ. Κουντουριώτης. Κατὰ τὴν ἑκθέσιν ταύτην ἐπραγματοποιήθησαν τακτικὰ καὶ ἕκτακτα ἐσοδα ἀπὸ τῆς Α' Περιόδου τοῦ Ἀγῶνος μέχρι τῆς ἑλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου ἢ τέλους τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς, εἶναι δὲ ὡς κάτωθι.

Ἀπὸ ἑθνικὰς προσόδους Πελοποννήσου, Στερεάς Ἑλλά-

δος καὶ Νήσων	γρόσια	16.087.219,50
Ἀπὸ δανείου Λονδίνου	»	27.915.324,40
Ἐξ ἑράνων καὶ αὐτοπροαιρέτων ἐσωτερικῶν εἰσφορῶν	»	844.426,60
Ἐκ λαφύρων Κορίνθου	»	929.051,00
Ἀπὸ δασμούς	»	67.747,24
Ἀπὸ λείας	»	428.258,30
Προαιρετικαὶ εἰσφοραὶ Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς	»	663.981,00
Ἀπὸ ἑκποιήσεις ἑθνικῶν φθαρτῶν καὶ ἀφθάρτων κτημάτων, ἀπὸ διαταγάς, ἀποδεικτικά, ἑθνικὰς ὁμολογίας καὶ διάλιγα μετρητὰ	»	3.451.372,38
Ἀπὸ 10.000 τάληρα, μετακομισθέντα ὑπὸ τοῦ Γόρδωνος	»	120.000,00
Ἀπὸ χρήματα ἐκ τῆς πωλήσεως τῆς φρεγάτας «Ἐλλάς» διὰ τοῦ Ἑϊδεκ καὶ Κοντοσταύλου εἰς τὴν Ἀμερικὴν	»	63.400,00
Ἐξ ὑπολοίπου ἑθνικῶν ὁμολογιῶν, διθέντος δι' ὑποθέσεις τοῦ Ἐθνους	»	1.201.384,00
Ἐξ ὑπολοίπου ἐσωτερικῶν δανείων, ὡς τὰ ἀποδεικτικὰ καὶ εἰς διαταγὴν ὑποχρεώσεις τῆς Διοικήσεως	»	722.911,20
Σύνολον	»	52.495.072,39

Ἐλλείποντα δὲ ἢ χρεωστούμενα :

Ἀπὸ ἑθνικὰς ὁμολογίας	»	3.486.900,00
Οφειλόμεναι πρόσοδοι ἀπὸ ἀρχῆς τῆς Α' Περιόδου μέχρι		

τέλους τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς . . . . .	"	5.000.367,00
Ὀφειλόμεναι ἀποζημιώσεις, ὡς παρανόμως γενόμεναι κατὰ καιροὺς πρὸς διαφόρους . . . . .	"	3.577.260,00
Σύνολον "	"	12.064.527,00

(Βλέπε σχετικῶς *Π. Β. Λερτιλῆ*, Οἱ πόροι τοῦ Ἀγῶνος, Περιοδικὸν «Γνώσεις» Μαρτίου 1958, *Allix - Λαμπροπούλου*, Ὁ Προϋπολογισμὸς τοῦ Κράτους, Ἀθῆναι 1931, σελ. 826.)

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρῳ πίνακος, διαχωρίζομένων τῶν ποσῶν τούτου, προκύπτει, δτὶ τὰ πραγματοποιηθέντα ἐκ τῶν Ἑλλήνων (δηλαδὴ ἐκ πηγῶν Ἑλληνικῶν) ποσὰ ἀνέρχονται εἰς 22.375.070 γρόσια, τὰ δὲ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς — μὴ Ἑλληνικῶν πηγῶν — εἰς 30.120.030 γρόσια περίπου, δηλαδὴ σύνολον 52.495.000 περίπου γρόσια.

Ἐπίσης ἐκ τῶν ἰδίων πηγῶν πληροφορούμεθα, δτὶ εἰσεπράχθησαν ποσὰ ὑπὸ μορφὴν συναλλαγματικῶν καὶ γραμματίων, δηλαδὴ ὡς ἐσωτερικὸν δημόσιον χρέος, ἀνερχόμενα συνολικῶς εἰς 34.593.533 γρόσια<sup>13</sup>.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ὑπολογίζομένου καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου χρέους, τὰ ταχικὰ καὶ ἔκτακτα ἕσοδα, ὑπολογίζονται εἰς (52.495.072 + 34.593.533) 87.088.605 γρόσια<sup>14</sup>.

Ἀντιθέτως τὰ ἔξοδα, ὡς ἀνωτέρω ἐν σελ. 116 σημειοῦται, συνολικῶς ὑπολογίζονται εἰς 70.116.787 γρόσια. Κατὰ ταῦτα τὰ ἔσοδα ἦσαν ἀνώτερα τῶν ἔξδων κατὰ τὸ ποσὸν (87.088.605 — 70.116.787) 16,1 ἑκατ. γροσίων.

Ἐν τούτοις δημοσίαις αἱ δαπάναι τοῦ πολέμου ἦσαν κατὰ πολὺ ἀνώτεραι. Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν, δτὶ πᾶσαι αἱ δαπάναι καὶ τὰ ἔξοδα δὲν ἀναγράφονται εἰς τὰ βιβλία τοῦ ἀγωνιζομένου Ἐθνους. Ἄλλαχοῦ ἐν σ. 122 καὶ ἐπ. ἀποπειρώμεθα νὰ ἐπεξεργασθῶμεν κατὰ τὸ δυνατὸν περισσότερον τὰ στοιχεῖα, τόσον τῆς προμηθείσης ἐκθέσεως, ἥτις ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἐν Ἀργει Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὴν 18ην Ιουλίου 1829, δσον καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ἐκθέσεως, ἥτις ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὴν 11ην Ἀπριλίου 1827. Καὶ αἱ δύο ἐκθέσεις εἰναι ἀξιαιτέρας προσοχῆς, ἔχουν δὲ συνταχθῆ

13. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἔσδων ἀναλύεται ὡς ἀκολούθως :

Πρὸς τὰς πολιτικὰς ὑπηρεσίας	γρόσια	1.442.831
Πρὸς τὰς στρατιωτικὰς ὑπηρεσίας	"	20.746.005
Πρὸς τὸ Ναυτικὸν	"	6.306.116
Πρὸς διαφόρους ἐκ διαφόρων ὑποθέσεων	"	4.165.284
Πρὸς διαφόρους	"	727.912
Σύνολον "	"	34.593.533

14. Τὸ ποσὸν τοῦτο ἔχειν ὑποτιμηθῆ. Συνεπῶς τὰ ποσὰ εἰς γρόσια, ἀναφερόμενα εἰς περισσότερα ἔτη, δτὲ διάφορος ἥτο ἡ ἀξία τοῦ γροσίου, δὲν εἰναι ἵσης ἀξίας. Βλέπε καὶ ἀνωτέρω ἐν σελ. 108 καὶ ἐ. σχετικῶς μὲ τὴν ἴσοτιμίαν τοῦ γροσίου.

ὅπὸ τῶν ίδίων — πέντε — προσώπων, τὰ δύοια ἐν σελίδῃ 114 ἀναφέρομεν<sup>15</sup>.

ζ') Διαπιστώσεις καὶ συμπεράσματα, συναγόμενα ἐκ τῶν προμνησθεισῶν δύο ἔκθεσεων ἐν σχέσει μὲ τὰ ἐλλείμματα τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ Ἀγῶνος. —Ἐκ μιᾶς προσεκτικῆς ἔξετάσεως τῶν στοιχείων, τὰ δύοια αἱ προμνησθεῖσαι δύο ἔκθεσεις περὶ λαμβάνουν, προκύπτει, ὅτι δὲν διαπιστοῦται ἀπλῶς ἀνωμαλίαι δύον ἀφορῷ τὰς διαχειρίσεις ἐσόδων καὶ ἔξόδων τῶν τριῶν Περιόδων τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ἀλλὰ σαφῶς συνάγονται ἀπλέιαι ἐσόδων, ὡς καὶ μὴ ἀναγραφαὶ ἔξόδων εἰς τὰ τηρούμενα οἰκεῖα βιβλία τῶν διαχειρίσεων τοῦ Ἀγῶνος.

Καὶ πρῶτον, ἡ κατόπιν τοῦ ψηφίσματος τῆς 13ης Ἀπριλίου 1826 τῆς Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καταρτισθεῖσα Ἐπιτροπή, περὶ τῆς δύοις ἀμέσως ἀνωτέρω ἔκτενῶς γίνεται λόγος, ὑπέβαλε τὴν ἔκθεσίν της τὴν 11ην Ἀπριλίου 1827 εἰς τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐν Τροιζῆνι. Ἐκ μιᾶς προσεκτικῆς ἔξετάσεως τῆς ἔκθεσεως ταύτης εὐχερῶς συνάγονται πλεῖσται ἀνωμαλίαι περὶ τὴν διαχειρίσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ δανείου τῶν 5 ἑκατ. γροσίων.

Ἐπίσης ἐπισημαίνεται εἰς τὴν ἔκθεσιν ταύτην, ὅτι αἱ πρόσοδοι ἐκ πολλῶν ἐπαρχιῶν δὲν ἔχουν ἀναγραφῇ εἰς τὰ βιβλία. Ὁμοίως ἀναφέρεται εἰς αὐτήν, ὅτι πολλοὶ ἀγορασταὶ ἐθνικῶν κτημάτων δὲν ἔξωφλησαν τὴν ἀξίαν τῶν ἀγορασθέντων κτημάτων. Ἐπίσης πολλαὶ πωλήσεις ἐθνικῶν κτημάτων δὲν ἀναγράφονται εἰς τὰ βιβλία, ἐνῶ ἐπὶ πλέον πλεῖστοι ὑπόλογοι δὲν ἀπέδωσαν λογαριασμὸν τῶν εἰσπράξεων, τὰς δύοις ἐπραγματοποίησαν. Ἀναφέρεται ἀκόμη, ὅτι κατεβλήθησαν μὴ δοφειλόμεναι ἀποζημιώσεις, ὡς ἐκ τοῦ λόγου τούτου δὲν εἶναι ἐπιστρεπτέαι εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον, ὡς μὴ ἀνευρισκόμεναι.

‘Ομοίως ἐκ τῆς προσεκτικῆς ἔξετάσεως τῶν στοιχείων τῆς προμνησθεῖσης ἔκθεσεως προκύπτουν ἀνωμαλίαι περὶ τὴν διαχειρίσιν τοῦ Δημόσιου Ταμείου ἐκ ποσοῦ ὑπερβαίνοντος τὰ 7 ἑκατ. γρόσια, χωρὶς εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο νὰ περιλαμβάνεται ἡ ζημία εἰς βάρος τοῦ Δημόσιου, ἥτις προκύπτει ἐκ τῆς κακῆς διαχειρίσεως τῶν ὁμολογιῶν, ὡς καὶ ἐκ τοῦ λόγου τῆς μὴ ἐγγραφῆς πλείστων ἄλλων κονδυλίων εἰς τὰ τηρούμενα βιβλία. Πολλαὶ ἄλλαι ἀνωμαλίαι διαπιστοῦνται, αἵτινες μαρτυροῦν κατακράτησιν ἐσόδων, τὰ δύοις προφανῶς κατεκρατοῦντο ὑπὸ τῶν προεστώτων ἡ ἄλλων ἰσχυρῶν χάριν τῶν ίδίων ἐπαρχιῶν ἡ κυρίως διάθεσιν λειών, μὴ περιερχομένων εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον.

Ἐξ ἀλλού, δεύτερον, ἐκ τῆς ἀλλης ἔκθεσεως ἐλέγχονται ὡς μὴ βέβαια τὰ κονδύλια, ἀτινα ἀναγράφονται εἰς τὴν ίδιαν ἔκθεσιν τῆς Λογιστικῆς Ἐ-

15. Συνάμα ἡ ἐν λόγῳ Ἐπιτροπὴ συνιστᾷ εἰς τὸ Ἐκτελεστικόν, δπως ἐκτὸς τῶν βοηθημάτων καὶ ἐράνων, κληθμοῦν πάντες δσοι ἔχουν ὁμολογίας εἰς χεῖρας των, ἵνα παρουσιάσουν αὐτάς, ὡς καὶ ἐπίσης δσοι ἔχουν πωλητήρια εἰς χεῖράς των ἐθνικῶν κτημάτων, ἵνα παρουσιάσουν αὐτά. (Βλέπε αὐτόθι, *Mámonika*, op. cit., τ. Θ', σελ. 54).

πιτροπῆς τοῦ Πανελλήνου, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω ἐν σελ. 117 γίνεται λόγος. Ἡ ἔκθεσις αὕτη ὑπεβλήθη τὴν 18ην Ιουλίου 1829 εἰς τὴν ἐν "Αργει Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν.

Κατὰ τὴν ἔκθεσιν ταύτην τὰ ἔσοδα ἀπὸ τῆς Α' Περιόδου τοῦ Ἀγῶνος μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου ὑπολογίζονται εἰς 52.495.072 γρόσια, συνυπολογιζομένου δὲ τοῦ ἐσωτερικοῦ δημοσίου χρέους ἐκ 34.593.535 γροσίων, εἰς 87.088.605 γρόσια.

'Αλλαχοῦ ἀποπειρώμεθα τὴν ἔξετασιν τῶν κατ' ἴδιαν πηγῶν ἐσόδων. Ἐκ τῆς προσπαθείας ταύτης ἀγόμεθα εἰς δεδομένα, ἐκ τῶν ὅποιων πιθανολογεῖται κατὰ πολὺ, ὅτι τὰ ποσὰ ἐκ τῶν πηγῶν τῶν ἐσόδων εἶναι αἰσθητῶς μᾶλλον σημαντικά, ὡς ἄλλωστε καὶ τὰ ἔξοδα.

'Ανωτέρω ἐν σελ. 118 ἀναφέρεται ἐν ποσὸν 12.064.527 γροσίων ἐλλειπόντων ἡ χρεωστουμένων, ἥτοι 1) ἀπὸ ἐθνικὰς ὅμοιογίας 3.486.900 γρόσια, 2) ὀφειλόμεναι πρόσδοιοι ἀπὸ τῆς Α' Περιόδου μέχρι τοῦ τέλους τῆς Ἀντικυβερνητικῆς Ἐπιτροπῆς ἡ ἄλλως μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου (5.000.367 γρόσια), ὡς καὶ 3) ὀφειλόμεναι ἀποζημιώσεις ὡς γενόμεναι παρανόμως πρὸς διαφόρους κατὰ καιροὺς 3.577.260 γρόσια.

Τῶν ποσῶν τούτων δὲν ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἡ καταχώρισις ἐλλείψει στοιχείων ἡ δὲν θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ ἡ καταχώρισις εἰς τὰ βιβλία ὡς πληρωθέντων παρανόμως ἡ ὡς σχετιζομένων μὲ τὰς καταχρήσεις ἡ πλαστογραφίας, περὶ τῶν ὅποιων γίνεται λόγος ἀνωτέρω εἰς τὴν σχετικὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐπιτροπῆς. Τοῦ ποσοῦ τούτου μὴ ὑπολογιζομένου εἰς τὸ προμνησθὲν περίσσευμα τῶν ἐσόδων προκύπτει ἐν πλεόνασμα (16.116.787 — 12.065.527) 4.051.260 γρόσια. Ἀλλὰ καὶ τὸ οὗτο περιοριζόμενον περίσσευμα ἐσόδων φαίνεται ἀμφίβολον. Τὰ ἔσοδα τοῦ Ἀγῶνος εἶναι περισσότερα ἡ ὅσον ἀνωτέρω ἀναγράφονται, ὡς ἀνερχόμενα εἰς 87.088.605 γρόσια ἡ μᾶλλον ἀσφαλῶς τὰ ἔξοδα ὑπερβαίνουν τὸ ποσὸν τῶν 70.116.787 γρόσια, περὶ τοῦ ὅποιου ἀνωτέρω γίνεται λόγος.

'Εὰν λάβωμεν ὑπὸ δψιν τὸν πρῶτον ὑποθετικὸν λογαριασμὸν — Προϋπολογισμὸν — τοῦ ἔτους 1823-24, περὶ τοῦ ὅποιου ἀνωτέρω ἐν σελ. 108 γίνεται λόγος, δστις διὰ τῶν ἐσόδων του μόλις τὸ 1/3 τῶν ἐξόδων καλύπτει, ὅσον καὶ ἀν τὰ ἔξοδα ἔχουν προϋπολογισθῆ περισσότερον, ἐν τούτοις διδηγούμεθα εἰς τὸ νὰ μὴ δεχθῶμεν πλεόνασμα ἐσόδων, ἀφοῦ ἄλλωστε καὶ τὰ προϋπολογισθέντα ἔσοδα εἶναι ἀμφίβολον, δτι ἐπραγματοποιήθησαν, ὡς ἄλλωστε ἐν σελ. 117 σημειοῦται, διότι καὶ πολλὰ τῶν ἐσόδων δὲν εἰσήχθησαν εἰς τὸ Δημόσιον, ὡς π.χ. αἱ εἰς τὸ εῖδος εἰσφοραί.

Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ὑπόδειξις τῆς προμνησθείσης Ἐπιτροπῆς εἰς τὴν ἔκθεσίν της πρὸς τὴν Γ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἥτις ἐγένετο πρὸς τὸ Ἐκτελεστικόν, ὅπως τοῦτο διὰ τοῦ τύπου προσκαλέση τούς τε "Ἐλληνας καὶ Φιλέλληνας, οἵτινες παρέσχον παντὸς εἴδους βοηθήματα εἴτε εἰς χρῆμα εἴτε εἰς τροφήν, εἴτε εἰς πολεμοφόδια εἴτε εἰς ὄπλα, ἵνα οὗτοι δημοσιεύσουν σχετικὰ

στοιχεῖα τῆς βοηθείας των διὰ τοῦ τύπου ἡ ἀλλως φανεροῦντες πότε καὶ πρὸς ποίους καὶ διὰ ποίων τὰ ἔστειλαν, ἵνα τὸ "Ἐθνος γνωρίσῃ τοὺς εὐεργέτας του. Διὰ τοῦτο ἐν συνεχείᾳ ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Γ. Σισίνης ἐδημοσίευσε τὴν ὑπ' ἀριθ. 160 διακήρυξιν, ἀφορῶσαν ἀπαντας τοὺς Φιλέλληνας καὶ "Ελληνας. (Πρβλ. Μάμουνα, op. cit., τ. Θ', σελ. 54).

'Ασφαλῶς διέφυγον τῆς ἐγγραφῆς των εἰς τὰ τηρούμενα βιβλία πολλὰ ἐκ τῶν ὧς ἀνω κονδυλίων, ὡς καὶ ἡ διάθεσίς των, δηλαδὴ τόσον ὡς ἔσοδον δύον καὶ ὡς δαπάνη.

Χαρακτηριστικὰ εἰναι τὰ ὑπὸ μορφὴν ἀπλῶν ἐγγράφων ἀποστελλόμενα σημειώματα, ἰδίως ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸν Ἐσωτερικῶν καὶ Πολέμου πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῆς Οἰκονομίας, «ἴνα δώσῃ εἰς ἐπιφέροντα κ. Χατζόπουλον διὰ 17 ἀνθρώπους σήμερον καὶ αὔριον ψωμί, κρέας καὶ λοιπά κατὰ τὸ σύνηθες» (βλέπε σχετικὸν σημείωμα ὑπ' ἀριθ. 172/15 Φεβρουαρίου 1822 τοῦ Ὑπουργοῦ Πολέμου καὶ Ἐσωτερικῶν εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα Κράτους) καὶ ἀνωτέρω εἰς σελίδα 103<sup>16</sup>.

16. Πάμπολλα τοιαῦτα σημειώματα ὑπὸ μορφὴν ἐγγράφων ἀνευρίσκονται εἰς τὰ Γ.Α.Κ. ἔτους 1822, τοῦ Ὑπουργοῦ Πολέμου καὶ Ἐσωτερικῶν Ι'. Κωλέττη πρὸς τὸν Ὑπουργὸν Οἰκονομίας δύναμτι Νοταρᾶν, ὡς τὰ ὑπ' ἀριθ. 205, 208, 220<sup>1</sup> (μισθὸς παρελθόντος μηνὸς), 221, 223 (πρὸς παροχὴν τῶν πρὸς τὸ ζεῖν ἀναγκαῖων), 239, 240, 241, 226, 231, 232, 237, 342, 381, 392 ἀπαντα μὲν ὀρισμένην ἡμερομηνίαν μηνὸς Φεβρουαρίου 1822, ἀφοροῦν δὲ κυρίως εἰδὴ διατροφῆς πρὸς στρατιώτας. 'Ομοίως ὑπ' ἀριθ. 53 μηνὸς Φεβρουαρίου 1822 δύοιον ἐγγραφον, καθ' ὃ «ἐπειδὴ ἡ Διοίκησις ἀνέλαβε εἰς τὸ ἔξης τὴν φροντίδα τοῦ τάγματος Δ. Ὑψηλάντη, δόσητε εἰς αὐτὸν ψωμὶ 100 ὀκάδες καὶ 10 ὀκάδες κρέας διὰ τοὺς ἀρρώστους, ὅπως οἰκονομηθῶσι πρὸς τὸ παρόν ἔως τῆς μελλούσης διατάξεως». Χαρακτηριστικὸν εἰναι τὸ σημείωμα ὑπὸ ἡμερομηνίαν 7.2.1822 τοῦ Θ. Νέγρη, ἀναπληρωτοῦ, δύοις σταλῶσι ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Οἰκονομίας εἰς Πρόεδρον Ἐκτελεστικοῦ Α. Μαυροκορδάτον 700 γρόσια εἰς "Ὑδραν εὑρίσκομενον, ὡς καὶ ἔτερον σημείωμα (ἀπόδειξις) ὑπὸ ἡμερομηνίαν 23 Ιανουαρίου 1822, ἵνα δοθοῦν 500 γρόσια διὰ ἔνους ἀξιωματικούς. Χαρακτηριστικὸν εἰναι τὸ ὑπ' ἀριθ. 94/12.2.1822 ἐγγραφον Θ. Νέγρη πρὸς Ὑπουργὸν Οἰκονομίας, καθ' ὃ «λόγω παντελοῦς ἐπικρατούσης ἀχρηματίας, ἐπειδὴ ἀδύνατον διὰ μετρητῶν νὰ οἰκονομηθῶσι τὰ ὑπέρογκα ποσὰ τοῦ ἔθνους στόλου ἐπὶ τὸ παρόν, διορίζεται οὕτος, νὰ ἔξαποστείῃ διὰ τοῦ κυρίου Κουλάρα εἰς "Ὑδραν τὸ ἐσφραγισμένον κιβώτιον, περιέχον πολυτίμους λιθίους καὶ διάλγεια μαργαριτάρια, διατιμώμενα εἰς 213.140 γρόσια». 'Ομοίως σημείωμα ὑπὸ ἡμερομηνίαν 6.2.22 τοῦ Θ. Νέγρη πρὸς Νοταρᾶν, καθ' ὃ «παρακαλεῖται νὰ διδῃ πρὸς ἀνθρώπους τοῦ Α'. Μαυροκορδάτου διὰ τὰ πρὸς τὸ ζῆν μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς ἀπὸ "Ὑδρας τοῦ Α'. Μαυροκορδάτου». (Βλέπε παρόμοια ἐγγραφα αὐτόθι εἰς Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομίας ἔτους 1822 καὶ ἐν συνεχείᾳ ἰδίως δὲ κατὰ τὴν Γ' Περίοδον τοῦ Αγῶνος, ὅτε Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ ἦτο ὁ Γ. Κουντουριώτης, διὰ πραξικοπήματος ἀπομακρυθέντος τοῦ Ηετρόμπετη Μαυρομιχάλη, Γενικὸς Γραμματεὺς δὲ ἦτο ὁ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτος). Βλέπε ἐπίσης παρομοίας πληρωμάς μισθῶν εἰς 'Αρχεῖα τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, τ. Α', Αθῆναι 1907, τὰ δόποια ἔξεδόθησαν ὑπὸ Βλαχογιάννη καὶ περιέχουν ἀποδείξεις λήψεως μισθῶν, ἰδίως ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη διὰ τοὺς ὑπ' αὐτὸν στρατιώτας.

Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων, τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκονται ὡς ἀπλᾶ ἔγγραφα εἰς τὰ Γενικά Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους μηνὸς Φεβρουαρίου 1822, δύναται τις νὰ συμπεράνῃ περὶ τῆς καταστάσεως τῶν διαχειρίσεων κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδον. Ὁ Δηγούμεθα εἰς συμπέρασμα, ὅτι τὰ τε ἔσοδα καὶ ἔξοδα διεχειρίζοντο κατὰ διαδικασίαν, ἥτις δὲν παρεῖχε πάντοτε τὴν ἔγγυησιν τῆς ἔγγραφῆς εἰς τὰ οἰκεῖα βιβλία. Φρονοῦμεν λοιπόν, ὅτι τὸ Δημόσιον Ταμεῖον δὲν ἐπλήρωνε πρὸς ἵκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ πολέμου, διταν ληφθῆ ὑπ’ ὄψιν, ὅτι τοῦτο ἦτο κενὸν ἢ ἐλάχιστα μετρητὰ διέθετε (βλέπε ίδίως Ἐπίλογον). Ὡς ἐκ τούτου, λαμβανομένων ὑπ’ ὄψιν τῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκονται, ὁ δηγούμεθα εἰς τὴν ἀποψίν, ὅτι τὰ ἔξοδα τοῦ Ἀγῶνος ὑπερέβαινον τὰ ἔσοδα, τὰ ὁποῖα ἥσαν πάντοτε πενιχρά, χωρὶς ὅμως ἐπακριβῶς νὰ δυνάμεθα νὰ ὅρισωμεν τὸ ὄψος τῶν τε ἔσόδων καὶ ἔξόδων. Ὁ πωασδήποτε ὅμως ὑπερέβαινον τὰ ἔσοδα, δεδομένου ὅντος, ὅτι οἱ καθυστερούμενοι μισθοὶ τοῦ στρατοῦ κατεβάλλοντο εὐποροῦντος, κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν, τοῦ Δημοσίου Ταμείου.

η') Τὸ ὑψος τῶν ἐσόδων καὶ ἔξοδων τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δύο προμνησθεισῶν ἐκθέσεων τῆς 11ης Ἀπριλίου (*Μάμουνα*, ἐνθ' ἀνωτ., τ. *H*, σελ. 151 καὶ ἐπ.) δօσον ἀφορᾶ τὰ ἔξοδα καὶ τῆς 18ης Ἰουλίου 1829 (*Μάμουνα*, ἐνθ' ἀνωτ., τ. *XI*, σελ. 657 καὶ ἐπ.) δօσον ἀφορᾶ τὰ ἔσοδα.— "Αν καὶ οἱ συντάκται τῶν δύο τούτων ἐπισήμων ἐκθέσεων ἔξ αἰτίας τῶν μεγάλων ἀνωμαλιῶν εἰς τὴν τήρησιν τῶν διαχειρίσεων τοῦ Ἀγῶνος ἀναγράφουν, διτι ἡδυνάτουν νὰ προσδιορίσουν τὸ ὑψος τῶν τε ἐσόδων καὶ ἔξοδων τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος τῆς ἀνεξαρτησίας, ἀποπειρώμεθα νὰ ἐμφανίσωμεν τὸ ὑψος τούτων, προσθέτοντες συνάμα καὶ ἄλλας παρατηρήσεις. Ἐν συνεχείᾳ θὰ ἀναζητήσωμεν νὰ προσεγγίσωμεν τὴν πραγματικότητα ἐπὶ τῇ βάσει κατὰ τὸ δυνατὸν νέων στοιχείων.

Καὶ πρῶτον, τὰ μὲν ἔσοδα ἀπὸ τῆς Α' Περιόδου, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1822 μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου, τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1828, ἀνέρχονται εἰς  $52.495.072 + 34.593.533 = 87.088.605$  γρόσια. Ἐκ τοῦ ποσοῦ τούτου τῶν ἔσοδων, ὃν ἀφαιρεθῇ ἐν ποσὸν 12.064.527, διὸ οὓς λόγους ἀνωτέρω ἀναφέρομεν, προκύπτει ἔσοδον 75.024.078 γρόσια (βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελ. 118 καὶ ἐπ.).

Ἐξ ἀλλού, δεύτερον, τὰ ἔξιδα ἀπὸ τῆς Α' Περιόδου μέχρι τέλους τῆς Γ' Περιόδου ἔχουν ὡς ἀκολούθως εἰς γράμμα:

Α' Περίοδος (Ιανουάριος 1822 - 25 Απριλίου 1823)	2.138.824
Β' " (26 Απριλίου 1823 - 10 Οκτωβρίου 1824)	14.933.069
Γ' " (11 Οκτωβρίου 1824 - 16 Απριλίου 1826 ή μᾶλλον Απρίλιος 1827)	53.044.894
Σύνολον	70.116.787

Βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελ. 115 καὶ ἐπ. Κατὰ ταῦτα τὰ ἔξοδα χρονικῶς ὑστεροῦν τῶν ἐσόδων, καθ' ὅσον τὰ μὲν ἔσοδα ἀναφέρονται εἰς μεγαλυτέραν χρονικὴν περίοδον, δηλαδὴ μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου (Ιανουαρίου 1828), ἐνῶ τὰ ἔξοδα μέχρι τέλους τῆς Γ' Περιόδου, δηλαδὴ Ἀπριλίου 1827.

Πρέπει τρίτον, ὅπως τὸ μὲν συμπειριάβωμεν τά τε ἔσοδα καὶ ἔξοδα ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος (25 Μαρτίου 1821) μέχρι τῆς Α' Περιόδου (1 Ιανουαρίου 1822), τὸ δὲ ὅπως τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα ἔχουν ὡς λῆξιν τὴν ἰδίαν χρονολογίαν καὶ οὐχὶ διάφορον. 'Εφ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα, ὡς ἀμέσως ἀνωτέρω σημειοῦται, τὰ ἔξοδα ἀπὸ 25ης Μαρτίου 1821 ἕως 31ης Δεκεμβρίου 1821 ἐκαλύφθησαν εἴτε δὶ' ἐπιτοπίων πόρων ἢ δὶ' ἔρανων καὶ συνεισφορῶν ἢ ὑπὸ τῶν καπεταναίων καὶ λειῶν πολέμου ἢ ἐκ κονδυλίων τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας, τὰ ὅποια ὅμως ἀντιπροσωπεύουν οὐχὶ σημαντικὰ ποσά.

'Ομοίως τέταρτον ἐπιβάλλεται νὰ προστρέξωμεν, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἔξοδα τοῦ Ἀγῶνος, καὶ εἰς διαχειρίσεις ἢ Προϋπολογισμούς, οἵτινες ἔχουν καταρτισθῆ μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ Ἀγῶνος, ὅπου εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ ἐμφανίζουν δαπάνας τοῦ Ἀγῶνος, αἵτινες καθυστερημένως ἐτακτοποιήθησαν εἰς ἐπομένας διαχειρίσεις ἢ Προϋπολογισμούς, δηλαδὴ ἐπὶ Καποδιστρίου, ὡς καὶ ἐπὶ "Ο-θωνος,

Τέλος, πέμπτον πρέπει νὰ ἀναζητήσωμεν ἰδίως τὰ ἔσοδα ἐξ εἰσφορῶν, ἔρανων καὶ ἔθνικῶν κτημάτων, τὰ ὅποια τυχὸν δὲν ἔχουν κᾶν καταχωρηθῆ εἰς τὰ βιβλία τῆς οἰκείας περιόδου, τόσον ὡς ἔσοδα ὅσον καὶ ὡς ἔξοδα, ὡς ἀλλωστε ἥτο καὶ ὑπόδειξις τῶν συντακτῶν (βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελ. 102) τῶν δύο ἐκθέσεων. 'Η ἀναζήτησις αὕτη ἀποπειρᾶται εἰς τὰ ἐπόμενα Κεφάλαια<sup>17</sup>.

'Επὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω ἀπόψεων ἐνδέχεται νὰ τροποποιήσωμεν τά τε ἔσοδα καὶ ἔξοδα τοῦ Ἀγῶνος, ἔχοντες ὅμως ὑπ' ὅψιν, ὅτι τὰ ἔξοδα ἥσαν ὑπέρτερα κατὰ ποσὸν τῶν ἔσδόδων καὶ ὅτι δὲν ἀνεγράφησαν εἰς τὰ βιβλία τῆς 'Επαναστάσεως, ὅπως ἀλλωστε καὶ ἔσοδα διέφυγον καὶ δὲν ἀνεγράφησαν εἰς τὰ βιβλία ὡς καὶ ἔξοδα<sup>18</sup>.

17. Βλέπε σχετικῶς κατωτέρω ἐν σελ. 140 καὶ ἐπ. Κεφ. II, Κεφ. III καὶ Κεφ. V.

18. Χαρακτηριστικὴ εἰναι ἡ ἐξέλιξις τῶν ἔξόδων (τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων), ὡς ἐμφανίζεται κατὰ τὴν Α', Β' καὶ Γ' Περιόδον. Κατὰ τὴν Α' Περιόδον τὰ ἔξοδα εἰναι αἰσθητῶς μειωμένα ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς προβλέψεις τῶν ἔξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ 1823-24 (βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 108 καὶ ἐπ., ὅσον καὶ ἐὰν χρονικῶς δὲν συμπίπτουν). Αντιθέτως κατὰ τὴν Β' Περιόδον, ἰδίως δὲ κατὰ τὴν Γ' Περιόδον, τὰ ἔξοδα εἰναι αἰσθητῶς ηὔξημένα, προφανῶς διότι συντρέχουν τὰ εἰσρεύσαντα δύο ἔξωτερικὰ δάνεια. Τὸ δύομαστικὸν κεφάλαιον τούτων ἥτο 2.800.000 Λ. 'Αγγλιας. 'Εκ τοῦ ποσοῦ τούτου περιῆλθεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ποσὸν 540.558 λιρῶν. Προφανῶς συνέβαλον εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῶν ἔξόδων (τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων) τῆς Γ' ίδίως Περιόδου, ὅτε τὰ τακτικὰ ἔσοδα ἥσαν αἰσθητῶς μειωμένα. Πράγματι, τὰ τακτικὰ ἔσοδα τῶν ἑτῶν 1825, 1826 καὶ 1827 συμποσοῦνται εἰς 8.862.781 γρόσια (βλέπε κατωτέρω ἐν σελ. 134 - 136 καὶ ἐπ.). 'Αλλὰ δὲλλαχγῦ ἀποπειρώμεθα νὰ διερευνήσωμεν τὰς κατ' ἰδίαν πηγὰς ἔσόδων.

θ') *Παρατηρήσεις καὶ κρίσεις περὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ Ἀγῶνος.*— Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ κατὰ τὸ VII ἔτος αὐτῆς, ὅτε, ὡς γνωστόν, ταραχώδης καὶ θυελλώδης ἦτο ἡ κατάστασις εἰς τὴν Γαλλίαν ἐξ αἰτίας τῶν συνεχῶν πολέμων καὶ τῶν ἀναστατώσεων εἰς αὐτήν, ἐκ τοῦ λόγου δὲ τούτου ἀθλια ἥσαν τὰ Οἰκονομικὰ τῆς ἐν λόγῳ περιόδου εἰς τὴν Γαλλίαν, ὁ Gaudin ἔλεγε πρὸς τὸν Sieyés, ὅστις ἦτο ἐκ τῶν οἰκονομικῶν συμβούλων τοῦ M. Ναπολέοντος, ὅτι «*Là où il n'y a pas de Finances, ni moyen d'en faire, un Ministre est inutile*»<sup>19</sup>, δηλαδὴ «εἰς ἐν κράτος, ὅπου δὲν ὑφίστανται Δημόσια Οἰκονομικά, οὔτε τὰ μέσα δργανώσεώς των, εἰς Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν εἶναι ἀνωφελής». Πῶς λοιπὸν ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρχῃ τάξις καὶ ἐνημερότης ὡς καὶ Οἰκονομικὰ εἰς τὴν Ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα; Αἱ συνθῆκαι, ὑπὸ τὰς διοίας διηξήγετο δ' Ἀγῶνα πέρη τῆς Ἐλευθερίας ὑπὸ τῶν Ἡρώων τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἥσαν, ὡς γνωστόν, ἀφαντάστως δειναὶ καὶ ταραχώδεις, οἱ δὲ πόροι τοῦ Ἀγῶνος ἐκ πλείστων λόγων ἥσαν κατ' ἔξοχὴν περιωρισμένοι καὶ αἱ πηγαὶ των εἶχον ἀποξηρανθῆ.

'Ἐπὶ πλέον ὅμως δὲν ὑπῆρχον καὶ παράδοσις εἰς τὴν διαχείρισιν, ὡς καὶ θεσμοὶ εἰς τὴν διοίκησιν τῶν Δημοσίων Οἰκονομικῶν εἰς τὴν ἐπαναστατημένην Ἑλλάδα. 'Η μόνη παράδοσις ἦτο δυνατὸν τυχὸν νὰ ἀναζητηθῇ ἐκ τῆς πειρας καὶ λειτουργίας τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως κατὰ τὴν περίοδον τῆς δουλείας, δταν ληφθῇ ὑπὸ ὅψιν, ὅτι ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκησις — αἱ Κοινότητες —, τὴν διοίαν ὁ Κατακτητής εἶχε ἀναγνωρίσει εἰς τὸν ὑπόδουλον "Ἐλληνα, δι' ἴδιων ὀργάνων αὐτῆς ἐπραγματοποίει τὴν εἰσπραξιν τῶν φόρων διὰ τὴν διατήρησιν τῶν Κοινοτήτων τῆς ὑποδούλου Ἑλλάδος, ἐπιβαρυνομένων διὰ φόρων, οἵτινες ἐπὶ πλέον τῆς παντοειδοῦς φορολογίας ὑπὲρ τοῦ Κατακτητοῦ ἐπληγτον τοὺς "Ἐλληνας ἢ μέλη τῶν Κοινοτήτων. 'Ἐπῆλθεν ὅμως ὁ ὑπὲρ πάντων Ἀγῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἀνεξαρτησίας, ὅτε οἱ πάντες ἐστρατεύθησαν ὑπὲρ τοῦ καθολικοῦ Ἀγῶνος. Αἱ κατὰ τόπους τριμελεῖς ἐφορίαι ὡς καὶ οἱ Πρόκριτοι τῶν Ἐπαρχιῶν ἐπεβοήθουν τὴν εἰσπραξιν τῶν φόρων, ἥτις ἐπραγματοποιεῖτο διὰ τοῦ συστήματος τῆς ἐνοικιάσεως. 'Η ποιοτικὴ καὶ ποσοτικὴ ἀνεπάρκεια τοῦ ἀναγκαίου προσωπικοῦ δύσον ἀφορᾶ τὴν ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως τήρησιν καὶ δημοσιονομικὴν ἐποπτείαν ἥτο καταφανῆς πρὸς ἔξασφάλισιν τῶν ἐσόδων καὶ ἐν γένει πόρων. 'Ἡτο ἀνύπαρκτος ἡ εἶχε στειρεύσει συνάμα πᾶσα πηγὴ πλούτου εἰς τὸν ἐργμαθέντα χῶρον, δπου διηξήγετο δ ἀνισος ἀγῶν κατὰ τοῦ Κατακτητοῦ. Πρέπει λοιπὸν νὰ εἴμεθα κατ' ἔξοχὴν συγκεκρατημένοι εἰς τὴν διατύπωσιν κρίσεων διὰ τὴν ἀνυπαρξίαν τῆς τάξεως εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν Οἰκονομικῶν κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος, διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ διοίου οἱ "Ἡρωες τοῦ Ἀγῶνος ἥσαν ἡναγκασμένοι νὰ προσφέρουν τὴν ὑπαρξίαν των καὶ εἰς χρῆμα καὶ εἰς αἷμα.

19. Πρβλ. *Édgard Allix, Science de Finances, Paris 1927, σελ. V (Εισαγωγή).*

Θὰ ἦτο δυνατὸν λοιπὸν ὁ ἔχων ὑπ’ ὅψιν του τοὺς ὄρους τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821, οὐχὶ ἀπλῶς νὰ ἐπαναλάβῃ εἰς τὴν φράσιν τοῦ Gaudin, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πλέον νὰ προσθέσῃ, διτὶ καὶ εἰς μίαν περίοδον, οἰκονομικῶς ἀγώμαλον ὡς ἐκ τοῦ ἀνίσου καὶ περιπτειώδους Ἀγῶνος τοῦ 1821, οὕτε κανὸν ὑπόδειξις τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιστήμης θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ διατυπωθῇ, πολλῷ μᾶλλον δὲ νὰ ἐφαρμοσθῇ, ἐφ’ ὅσον ἀσφαλῆ δεδομένα δὲν ὑπῆρχον. Καὶ δύμας δὲν παρεῖδον οἱ ἀγωνισταὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τὴν σημασίαν τοῦ ἐλέγχου τῶν Οἰκονομικῶν ἐν γένει τῆς Ἐπαναστάσεως. Οὕτω καὶ παρὰ τοὺς δυσκόλους χρόνους, τοὺς ἀπησχόλησε ἡ ἀνεύρεσις τῶν τρωτῶν εἰς τὴν διαχείρισιν τῶν πόρων τοῦ Ἀγῶνος, δσάκις συνεκρότουν τὰς Ἐπιτροπάς, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω εἰς τὴν σελίδα 114 καὶ ἐπ. γίνεται λόγος, καὶ ἔσπευδον νὰ καταρτίσουν καὶ ἐδημοσίευον εὐθὺς ἀμέσως τὴν 12ην Ἀπριλίου 1823 τὸν πρῶτον ἐπίσημον Προϋπολογισμὸν τοῦ οἰκ. ἔτους 1823-24, ἐνῷ ὁ Κατακτητὴς τὸν πρῶτον ἐπίσημον Προϋπολογισμὸν τῆς Αὐτοκρατορίας αὐτοῦ ἐδημοσίευσε πολὺ βραδύτερον, δηλαδὴ κατὰ τὸ ἔτος 1863. Οὐδὲ παρέλειπον οἱ “Ἐλληνες τὸν καυστικὸν ἐλεγχον. (Πρβλ. K. Παπαδοπούλου, ὁρ. εἰτ., σελ. 48).

Εἰς περιόδους πολέμων ἡ τάξις καὶ ἡ ἐνημερότης εἰς τὴν τήρησιν τῆς διαχειρίσεως τῶν Οἰκονομικῶν ἐν γένει καὶ ἡ κατάστρωσις τῶν λογαριασμῶν κατ’ ἔξοχὴν ὑστερεῖ ἡ ἀπουσιάζει<sup>20</sup>, ἀκόμη καὶ εἰς κράτη, τὰ ὁποῖα ἔχουν μακρὰν παράδοσιν, ὡς ἐκ τῆς δημοσιονομικῆς ἴστορίας εἶναι γενικῶς γνωστόν.

Δυνάμεθα δύμας νὰ προσθέσωμεν, διτὶ οἱ κατὰ τὰ ἔτη τοῦ μακροῦ καὶ σκληροῦ Ἀγῶνος διεξαχθέντες ἐλεγχοὶ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ Ἀγῶνος, ὃσον καὶ ἀν ὑπῆρξαν ἀτελέσφοροι, δὲν παρέμεινον δύμας ἀνωφελεῖς. Καὶ ἵνα περιορισθῶμεν εἰς τὴν μνείαν τῶν ὑποδείξεων τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 114 γράφομεν, ἔτονίζετο εἰς τὴν ἔκθεσιν αὐτὴν «...ό σκοπός, τὸν ὁποῖον ἀνέλαβεν ἡ Ἐθνικὴ αὕτη Συνέλευσις εἰς τὸ νὰ ἐπεξεργασθῶσιν οἱ παρελθόντες λογαριασμοὶ εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ πράγματα ἐκεῖνα, δσα στερεώνουν ἀληθῶς τὰς Ἐπικρατείας...». ‘Η ἀπελευθερωθεῖσα Ἐλλὰς ἔσπευσε νὰ συγκροτήσῃ τὴν Ἀρχήν, ἥτις ἀποτελεῖ ἐγγύησιν ἐλέγχου τῶν δημοσίων διαχειρίσεων, ίδρυουσα διὰ τοῦ ἀπὸ 27ης Σεπτεμβρίου 1833 Διατάγματος τὸ Ἐλεγκτικὸν Συνέδριον. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ πρῶτον συσταθὲν ἐν Ἐλλάδι Ἀνώτατον Διοικητικὸν Δικαστήριον, ίδρυθέν, ὡς γνωστόν, πρὸ τῆς συστάσεως τοῦ Ἀρείου Πάγου· ἀποτελεῖ τὴν Ἀνωτάτην Ἐλεγκτικὴν Ἀρχήν, εἰς ἥν ὑπά-

20. Βλέπε σχετικῶς ὃσον ἀφορᾷ τὴν ‘Ἐλλάδα, Π. B. Λερτιλῆ, Ἐγχειρίδιον Δημοσίας Οἰκονομικῆς, Ἀθῆναι - Θεσσαλονίκη 1967, σελ. 204 καὶ ἐπ., ίδιως σελ. 207. Παρόμοια φαινόμενα ἐπικρατοῦν καὶ εἰς ἀλλα κράτη, ὡς εἰς τὴν Γαλλίαν. Ἐκ μιᾶς συντόμου ἐρεύνης, τὴν ὁποίαν ἐπεχειρήσαμεν εἰς Ἰταλίαν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δύο διαλέξεων, τὰς ὁποίας ἐδώσαμεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Ρώμης κατὰ τὸ 1966, προέκυψεν, διτὶ ἥσαν καὶ παρέμεινον καθούστερούμενοι οἱ ἐλεγχοὶ τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνέδριου ἐν Ἰταλίᾳ ἐπὶ τῶν διαχειρίσεων τοῦ β’ παγκοσμίου πολέμου.

γεται και τὸ Λογιστικὸν τοῦ Κράτους, ὅπερ ἐπιτηρεῖ τὰς δημοσίας διαχειρίσεις και ἐλέγχει τοὺς δημοσίους ὑπολόγους. Εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ λεχθῇ, δτὶ ὑπῆρχε τὸ ἀνάλογον πνεῦμα εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς τοῦ 1821, ἐνωρὶς δὲ ἐνεσωματώθη εἰς τὸ προμνησθὲν Διάταγμα τῆς 27ης Σεπτεμβρίου 1833 περὶ συστάσεως τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου.

Περαίνοντες τὰς συντόμους παρατηρήσεις ἡμῶν ἐν προκειμένῳ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παρίδωμεν, δτὶ ἐκ τῶν καυστικῶν δημοσιονομικῶν ἐκθέσεων περὶ τῶν δημοσιονομικῶν διαχειρίσεων τῶν πόρων τοῦ Ἀγῶνος παρέχεται ἐν ὑψηλὸν παράδειγμα διὰ τοὺς μεταγενεστέρους, τὸ δποὶν καταλείπουν τὰ μέλη τῶν Ἐπιτροπῶν, περὶ τῶν ὁποίων ἔχει γίνει ἀνωτέρω λόγος και ὅπερ μαρτυρεῖ τὴν προσήλωσιν τούτων εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ καθήκοντος τοῦ αὐτηροῦ ἐλέγχου τῶν δημοσίων διαχειρίσεων. Φρονοῦμεν συνάμα, δτὶ δσον και ἀν, ὡς ἐκ τῶν κατ' ἔξοχὴν δυσχερῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας διεξήγετο ὁ Ἀγών, τὸ ἔργον αὐτῶν παρέμεινεν ἀτελέσφορον, ἐν τούτοις δὲ ἐλεγχός συνέβαλεν εἰς τὸ νὰ παρεμποδίσῃ κατὰ τὸ δυνατὸν τὴν περαιτέρω ἐπαύξησιν τοῦ κακοῦ.

Ἄλλὰ προκύπτει και ἔτερον πόρισμα, τὸ τῆς ἀνάγκης και ἀξίας τῆς φωτεινῆς διοικήσεως τῶν Δημοσίων Οίκονομικῶν, ἥτις γενικώτερον δὲν ἡγνοήθη ἀπὸ τοὺς Ἀγωνιστὰς τῆς Ἐπαναστάσεως. Ἀποτελεῖ δὲ ἡ ἀρχὴ τῆς φωτεινῆς διοικήσεως τῶν Δημοσίων Οίκονομικῶν οὐχὶ ἀπλῶς βασικὴν διδασκαλίαν τῆς Δημοσίας Οίκονομικῆς, ἀλλὰ οὐσιώδη προϋπόθεσιν και στοιχεῖον προσγωγῆς τῶν στόχων και σκοπῶν, εἰς τοὺς ὁποίους τὸ σύγχρονον κράτος ἀποβλέπει. Ἀπετέλεσε δὲ ἀσφαλῶς ἡ ἐπιδίωξις τῆς τηρήσεως τῆς ἀρχῆς τῆς φωτεινῆς δημοσιονομικῆς διοικήσεως σημαντικὴν συμβολὴν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ τοῦ Ἀγῶνος. Ἡκούετο γενικώτερον δις μία διαμαρτυρία, στρεφομένη κατὰ τοῦ φαινομένου τῆς μὴ φωτεινῆς διαχειρίσεως τῶν πάρων τοῦ Ἐθνους και οίονεὶ ὑπόσχεσις βελτιώσεως των εἰς τὸ μέλλον, ἐφ' δσον ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων και τῆς χαώδους καταστάσεως και συγχύσεως, εἰς ἣν διετέλει ἡ ἀγωνιζομένη Ἐλλάς, ἡ πραγμάτωσις τῆς ἐν λόγῳ δημοσιονομικῆς ἀρχῆς ἀπέβαινε χάριν τοῦ Ἀγῶνος ἀτελέσφορος. Κύριον λοιπὸν μέλημα τοῦ πρώτου Κυβερνήτου τῆς Ἐλλάδος, δτὲ δὲ πέρα πάντων Ἀγῶνων ἔληξε, παραλλήλως δὲ προϋπόθεσιν ἀναζητήσεως τῆς ἀρωγῆς τῶν ἴσχυρῶν τῆς Δύσεως πρὸς στερέωσιν τῶν καρπῶν τοῦ Ἀγῶνος, ὑπῆρξεν ἡ τήρησις τῆς ἀρχῆς τῆς φωτεινῆς διοικήσεως τῶν Δημοσίων Οίκονομικῶν. Δι' δ, διὰ τοῦ ἀπὸ 11ης Ἀπριλίου 1829 και ὑπ' ἀριθ. 13335 λόγου του, γενομένου ἐνώπιον τῆς Δ' Συνελεύσεως, δι Κυβερνήτης μεταξύ ἄλλων διεκήρυττε, δτὶ ἡ φωτεινὴ διοικησις τῶν Δημοσίων Οίκονομικῶν «δὲν ἥτο δεύτερον μέλημα αὐτοῦ», ὡς ἐπίσης και ἡ ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τῆς Δημοσίας Οίκονομικῆς ὀργάνωσις τοῦ Κυβερνητικοῦ ἔργου αὐτοῦ, ὡς διεκήρυσσε εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 13627 διακήρυξέν του (βλέπε Μάμουκα, αὐτόθι, τόμ. Χ, σελ. 127 και ἐπ. και αὐτόθι, τόμ. XI, σελ. 130).

Ἄλλ' ἐγκύπτομεν ἀλλαχοῦ κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὴν ἔξετασιν τῶν ἐσδόδων

ἐκ τῆς φορολογίας, ὡς καὶ εἰς τὴν σύντομον ἔξετασιν τῶν ἄλλων πηγῶν ἐσόδων, διτινα συνέβαλον εἰς τὴν χρηματοδότησιν τοῦ Ἀγῶνος. Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ἔκτασιν τῶν θυσιῶν τῶν μαχητῶν τοῦ ἀνίσου Ἀγῶνος.

Πρὸ τῆς διενεργείας τῆς ἔξετάσεως αὐτῆς παρέχομεν ἀμέσως κατωτέρω στοιχεῖα τοῦ β' Προϋπολογισμοῦ τῆς ἀγωνιζομένης Ἐλλάδος, δστις κατηρίσθη ἐπὶ Καποδίστρια.

i') Τὰ ἔσοδα καὶ τὰ ἔξοδα τῆς Ἐπικρατείας ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1828 ἕως τῆς 30ῆς Ἀπριλίου 1829, ὡς καὶ ὁ δεύτερος Προϋπολογισμὸς τῶν ἐσόδων καὶ ἔξόδων τοῦ οἰκ. ἔτους 1829-30.— “Οσον καὶ ἔλαν κατὰ τὸ οἰκονομικὸν ἔτος 1829-30 ἔχει λήξει ὁ Ἀγών, ἐν τούτοις φρονοῦμεν, δτι εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐπεκταθῶμεν εἰς σύντομον μνεῖαν τόσον τοῦ προμνησθέντος δευτέρου Προϋπολογισμοῦ τοῦ οἰκ. ἔτους 1829-30, δσον καὶ τοῦ προμνησθέντος πίνακος τῶν ἐσόδων καὶ ἔξόδων τῆς Ἐπικρατείας ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1828 μέχρι 30ῆς Ἀπριλίου 1829.

Καὶ πρῶτον, ἃς σημειωθῇ, δτι βελτίωσις εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν δημοσίων διαχειρίσεων καὶ εἰς τὰ τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους ἐμφανίζεται εὐθὺς ἀμα τῇ καθόδῳ εἰς τὴν Ἐλλάδα τοῦ πρώτου Κυβερνήτου αὐτῆς Ἰω. Καποδίστρια, δστις ἐν τοῖς σχεδίον ἀπὸ τῆς ἀναλήψεως ὑπὸ τούτου τῆς Ἀρχῆς, συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 76 τοῦ Συντάγματος τῆς ἐν Τροιζῆνι Συνελεύσεως, κατήρτισε τὸν δεύτερον Ἐλληνικὸν Προϋπολογισμὸν τοῦ οἰκονομικοῦ ἔτους 1829-30, ἦτοι διὰ τὴν περίοδον ἀπὸ 1ης Μαΐου 1829 μέχρι 30ῆς Ἀπριλίου 1830. Ὁ Καποδίστριας ἐπιδεικνύει προσπάθειαν νὰ τηρήσῃ τοὺς γνωστοὺς κανόνας ἢ ἀρχὰς περὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ τοῦ Κράτους, περὶ τῶν ὅποιων εἰς σελ. 100 καὶ ἐπ. γίνεται λόγος, χωρὶς ὅμως νὰ εἰσαγάγῃ ἐν προκειμένῳ μεταρρύθμισίν τινα.

Ἐξ ἀλλού δεύτερον, δι’ ὑπομνήματος πρὸς τὰς τρεῖς Προστάτιδας Δυνάμεις, Γαλλίαν, Ἀγγλίαν καὶ Ρωσίαν καὶ διὰ τῆς ἀγορεύσεως εἰς τὴν Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τοῦ Ἀργούς, ὁ Κυβερνήτης ἐνημερώνει ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς Οἰκονομίας τῆς Ἐλλάδος, τῶν ἀναγκῶν καὶ τῆς καταστάσεως τῶν Δημοσίων Οἰκονομικῶν αὐτῆς.

Οἱ συνταχθέντες ὑπὸ τούτου δύο Λογαριασμοὶ εἶναι πράγματι ἀξιοσημείωτοι. Ὁ εἰς ἀναφερόμενος εἰς τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῆς Ἐπικρατείας ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου 1828 ἕως τῆς 30ῆς Ἀπριλίου 1829, δηλαδὴ διὰ περίοδον 15 μηνῶν εἶναι ἀξιος μνείας καὶ ἔχει ὡς κατωτέρῳ<sup>21</sup> (βλέπε σελ. 128):

21. Βλέπε σχετικῶς ὑπὸ ἀριθ. 13355 λόγον τοῦ Κυβερνήτου, *Μάμουκα*, op. cit., τόμ. X, σελ. 139 καὶ ἐπ., γενόμενον εἰς τὴν Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἐν Ἀργει.

Ἐκ τῶν κάτωθι στοιχείων προκύπτει, ὅτι τὰ εἰσοδήματα τῆς Ἐπικρατείας καλύπτουν τὸ 1/3 τῶν ἔξόδων τῆς Ἐπικρατείας. Ἡ ξένη βοήθεια εἶναι ἡ κυριω-

Ἐσοδα	Γρόσια	Ἐξοδα	Γρόσια
Εἰσοδήματα τῆς Ἐπικρατείας	8.539.969	Στρατός καὶ Στόλος	18.647.214
Κεφάλαια Ἐθνικ. Χρηματιστικῆς Τραπέζης	2.034.660	Καταστήματα διάφορα διὰ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν	684.335
Λεῖαι ἀνεκαθάριστοι	233.414	Μισθοί δημοσίων ὑπαλλήλων καὶ ἐσωτερικὴ διοίκησις	1.879.864
Χρεωστούμενα εἰς διαφόρους παρὰ τῆς Ἐπικρατείας	455.845	Τόκοι πληρωθέντες παρὰ τῆς Ἐθνικῆς Χρηματιστικῆς Τραπέζης	38.779
Κεφάλαια χορηγηθέντα παρ' ἐμοῦ	1.706.576	Ὀρφανοτροφεῖον. ἔξοδα τροφῆς καὶ εἰσοδήματος τῶν ἐν αὐτῷ δροφανῶν	666.880
Βοήθειαι Γαλλικαὶ	8.265.000	Ἐλέγη καὶ τροφὴ δροφανῶν	356.880
Βοήθειαι Ρωσικαὶ	4.383.200	Πρὸς ἀντιμετώπισιν κατεπειγουσῶν ἀναγκῶν εἰς ἔχοντας λαμβάνειν παρὰ τῆς Ἐπικρατείας	281.771
		Χρεωστούμενα εἰς τὴν Ἐπικρατείαν παρὰ τῶν ἐνοικιαστῶν δημοσίων προσόδων	658.948
		Πληρωθέντα εἰς Λόρδον Κόχραν	159.510
		Ἐξόφλησις τῶν ἀνεκαθορίστων λειῶν, αἴτινες ἐπληρώθησαν εἰς τὸν Αὐστριακὸν Ἀντιναύαρχον Δάνδολον	115.831
		Χρήματα, τὰ ὁποῖα ἀκόμη δὲν ἔμετρήθησαν	342.000
		Μετρητὰ εἰς τὸ Ταμεῖον	1.787.022
	25.618.664		25.618.664

Προφανῶς θὰ περιλαμβάνεται καὶ ὁ ἔρανος, ὃστις διενηργήθη εἰς τὴν Γερμανίαν ὑπὸ τοῦ Φιλέλληνος Ἰατροῦ Hufeland, τὸ ποσὸν τοῦ ὄποιου ἔφθασε τὰ 500.000 φράγκα, ἀπεστάλη δὲ εἰς τὸν Κυβερνήτην Καποδίστριαν τὴν 1ην Νοεμβρίου 1827. Βλέπε ἐνδιαφέρουσαν μελέτην τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Νικ. Κ. Λούδον, Ἐφημερὶς «Βῆμα» τῆς 29ης Μαρτίου 1971, διούτιον γίνεται λόγος γενικώτερον περὶ εὑρυτάτης φιλεληνικῆς κινήσεως ἐν Βαυαρίᾳ κατὰ τὸ 1825. Τὸ ποσὸν τοῦ διασήμου Γερμανοῦ Christof Wilhelm Hufeland ἐκ 500.000 φράγκων ἀπεστάλη εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς τὰς κρητικαέρας στιγμὰς τῆς Ἐπαναστάσεως. "Ἄς ύπομνησθῇ, διτὸς ἀπὸ τοῦ 1828 ἔως τὸ 1831 ὁ Ρῶσος Αύτοκράτωρ ἔστειλε 3,5 ἑκατ. ρούβλια, ὡς καὶ πολεμοφόδια εἰς τὸν Κυβερνήτην, προθύμως δὲ καὶ οἱ Ρῶσοι ἀξιωματικοί, οἵτινες ὑπηρέτουν εἰς τὸν Ρωσικὸν στόλον ἐν Ἐλλάδi, ἐβοήθησαν τὸν Καποδίστριαν. Ἀλλὰ καὶ ἡ Γαλλία ἤτοι χορηγὸς ποσοῦ ἐν συνόλῳ 6 ἑκατ. φράγκων, ἀνεξαρτήτως τῶν δαπανῶν αὐτῆς διὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Μαζωνος. "Οσον ἀφορᾷ τὴν Ἀγγλίαν, οὐδε-

τέρα πηγὴ τῶν ἐσόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ, ὑπερβαίνουσα τὸ ποσὸν τῶν 12,6 ἔκατ. γροσίων. Ἐξ ἀλλού τὸ ἐσόδον τῶν 1.706.576 γροσίων προέρχεται ἐξ ἰδίων εἰσφορῶν τοῦ Κυβερνήτου, καταθέσαντος τὸ ποσὸν τῶν 900.000 γροσίων, ἐνῷ τὸ ὑπόλοιπον ποσὸν ἐξ 800.000 γροσίων προέρχεται ἀπὸ Φιλέλληνας. Τὰ ἐν λόγῳ ποσὰ τῶν εἰσφορῶν καλύπτουν τὰς δαπάνας τοῦ Ὁρφανοτροφείου, ὁμοῦ μὲ τὰ 212.000 γρόσια, τὰ ὅποια ὁ Κυβερνήτης ἔστειλε εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸ τῆς ἀφίξεώς του πρὸς βοήθειαν τοῦ στρατεύματος τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἐκ τῶν ὑπολοίπων τῆς περιουσίας του (Πρβλ. Μάμουνα, op. cit., τόμ. XI, σελ. 72, ὅπου ἡ ἀνάλυσις τῶν ποσῶν τοῦ ὡς ἀνω λογαριασμοῦ).

Ο Καποδίστριας προχωρῶν, ὑπενθυμίζει, ὅτι ἐκτὸς πάσης ἄλλης βοηθείας τοῦ βασιλέως τῆς Γαλλίας, ἡ A. Μεγαλειότης βούλεται νὰ δαψιλεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ 1ης Ἀπριλίου 1829, 100.000 φράγκα καθ' ἔκαστον μῆνα διὰ τὰς χρείας καὶ τὸν ὀργανισμὸν τῶν Ἑλληνικῶν τακτικῶν στρατευμάτων. Ἐπίσης ἡ ἀποσταλεῖσα Γαλλικὴ Στρατιὰ τοῦ στρατηγοῦ Μαζᾶνος παρεχώρησε ἵππους καὶ ἔτερα πολεμικὰ ὄλικά, διατιμηθέντα δὲ ταῦτα, θὰ πληρωθοῦν ἀπὸ τὰ καθυστερούμενα καὶ μὴ δοθέντα χρηματικὰ βοηθήματα. Ἐπίσης προσθέτει ὅτι ὁ βαρῶνος Δεργουέν ἀνήγγειλε, ὅτι θὰ παραδώσῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν 500.000 φράγκα καὶ ὅτι τέλος κατ' ἐντολὴν τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Ρωσίας ἐνεχειρίσθη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν συναλλαγματικὴ 1.000.000 ρουβλίων.

Εἰς τὸν προμνησθέντα λογαριασμὸν ἀναγράφονται καὶ πολλὰ ἄλλα στοιχεῖα, ἔχοντα σχέσιν μὲ παλαιὰς διαχειρίσεις ἡ ὑποχρεώσεις τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἡ καταβολὴ εἰς τὸν Λόρδον Κόχραν ἀποζημιώσεως 159.510 γροσίων ὡς καὶ κονδύλια λειῶν καὶ παλαιῶν ὀφειλῶν τῆς Ἐπικρατείας.

Αλλ' ἴδιαιτέρων σημασίαν ἔμφαντει ἡ κατάστρωσις τοῦ Ὑποθετικοῦ Λογαριασμοῦ — Προϋπολογισμοῦ — τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων τῆς Ἐπικρατείας διὰ τὴν περίοδον ἀπὸ 1ης Μαΐου 1829 ἕως 30ῆς Ἀπριλίου 1830 (Πρβλ. Μάμουνα, op. cit., τόμ. XI, σελ. 576 καὶ ἐπ.), ἔχει δὲ ὡς κάτωθι εἰς γρόσια: <sup>22</sup>

μίαν βοήθειαν παρέχει εἰς τὸν Κυβερνήτην. "Οταν ὅμως ἡ Γαλλία διέκοψε τὰς χορηγίας της, τότε ἔπειμψεν εἰς τὸν Καποδίστριαν 500.000 φράγκα, τὰ ὅποια ὅμως ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα μετὰ τὴν δολοφονίαν του. Αἱ δαπάναι τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μαζᾶνος ὑπολογίζονται εἰς 13.354 φράγκα καὶ τῆς συντηρήσεως τοῦ Γαλλικοῦ στόλου εἰς 17 ἔκατ. φράγκα. "Ἄς προστεθῇ, ὅτι ὁ Λουδοβίκος τῆς Βαυαρίας ἐδαπάνα ὀφειδῶς, μισθοδοτῶν ἐξ ἰδίων τοὺς ἐκ Βαυαρίας ἀξιωματικούς. "Η χορηγία βοήθεια τοῦ Ἐύναρδου πρὸς τὸν Κυβερνήτην ὑπολογίζεται εἰς 1.154.000 φράγκα, δὲ δὲ Κυβερνήτης κατελθὼν εἰς Ἑλλάδα διέθεσε τὴν κινητὴν περιουσίαν του, ὡς καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀδάμαντας τῶν παρασήμων του, ὑπεθήκευσε καὶ τὰ ἐν Κερκύρᾳ κτήματά του, ἵνα ἀγοράσῃ ἀντὶ 25.000 ταλλήρων φορτία σίτου καὶ ἥρνήθῃ τὴν ἐξ 180.000 φοινίκων ἐπιχορήγησιν πρὸς αὐτὸν ὑπὸ τῆς ἐν "Αργει Δ'" Εθνικῆς Συνελεύσεως. Τέλος ἀναφέρεται ἀλλαχοῦ, ὅτι καὶ ἄλλας εἰς χρῆμα δωρεάς ἔκαμε πρὸς τὴν Ἑλλάδα. "Ἐν σχέσει πρὸς τὴν Ρωσικὴν βοήθειαν πρὸς τὸν Κυβερνήτην βλέπε εἰς "Ολγα Μπορίσοβνα - Σπάρο, op. cit., σελ. 186 καὶ ἐπ.

22. Η παραθέτομεν τὸν Πίνακα Β' (Προϋπολογισμὸς οἰκ. ἔτους 1829-30, βλέπε σ. 130):

Εύχερῶς εἶναι δυνατὸν νὰ διαγνώσῃ τις τὰ ἀσθενῆ σημεῖα τοῦ ὡς ἄνω 'Υποθετικοῦ Λογαριασμοῦ — Προϋπολογισμοῦ — τοῦ Κυβερνήτου.

Οἱ παρὰ τοῦ Κυβερνήτου συνταχθέντες Λογαριασμοί, ίδίως δὲ ὁ καταστρωθεὶς δεύτερος 'Υποθετικὸς Λογαριασμὸς — Προϋπολογισμός, μαρτυροῦν τὴν ἀγαθὴν πρόθεσιν αὐτοῦ καὶ τὴν σημασίαν, τὴν ὅποιαν ἀπέδιδε εἰς τὰ Δημόσια Οίκονομικά. Προκύπτει ὅμως ἐκ τούτων συνάμα, ὅτι κατ' ἔξοχὴν ἥσαν ἀσταθῆ τὰ Δημόσια Οίκονομικά, διότι τὰ ἔξοδα ηὔξηθησαν περισσότερον, ἐπὶ πλέον δὲ αἱ ἀνάγκαι ἥσαν καὶ αὐταὶ μεγαλύτεραι.

'Εξ ἀλλοῦ ὅμως μαρτυροῦν καὶ τὰς δαπάνας, τὰς ὅποιας ὁ μακρὸς πόλεμος κατέλειπε εἰς τὸν Κυβερνήτην, χωρὶς νὰ μνημονεύωνται τὰ δύο ἔξωτερικὰ δάνεια, τῶν ὅποιων ἡ ὑπηρεσία εἶχεν ἀνασταλῆ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1827. Ἡ 'Ελλὰς εἶχεν ἀπαραίτητον ἀνάγκην τῆς συνάψεως νέου δανείου, τόσον πρὸς ἐκκαθάρισιν τοῦ παρελθόντος, δσον ἀκόμη καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς Οίκονομίας αὐτῆς.

'Ἐκ τῆς δημοσιονομικῆς ἴστορίας τῆς 'Ελλάδος πληροφορούμεθα, ὅτι εἰς πᾶσαν μεταπολεμικὴν περίοδον ἡ 'Ελλὰς προσέτρεξεν εἰς τὸ δάνειον. Οὕτως εἶναι γνωστόν, ὅτι ὁ Βαλκανικὸς πόλεμος ἐχρηματοδοτήθη κυρίως διὰ τοῦ δανείου τῶν 120 ἑκατ. φράγκων πρὸς 5%, τοῦ ἔτους 1910, μετὰ δὲ τὸν

"Εσοδα	Γρόσια	"Έξοδα	Γρόσια
'Απὸ προσόδους ἐν γένει	12.887.000	Εἰς ὑπηρεσίαν θαλασσίαν καὶ στρατιωτικὴν	19.827.000
'Απὸ Νομισματοκοπείου ὡφέλειαν	100.000	Εἰς ἔξοικονομήσεις καὶ περιθάλψεις διαφόρους	1.200.000
'Απὸ βιοθήματα Ρωσίας ρούβλων 1.000.000 πρὸς παράδεις ἔκαπτον τὸ ἔνν	2.750.000	Εἰς δραφανοτροφεῖον, σχολεῖα, ἄλλας ἀγαθοεργίας κλπ.	1.200.000
'Απὸ δρείχαλκον, παρὰ Φροντιστηρίου στάλεντα εἰς Μασσαλίαν περίπου καντάρια 1700	350.000	Εἰς ἔκτακτα ἔξοδα καὶ καταστήματα ἐθνικὰ	3.630.000
'Απὸ μείναντα ἀπώλητα εἴδη ἐκ τῶν 7 φορτίων, πληρωθέντα εἰς τὸν 'Αντιναύαρχον Αύστριας Δάνδολον	115.831	Εἰς 'Εθνικὴν Χρηματιστικὴν Τράπεζαν, τὰ χρεωστούμενα εἰς διαφόρους	2.034.660
'Απὸ τὰ χρεωστούμενα ἀπὸ διαφόρους εἰς τὸν 'Ισολογισμὸν	658.946	Εἰς τόκους, εἰς τὰ ἀνωτέρω καὶ λοιποὺς μὴ πληρωθέντας	260.000
'Απὸ Τραπέζης, μεῖον μετρητά, ὡς εἰς τὸν 'Ισολογισμὸν	2.119.022	Εἰς χρεωστούμενα εἰς διαφόρους κατὰ τὸν παρελθόντα 'Ισολογισμὸν	455.845
Εἰς ἔξισωσιν	12.598.014	Εἰς ἰδίους διαφόρους μοίρας ἀπὸ λείας μὴ ἐκκαθαρισθείσας	200.000
γρόσια	31.589.705	Εἰς μισθίους πολιτικούς καὶ διοίκησιν ἐσωτερικῶν	2.782.200
		γρόσια	31.589.705
		ἐλλειμμα	12.598.014

β' Βαλκανικὸν πόλεμον, τόσον πρὸς ἐκκαθάρισιν τῶν δαπανῶν τοῦ πολέμου, ὃσον καὶ πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας αὐτῆς ἡ Ἐλλὰς προσέφυγεν εἰς τὴν σύναψιν δανείου 500 ἑκατ. φράγκων πρὸς 5%. Ὁ Καποδίστριας ἐφήρμοσε καλὴν δημοσιονομικὴν πολιτικήν. Ὡς ἐκ τῆς δολοφονίας του δὲν ἤδυνήθη νὰ συνεχίσῃ τὴν δημοσιονομικὴν πολιτικήν του, ἡ δὲ δολοφονία του ἐγένετο τὴν 27ην Σεμεμβρίου 1831.

Γ'. ΤΟ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΓΩΝΙΖΟΜΕΝΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ  
ΚΑΙ ΤΑ ΕΣΟΔΑ ΕΚ ΤΗΣ ΦΟΡΟΛΟΓΙΑΣ

α') Γενικὰ περὶ τῶν παραγόντων, οἵτινες ἐπηρεάζουν τὴν διαμόρφωσιν τοῦ φορολογικοῦ συστήματος ἐνὸς κράτους.—'Ως ἀναπτύσσομεν εἰς ἄλλας ἔργασίας ἡμῶν, ἡ διαιμόρφωσις τοῦ φορολογικοῦ συστήματος δεδομένου κράτους δὲν εἶναι αὐθαίρετον κατασκεύασμα τοῦ νομοθέτου. Ἐπηρεάζεται τοῦτο ἐκ πλείστων παραγόντων, κυρίως δὲ ἐκ τῶν κάτωθι:

- 1) ἐκ τοῦ ὑψους τῶν δαπανῶν τοῦ κράτους καὶ τῶν ἀναγκῶν αὐτοῦ, διότι, ἐὰν ἐν κράτος δὲν ἀντιμετωπίζῃ νέας δαπάνας, δὲν παραθεῖται εἰς τὴν ἐπιβολὴν νέων φορολογιῶν.
- 2) ἐκ τῶν πολιτικοκοινωνικῶν ἰδεολογικῶν ἀντιλήψεων καὶ γενικῶς ἰδεῶν, αἵτινες ἐπικρατοῦν εἰς τὸ φορολογοῦν κράτος.
- 3) ἐκ τῆς δομῆς καὶ τῶν βάσεων τῆς οἰκονομίας αὐτοῦ καὶ
- 4) ἐκ τῶν στόχων εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῶν ὁποίων τὸ φορολογοῦν κράτος ἀποβλέπει<sup>23</sup>.

Βεβαίως ἔχει παρατηρηθῆ, ὅτι τὰ καθυστερημένα οἰκονομικῶς κράτη προβαίνουν εἰς μεταρρυθμίσεις, μιμούμενα μᾶλλον προηγμένα κράτη<sup>24</sup>.

Ἡ ἀγωνίζομένη Ἐλλὰς ὅμως, ἐκ πολιτικῶν κυρίως ἀντιλήψεων κινούμενη, εὐθὺς ἀμα τῇ ἐνάρξει τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος κατήργησε τὸν κεφαλικὸν φόρον (τὸ χαράτσι), ὅστις εἶχεν ἐπιβληθῆ ὑπὸ τοῦ Κατακτητοῦ, ἀποβλέποντος τόσον εἰς τὴν πολιτικὴν μείωσιν τοῦ ὑποδούλου "Ἐλληνος, ὃσον καὶ εἰς τὴν πραγματοποίησιν ἐσόδων.

23. Μεταξὺ ἄλλων σχετικῶς βλέπε *P. B. Δερτιλῆ*, 'Ἐγχειρίδιον Δημοσίας Οἰκονομικῆς, Θεσσαλονίκη - Ἀθῆναι 1966, τ. Α', *Aθ. Σμπαρούνη*, Δημοσία Οἰκονομική, Ἀθῆναι 1955, τ. Α'. Βλέπε ἐπίσης τὴν πρόσφατον μελέτην τοῦ καθηγητοῦ *Fr. Neumark* ὑπὸ τὸν τίτλον: *Impôt et Société, Économie Appliquée, Archives de l'I.S.E.A.*, 1969 (διάλεξις αὐτοῦ εἰς τὸ Collège de France), *I. Κούλη*, Δημοσία Οἰκονομική, Ἀθῆναι 1968, *A. Ἀγγελοπούλου*, Δημοσία Οἰκονομική, Ἀθῆναι 1942, *Emm. Morselli*, 'Ἐπιτεμὴ Δημοσίας Οἰκονομικῆς, (Μετάφρασις ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ) μετὰ προλόγου *P. B. Δερτιλῆ*', Ἀθῆναι 1958.

24. Πρβλ. σχετικῶς *X. Σεπεντζῆ*, 'Ἐπενδύσεις εἰς ὑπαναπτύκτους χώρας, Ἀθῆναι 1958, σελ. 260 καὶ ἐπ.

Ἐπίσης κατήργησε καὶ τοὺς αὐθαιρέτους φόρους, τοὺς ὅποίους τακτικῶς οἱ Πασάδες εἰσέπραττον ἀπὸ τὸν ὑπόδουλον — ραγᾶ — Ἐλληνα, ἡσαν δὲ γνωστοὶ οἱ αὐθαιρέτοι οὗτοι φόροι τοῦ διβανίου καὶ προωρίζοντο ὑπὲρ τοῦ Ταμείου τῶν Πασάδων.

Πιεζομένη ὅμως ἡ ἀγωνιζομένη Ἐλλὰς ἐκ τοῦ βάρους τῶν ὑπερόγκων δαπανῶν, τὰς ὅποιας ἡ διεξαγωγὴ τοῦ πολέμου ἀπήτει, κατ’ ἀνάγκην διετήρησε τὸν ἔγγειον φόρον ἐπὶ τῶν προϊόντων τῆς γῆς, δηλαδὴ τὴν δεκάτην, διτις ἀλλωστε ἦτο καὶ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος ἡ κυριωτέρα πηγὴ ἐσόδων.

Αἱ εἰσαγωγαὶ ἀγαθῶν ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ ἡσαν κατ’ ἔξοχὴν περιωρισμέναι, καθ’ ὅσον ἡ ἀγοραστικὴ ἴκανότης τοῦ πληθυσμοῦ ἦτο μειωμένη ἢ σχεδὸν ἀνύπαρκτος. Ἀπλῆ ἀκόμη ἦτο ἡ οἰκονομία καὶ αἱ συναλλαγαί, ὡς καὶ ἡ κυκλοφορία τῶν ἀγαθῶν, ἀτινα ἡσαν κατ’ ἔξοχὴν περιωρισμένα ἢ σχεδὸν ἀνύπαρκτα.

Ως ἐκ τῆς μορφῆς καὶ τῆς δομῆς τῆς οἰκονομίας αὐτῆς τὰ ἐσοδα ἐκ τῶν ἀμέσων φόρων, ἰδίως δὲ καὶ ἐκ μόνης τῆς δεκάτης, ἀπετέλουν τὴν μεγίστην ἀναλογίαν τῶν ἐσόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ τῆς μαχομένης Ἐλλάδος ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ ἐσοδα ἐκ τῶν ἐμμέσων φόρων<sup>25</sup>.

Εἰς τὸ φορολογικὸν σύστημα τῆς περιόδου ταύτης δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνεύρωμεν φόρον, ἐπιβαλλόμενον ὡς μέτρον ἡ ἄλλως ὡς κίνητρον πρὸς ἀσκησιν οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Ἀλλωστε, ὡς εἶναι γνωστόν, κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδον καὶ τοὺς ἀμέσως μετ’ αὐτὴν χρόνους εἰς τὴν θεωρίαν καὶ εἰς τὴν πρᾶξιν ἐπεκράτουν αἱ ἀντιλήψεις τῆς Φιλελευθέρας Οἰκονομικῆς Σχολῆς<sup>26</sup>. Δι’ ὃ ἐπρεσβεύετο, δτι διὰ τοῦ φόρου ἐσκοπεῖτο ἀποκλειστικῶς ἡ κάλυψις τῶν δαπανῶν τοῦ Προϋπολογισμοῦ.

Κατ’ ἔξοχὴν δὲ ὑπέρογκοι καὶ δυσανάλογοι πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος ἡσαν αἱ ἀπαιτούμεναι δαπάναι τῆς μαχομένης Ἐλλάδος. Ἡ ἔλλει-

25. Πρέπει νὰ ὑπομνησθῇ, ὅτι καὶ μετὰ τὴν Ἀπελευθέρωσιν ὡς ἐκ τῆς δομῆς τῆς οἰκονομίας τὸ ποσοστὸν τῶν ἐσόδων ἐκ τῆς ἀμέσου φορολογίας ἦτο κατὰ πολὺ ἀνώτερον τοῦ ποσοστοῦ τῶν ἐσόδων ἐκ τῆς ἐμμέσου φορολογίας. Ἐκ πίνακος, συνταχθέντος ἐπὶ Γενικοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Γενικοῦ Λογιστηρίου τοῦ Κράτους Φρ. Zapelloni κατὰ τὸ 1915 καὶ δημοσιευθέντος εἰς τὸ Ἐθνικὸν Τυπογραφεῖον, ἀναφερομένου δὲ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ἐκ τῆς φορολογίας ἐσόδων, προκύπτει, ὅτι τὸ ἐσοδον ἐκ τῆς ἀμέσου φορολογίας, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἐσοδον ἐκ τῆς ἐμμέσου φορολογίας, ἦτο σταθερῶς ὑπέρτερον καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1864, εἰς τρόπον ὥστε μετὰ τὸ ἔτος 1880 ὑπερτερεῖ τὸ ἐσοδον ἐκ τῆς ἐμμέσου φορολογίας. Βλ. σχετικῶς P. B. Dertilis, La reconstruction financière de la Grèce et la Société des Nations, Paris 1928, σελ. 19 καὶ ἐπ. ‘Ομοίως βλέπε Ξ. Ζολώτα, Νομισματικὰ καὶ συναλλαγματικὰ φαινόμενα ἐν Ἐλλάδι (1910-1927), Ἀθῆναι 1928, σελ. 212, διόπι Πίνακες ἀμέσων καὶ ἐμμέσων φόρων ὡς καὶ τῶν τακτικῶν ἐσόδων κατὰ ἔτη 1890-1926.

26. Πρβλ. Ξ. Ζολώτα, Θεωρητικὴ Οἰκονομικὴ. Ἀθῆναι 1942, σελ. 134 καὶ ἐπ., δμοίως Δ. Κ. Ψαροῦ, Εἰς Οἰκονομικὴν καὶ Λογιστικὴν Ἐγκυρολοπαιδείαν, τ. Δ' — Ἐλλὰς —, σελ. 105, δμοίως Δ. I. Δελιβάνη, Παραδόσεις Θεωρητικῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, δ' ἐκδ., Θεσσαλονίκη — Ἀθῆναι 1964, σελ. 45 καὶ ἐπ.

ψις πόρων ἔξ ἄλλων πηγῶν ἡνάγκαζε τὴν μαχαιριάνην Ἐλλάδα, ὅπως καὶ ἐκ τοῦ λόγου τούτου διατηρήθη τὸν ἀντιοικονομικὸν φόρον τῆς δεκάτης, ὅστις μόλις κατὰ τὸ ἔτος 1881 ἐπὶ Τρικούπη κατηργήθη, ὅτε εἰς τὴν Ἐλλάδα προσηρτήθη ἡ Θεσσαλία.

"Ἄς προχωρήσωμεν λοιπὸν εἰς τὴν διὰ συντόμων γραμμῶν ἐξέτασιν τῶν κυρίων φόρων, οἵτινες ἵσχυον κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος.

β') *Η φορολογία διαρκούσης τῆς περιόδου τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Ἀγῶνος.*— Γράφομεν ἀμέσως ἀνωτέρω, ὅτι διετηρήθη ὁ φόρος τῆς δεκάτης, ὅστις ἵσχυε καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας<sup>27</sup>. Ὁ φόρος οὗτος ἦτο κατ' ἐξοχὴν ἐπαχθής, ἴδιως δὲ ὡς ἐκ τῆς ἐνοικιάσεως αὐτοῦ, διετηρήθη δὲ ὡς ὁρίζεται διὰ θεσπίσματος τοῦ Βουλευτικοῦ, δημοσιευθέντος τὴν 26ην Ἀπριλίου 1822. (Βλέπε καὶ Ἀρχεῖα Ἐλληνικῆς Παλιγγενεσίας, τ. Α', σελ. 158 καὶ ἐπ.). Τὸ ποσοστὸν ἐπὶ τῆς συγκομιδῆς ἦτο εἰς συντόμους γραμμάτους ὡς κάτωθι:

1) Ἐπιβάλλεται ἐπὶ τῶν καρπῶν, γεννημάτων καὶ ἐν γένει προιόντων τὸ 1/10, ἐφ' ὃσον δὲν ὑφίστατο ἴδιαιτέρα τις φορολογία, ἀπηλλάσσοντο ὅμως ἴδιοκτητα κτήματα, ἀτινα ἔχορτοις εἰς τὰς ἡνάγκας τῶν ἴδιοκτητῶν των.

2) Ἐπεβάλλετο ἐπὶ τῶν καρπῶν, γεννημάτων καὶ ἐπὶ τῶν προιόντων τῶν ἐθνικῶν κτημάτων φόρος μὲ ποσοστὸν 3/10, τέλος δὲ

3) ἐπὶ τῆς δρύζης ἐπεβάλλετο ποσοστὸν 2/10.

"Ὑπενθυμίζομεν, ὅτι τὰ ἐθνικὰ κτήματα μεγάλης ἐκτάσεως προωρίζοντο ὑπὸ τῶν Ἐπαναστατικῶν Κυβερνήσεων, ἵνα χρησιμεύσουν ὡς ἐγγύησις διὰ τυχὸν ἐκδοθῆσόμενα δάνεια, ἐσωτερικά τε καὶ ἐξωτερικά. Πολλὰ ὅμως τούτων ἐξεποιοῦντο ἀντὶ ἐλαχίστης τιμῆς. (Βλέπε σχετικῶς N. Κολυβᾶ, Ἰστορικὸν σημειώματα ἐπὶ τῆς Νομοθεσίας τῶν ἐθνικῶν κτημάτων κατὰ τὴν Ἐλληνικὴν Ἐπανάστασιν, ἐν σελίδῃ 18 καὶ ἐπ.).

4) Ἐκτὸς τοῦ ὡς ἄνω φόρου τῆς δεκάτης ἵσχυον καὶ ἄλλοι φόροι, ὡς ἐπὶ τῆς σταφίδος, ἐπίσης δὲ ἐπὶ τῶν ἐκδιδομένων ἐγγράφων πρὸς συντήρησιν ἴδιως τῆς Ἀστυνομίας.

5) Ἐξ ἄλλου ἐπεβάλλετο δασμὸς ἐπὶ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ ἐξαγωγῆς, ὅστις ἀρχικῶς ἦτο 12%, δυνάμει δὲ τῆς προκηρύξεως κατὰ τὴν 24ην Φεβρουαρίου 1822 τοῦ Ὑπουργείου Ἐσωτερικῶν ἐμειώθη διὰ τὰ ἐξαγόμενα εἰδὴ εἰς τὸ ἥμισυ<sup>28</sup>. Τὸ ἕσοδον ἐκ τοῦ ἐν λόγῳ φόρου ἦτο οὐχὶ σημαντικόν, διότι ὡς ἐκ

27. Περὶ τοῦ ποιοὶ φόροι ἵσχυον ἐπὶ Τουρκοκρατίας, βλέπε μελέτην *Ἐναγγέλου Φωτιάδον*, *ἴνθ'* ἀνωτ., ὡς καὶ εἰς τὴν προμνησθεῖσαν Οἰκονομικὴν καὶ Λογιστικὴν Ἐγκυκλοπαιδίαν, τ. Δ', Ἐλλάς, σελ. 105 καὶ ἐπ. Βλέπε δύοις μελέτην τοῦ καθηγητοῦ N. I. Παπαζοπούλου, Κοινοτικὸς βίος εἰς τὴν Θετταλομαγνησίαν ἐπὶ Τουρκοκρατίας (ἔκδ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Τιμητικὸς Τόμος Καθηγητοῦ Δ. Καρανίκα), ἀνατύπωσις, Θεσσαλονίκη 1967, σελ. 30 καὶ ἐπ.

28. Βλέπε Ἀρχεῖα Ἐλληνικῆς Παλιγγενεσίας, τ. Α', σελ. 158, δύοις G. von

τῶν συνθηκῶν, αἵτινες διεῖπον τὴν Ἐθνικὴν Ἐπανάστασιν, δὲν ἐπραγματοποιοῦντο εἰσαγωγαὶ ὡς καὶ ἔξαγωγαί. Κατὰ τὸ ἔτος 1827 ἐπεβλήθησαν νέοι δασμοὶ ἐπὶ εἰσαγομένων προϊόντων, ἵσχυοντες δὲ δασμοὶ ἐπεξετάθησαν καὶ ἐπὶ ἀλλων προϊόντων. Ἐπεβλήθη ἐπίσης τέλος ἐπὶ τῶν πλοίων, τὸ ὅποιον ἀνὰ ἔξαμηνον εἰσεπράττετο. Ἀπεφασίσθη ὁμοίως ἡ χρῆσις ἐνσφραγίστου χάρτου (Πρβλ. Μάμουνα, ορ. cit., τ. Η', σελ. 39, 81 καὶ ἐπ., τ. Θ', σελ. 40). Ἡ Γ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις ὁμοίως ἀπεφάσισε κατὰ τὴν 25ην Ἀπριλίου 1827 καὶ 20ὴν Μαΐου 1827 φορολογικὰς μεταρρυθμίσεις ἐπὶ τῆς γεωργίας καὶ τῆς κτηνοτροφίας. (Βλέπε Μάμουνα, ορ. cit., τ. Η', σελ. 88 καὶ τ. Θ', σελ. 16).

Ὕπενθυμίζομεν, ὅτι ἐνδεικτικὴ ἦτο ἡ ἀπόδοσις τῶν φόρων, ὡς αὕτη ὑπελογίσθη εἰς τὸν πρῶτον Ὑποθετικὸν Λογαριασμὸν — Προϋπολογισμὸν — τοῦ ἔτους 1823-24, ἀν ίδιως λάβη τις ὑπ' ὅψιν, ὅσα ἀνωτέρω ἐν σελ. 108 καὶ ἐπ. γράφουμεν σχετικῶς μὲ τὴν τήρησιν τοῦ Λογαριασμοῦ τῶν ἐσόδων καὶ ἔξόδων τῆς Ἐπαναστατημένης Ἐλλάδος. Οἱ συνεχεῖς καὶ τραχεῖς ἀγῶνες, ἀκόμη δὲ ἡ ἡθελημένη περικοπὴ τῶν ἐλαιώνων<sup>29</sup>, καὶ ἡ ἐρήμωσις ἐπέφερον τὴν μείωσιν τῶν ἐσόδων.

Πράγματι, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Λόρδου Πάλμερστον «εἶχον στειρεύσει πᾶσαι αἱ πηγαί, ἐκ τῶν δόποίων ἀλλαχοῦ — εἰς ἄλλα κράτη — ἀναβλύζουν αἱ δημόσιοι πρόσοδοι».

Τὰ ἔσοδα τῆς περιοχῆς τοῦ Μεσολογγίου ὑφίσταντο μεγαλυτέραν μείωσιν. Διὰ τοῦτο ἡ Συνέλευσις τῆς Δυτικῆς Ἐλλάδος, ἥτις συνῆλθε τὴν 23ην Δεκεμβρίου 1823 ἐν Μεσολογγίῳ, κατόπιν εἰσηγήσεως τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου ἀπεφάσισε νὰ ζητήσῃ ἐν τμῆμα τῶν ἐσόδων τῆς Πελοπονήσου.

“Ας προστεθῇ, ὅτι τὰ ἔσοδα ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἡσαν ηὑξημένα<sup>30</sup>.

Maurer, ‘Ο Ἐλληνικὸς Λαός τ. Α’, σελ. 291 (μετάφρασις). ‘Ομοίως Λ. Κ. Λημητρακάκη, Τὰ Οἰκονομικὰ τοῦ Μεσολογγίου (1740-1826), ’Αθῆναι σελ. 49, καὶ ἐπ., ίδιως δὲ A. M. Andréadès, L’administration financière de la Grèce sous la domination Turque, ’Ανδρέαον ’Ανδοεάδον, ’Εργα, τ. Α’, ἔκδ. Νομικῆς Σχολῆς ’Αθηνῶν, ’Αθῆναι 1938, σελ. 685 καὶ ἐπ. Πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι ἡ φορολογία τῆς δεκάτης διέφερε κατὰ περιοχὰς καὶ πόλεις ὡς καὶ τῶν ἀλλων φόρων καὶ ὅτι ἡ αὐθαρεσία τῶν Τούρκων καθίστα τὴν φορολογίαν ἀνισον καὶ ἐπαχθεστέραν, ἔξεδήλωστο δὲ περισσότερον ἐπαχθῆς εἰς εἰσπράξεις, αἵτινες προωθίζοντο διὰ τὸ Ταμείον τῶν Πασάδων ἡ ἀλλων τιτλούχων.

29. Πρβλ. σχετικῶς ’Ακαδημαϊκοῦ Λιον. Κοκκίνου, ‘Η Ἐλληνικὴ Ἐπανάστασις, τ. Γ’, σελ. 247, ’Ανδρ. ’Ανδρεάδον, Μαθήματα Δημοσίας Οἰκονομίας (1821-1893), ’Αθῆναι 1925, σελ. 7 ὑπ. 4.

30. Κατὰ τὸν Urquhard (Turkey and its resources, Λονδίνον 1833) καὶ A. M. ’Ανδρεάδην, Μαθήματα Δημοσίας Οἰκονομίας, ’Αθῆναι 1925, σελ. 16), τὰ ἔσοδα ἐπὶ Τουρκοκρατίας κατὰ τὸ 1820 ἡσαν ηὑξημένα, ἥτοι ὡς ἀκολούθως εἰς γρόσια: Α’. Φόροι εἰσπραττόμενοι ὑπέρ τοῦ Σουλτάνου

#### 1. Κεφαλικὸς φόρος

Ανατολικὴ Στερεά Ἐλλάς	191.500
Δυτικὴ Στερεά Ἐλλάς	60.105

γ') Τὰ ποσὰ ἐκ τῆς φορολογίας κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος.—'Απλῆν ἵδεν τοῦ ποσοῦ τῶν τακτικῶν ἐσόδων ἐκ τῶν διαμερισμάτων τῆς ἐν Ἐπαναστάσει Ἑλλάδος παρέχει ὁ κάτωθι πίναξ τῶν προϋπολογισθέντων ἐσόδων, κατὰ τὸ ἔτος 1823:

'Εκ Κρήτης	7.383.620	γρόσια
'Εκ Πελοποννήσου	2.605.805	"
'Εκ τῶν Νήσων	1.419.100	"
'Εκ Δυτικῆς Ἑλλάδος	729.500	"
'Εξ Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος	708.200	"
Σύνολον	12.846.220	"

Δὲν εἶναι ὅμως βέβαιον, ὅτι τὸ ὅς ἂνω προβλεφθὲν ἔσοδον εἰς τὸν Προϋπολογισμὸν 1823-1824 ἐπραγματοποιήθη.

Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως ἡ κατάστασις ἦτο ἀπελπιστική, τόσον ἐξ αἰτίας τῆς ἀπωλείας τῆς Κρήτης ὃσον καὶ ἐξ ἄλλων δυσχερῶν συνθηκῶν. Πράγματι, κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη ἀκολουθεῖ δεινότερος ἀγὼν καὶ μεσολαβεῖ ἐμφύλιος πόλεμος. Τὰ ἐλπιδοφόρα δύο πρῶτα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως ἀκολουθοῦν τὰ κρούσμα ἔτη 1824 καὶ 1825, ἐν συνεχείᾳ δὲ ἀκολουθοῦν τὰ ἀγωνιώδη ἔτη 1826-1827.

Τὰ ἔτη 1824 καὶ ἐπόμενα εἶναι κατ' ἔξοχὴν σκοτεινὰ ἀπὸ δημοσιονομικῆς ἀπόψεως <sup>31</sup>.

Πελοπόννησος	463.000	
Νῆσοι	200.000	914.605
2. Δεκάτη		
'Ανατολικὴ Στερεά Ἑλλάς	761.000	
Δυτικὴ Στερεά Ἑλλάς	173.292	
Πελοπόννησος	2.500.000	3.434.292
3. Λοιποὶ ἀμεσοὶ φόροι		
'Ανατολικὴ Στερεά Ἑλλάς	1.607.000	
Δυτικὴ Στερεά Ἑλλάς	12.000	
Νῆσοι	250.000	1.869.900
4. Τελωνεῖα - φόροι καταναλώσεως		
Πελοπόννησος - φόροι οίνου	150.000	
Τελωνειακοὶ δασμοὶ εἰσαγ. ἐξαγ.	325.000	475.000
		6.693.797

Β'. Φόροι ὑπὲρ Τοπικῶν Ὁργανισμῶν

Πελοπόννησος	10.000.000	
Στερεά Ἑλλάς	2.000.000	12.000.000
Ιενικὸν Σύνολον	18.693.797	

31. Στοιχεῖα ὃσον ἀφορᾷ τὰ ἐπόμενα ἔτη καὶ δὴ τὰ ἔτη 1825, 1826 καὶ 1827, κατὰ τὰ ὅποια δὲν κατητίζοντο 'Υπουρεῖκοι Λογαριασμοὶ — Προϋπολογισμοὶ — προκύπτουν ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ Κυβερνήτου Ἰω. Καποδίστριου εἰς σχετικὸν μεταξὺ ἀλλων ἔρωτημα

## Δ'. ΤΑ ΕΣΟΔΑ ΕΚ ΔΑΝΕΙΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΩΝ ΕΙΣΦΟΡΩΝ

α') Τὰ ἔσοδα ἐκ τῶν δύο ἐξωτερικῶν δανείων τῶν ἐτῶν 1824 καὶ 1825.— Καὶ πρῶτον ἡ ἱστορία τῶν δύο ἐξωτερικῶν δανείων, τὰ ὅποια ἡ ἀγωνιζομένη τὸν ὑπέρ πάντων ἀγώνα Ἐλλάς συνῆψε κατὰ τὰ ἔτη 1824 καὶ 1825 τῇ μεσολαβήσει τῶν "Ἄγγλων Τραπεζιτῶν, εἶναι κατ' ἐξοχὴν γνωστή, ίδιως δὲ ἐκ τῶν ἐργασιῶν τοῦ ἀειμνήστου σοφοῦ διδασκάλου Ἀνδρέου Ἀνδρεάδου<sup>32</sup>. Διαφωτίζεται ἐπίσης ὑπὸ τῆς προσφάτου συγγραφῆς τοῦ Σπύρου Β. Μαρκεζίνη<sup>33</sup>, ίδιως δὲ ὅσον ἀφορᾷ τὸ β' δάνειον, τὸ τοῦ ἔτους 1825 καὶ τὰς ἐνεργείας τοῦ 'Α. Κοντυσταύλου εἰς τὴν Ἀμερικήν.

τῶν Μεγάλων Δυνάμεων περὶ τῶν ἐσόδων τῶν ἐν λόγῳ ἐτῶν. Ἐκ τῶν στοιχείων τούτων πληροφορούμεθα, ὅτι τὰ ταχτικὰ ἔσοδα τῆς ἀγωνιζομένης Ἐλλάδος εἶχον ὡς ἀκολούθως εἰς γρόσια.

		Πελοπόννησος	Στερεά Ἐλλάς	Νῆσοι	Σύνολον
1825	γρόσια	3.903.470	645.210	1.040.930	5.589.610
1826	"	74.7 7	397.710	978.055	1.640.49
1827	"	847.546	16.025	769.108	1.632.679
	Σύνολον	5.025.743	1.058.945	2.788.093	8.862.781

Πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι τὰ ὡς δινω ταχτικὰ ἔσοδα ἐπραγματοποιοῦντο οὐχὶ ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ διὰ δημοπρασίας (ἐνοικιάσεως) ὡς ἐπὶ Τουρκοκρατίας. Ἡ παρατηρούμενη μείωσις τῶν ἐσόδων τόσον εἰς τὸ σύνολον αὐτῶν, ὅσον καὶ κατὰ περιοχὰς εἴναι δυνατὸν νὰ ἔξηγηθῇ, ὅταν ληφθοῦν ὑπὸ ὅψιν ἢ τε ἐξέλιξις τοῦ πολέμου καὶ αἱ καταστροφαί, τὰς ὅποιας αἱ περιφέρειαι ὑπέστησαν κατὰ τὰ ἐν λόγῳ ἐτη.

Αξία προσοχῆς εἴναι ἡ ἔκθεσις τοῦ Κυβερνήτου περὶ τῶν ἐσόδων κατὰ τὴν τελευταίαν ἔξαμηνάν τοῦ ἔτους 1828, ἥτις ἔχει ὡς ἀκολούθως εἰς γρόσια:

	Πελοπόννησος	Νῆσοι	Σύνολον
'Απὸ τὴν δεκάτην	2.481.996	631.225	3.113.221
'Απὸ τὰ τελωνεῖα	1.950.520	676.850	867.370
'Απὸ δασμούς	54.802	540.700	595.502
'Απὸ ἰχθυοτροφεῖα	62.775	550	63.325
'Απὸ ἀλυκάς καὶ ἄλλους φόρους	5.900	10.640	16.540
Σύνολον	2.795.991	1.859.965	4.656.058

Συνεπῶς τὸ σύνολον τῶν ἐσόδων δι' διλόκηρον τὸ ἔτος 1828 πρέπει νὰ ἀνέλθῃ εἰς 9.312.116 γρόσια, ἀν τηληφθῇ ὑπὸ ὅψιν, ὅτι τὸ αὐτό ποσὸν ἀντιπροσωπεύει καὶ ἡ ἀλληλ ἐξαμηνία τοῦ ἔτους 1828. Χαρακτηριστικὴ εἴναι ἡ ἀναλογία ἑκάστου φόρου εἰς τὸ σύνολον τῶν ἐσόδων. Ἡ δεκάτη ἀπέδιδε τὰ 70% τοῦ συνόλου τῶν ἐσόδων.

32. Βλέπε κυρίως τὴν ἐργασίαν ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἰστορία τῶν ἐθνικῶν δανείων, Αθῆναι 1904.

33. 'Ο τίτλος τοῦ ἔργου εἴναι: Πολιτικὴ Ἰστορία τῆς Νεωτέρας Ἐλλάδος, ἔκδοσις Παπύρου, Αθῆναι, Α' τόμος 1966-67, βλέπε δὲ ὅσον ἀφορᾷ τὰ δύο ἐν λόγῳ δάνεια σειίδα 27 καὶ ἐπ. Βλέπε ἐπίσης Π. Β. Δερτιλῆ, Τὸ δημόσιον χρέος τῆς Ἐλλάδος καὶ ἀπόψεις περὶ τοῦ διακανονισμοῦ του, Αθῆναι 1960, σελ. 18 καὶ ἐπ. (Βραβεῖον Ἀκαδημίας Αθηνῶν). Καὶ πρὸς τὴν διαπραγμάτευσιν τοῦ τε α' καὶ β' δανείων ἐν Λοιδίνῳ τὴν 14ην Αὐγούστου 1824 ἡ κυβέρνησις ἐπεφόρτισε τὸν 'Ιω. 'Ορλάνδον, γαμβρὸν τῶν Κουντουριώτῶν καὶ μὴ στερούμενον

Περιοριζόμεθα λοιπὸν ἀπλῶς νὰ ὑπενθυμίσωμεν, ὅτι τὸ μὲν α' δάνειον τοῦ ἔτους 1824, ὁνομαστικοῦ κεφαλαίου 800.000 Λιρῶν Ἀγγλίας, ἐκδοθὲν εἰς τιμὴν 59%, ἀπέδιδε πραγματικὸν κεφάλαιον 472.000 Λιρῶν Ἀγγλίας, τὸ δὲ β' δάνειον τοῦ ἔτους 1825, ὁνομαστικοῦ κεφαλαίου 2.000.000 Λιρῶν Ἀγγλίας, ἐκδοθὲν εἰς τιμὴν  $55\frac{1}{2}\%$  ἀπέδιδε πραγματικὸν ποσὸν 1.100.000

Λιρῶν Ἀγγλίας. "Οσον καὶ ἂν ἦτο μέτρον ἀναγκαῖον καὶ σκόπιμον ἡ σύναψις τῶν δύο τούτων δανείων, τόσον ἀντιθέτως κατὰ γενικὴν γνώμην ὑπῆρξεν ἀνεπιτυχῆς ἡ διάθεσις τῶν δύο τούτων δανείων, διότι ἀσήμαντον ποσὸν διετέθη πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν τῶν δύο τούτων δανείων, δηλαδὴ εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Ἀγῶνος καὶ τὴν ὁργάνωσιν τακτικοῦ στρατοῦ, ὅταν ληφθῇ ὑπ' ὅψιν, ὅτι δὲν ὑπῆρξεν ἐπιτυχῆς ὁ διορισμὸς τοῦ περιφήμου Ναυάρχου Κόχραν, ὡς ἀλλωστε καὶ ἡ τοῦ Τσώρτς, ὡς ἀρχηγοῦ τοῦ κατὰ ἔηραν στρατοῦ.

Δύναται νὰ λεχθῇ ὅμως, ὅτι τὰ δύο ταῦτα δάνεια εἶχον ἀπό τινος ἀπόφεως καὶ ἐπωφελῆ ὅψιν, διότι εἰς τὴν πρᾶξιν ἀπετέλουν οἵονεὶ ἀναγνώρισιν τῆς ἀγωνίζομένης Ἐλλάδος, ὡς ἐμπολέμου κράτους, συνέτρεξαν δὲ οὕτω πρὸς

προσόντων, ὡς καὶ τὸν Ἀνδρ. Λουριώτην, ἔμπιστον τοῦ Μαυροκορδάτου. 'Ως τρίτον μέλος ὥρισθη ὁ Ἰ. Ζαΐμης, ὅστις δὲν ἐβράδυνε νὰ συγκρουσθῇ πρὸς τὰ ἄλλα δύο προμνησθέντα μέλη. Δι' ὁ ἀπεχώρησεν ἐκ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Λαοδίνου καὶ ὡς τρίτον μέλος προσετέθη ὁ Γ. Σπανιολάκης. Εἶχεν οὗτος ἀφετάς, ἀλλ' ἥλθε καὶ αὐτὸς εἰς γυγκρουσιν μὲ τὸ δύο πρῶτα μέλη καὶ ἀπεχώρησε ἀπὸ τὴν ἀποστολὴν τοῦ Λαοδίνου, εἰργάσθη ὅμως μετὰ φιλοτιμίας, ὁ Κοντόσταυλος Ιδίως ἐν Ἀμερικῇ. 'Η ἀποχώρησης τοῦ Γ. Σπανιολάκη ἦτο ἀπώλεια ἐν προκειμένῳ. Εἶχεν δρᾶσιν ἀξέιδολον, μετέχων τῆς Τριμεροῦς Ἐπιτροπῆς, ἥτις διώκει τὸ Μεσολόγγιον κατὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Ἀλ. Μαυροκορδάτου. 'Ο Γ. Σπανιολάκης μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἐσταδιοδρόμησεν εἰς τὸν τομέα τῆς Δημοσιονομικῆς Διοικήσεως. "Αμα τῇ συστάσει τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου κατὰ τὸ ἔτος 1833, διωρίσθη παρ' αὐτῷ Γενικὸς Ἐπιτρόπος τῆς Ἐπικρατείας. 'Ὕπηρξεν δὲ πρῶτος Διευθυντῆς τοῦ Γενικοῦ Ασγυστηράου τοῦ Κράτους ἀπὸ τοῦ ἔτους τῆς ἰδρύσεως του 1842 μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ Ἀντιπροέδρου τοῦ Ἐλεγκτικοῦ Συνεδρίου, μετέπειτα δὲ διετέλεσε καὶ Ὕπουργός τῶν Οἰκονομικῶν. Βλέπε σχετικῶς Π. Β. Λερτιλῆ, Συμβολὴ εἰς τὴν Ἰστορίαν τοῦ Γενικοῦ Λογιστηρίου τοῦ Κράτους, Ἀθῆναι 1958, σελ. 18 καὶ ἐπ. "Ἐγραψε μελέτην περὶ τῶν ἐν λόγῳ δανείων, ὅπου ἐπιχρίνει τοὺς Ι. Ὁρλάνδον καὶ Ἀ. Λουριώτην καὶ ὑπὸ τὸν τίτλον: Παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς «Ἀπολογίας» τοῦ Ἰ. Ὁρλάνδου καὶ Ἀ. Λουριώτη, Ἀθῆναι 1840, ἀντικρούει δημοσίευμα τῶν προμνησθέντων ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀπολογία», δημοσιεύθεν κατὰ τὸ ἔτος 1832. Πρέπει νὰ προσθέσωμεν, ὅτι δὲν ἤντλει δύναμιν μόνον ὡς γαμβρὸς τῶν Κουντουριώτων, ὡς ἀνωτέρῳ μνημονεύεται, ἀλλὰ μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου ἢ τοῦ Νόμου τῆς Ἐπιδαύρου, ὃν μέλος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἐξελέγη καὶ μέλος τοῦ Βουλευτικοῦ. 'Ἐπισής εἰς τὴν Συνθήκην μεταξὺ τῶν ἐν Ναυπλίῳ Τούρκων καὶ τῶν ἐν τῇ πολιορκίᾳ στρατηγῶν Ἐλλήνων ὡρίζετο, ὅτι δι' ἐνὸς ἐκ τῶν ἐπτά Ἐλληνικῶν πλοίων (ἐκ τῶν δποίων ἐνήκεν εἰς τὸν Ἰω. Ὁρλάνδον) θὰ μετεφέρονται ἀσφαλῶς οἱ Τούρκοι τοῦ Ναυπλίου εἰς Θεσσαλονίκην. Βλέπε σχετικῶς Μ. Χ. Λαμπρωνίδου, 'Η Ἰστορία τῆς Ναυπλίας, Ἀθῆναι 1950, σελ. 213 καὶ 237. Συνεισέφερε ἐπίσης ποσὸν 300.000 φράγκων εἰς τὸν Ἀγῶνα, ὡς κατωτέρῳ ἐν σελ. 143 μνημονεύεται.

ἀπελευθέρωσιν τῆς ἀγωνίζομένης 'Ελλάδος, διότι οἱ ξένοι τραπεζῖται ἔκτοτε εἶχον προφανῶς καὶ συμφέρον εἰς τὴν δικαίωσιν τοῦ 'Αγῶνος τῆς 'Ελλάδος, ὡς δανεισταὶ αὐτῆς, καθ' ὅσον ἄλλως περιπτειώδης θὰ ἥτο ἢ ἀποπλήρωσις τῶν δανείων τούτων. Θὰ προσήρχοντο λοιπὸν ἐπίκουροι — ἔστω καὶ ἐκ τοῦ ἀφανοῦς — τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς ἀγωνίζομένης 'Ελλάδος, ἐνισχύοντες διὰ τῆς ἐπιρροῆς αὐτῶν, ὅπου ἥδυναντο πλησίον τῶν ἴσχυρῶν, τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς ὁφειλέτιδος 'Ελλάδος. 'Ανάλογον συμφέρον εἶχεν καὶ ἡ 'Αγγλία.

'Τρέστησαν δύμας κατ' ἔξοχὴν αὐστηρὰν κριτικὴν τὰ ἐν λόγῳ δύο δάνεια, χαρακτηρισθέντα (Ιδίως τὸ β' δάνειον — ὁρθῶς —) ὡς ληστρικά. 'Ως γράφει<sup>34</sup> ὁ G. von Maurer, διτις ἥτο, ὡς γνωστόν, μέλος τῆς 'Αντιβασιλείας τοῦ 'Οθωνος, «ἐντὸς βραχέος χρόνου ἡ 'Επιτροπὴ ἐπραγματοποίησε αὐτά, τὸ ἐν

34. Πρβλ. G. von Maurer, Das Griechische Völk, τρεῖς τόμοι, Heidelberg 1836, (μετάφρασις εἰς τὴν 'Ελληνικὴν ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ Χρ. Πράτσικα καὶ ἐφέτου Εὗστ. Καραστάθη., 'Αθῆναι 1943, τ. Α', σελ. 418 καὶ ἕτ.). Προσθέτουμεν, ὅτι εἰδίκιώτεον ἐκ τοῦ ποποῦ τῶν δανείων, τὸ ὀποῖον διαχειρίσθησαν οἱ 'Αγγλοι Τραπεζῖται, χωρὶς νὰ ἐρωτοῦν τοὺς διαπραγματευθέντας μετ' αὐτῶν τὰ δάνεια, διετέθη ἐν μέρος δι' ἀγορὰν πολεμικοῦ ὑλικοῦ καὶ πλοίων, τὸ δὲ ποσὸν τοῦτο ὑπολογίζεται εἰς 392.500 λίρας 'Αγγλίας. "Ἄς ὑπομνησθῇ ἐπίσης, ὅτι αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Κόχραν πολὺ ἀκριβά ἐπληρώθησαν, ἀν λόβωμεν ὑπὸ ὄψιν, ὅτι, ὡς συνεφωνήθη, θὰ κατεβάλλετο ποσὸν 37.000 Λιρῶν 'Αγγλίας δι' αὐτόν, εὐθὺς ἀμα τῇ ἀναλήψει τῶν καθηκόντων του, ἐπίσης δὲ ποσὸν 20.000 Λιρῶν 'Αγγλίας, ὅταν θὰ ἐτερματίζετο ἢ ἀποστολή του καὶ ἐκρατήθησαν 300.000 Λιραί 'Αγγλίας διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ναυτικοῦ προγράμματος, τὸ ὄποιον δὲ ίδιος δὲ Κόχραν ὑπέδειξε. Πιστεύων δὲ Κόχραν, ὅτι ἥτο ἐφευρέτης νέων μηχανῶν διὰ τὸ ἀτμοκίνητα πλοία, τὰ ὄποια ἀπετέλουν τὸ ναυτικὸν πρόγραμμα του, ἀφεδῶς προέβαινεν εἰς παραγγελίας καὶ ναυπηγήσεις εἰς Λονδρὸν καὶ τὴν 'Αμερικήν, χωρὶς νὰ ληφθῇ πρόνοια ἀποστολῆς χρημάτων εἰς τὴν κινδυνεύουσαν 'Επανάστασιν. 'Εξ αἰτίας τῆς μὴ ἔγκαιρου ναυπηγήσεως πλοίων καὶ μὴ ἔγκαιρου καθόδου τούτων εἰς τὴν 'Ελλάδα, ἐπῆλθε ἡ πτῶσις τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀφήνετο ἐλεύθερος δὲ Αἰγύπτιος Ιμπραήμ, ἵνα συμπληρώσῃ τὴν ἐρήμωσιν. Καὶ δύμας μεταξὺ τῶν 'Ελλήνων μαχητῶν, «έφημιζετο, ὅτι ἡμέραν παρ' ἡμέραν φθάνει δὲ Λόρδος Κόχραν καὶ ἡ 'Ελλάς σώζεται ἀπὸ τὰ στρατηγήματά του καὶ πυροτεχνήματα θαλασσινά. Τοῦτο μᾶς ἐνεθάρρυνε πάρα πολύ». Καὶ ταῦτα ἐπὶ λέξει γράφει δὲ ἀγωνιστὴς N. Κασομούλης, 'Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ 1821-1833, τ. Β', σελ. 351. Καὶ ἀλλαχοῦ προσθέτει: «Καὶ οὐχὶ μόνον οἱ μαχηταὶ τοῦ 'Αγῶνος μάτην προσεδόκουν νὰ πληρωθοῦν τοὺς μισθοὺς των, οἵτινες ὠφείλοντο εἰς αὐτούς, ἀλλὰ καὶ οἱ ἡγέται αὐτῶν ὡς δὲ Καραϊσκάκης ἐστήριζον τὴν φήμην αὐτήν». Πρβλ. N. Κασομούλη, 'Ἐνθυμήματα Στρατιωτικὰ τῆς 'Επαναστάσεως (1821-1833), 'Αθῆναι 1940, τ. Β', σελ. 458. Συνέβαλον τὰ δάνεια ταῦτα καὶ εἰς τὸν μεταξὺ τῶν 'Ελλήνων τόσον καταστρεπτικὸν ἐμφύλιον πόλεμον καὶ ἐπὶ ἡτη ἐταλαιπώρησαν τὸ 'Εθνος μέχρι βασιλείας Γεωργίου τοῦ Α', χωρὶς καὶ νὰ ἐκπληρώσουν τὴν ἀποστολήν των, διότι ἡ ἀγωνίζομένη 'Ελλάς ἀπώλεσε στρατιωτικῶς ὅλα τὰ πλεονεκτήματα, ἀτινα διὰ τῶν δανείων προσεδόκα. "Αφθονα εἶναι τὰ δείγματα τῆς ἀφορούντος τῶν Ι. 'Ορλάνδου καὶ 'Ανδρ. Λουριάτου, ὡς καὶ αἱ ἀτασθαλίαι αὐτῶν περὶ τὴν διαχείρισιν τοῦ προιόντος τῶν δύο ἐν λόγῳ δανείων. Περιγράφονται πάντα ταῦτα εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ Δημήτρη Φωτιάδη ὑπὸ τὸν τίλον: 'Ο Καραϊσκάκης, 'Αθῆναι 1962, ίδιως δὲ εἰς σελίδας 172-178 καὶ σελίδας 400-404, ίδιως δὲ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Α. 'Ανδρεάδη, 'Ιστορία τῶν 'Εθνικῶν δανείων, 'Αθῆναι 1904, σελ. 22. Βλέπε δύοις 'Αναστ. Α. Λιγνάδη, Τὸ πρῶτον δάνειον τῆς 'Ανεξαρτησίας, 'Αθῆναι 1970.

μετά τὸ ἄλλο, τὸ πρῶτον πρὸς 59% καὶ τὸ δεύτερον πρὸς 55  $\frac{1}{2}$ %. Δὲν ἔρκει ὅμως, ὅτι τὰ δάνεια συνήφθησαν εἰς τόσον χαμηλάς τιμάς, ἐπληρώθησαν καὶ ἀνήκουστα ποσὰ λόγῳ προμηθείας». Περαιτέρω συνεχίζει, γράφων, ὅτι «έσταλησαν εἰς τὴν Ἀμερικὴν 700.000 Ἰσπανικὰ πιάστρα διὰ μίαν μοναδικὴν φρεγάταν, ἐπληρώθησαν 150.000 λίραι στερλίναι δὲ ἐν κακῆς ποιότητος ἀτμόπλοιον, 37.000 λίραι στερλίναι εἰς τὸν Λόρδον Κόχραν. "Ολοὶ δοῖς εἶχαν νὰ κάμουν μὲ τὰ δύο αὐτὰ δάνεια ἐκέρδησαν". Προσθέτει δὲ ἐν συνεχείᾳ «καὶ μόνον τὸ κυριώτερον ἐνδιαφερόμενον πρόσωπον, ἡ πτωχὴ Ἑλλάς ἔξηλθε μὲ κενὰς τὰς χεῖρας. Οὕτω 250.000 λίραι στερλίναι δὲν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ αὐταὶ δὲν εἰσῆλθον ἐξ ὀλοκλήρου εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον, ἐνῷ τὸ ἐν μεγάλῃ ἀνάγκῃ εὑρισκόμενον κράτος εἶχε γίνει ὁ φειλέτης 2.800.000 λιρῶν στερλινῶν»<sup>35</sup>.

35. Κατὰ τὸν καθηγητὴν Ἀνδρεάδῃ ἐξ μὲν τοῦ α' δανείου τῶν 800.000 λιρῶν, ὅπερ ἐξεδόθη εἰς τὴν τιμὴν 59% ὑπὸ τῶν Τραπεζιτῶν Loughman, O'Brien, Elice καὶ Σα, ἐκ πραγματικοῦ κεφαλαίου δὲ 472.000 λιρῶν, μόλις ποσὸν 308.000 λιρῶν ἀπεστάλη εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησον. Ἐξ ἄλλου ἐκ τοῦ β' δανείου τῶν 2.000.000 λιρῶν Ἀγγλίας, ὅπερ ἐξεδόθη εἰς τὴν τιμὴν 55,5% διὰ τῶν Τραπεζιτῶν ἀδελφῶν Richardo, πραγματικοῦ δὲ κεφαλαίου 1.100.000 λιρῶν, ἐπὶ τούτου κατὰ τὸν καθηγητὴν Ἀνδρεάδην (Ἐνθ' ἀν., σελ. 47) διέφυγε τελικῶς τῶν δύνχων τῶν Ἀγγλῶν καὶ Ἀμερικανῶν κερδοσκόπων ποσὸν 232.558 λιρῶν Ἀγγλίας, ὅπερ περιῆλθεν εἰς τὴν Κυβέρνησον, ἐστάλη δὲ ἀπ' εὐθείας εἰς αὐτὴν ποσὸν 182.400 λιρῶν, διὰ τοῦ Γόρδωνος ποσὸν 13.108 λιρῶν, διὰ τοῦ Γεροστάθη ποσὸν 3.350 λιρῶν πρὸς βιοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου, τέλος δὲ ποσὸν 33.700 λιρῶν ἔχρησίμευσεν εἰς πληρωμὴν συναλλαγματικῶν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Κατὰ ταῦτα ἐν τὸν δύο ἐν λόγῳ δανείων, περιῆλθον εἰς Ἑλληνικὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ α' δανείου 308.000 λίραι, ἐκ τοῦ β' δὲ ποσὸν 232.558 λιρῶν. Πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι ὁ Ὁρλάνδος ἐκράτησεν 5.900 λίρας ὡς ὀφειλὴν τῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὴν σύζυγόν του.

'Ἐν συνόλῳ ἐκ τῶν δύο δανείων περιῆλθεν εἰς Ἑλληνικὰς χεῖρας ποσὸν (308.000 + 232.558) 540.558 λιρῶν Ἀγγλίας. Τὰ ὑπόλοιπα ποσὰ ἔχρησίμευσαν διὰ μεσιτικᾶς καὶ παντὸς ἐδόμους ἀφρόνους δαπάνας. Ἐπὶ πλέον σπουδαῖα ποσά, διατίθενται τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Κόχραν πρὸς συγκρότησιν, κατὰ τὰ ἀπερίγραπτα σχέδια, ἀξιομάχου στόλου καὶ ματαίως ἐδαπανήθησαν, διότι καὶ τὰ δύο περατωθέντα πλοῖα ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτε ἦτο πλέον ἀργά, ἥτοι μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου καὶ ἀκόμη μετὰ τὴν κάθισδον τοῦ Καποδιστρίου εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ καν δὲν ἔφθασαν, καταποντισθέντα κατὰ τὸν πλοῦν ἢ ἔξωκειλον.

"Ἄς προστεθῇ, ὅτι ἐκ τῆς συγκρούσεως τοῦ Γ. Σπανιολάκη πρὸς τοὺς δύο ἀφρονας πληρεξουσίους Ι'. Ὁρλάνδον καὶ Ἀ. Λουριώτην (περὶ ἡς συγκρούσεως βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελ. 137) πρόσκυψε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἡ πρὸ τοῦ Ἑλεγκτικοῦ Συνεδρίου κατηγορία τῶν δύο τούτων πληρεξουσίων. 'Ἡ κατηγορία ἐπέσυρεν ἀπόφασιν κατ' αὐτῶν τοῦ Ἑλεγκτικοῦ Συνεδρίου, ἔχουσαν τὴν ἡμερομηνίαν τῆς 14ης Ἰανουαρίου 1835, ἥτις ἀνεγνώρισε τοὺς Ι'. Ὁρλάνδον, καὶ Ἀ. Λουριώτην ἀλληλεγγύως χρεώστας ποσὸν 809.008 δραχμῶν, χωρὶς ὅμως ἡ προμνησθεῖσα ἀπόφασις ποσῶς νὰ ἔκτελεσθῇ. "Ἄς προστεθῇ, ὅτι ἡ παραγγελία τῆς κατασκευῆς τῶν μηχανῶν τῶν ἀτμοκινήτων πλοίων τῆς ἔφευρέσεως τοῦ Κόχραν εἶχε δοθῆ ἐις μηχανογράφον, ὀνόματι Galloway, ὅστις εἶχε συμφέροντα καὶ δεσμοὺς μὲ τὸν ἔχθρὸν τῆς Ἑλλάδος Μωχαμέτ Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου, πατέρα τοῦ Ἰμβραήμ Πασᾶ. Κατὰ τὴν

β') Τὰ ἔσοδα ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν δανείων καὶ ἀναγκαστικῶν εἰσφορῶν.—‘Ως γράφομεν ἀλλαχοῦ ἐν σελίδῃ 106, ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος, ἐκλεγεὶς ὑπὸ τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ δὲν ἐπέδειξε σπουδὴν πρὸς κατάρτισιν τοῦ Ὑποθετικοῦ Λογαριασμοῦ — Προϋπολογισμοῦ — τοῦ Κράτους τοῦ οἰκ. ἔτους 1822-23. Βεβαίως δὲν διέθετε ἡ μαχομένη Ἐλλὰς ποσοτικῶς καὶ ποιοτικῶς ἐπαρκῇ διοικητικά ὅργανα. Αἱ ἀνάγκαι τῆς διοικήσεως δὲν ἦσαν ἀσήμαντοι, ἐνῷ ἐλάχιστοι παρεῖχον ἐγγυήσεις διοικητικῶν ἴκανοτήτων. Ἐκ πλείστων λόγων, κυρίως δὲ λόγῳ τῶν πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῶν συνεχῶν ἀνωμαλιῶν, ἡ χρησιμοποίησις ἡ ἀκόμη καὶ ἡ ἀνεύρεσις ἴκανῶν διοικητικῶν ὅργανων ἐσπάνιζεν ἢ σχεδὸν παντελῶς ἔλειπε, ὡς ἄλλωστε ἐκτίθεται ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 107, ὅπου ἀναγράφεται, ὅτι ἡ ταμειακὴ ὑπηρεσία διενηργεῖτο ἀπὸ ἐν πρόσωπον, τὸ διποῖνον ὑπηρέτει εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῆς Οἰκονομίας.

‘Ο Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος δὲν ἐστερεῖτο πολιτικῆς εὐφυΐας καὶ πολιτικῆς πείρας. Ἐπίσης καὶ ὁ μετ' αὐτοῦ συνεργαζόμενος ὡς Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Θεοδ. Νέγρης δὲν ἐστερεῖτο ἴκανοτήτων. Ἀτυχῶς ἐνωρίς ἀπώλεσεν αὐτὸν ἡ Ἐπανάστασις. Ἀπέθανεν, ἀσθενήσας κατὰ τὸ 1824, ἐν πλήρει δὲ πενίᾳ.

Τόσον δ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος, ὃσον καὶ δ Θεοδ. Νέγρης, διεῖδον τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην τῆς ἔξευρέσεως πόρων διὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Ἀγῶνος. Πρὸς τοῦτο οὐχὶ μόνον δ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος, ὡς ἄλλαχοῦ γράφομεν ἐν σελίδῃ 137, ἔχρησιμοποίησε τὸν ἔμπιστον εἰς αὐτὸν Ἀνδρ. Λουριώτην, πρὸς ἀναζήτησιν δανείου εἰς τὸ ἔξωτερικόν, ἀλλὰ ἐπὶ πλέον ἀπέβλεψε καὶ εἰς τὴν πραγματοποίησιν ἐσωτερικῶν δανείων ἐν Ἐλλάδi, ἀφοῦ ἐρυθμίσθησαν τὰ ἔσοδα, ἵδιας ἐκ τῆς δεκάτης<sup>36</sup>. Ἡτο δῆμως κατ' ἔξοχὴν δυσχερής ἡ πραγματοποίησις

ἀρχικὴν παραγγελίαν ἔλαβε τὸ ποσὸν τῶν 14.000 λιρῶν Ἀγγλίας, διὰ τὰς πρώτας τέσσαρας μηχανὰς τῶν πλοίων. Καὶ δῆμως δ προμηθητεὶς μηχανουργὸς εἶχε ἀποσπάσει τὸ ποσὸν τῶν 23.840 λιρῶν ἔως τοῦ ἔτους 1825, χωρὶς ἐν τούτοις οὐδεμίαν μηχανὴν νὰ ἔχῃ κατασκευάσει. Εἶχε δὲ ἐπιβραδύνει τὴν κατασκευὴν τῶν μηχανῶν τῆς «Καρτερίας», ἵνα μὴ ἐγκαίρως φθάσῃ εἰς τὴν Ἐλλάδα. Καὶ ἐνῷ ἀντὶ ἀγορᾶς ἐτούμων, τῇ παρεμβάσει τοῦ Κόχραν ἐστράφησαν εἰς τὴν παραγγελίαν πέντε ἀτμοκινήτων πλοίων, τὰ δποῖα θὰ εἶχον ναυπηγηθῆ καὶ θὰ εἶχον φθάσει εἰς τὴν Ἐλλάδα τὴν 25ην Μαρτίου 1826, ἐν τούτοις μόνον δύο ἐφθασαν εἰς τὴν Ἐλλάδα, δηλαδὴ ἡ «Ἐπιχείρησις» καὶ δ «Ἐρμῆς», τὸ πρῶτον περὶ τὰ τέλη τοῦ 1827, τὸ δεύτερον κατὰ Ιούνιον 1828, δηλαδὴ μετά τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου καὶ μετά τὴν κάθιδον τοῦ Καποδιστρίου εἰς τὴν Ἐλλάδα. Περιτετειώδης ἐπίσης ὑπῆρξεν ἡ κάθιδος τοῦ Λόρδου Κόχραν εἰς τὴν Ἐλλάδα, τὸν δποῖον ἡ Συνέλευσις τῆς Τροιζῆνος εἶχεν δύομάσει Πρῶτον Στόλαρχον, Γενικὸν Ἀρχηγὸν τῶν Ναυτικῶν Δυνάμεων τῆς Ἐλλάδος, τὴν 29ην Μαρτίου 1825, ὅπου φθάνει μετά περιπετείας 2,5 περίπου ἑτῶν. Ἀνεχώρησεν ἐξ Ἐλλάδος μετά τινας μῆνας, χωρὶς νὰ εἴναι γνωστὸν ποῦ ἀπῆλθε.

36. Τὰ ἔσοδα ἐκ τῶν ἀμέσων φόρων κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ "Αγγλου Προξένου Green κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως, ἀνήρχοντο περὶ τὰ δέκατα. γρόσια,

ἐσωτερικῶν δανείων, διότι ἐσπάνιζε τὸ χρῆμα, συνάμα δὲ ὁ πληθυσμὸς δὲν ἔτοι συνηθισμένος εἰς τὸ νὰ ἐγγράφεται εἰς ὅμοιογιακὸν δάνειον, οὐδὲ ἐγνώριζεν αὐτά. Διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐπραγματοποίηθησαν δάνεια ὑπὸ μορφὴν ἀναγκαστικῆς φορολογίας. Τοιαύτην μορφὴν μᾶλλον εἶχεν ἡ ἀναγκαστικὴ εἰσφορὰ τοῦ 1.000.000 γροσίων, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται λόγος κατωτέρω ἐν σελίδῃ 144, ἐπεβλήθη δὲ δυνάμει τοῦ Νόμου ΚΣΤ' τῆς 2ας Ἰουλίου 1823.

‘Πενθυμίζομεν λοιπὸν κατωτέρω κατὰ τὸ δυνατὸν τὰ ἕσοδα ἐκ τῆς προσφυγῆς εἰς τὰ ἐσωτερικὰ δάνεια, τὰ ὁποῖα προσλαμβάνουν καὶ ἀναγκαστικὸν χαρακτῆρα, ἵνα ἡ συμμετοχὴ εἰς αὐτὰ ἔχῃ καθολικὸν χαρακτῆρα, δεδομένου ὄντος, ὅτι ὁ ἀνισος ἀγῶνας εἶχε ἐξαντλήσει πᾶσαν διαθέσιμον οἰκονομίαν, εἶναι δὲ τὰ κάτωθι:

1) Ὁμοιογιακὸν δάνειον ἐκ 5.000.000 γροσίων μὲ τόκον πρὸς 8%, ἐξοφλητέον δὲ ἐντὸς 3 ἑτῶν, τὸ ὁποῖον δμως πρὸς ἐπιτυχίαν του κατέστη ἀναγκαστικὸν δάνειον. Πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ δανείου τούτου, τὸ Βουλευτικὸν τὴν 17ην Ἰανουαρίου 1822 ἐψήφισεν νόμον. (Βλέπε Ἀρχεῖα Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, Τόμος Α', σελ. 150 καὶ ἐπ., δόμοις Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, φάκελλος 2, ἔτους 1822). Κατενεμήθη εἰς πέντε κλάσεις, ἐκ τῶν ὁποίων τρεῖς κλάσεις, ἐκάστη 1.000.000 γροσίων, ἡ δὲ πέμπτη 975.000 καὶ ἡ δευτέρα κλάσις 1.025.000, ὅτιοι ἐν συνόλῳ 5.000.000 γροσίων. Τὸ 1/5 μόνον τῶν ἐκδοθεισῶν ὁμοιογιῶν ἀπερροφήθησαν ὑπὸ τοῦ κοινοῦ, ὡς ἀναγράφει ὁ Καθηγητὴς Ἀ. Μ. Ἀνδρεάδης εἰς τὰ Μαθήματα Δημοσίας Οἰκονομίας (1924-25), Ἀθῆναι 1925, σελ. 8 ὑπ. 1. Αἱ δόμοιγίαι, ὑποτιμηθεῖσαι, ἐπωλοῦντο εἰς τιμὴν ἐξευτελιστικήν, ὅτις ἔτοι ἴση πρὸς τὰ 15-17% τῆς δυομαστικῆς ἀξίας τῶν δόμοιογιῶν κατὰ τὸ θέρος 1823. “Ἄς προστεθῇ, ὅτι ἡσαν δεκταὶ ἀντὶ χρήματος — γροσίων — εἰς τὰς προμηθείας τῆς Κυβερνήσεως εἰς τίμην, ὅτις συνεφωνεῖτο.

‘Ομοίως ὁ Θ. Νέγρης τὴν 20ην Ἰανουαρίου 1822, ὡς Γ. Γραμματεὺς τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, διὰ νόμου ἡτήσατο τὴν ψήφισιν δευτέρου δανείου 2.000.000 γροσίων (βλέπε Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, καὶ αὐτόθι ἐπιστολὴν Θ. Νέγρη ὑπ' ἀριθ. 9/20.1.22 μετὰ νόμου), χωρὶς νὰ εἶναι γνωστὴ ἡ τύχη τοῦ δανείου τούτου.

2) Τὴν 19ην Ἰανουαρίου 1822 ἐπεβλήθη ἀναγκαστικὸν δάνειον — ἀναγκαστικὴ εἰσφορὰ — ἐπὶ δλων τῶν κατοίκων, ἴση τούλαχιστον πρὸς ἐν γρόσιον καὶ διὰ τοῦ θεσπίσματος τῆς 22ας Ἰουλίου 1822 τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας. Διὰ τοῦ θεσπίσματος τούτου ὡρίζετο, ὅτι οἱ μᾶλλον εὔποροι κάτοικοι (“Ἐλληνες”) θὰ καταβάλουν εἰσφορὰν ἀνάλογον πρὸς τὴν οἰκονομικήν των κατά-

ἡσαν δὲ μειωμένα ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς φόρους, εἰς τοὺς ὁποίους ὑπεβάλλετο ἡ μαχομένη ‘Ἐλλὰς κατὰ τὴν περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας, ὅτε ἡσαν μᾶλλον σημαντικά. (Βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 134 καὶ ἐπ.). “Ἐκτοτε αἰσθητῶς μειοῦνται.

στασιν. Τὸ πραγματοποιηθὲν ποσὸν ἀνῆλθεν εἰς 1.066.000 γρόσια<sup>37</sup>. Καθωρίζετο ἐπίσης, δτι θὰ παρείχετο ἀπόδειξις εἰς ἔκαστον καταβάλλοντα εἰσφοράν.

3) Τὴν 24ην Δεκεμβρίου 1825 ἐψηφίσθη ὁ νόμος ΝΑ' πρὸς σύναψιν ἐσωτερικοῦ δανείου μέχρις 1.000.000 ταλλῆρων ἐπὶ τόκῳ 8%, ἔξοφλητέου δὲ ἐντὸς 6 ἑτῶν καὶ ἐπὶ ὑποθήκῃ ὡς ἐγγύησιν ὁρίζονται τὰ ἔθνικὰ κτήματα. Ἡ δὲ ἐγγύησις ὡρίζετο εἰδικὴ εἰς τὴν περίπτωσιν ἐκάστου πιστωτοῦ. Ἀλλὰ δὲν φαίνεται, δτι ἀπέδωσε τὰ ἀναμενόμενα ἀποτελέσματα. (Πρβλ. A. M. Ἀνδρεάδου, op. cit., Ἀθῆναι 1904, σελ. 50 καὶ ἐπ., ὅπου παρέχονται πλείονες πληροφορίαι).

Πρέπει νὰ ὑπενθυμίσωμεν, δτι διὰ τοῦ νόμου τῆς 5ης Ἀπριλίου 1822 ἐπιβαρύνονται αἱ Μοναὶ καὶ αἱ Ἐκκλησίαι δι' ἀναγκαστικῆς ὑποχρεώσεως πρὸς παράδοσιν εἰς τὸ ἀγωνιζόμενον "Ἐθνος τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν των, οὐχὶ δμως τῶν εἰκόνων αὐτῶν. "Ισης ἀξίας ἔθνικὰ κτήματα θὰ παρεχωροῦντο εἰς αὐτὰς μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ "Ἐθνους"<sup>38</sup>.

Ἡ σύναψις ἐσωτερικῶν δανείων ἐπεδιώθη καὶ ὑπὸ τῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου. Φαίνεται, δτι ἐσημειώθη ἐπιτυχία τις πρὸς σύναψιν δανείου εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Σύρου, ἐνῷ δὲν ἐπηκολούθησεν ἐπιτυχία εἰς τὸ δάνειον τῆς Πελοποννήσου<sup>39</sup>.

#### Ε' ΑΙ ΕΚΟΥΣΙΑΙ ΕΙΣΦΟΡΑΙ ΕΚ ΜΕΡΟΥΣ ΕΛΛΗΝΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ

α') *Αἱ ἑκούσιαι εἰσφοραὶ τῶν Ἑλλήνων.*— Καὶ πρῶτον ἐπραγματοποιήθησαν ἑκούσιαι εἰσφοραὶ καὶ ἔρανοι τόσον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ἑλληνίδων, δσον καὶ ὑπὸ Φιλελλήνων καὶ ἀκόμη ὑπὸ Ἐπιτροπῶν, αἵτινες συνεστήθησαν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν.

Καὶ πρῶτον ὑπενθυμίζομεν κατὰ τὸ δυνατὸν τὰς εἰσφορὰς τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐράνους αὐτῶν.

Περὶ τούτων γίνεται μνεία εἰς τὸ προμνησθὲν ἔργον τοῦ Maurer ἐν σελίδῃ 419 καὶ ἐπ. τῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν μεταφράσεώς του, ὅπου γενικῶς αὐτόθι γίνεται λόγος, δτι τὸ ἐκ τούτων ἔσοδον «ὑπῆρξεν περισσότερον ἀποδοτικὸν ἀπὸ τὰ δύο δάνεια τοῦ ἐξωτερικοῦ». Περαιτέρω δὲ ἀναφέρεται, δτι δὲν δύναται τις νὰ μὴ συγκινηθῇ βαθέως, ἀναγιγνώσκων περὶ τῶν θυσιῶν τῶν προσενεχθεισῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετὰ τῆς μεγαλυτέρας προθυμίας. Μνημονεύονται

37. Πρβλ. A. M. Ἀνδρεάδου, op. cit., Ἀθῆναι, 1925, σελ. 8 ὑπ. 1.

38. Πρβλ. σχετικῶς A. M. Ἀνδρεάδη, op. cit., Ἀθῆναι 1925, σελ. 8 παρ. 3. "Ὑπελογίσθη ἐν προκειμένῳ ποσὸν 140.000 γροσίων ἐκ τῶν χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν σκευῶν τῶν Μονῶν. (Ἀρχεῖον Ἑλληνικῆς Παλιγγενεσίας, τ. Α', σελ. 157 καὶ ἐπ.).

39. Πρβλ. σχετικῶς Δ. Κ. Δημητρακάη, op. cit., σελ. 52 καὶ ἐπ.

δὲ αὐτόθι τὰ δύναματα<sup>40</sup>. "Ας προστεθῆ, ὅτι ἐπίσης ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἀναφέρονται προσφοράι, ὡς τῶν Δεληγγιανναίων καὶ ἄλλων περὶ τῶν ὅποιων γίνεται μνεία εἰς τὸ Κεφάλαιον IV, ὑπολογίζονται δὲ περὶ τὰ 750.000 γρόσια.

'Αλλ' ὑπενθυμίζοντες εἰς συντόμους γραμμάτας τὰς χρηματικὰς καὶ ἄλλας θυσίας τῶν Νησιωτῶν εἶναι δυνατὸν νὰ λησμονήσωμεν τὰς Ἡρωΐδας τῆς 'Ελληνικῆς Ἐπαναστάσεως; Καὶ εἶναι τόσαι πολλαὶ<sup>41</sup>. Πᾶσαι εἶναι ἀνυπέρ-

40. Οἱ δύο ἀδελφοὶ Λάζαρος καὶ Γ. Κουντουριώτης . . . . .	1.500.000	φράγκα
Οἱ ἀδελφοὶ Σταμάτης καὶ Βασίλειος Βουδούρης . . . . .	1.100.000	"
'Η Οἰκογένεια Τσαμαδοῦ . . . . .	400.000	"
Οἱ ἀδελφοὶ Ἰάκωβος καὶ Ἐμ. Τομπάζης . . . . .	350.000	"
'Ιωάννης Ὁρλάνδος, ὅστις διεπραγματεύθη τὰ δύο ἐν Λονδίνῳ δάνεια . . . . .	300.000	"
'Ανδρέας Μιαούλης . . . . .	250.000	"
Δημήτριος Βούλγαρης . . . . .	250.000	"
'Ιωάννης καὶ Φραγκίσκος Βούλγαρης . . . . .	250.000	"
Οἱ ἀδελφοὶ Ἀναγνώστης καὶ Νικ. Οἰκονόμου . . . . .	250.000	"
'Αναγνώστης Φῶνος . . . . .	150.000	"
'Ο πεθερὸς τοῦ πλοιάρχου Σαχίνη . . . . .	250.000	"
<u>Σύνολον</u>	<u>5.250.000</u>	"

Καὶ συνεχίζων, γράφει ὁ Maurer «ὅτι προσέφερον οἱ Νησιῶται τὰ πλοῖα των, οἱ κάτοικοι τῆς Στερεᾶς Ἐλλάδος τὰ πολύτιμα ἀντικείμενά των, πολλοὶ δὲ ὀλόκληρον τὴν περιουσίαν των καὶ δλους τοὺς ἐμπειροπολέμους ἄνδρας των διὰ τὸν Ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας, τῆς Πίστεως καὶ τῆς Πατρίδος».

Αἱ χρηματικαὶ θυσίαι τῶν τριῶν Νήσων φθάνουν τὸ ποιὸν τῶν 18.000.000 νέων δραχμῶν, ἥτοι τῆς "Τύρας 9 ἑκατ., 5 ἑκατ. περίπου τῶν Σπετσῶν καὶ 4 ἑκατ. τῶν Ψαρῶν (Βλ. K. Παπαρρηγόπουλον, op. cit., τ. Στ', σελ. 79, Ἀθῆναι 1925). 'Ο Παπαρρηγόπουλος αὐτόθι ἐν σελίδῃ 81 γράφει, ὅτι αἱ θυσίαι τῶν Κουντουριώτου συνεποσάθησαν εἰς 2 ἑκατ. περίπου παλαιῶν δραχ. (κατ' ἐπίσημον πίνακα εἰς 1.941.158 παλαιάς δραχμάς), αἱ τῶν Τομπαζαίων εἰς 559.170, αἱ τῶν Βουδούρηδων εἰς 447.814 παλαιῶν δραχ. 'Ἐκ τῶν Σπετσῶν οἱ 'Ανάργυροι ἀποζημιοῦνται διὰ 409.606, οἱ Μέξαι διὰ 510.606 οἱ Μποτσαραῖοι διὰ 453.530. 'Ἐκ τῶν Ψαριανῶν οἱ Κοτσάδες ἐπὶ κεφαλαίου 464.214 καὶ οἱ 'Αποστόλαι ἐπὶ κεφαλαίου 431.009 (παλαιῶν δραχμῶν). Αἱ θυσίαι τῶν τριῶν Νήσων ἐπὶ τῇ βάσει ἐκθέσεων ὑποβληθεισῶν ὑπὸ αὐτῶν εἰς τὸν Καποδιστριανὸν οἰκολογίζονται ὡς κάτωθι, ἥτοι:

"Τύρα	10.147.000	νέαι δραχμαὶ
Σπέτσαι	5.660.000	" "
Ψαρὰ	4.493.000	" ἀντιστοιχοῦσα πρὸς 30-35 ἑκ. γρόσια
(Πρβλ., A. M. Ἀνδρεάδον, op. cit., Ἀθῆναι 1904, σελ. 124, ὑπὸ 1 καὶ ἐπ.), διοικούμενα λόγος περὶ τοῦ χρέους πρὸς τὰς ναυτικὰς Νήσους. Βλέπε ἐπίσης ἐπισήμους ὑπολογισμοὺς εἰς 'Εφημερίδα Κυθερώνησεως τῆς 30ῆς Ιουλίου 1856 καὶ Μάμουκα, op. cit., τόμ. Γ', σελ. 22.		

Περὶ τῶν πλοίων, τὰ ὅποια διέθεσαν αἱ τρεῖς Νῆσοι κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἀγῶνος βλέπε ἐπίσημος: Αἱ 'Ἡρωΐδες τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ τῆς Σωτηρίας 'Αλιμπέρτη, 'Αθῆναι 1933, σελ. 306, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐν σελ. 92 καὶ 89.

41. Μεταξὺ ὄλλων βλέπε Σωτηρίας 'Αλιμπέρτη. Αἱ 'Ἡρωΐδες τῆς Ἐπαναστάσεως, 'Αθῆναι 1933.

βλητοι. Μεταξύ αυτῶν πῶς είναι δυνατὸν ὅμως νὰ μὴ μνημονεύσωμεν τὰς δρεπανοφόρους γυναικας τῆς Μάνης, τὰς Ἡρωΐδας τοῦ Σουλίου, τὴν Μπουμπουλίναν, συνάμα δὲ τὴν ὡραίαν καὶ φλογεράν ἡρωΐδα τῆς Ἐπαναστάσεως, τὴν κόρην τῆς Μυκόνου, ὀνόματι Μαντώ Μαυρογένους; Εἶναι γνωστὴ ἡ ἴστορία της, αἱ ἐκστρατεῖαι εἰς τὴν Εύβοιαν, τὸ Πήλιον, τὴν Φωκίδα καὶ ἄλλαχοῦ, ὃπου εἰς τὸ πεδίον τῆς μάχης συνεπολέμησε, δίδουσα πάντοτε παράδειγμα τῆς θυσίας. Συνεπολέμησε καὶ μὲ τὸν στρατηγὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην. Καὶ τὸ γεγονός τοῦτο, ὡς εἴναι γνωστόν, ἐνέπνευσε φλογερὸν ἀμοιβαῖον αἴσθημα<sup>42</sup>. Εἶναι γνωσταὶ αἱ χρηματικαὶ θυσίαι τῆς εἰς τὸν Ἀγῶνα, καθ' ὃ διέθεσεν διτεῖς περιουσίαν εἶχε, ἵνα ἔξοπλίσῃ πλοῖα, τὰ ὄποια ὠδήγησε νικήτρια κατὰ τοῦ ἀντιπάλου Τούρκου.

Ἐνέπνευσε ἐπίσης τὸν φιλελληνισμόν, ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν, ἵνα διενεργήσῃ ἔρανους ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος. Καὶ ὅμως εἴναι γνωστὴ ἡ ἀτυχία αὐτῆς καὶ ἡ μετὰ τὸν Ἀγῶνα πενία της. Γνωσταὶ ἐπίσης εἴναι αἱ θυσίαι τῆς Μπουμπουλίνας.

Ἄλλ' ἀς συνεχίσωμεν τὰ περὶ εἰσφορῶν καὶ ἔρανων τῶν Ἐλλήνων ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος τῆς Παλιγγενεσίας.

Ἀνωτέρω ἐν σ. 141 καὶ ἐπ. γράφομεν περὶ τῶν ἀναγκαστικῶν εἰσφορῶν, τῶν ἐπιβληθεισῶν ὑπὸ τῆς Διοικήσεως. Μνημονεύομεν ἐπίσης καὶ τὸν Νόμον ὃ π' ἀριθ. 26 τῆς 2ας Ιουλίου 1823 περὶ ἐπιβολῆς εἰσφορᾶς ἐξ 1.000.000 γροσίων. Δυνάμει τοῦ Νόμου τούτου ὑπὸ μορφὴν τοῦ διανεμητοῦ συστήματος ἐκάστη περιφέρεια θὰ ἐπεβαρύνετο μὲ δώρισμένον ποσόν, τὸ ὄποιον θὰ κατενέμετο εἰς τοὺς κατοίκους αὐτῆς ὑπὸ μορφὴν ἔρανου. Ἡ εἰσφορὰ κατὰ διαμερίσματα, δώριζετο ὡς ἀκολούθως:

Πελοπόννησος	500.000	γρόσια
Δ. Ἐλλάς	62.500	"
Κρήτη	100.000	"
Εύβοια	40.000	"
Τρεῖς Ναυτ. Νῆσοι	37.500	"
Αν. Ἐλλάς	100.000	"
Σύνολον	1.000.000	"

Βλέπε καὶ Γ.Α.Κ. Φ. 8, ἔτους 1823 Ὑπουργείου Οίκονομίας.

Ἐκτὸς τοῦ ποσοῦ τούτου καὶ ἐκτὸς τῶν εἰσφορῶν, περὶ τῶν ὄποιων ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, ἀναφέρομεν καὶ τὸν δημόσιον ἔρανον, δστις ἐγένετο εἰς τὸ Ναύπλιον — τὴν Πλατεῖαν τοῦ Ἰστορικοῦ Πλατάνου — κατόπιν τῆς διαχη-

42. Εἶναι γνωστὸς ὁ δεσμὸς τῆς Ἡρωΐδος μετὰ τοῦ Στρατηγοῦ Δημ. Ὑψηλάντου καὶ ἀναφοραί, τὰς ὄποιας ὑπέβαλε ἡ Ἡρά. Περὶ αὐτῶν μεταξύ ὅλων βλέπε ἀξίαν μνείας ἀνακοίνωσιν τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ Κων. Τριανταφυλλοπούλου εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1936. Ἀλλὰ γενομένου λόγου περὶ τῶν θυσιῶν τῶν Ἡρωΐδων γυναικῶν, ἐπιβάλλεται νὰ ἔξαρωμεν τὴν ἀνυπέρβλητον γνωστὴν θυσίαν τῶν Ἡρωΐδων εἰς τὴν Ἀραπίτσαν τῆς Νιαούσης τὴν 21ην Ἀπριλίου 1822.

ρύξεως τῆς Διοικητικῆς Ἐπιτροπῆς τὴν 7ην Ἰουνίου 1826<sup>43</sup>, δπου οἱ κάτοικοι τοῦ Ναυπλίου ἐκαλοῦντο ὑπὸ κήρυκος, ἵνα προσφέρουν δ, τι εἶχον καὶ καθ' ὃν προθύμως αἱ γυναικες προσέφερον πολύτιμα ἀντικείμενα.

Ἄναφέρομεν ἐπίσης εἰσφοράς, γενομένας ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ Μεσολογγίου, αἵτινες εἶναι καὶ ἔξοχὴν συγκινητικαῖ. Οὕτως ἀναφέρομεν γενόμενον ἔρανον μεταξὺ τῶν Μεσολογγιτῶν τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ ἐντοπίου στρατοῦ, Ἀθ. Ραζηκότσικα καὶ εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἔξεγέρσεως τῆς πόλεως κατὰ τῶν Τούρκων. Ὁ ἔρανος ἀπέδωσε 18.303,30 γρόσια<sup>44</sup>.

Ἐξ ἄλλου ὁ Δημήτριος Δεληγγιώργης, δστις ἔδρασε κατὰ τὸν Ἀγῶνα τοῦ Μεσολογγίου, κατὰ χρονικὰ διαστήματα συνεισέφερε 149.164 γρόσια. Χρηματίσας φροντιστῆς τῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου, δὲν ἐλάμβανε μισθόν, συνετήρει δὲ καὶ τὴν φρουράν του.

Ἐπίσης ὁ στρατηγὸς Γκούρας προσέφερεν 100.000 γρόσια, ἵνα παραμείνῃ ὁ στόλος τοῦ Μεσολογγίου, ζητῶν δὲ ἀπὸ τὴν Κυβέρνησιν, ἵνα κλεισθῇ εἰς τὰς προσόδους τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Μνημονεύεται ἐπίσης, δτι ὁ Κ. Πρινέας ἢ Τσιριγώτης, δστις διετέλεσε πολιτάρχης κατὰ τὸ 1825, διετήρει σῶμα ἔξ 25 ἀνδρῶν, εἰς τοὺς ὅποιους κατέβαλλε ἔξ ίδιων 60 γρόσια μηνιαίως, δι' ἕκαστον<sup>45</sup>.

Ἡ Ἐπιτροπὴ διοικήσεως τοῦ Μεσολογγίου ἀπέστειλε Ἐπιτροπὴν εἰς τὴν ἐν Πελοπονῆσῳ Κυβέρνησιν, ἵνα ζητήσῃ τὴν ἀποστολὴν χρημάτων εἰς τὸ ἀγωνιζόμενον Μεσολόγγιον. Πρὸ τῆς ἀδυναμίας ἀποστολῆς χρημάτων εἰς τὸ Μεσολόγγιον καὶ χάριν τῆς σωτηρίας του ἀπεφάσισε νὰ διατάξῃ γενικὸν ἔρανον, εἰς τὸν ὅποιον ἐνεγράφησαν ὅλα τὰ παρόντα μέλη τῆς Ἐθνοσυνελεύσεως. Οὕτως ὁ στρατηγὸς Γκούρας ἔδωσε 4.000 γρόσια, ἢ σύζυγός του 30 φουστανέλλας καὶ ὁ Δημήτριος. Υψηλάντης ὅλα τὰ ἀργυρᾶ νομίσματά του.

Ο καθηγητὴς Γεννάδιος, ὡς γράφει ὁ Pouqueville, ἔρριψε κατὰ γῆς τὸ βαλάντιόν του, προσφερθεὶς συνάμα, δπως ἐπὶ ἐν ἔτος μὴ λάβῃ τοὺς μισθούς του. Τὸ σύνολον τῶν κατὰ τὰ ἀνωτέρω εἰσφορῶν ὑπολογίζεται εἰς 142.000 γρόσια<sup>46</sup>. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ ποσὸν τοῦτο ἥτο ἀνεπαρκές, ὑπὸ τῆς φρουρᾶς τῆς πόλεως ἐστάλη Ἐπιτροπὴ εἰς τὸ Ναύπλιον ὑπὸ τὸν Σπυρ. Τριώπην, δστις ἐνεφανίσθη πρὸ τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως καὶ ἐν συνεχείᾳ καὶ ἐνώπιον τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, δπερ ἀπεφάσισε, δπως ἐκ τῶν συναθροισθεισῶν εἰσφορῶν ἔξ ἔρανων 120.000 γρόσια δοθοῦν εἰς τὸν στόλον, ἵνα πλεύσῃ πρὸς βοήθειαν τοῦ Μεσολογγίου καὶ 300.000 γρόσια δοθοῦν εἰς τὴν φρουρὰν τοῦ Μεσολογγίου.

43. Πρβλ. σχετικῶς Ἀκαδημαϊκοῦ Διονυσίου Κ. Κοκκίνου, Ἰστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τόμος Α', σελ. 59 καὶ ἐπ.

44. Πρβλ. Δ. Κ. Δημητρακάη, op. cit., σελ. 56.

45. Πρβλ. Δ. Κ. Δημητρακάη, op. cit., σελ. 57.

46. Πρβλ. Δ. Κ. Δημητρακάη, op. cit., σελ. 58. Βλέπε σχετικῶς καὶ Pouqueville, Voyages de la Grèce, Paris (β' ἔκδ.)

’Αλλ’ δύμας τὰ ποσὰ ταῦτα δὲν ἐστάλησαν, διότι ἐν τῷ μεταξὺ τὸ Μεσολόγγιον εἶχε περιέλθει εἰς τοὺς Τούρκους<sup>47</sup>.

’Αλλ’ ἐπιβάλλεται νὰ ὑπενθυμίσωμεν καὶ τὰς εἰσφορὰς τοῦ Κυβερνήτου ’Ιω. Καποδίστρια, δσον καὶ ἀν αὗται ἀναφέρωνται εἰς χρόνον μετὰ τὴν ἔκλογήν του ὡς Κυβερνήτου, ἥτις ἀπεφασίσθη διὰ τοῦ ψηφίσματος τῆς ἐν Τροιζῆνι ’Εθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 15ης Απριλίου 1827, κατῆλθεν δὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν 6/18 Ιανουαρίου 1828. Αἱ προσφοραὶ τοῦ Κυβερνήτου ὑπερβαίνουν τὸ ποσὸν τῶν 1.000.000 πιάστρων, ἵνα δὲ προσφέρῃ τὸ ποσὸν τοῦτο, διέθεσε καὶ τοὺς ἀδάμαντας τῶν παρασήμων αὐτοῦ. (Πρβλ. σχετικῶς ’Α. Ἀνδρεάδον, ’Εργα, τ. Α’, σελ. 760, ὡς καὶ ἀνωτέρω, ἔκδοσις Νομικῆς Σχολῆς ’Αθηνῶν, ’Αθῆναι 1938). Ο καθηγητὴς ’Ι. Χολέβας ἀναφέρει, ὅτι ὁ Καποδίστριας, δταν κατῆλθε τὴν 6ην Ιανουαρίου 1828 εἰς τὴν Ἑλλάδα κατέθεσεν εἰς τὸ κοινὸν Ταμεῖον τὴν ἐκ 40.000 φράγκων περιουσίαν του, τὴν ὁποίαν ἔφερε μεθ’ ἑαυτοῦ<sup>48</sup>. Ἐν προκειμένῳ δύμας πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὡς εἰσφορὰν τοῦ Κυβερνήτου τὸ ποσὸν τῶν 1.706.576,11 γροσίων, περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος εἰς τὸν ὑπ’ αὐτοῦ ὑποβληθέντα β’ Προϋπολογισμόν<sup>49</sup>.

β’) Αἱ εἰσφοραὶ καὶ οἱ ἔργανοι ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ—’Αλλ’ ἀς ἀσχοληθῶμεν ἥδη καὶ περὶ τῶν εἰσφορῶν τοῦ Φιλελλήνων. Ὡς περὶ τούτων γράφει ὁ Maurer (op. cit., σελ. 420) «ούχι μόνον οἱ Ἑλληνες, ἀλλ’ ὀλόκληρος ὁ Χριστιανισμὸς ἀνεζωπυρώθη ἀπὸ τὸν Ιερὸν Ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων διὰ τὰ ὑψηλότερα καὶ καλύτερα ἀγαθά των. Πανταχοῦ ἴδρυονται Ἑλληνικαὶ Ἐπιτροπαί, εἰς τὸ Λον-

47. Σημειωτέον, ὅτι αὐτόθι (Δ. Δημητρακάκης, op. cit., σελ. 60) ἀναφέρεται, ὅτι ἡ ἐν Ναυπλίῳ ἐπίσκεψις τῆς Ἐπιτροπῆς εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν συγκέντρωσιν εἰσφορῶν 800.000 γροσίων. Οἱ στρατιωτικοὶ καὶ πρόκριτοι ἔδωσαν 75.000 γρόσια, τὰ δὲ μέλη τῆς ’Εθνικῆς Συνελεύσεως, ὡς σημειοῦται, 200.000 γρόσια. Συμπερασματικῶς δὲ τὸ σύνολον τῶν εἰσφορῶν ἔτο 800.000 γρόσια, ἐκ τῶν ὁποίων 400.000 γρόσια διὰ τὸ σύνολον καὶ ἔτερα 400.000 γρόσια διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Μεσολογγίου.

48. Βλέπε I. Χολέβα, Πανηγυρικὸς τὴν 25ην Μαρτίου 1968, (’Ανάτυπον), Θεσσαλονίκη 1968. Βλέπε ἐπίσης Σπ. Μαρκεζήνη, op. cit., σελ. 31, ὅπου μνημονεύεται, ὅτι εὐθὺς ὡς ἔλαβε γνῶσιν ἀπὸ τὸν Πρόεδρον τῆς ’Εθνοσυνελεύσεως Γ. Σισίνην τοῦ ψηφίσματος τῆς ἔκλογῆς του, ἀπαντῶν, ὅτι ἀποδέχεται, ἔχουσιοδοτεῖ τὸν ἀδελφὸν του Βιάρον, ἵνα καταθέσῃ εἰσφορὰν 2.000 λιρῶν Ἀγγίλας εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον.

49. Τὸ ποσὸν τοῦτο μνημονεύεται, ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ Κυβερνήτου, συγκεκριμένως δὲ ἀπὸ τὸν 1.423.632,32 γρόσια, ἀπὸ εἰσφορὰς δὲ ἐκ φιλελλήνων, τὰς ὁποίας τοῦ ἐνεπιστεύθησαν, ποσὸν 281.636,29 γρόσια καὶ δῶρον πρὸς τὸ Ὁρφανοτροφεῖον 1.306,30 γρόσια. Σχετικῶς βλέπε πληρέστερον ἔκθεσιν τοῦ Καποδιστρίου πρὸς τοὺς ’Αντιπροσώπους τῶν τριῶν Διυλέμεων, ἐμφανίνουσαν τὰ τε ἔξοδα καὶ ἔσοδα τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ 1ης Ιανουαρίου 1828 ἕως 30ης Απριλίου 1929. Προφανῶς τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν ἔχει περιληφθῆ εἰς τὴν ’Εκθεσιν τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς 18ης Ιουλίου 1829, ἥτις ὑπεβλήθη εἰς τὴν Δ’ ’Εθνικὴν Συνέλευσιν ἐν ’Αργει, περὶ ἣς γίνεται λόγος ἐν σελίδῃ 117. (Πρβλ. Μάρμουνα, op. cit., τ. 11, σελ. 572).

δῖνον, Παρισίους, Μόναχον, εἰς δὲ τὰς πρωτευούσας καὶ ἄλλας Εὐρωπαϊκὰς πόλεις καὶ μέχρι τῆς Ἀμερικῆς. Σκοπὸς τῶν Ἐπιτροπῶν τούτων ἡ συλλογὴ εἰσφορῶν εἰς χρῆμα καὶ εἰς ἄλλα εἴδη διὰ τοὺς "Ἡρωας τῆς μαχομένης Ἑλλάδος. Περισσότερον δὲ λογίαν διεκρίθησαν αἱ Ἐπιτροπαὶ τῶν Παρισίων, τῆς Γενεύης καὶ τοῦ Μονάχου. Ἐξαίρεται ἡ προσπάθεια τῆς Μαντώς Μαυρογένους, ἡ τις δι’ ἐπιστολῶν αὐτῆς εἰς Παρισίους ἐθέρμανε τὸν ζῆλον τῶν Γαλλίδων γυναικῶν πρὸς διεξαγωγὴν παντὸς εἰδούς ἑράνων. (Πρβλ. Σ. Ἀλιμπέρτη, ορ. cit., σελ. 279 καὶ ἑ.).

Κατ’ ἔξοχὴν ἀξιαι μνείας δύμως εἶναι αἱ εἰσφοραὶ τοῦ Λόρδου Βύρωνος. Κατερχόμενος εἰς Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1823 καὶ εὑρισκόμενος εἰς Κεφαλληνίαν ἐχορήγησε 4.000 λίρας Ἀγγλίας εἰς τὴν Ἐπιτροπήν, ἀποτελουμένην ἀπὸ τοὺς Ἰω. Ὁρλάνδον καὶ Ἀνδρ. Λουριώτην, οἵτινες εἶναι γνωστοὶ ἐκ τῆς διαπραγματεύσεως τῶν δύο ἔξωτερικῶν δανείων ἐν Λονδίνῳ. Τὸ ποσὸν τοῦτο τοῦ ἀπεδόθη ἐκ τοῦ προϊόντος τοῦ α' ἔξωτερικοῦ δανείου τοῦ ἔτους 1824.

Ἐξ ἀλλοῦ δὲ τὴν 30ην Δεκεμβρίου 1823 ἔφθασε εἰς Μεσολόγγιον, ἔφερε μεθ’ ἑαυτοῦ ἴατρικὰ ἐργαλεῖα, τυπογραφικὰ πιεστήρια καὶ τεχνίτας. Διέθεσε ἐπίσης πολλὰ χρήματα διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Μεσολογγίου. Ἀναφέρεται, ὅτι ποσὸν 34.000 λιρῶν Ἀγγλίας, προερχόμενον ἐκ τῆς ἐκποιήσεως περιουσιακῶν στοιχείων του, διέθεσεν ὑπὲρ τῆς Ἐθνικῆς Ἐπαναστάσεως. Ἐδαπάνα δύμοιως διὰ τὴν συντήρησιν τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου, τὴν ὁποίαν εἶχεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του. Ἄλλ’ ἐδαπάνα καὶ διὰ τὴν συντήρησιν ἐν γένει τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου 2.000 δολλάρια ἐβδομαδιαίως, ὡς ἀναφέρει ὁ Bartholdy, ὑπολογίζεται δέ, ὅτι συνολικῶς κατέβαλλε 28.000 δολλάρια πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτούν.

Καὶ εἰς ἄλλας δαπάνας ὑπεβάλλετο ὁ Λόρδος Βύρων μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐπελθόντος τὴν 19ην Ἀπριλίου 1824. Δι’ ἵδιων χρημάτων ἔξηγόρασεν αἰχμαλώτους τοῦ Μεσολογγίου, ἔκτισε κανονιοστάσιον καὶ εἰσέφερε 250 δολλάρια διὰ τὴν ἐκτύπωσιν ἐφημερίδος εἰς τὸ Μεσολόγγιον. Ἐδαπάνησεν ἀκόμη διὰ τὴν ὁχύρωσιν τοῦ Βασιλαδίου περίπου 2.500 δολλάρια, παρασχὼν εἰς τὴν Διοίκησιν τοῦ Μεσολογγίου δάνειον 20.000 διστήλων, ἵσων πρὸς 200.000 γρόσια.

Γενικωτέρα δύμως ὑπῆρξεν ἡ ἐκδήλωσις συμπαθείας ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἑλλάδος εἰς πλείστας Εὐρωπαϊκὰς πόλεις. Πρὸς τοῦτο, συνεκροτήθησαν ἐπιτροπαὶ εἰς Παρισίους, Λονδίνον, Γενεύην, Ἀμστελάδαμον, Μόναχον καὶ ἄλλαχοῦ μέχρι τῆς Ἀμερικῆς πρὸς συλλογὴν ἑράνων ἡ ἄλλων εἰδῶν χάριν τοῦ Ἀγῶνος τῶν Ἐλλήνων. Εἰς Παρισίους καὶ αἱ γυναικες ἀκόμη ἀπησχόλουντο εἰς συλλογὴν ἑράνων εἰς χρῆμα ἡ εἰς εἶδος. Μεταξὺ τόσων ἄλλων τίς δὲν γνωρίζει τὸν Φιλέλληνα Εὐνάρδον, τὰς εἰσφοράς του καὶ τὴν συμμετοχήν του εἰς τὸν Ἀγῶνα τοῦ "Ἐθνους!"<sup>(α)</sup> Ἐπίσης ὁ Σκῶτος Θωμᾶς Γόρδων

(α). 'Ως γνωστὸν ὁ Εὐνάρδος ἐβοήθησεν πολλαπλῶς τὸν Ἀγῶνα καὶ δι’ εἰσφορῶν. Εἰς

έφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1821 ἐπὶ κεφαλῆς Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων ἐκ Μασσαλίας, ἵνα ἀγωνισθοῦν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. "Εφερεν ἐπίσης καὶ 600 τουφέκια. Ἀνέλαβε δὲ ὁ Γόρδων τὴν ὀργάνωσιν ἐξ ἴδιων ταχτικοῦ σώματος ἐξ Ἑλλήνων καὶ Φιλελλήνων.

'Ιδιαιτέρας μνείας εἶναι ἡ ἐκδηλωθεῖσα συμπάθεια τοῦ Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας, δστις εἶναι ὁ πρῶτος Ἡγεμών, δστις ἐπέδειξεν ίδιαιτέρον ἐνθουσιασμὸν πρὸς τὸν Ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων καὶ πολλὰ χρήματα πρὸς τοῦτο διέθεσεν ἐκ τοῦ ίδιαιτέρου Βασιλικοῦ Ταμείου αὐτοῦ, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Ἱερὸς Ἀγῶν τῶν Ἑλλήνων ὑπεβλέπετο μὲν δυσμένειαν ἀπὸ ἄλλας Αὐλάς.

Κατὰ τὸν Γερμανὸν ἱστορικὸν Κάρολον Mendelsson - Bartholdy αἱ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ ἔτους 1826 ἐκούσιαι εἰσφοραὶ ἐκ τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων ὑπερβαίνουν τὰ 2,5 ἑκατ. φράγκα, ἐκ τῶν ὅποιων οἱ ἔρανοι ἐκ Γαλλίας ἀνέρχονται εἰς 1.470.000 φράγκα, οἱ ἐξ Ἑλβετίας εἰς 230.000 φράγκα, ἐκ δὲ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης 813.000 φράγκα, ἥτοι σύνολον εἰς 2.513.000 φράγκα.

Κατ' ἄλλον ὑπολογισμόν, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1825 μέχρι τέλους τοῦ ἔτους 1827 συνεκεντρώθησαν ἐκ τῆς Ἐσπερίας τὰ κάτωθι ποσὰ<sup>50</sup> (βλέπε σ. 149):

τὸν Καποδίστριαν αἱ βοήθειαι του ὑπερβαίνουν τὸ 1.000.000 φράγκα, τὰ ὅποῖα κυρίως προωρίζοντο διὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Ἐθνικῆς Χρηματιστικῆς Τραπέζης, ἡ ἀποστολὴ τῆς ὅποιας ἀπέτυχεν. Δι' ἡ καὶ διελύθη ἐπὶ "ΟΘωνος κατὰ τὸ 1834. Βραδύτερον δυνάμει τοῦ νόμου τῆς 30ῆς Μαρτίου 1841 ἰδρύθη ἡ Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, τὸ ἔργον τῆς ὅποιας, ὡς γνωστόν, κατ' ἔξοχὴν ἐκαρποφόρησε.

50. Πρβλ. σχετικῶς Ἀντ. Δαμασκηνίδη, ορ. cit., σελ. 20 καὶ 33, ὅπου παρέχονται σχετικαὶ πληροφορίαι καὶ πηγαὶ. Δὲν συνυπολογίζονται αἱ εἰσφοραὶ τοῦ Λάρδου Βύρωνος τόσον ὅσαι ἐστάλησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅσον καὶ ὅσα χρήματα ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ καὶ ἐδαπάνησεν ἐν Μεσολογγίῳ. Οἱ φιλελληνισμὸς ἐπὶ Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 ἐξεδηλώθη καὶ εἰς τὰς Ἰνδίας. Βλέπε Σπ. Λουκάτου, "Ἐλληνες καὶ Φιλελλήνες τῶν Ἰνδιῶν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπαναστάσιν", Αθῆναι 1965, N. Τωμαδάκη, "Ἐλληνικαὶ Κοινότητες τοῦ ἔξωτεροῦ ὡς παράγων τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, Περιοδικὸν" Αθηνᾶ, τ. 57, σελ. 3 καὶ ἐπ., Ἀπ. Βακαλοπούλου, Οἱ φιλέλληνες καὶ οἱ ρίζες των, "Ἐφημερὶς «Βῆμα» τῆς 25ῆς Ἀπριλίου 1971. "Τυπολογίζεται, δτοι εἰς τὴν Γερμανίαν οἱ ἔρανοι συνολικῶς συμποσοῦνται εἰς 1.000.000 φράγκα. Οἱ Ἐνάρδος εἰς τὴν Γενεύη εἶναι ὁ μεγαλύτερος φιλέλλην εἰς τὴν Εὐρώπην. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὁ φιλελληνισμὸς δὲν ἐκδηλοῦται μὲ τὴν ἴδιαν ὁρμήν, ὡς ἐξεδηλώθη εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Γενεύην. Ξεχωρίζουν δι Victor Hugo καὶ δ Chateaubriand καὶ τόσοι ἄλλοι. Γερμανοὶ διανοούμενοι εἰς τὴν Γαλλίαν, δ Goethe καὶ δ Schiller καὶ τόσοι ἄλλοι. Γερμανοὶ διανοούμενοι. 'Ο νεαρὸς βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκος Α', δταν ἴδιως ἀνέβη εἰς τὸν θρόνον (1825), κάμνει τὴν πρωτεύουσάν του, τὸ Μόναχον, κέντρον τοῦ φιλελληνισμοῦ τῆς Γερμανίας, γράφει δὲ ποιήματα καὶ κυρίως συνεισφέρει χρήματα ὑπὲρ τῶν πασχόντων Ἑλλήνων. Ἐντὸς δύο ἑτῶν συνέλεξεν 150.000 φράγκα διὰ τὴν πάσχουσαν Ἑλλάδα. Παρὰ τὰς ἀντιδράσεις τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας ἐπὶ πλέον ἐπεβοήθησε τὴν ἀναχώρησιν Γερμανῶν ἀξιωματικῶν εἰς τὴν μαχομένην Ἑλλάδα, χωρὶς νὰ στερηθοῦν τῶν τε βαθμῶν καὶ μισθῶν των. Οἱ Βαυαρὸς καὶ μεγάλος φιλέλλην Friedrich Wilhelm Thiersch ἀναπτύσσει φιλελληνικὴν κίνησιν, ἀπὸ δὲ τὴν Ζυρίχην ἀναχωρεῖ διὰ τὴν Ἑλλάδα. 'Ο V. Hugo

Ἐξ εἰσφορῶν γενομένων ἐν Γαλλίᾳ	860.714.82 φράγκα
Ἐξ εἰσφορῶν γενομένων ἐκτὸς τῆς Γαλλίας	769.791.14 "
Σύνολον	1.630.505.96 "

Οἱ Ἔλληνες τιμοῦν καὶ δὲν λησμονοῦν τὰς εἰσφορὰς τῶν Φιλελλήνων κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος αὐτῶν. Σχετικῶς δὲ N. Δραγούμης γράφει: «Καὶ ἂν μὴ ἔφθανον εὐτυχῶς τὰ παρὰ τῶν φιλανθρωπῶν τῆς Ἀμερικῆς παραληφθέντα τρόφιμα, οἶνον ἄλευρα, ὅσπρια, γαλέτα, οἱ ἐν Πόρῳ, τῇ ἔδρᾳ τῆς νέας Κυβερνήσεως, δημόσιοι ὑπάλληλοι καὶ ἄλλοι θὰ ἐλιμοκτονοῦμεν» (Πρβλ. N. Δραγούμη, Ἀναμνήσεις, op. cit., σελ. 44).

Μημονεύει δὲ N. Δραγούμης, αὐτόθι, σελ. 44, ὅτι ἀπὸ τοῦ ἔτους 1823 αἱ κυρίαι τῆς N. Ὑόρκης ἔλαβον τὴν πρωτοβουλίαν μεγάλης διαδηλώσεως ὑπὲρ τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀνύψωσαν δὲ ὑπερμεγέθη Ἐλληνικὴν σημαίαν μὲν ἐπιγραφὴν «τῷ Ἱερῷ τῶν Ἐλλήνων Ἀγῶνι». Φάλαγγες Φιλελλήνων εἶχον ἀναλάβει τὸ κήρυγμα τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως εἰς τὰς Ἡ.Π.Β. Ἀμερικῆς. Πρῶτος δὲ Everett ἤγειρεν ἐνθουσιώδη φωνὴν ὑπὲρ τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους 1823. Ὁ τότε Πρόεδρος τῶν Ἡ.Π. τῆς B. Ἀμερικῆς, Ιάκωβος Monroe, ὑπῆρξεν δὲ πρῶτος Ἀρχηγὸς ξένου κράτους, δστις ὑψώσει φωνὴν ἀπὸ τοῦ Ἀμερικανικοῦ Κοινοβουλίου ὑπὲρ τῆς Ἐλλάδος διὰ διαγέλματός του τὴν 4ην Δεκεμβρίου 1823, προκληθέντος τοῦ διαγέλματος τούτου ἐκ τῆς προκηρύξεως πρὸς αὐτὸν τοῦ Προεδρού τῆς Μεσσηνιακῆς Συγκλήτου καὶ Ἀρχιστρατήγου Πέτρου Μαυρομιχάλη, ἀμαὶ τῇ ἐνάρξει τοῦ Ἀγῶνος. Συγκινητικὴ ἔξεδηλωθή ἡ προσπάθεια τοῦ Ἀμερικανικοῦ Λαοῦ πρὸς διενέργειαν ἐράνων τόσον εἰς χρῆμα, δσον καὶ εἰς εἴδη. Φιλελληνικὰ Κομιτάτα ἐν N. Ὑόρκῃ, Φιλαδελφείᾳ, Βοστώνῃ, εἰς Οὐάσιγκτων καὶ ἄλλαχοῦ, ἥμιλλωντο πρὸς συλλογὴν ἐράνων. Εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Γένης οἱ φοιτηταὶ συνέλεξαν 500 δολαρία καὶ πολλὰ εἴδη διατροφῆς καὶ ἐνδυμάτων<sup>51</sup>.

μὲν τὰ ποιήματά του, ὡς «Τὸ Ἐλληνόπουλο τῆς Χίου», προσπαθεῖ νὰ συγκινήσῃ τὴν Γαλλίαν ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἐλλάδος, δὲ Chateaubriand κατὰ τὸ 1825 ὑπερέβαλε εἰς φιλελληνισμὸν διὰ τοῦ δημοσιεύματός του «Notes sur la Grèce», ὅπου κηρύσσει τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἐλλάδος. Μημονεύομεν μεταξὺ τόσων ἄλλων καὶ τὸν "Αγγλον Waddington, δστις περιηγήθη τὴν μαχομένην Ἐλλάδα κατὰ τὰ ἔτη 1823 καὶ 1824 καὶ ἐδημοσίευσε βιβλίον, ὅπου περιγράφει τὴν ἔξαθλίωσιν τοῦ ἐλληνικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τοὺς ἀγῶνας του. Πράγματι, ζωηρὰ καὶ πολὺ ἀριστούσα διὰ τὸν Ἐλληνικὸν Ἀγῶνα εἶναι ἡ φιλελληνικὴ κίνησις γενικώτερον εἰς τε τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀμερικήν. Βλέπε ἐπίσης εἰς σελίδα 128 ἀρθρον τοῦ καθηγητοῦ N. Λούδου. Ὁ ἀγῶν τῆς Ἐλλάδος εἴχε καταστῆ κοινὴ ὑπόθεσις τοῦ φιλελευθέρου καὶ διανοούμενου κόσμου. Ἀλλὰ κάμνοντες μνείαν περὶ τῶν θυσιῶν ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος τοῦ Γένους, δὲν συγχωρεῖται νὰ λησμονήσωμεν καὶ τὰς θυσίας τῆς μητρὸς τῶν Ὕψηλάντων. Βλέπε ἐπίσης εἰς σελίδας 128 καὶ 129 τὰς χορηγίας πρὸς τὸν Κυβερνήτην.

51. Βλέπε σχετικῶς περὶ τοῦ Φιλελληνισμοῦ τῆς Ἀμερικῆς κατὰ τὸ 1821 καὶ τῶν εἰσφορῶν, Περιοδικὸν «Νέα Ἐστία», Τεῦχος 682, Χριστούγεννα 1955, σελ. 79 καὶ ἐπ. 'Ομοίως διάλεξιν τῆς διακεκριμένης Γυμνασιάρχου Βούλας Γ. Βολιανίτου ὑπὸ τὸν τίτλον:

Τὸ παράδειγμα τοῦτο ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλα Πανεπιστήμια καὶ Κολλέγια. Θεατρικαὶ παραστάσεις καὶ ἑσπερίδες ὡργανοῦντο. 'Η σπουδαιοτέρα ἦτο ἡ τῆς N. Τύρκης τὴν 4ην Ιανουαρίου 1824, ἥτις ἀπέδωσε ποσὸν 5.000 δολαρίων. 'Αμερικανικὰ πλοῖα, περιπλέοντα τὰς Ἑλληνικὰς περιοχὰς καὶ Ἑλληνικὰς νῆσους, περισυνέλεγον δρφανὰ καὶ διένειμον εἰδὴ διατροφῆς καὶ ἐνδυμάτων εἰς τὸν πεινῶντα πληθυσμόν. Εἰς τὴν μνῆμην τῶν Ἑλλήνων πρέπει νὰ διατηροῦνται τὰ ὄνόματα τῶν 'Αμερικανῶν, ως π.χ. τῶν Russ, J. Miller, Wilson, Jarvis, William, ίδιαιτέρως δὲ τὰ ὄνόματα τοῦ δρ. Σαμουὴλ Γρίδλεϋ Howe, Everett καὶ τόσων ἄλλων, οἵτινες μὲ αὐτοθυσίαν ἡγωνίσθησαν διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν. Περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἀπριλίου 1824 οἱ Φιλελλήνες τῆς N. Τύρκης ἀπέστειλον 32.000 δολαρία διὰ μέσου τοῦ Φιλελληνικοῦ Κομιτάτου τοῦ Λονδίνου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὸ ἔτος 1825 βοηθήματα παντὸς εἰδούς ἀπεστάλησαν ἐξ 'Αμερικῆς ἀξίας 40.000 δολαρίων, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1827 ἀπεστάλησαν ὅμοιας 8.000 δολαρία. Αἱ εἰσφοραὶ εἰς χρῆμα καὶ εἰς ἐνδύματα καὶ τροφὰς ἐσυνεχίζοντο κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως, ως καὶ ἡ περισυλλογὴ τῶν δρφανῶν. Αἱ εἰσφοραὶ τῶν 'Αμερικανῶν κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν ὑπερβαίνουν τὰ 60.000 δολαρία. Πατριάρχης τῶν 'Αμερικανῶν Φιλελλήνων κατὰ τὸ 1821 ἦτο ὁ προμνησθεὶς δόκτωρ S. Howe<sup>52</sup>. 'Ὑπενθυμίζομεν ἐπίσης τὴν συμπαράστασιν τοῦ Καθηγητοῦ Ἐβερεττ πρὸς τὸν πληρεξούσιον τῆς μαχομένης Ἑλλάδος κατὰ τὸ 1825 ἐν 'Αμερικῇ 'Α. Κοντόσταυλον<sup>53</sup>, περὶ τῆς ὄποιας γράφομεν εἰς σελίδα 138. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἔτυχε πάσης προσοχῆς παρὰ τοῦ τότε Προέδρου τῶν 'Η. Πολιτειῶν τῆς 'Αμερικῆς καὶ ἄλλων ἐπισήμων.

Τὸν φιλελληνισμὸν τῶν 'Η.Π.Β. 'Αμερικῆς ἀρχικῶς ὑπεκίνησε ἡ προκήρυξις τοῦ Προέδρου τῆς Μεσσηνιακῆς Συγκλήτου καὶ 'Αρχιστρατήγου Πέτρου Μαυρομιχάλη, γενομένη ἀμα τῇ ἐνάρξει τοῦ 'Αγῶνος.

'Ὑπολογίζεται ὅτι οἱ Φιλέλληνες οἴτινες κατῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Ἐπαναστάσεως δὲν εἶναι δλιγάτεροι τῶν 1800, προήρχοντο δὲ ἐξ ὅλων τῶν Εύρωπαϊκῶν Κρατῶν. Μνημονεύομεν μεταξὺ τούτων τὸν Γάλλον Φαβιέρον, ὀργανωτὴν τοῦ Στρατοῦ, τὸν Ἰταλὸν Σανταρόζα, ἡρωϊκὸν ὑπερασπιστὴν τῆς Σφακτηρίας, τὸν Γερμανὸν Νόρμαν, ὅστις τραυματισθεὶς εἰς τὴν μάχην τοῦ Πέτα απέθανεν εἰς τὸ Μεσολόγγι, τοὺς "Αγγλους Λ. Στάνχωπ, Α. "Αστιγκὲς καὶ τόσους ἄλλους, τὸν Ἐλβετὸν Μάγερ, ἐκδότην τῶν «Ἐλληνικῶν Χρονικῶν».

'Η συμβολὴ τῶν 'Η.Π.Β. 'Αμερικῆς εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, γενομένην τὴν 24ην Μαρτίου 1959 εἰς τὸ Δημοτικὸν Θέατρον τῆς Ρόδου.

52. 'Ο δρ. Howe οὐχὶ ἀπαξ ἥλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔγραψε δὲ καὶ ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον: *An historical sketch of the Greek Revolution*, New York 1828.

53. Περὶ τῆς συμπαραστάσεως ταύτης γράφει ὁ 'Α. Κοντόσταυλος εἰς τὸ βιβλίον του «Περὶ τῶν ναυπηγηθέντων ἐν 'Αμερικῇ φρεγατῶν», 'Αθῆναι 1855, ἰδίως δὲ ἐν σελ. 36.

‘Ο Ἀγῶν τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας των προεκάλεσεν τὴν φλογερὸν συμπάθειαν τῶν προοδευτικῶν Ρώσων γενικώτερον εἰς τὴν διμόθρησκον Ρωσίαν. (Πρβλ. σχετικῶς εἰς Ὀλγα Μπορισόβνα - Σπάρο, ‘Η ἀπελευθέρωση τῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ Ρωσία (1821-1829), Ἐκδοτικὸς Οἶκος Γ. Φέζη, Ἀθῆναι 1971, σελ. 84 καὶ ἐπ.). Ως αὐτόθι ἀναφέρεται, ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία ἤρχισε φανερὰ τὴν δρᾶσιν τῆς ἐντὸς τῆς Ρωσίας, ἵδιως δὲ εἰς τὰς νοτίας περιοχὰς ἀπὸ τῆς Ὁδησσοῦ ἔως τὸ Κισινιδόφ καὶ τὸ Κίεβον, ἐπίσης δὲ καὶ εἰς τὴν Πετρούπολιν. Εἰς τὸ Κισινιδόφ διέμενον πολλαὶ γνωσταὶ Φαναριώτικαι οἰκογένειαι, ὡς οἱ ἀδελφοὶ Καντακουζηνοί. Ο Οἶκος τοῦ Μιχαήλ Όρλόφ εἶχε γίνει εἰς τὸ Κισινιδόφ πολιτικὴ λέσχη τῶν Φιλικῶν. Ἐν τούτοις ἡ Τσαρικὴ Κυβέρνησις, ἵνα μὴ θεωρηθῇ ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, δτὶ ὑπεστήριξε τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν δημοσίευσιν εἰς τὸν τύπον πληροφοριῶν περὶ διεξαγωγῆς ἐράνων ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἵδιως δὲ περὶ ἀποστολῆς Ρώσων ἐθελοντῶν εἰς τὴν μαχομένην Ἑλλάδα. Διὰ τοῦτο ὁ Ρωσικὸς φιλελληνισμὸς δὲν εἶχε ἐμφάνισιν, οἴαν εἶχεν ὁ ἐν Γαλλίᾳ φιλελληνισμός, δπου εἶχον ἴδρυθη Ἐπιτροπαὶ ἐράνων. “Ομως ὑπῆρχε καὶ εἰς τὴν Πετρούπολιν, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἰς τὴν Ρωσίαν, φιλελληνικὴ κίνησις. Ἐπίσης διενηργοῦντο ἔρανοι ὑπὲρ τῆς ἀγωνίζομένης Ἑλλάδος, τὰ δὲ χρήματα ἐκ τῶν ἐράνων ἐστέλλοντο εἰς τὴν Γενεύην, δπου διέμενε ἀπὸ τοῦ ἔτους 1822 μετὰ τὴν παραίτησίν του ὁ Ἰω. Καποδίστριας. Ἀλλωστε σχετικῶς ἔγραψε καὶ ὁ Ἑϋνάρδος εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Παρισίων, δτὶ εἰς τὴν Μόσχαν καὶ τὴν Ὁδησσὸν εἶχον συγκεντρωθῆ σημαντικὰ ποσά ὑπὲρ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Σχετικῶς μὲ τὴν διενέργειαν ἐράνων εἰς τὴν Ρωσίαν μεταξὺ Ἑλλήνων βλέπε εἰς Ἀρχεῖον Βλαχογιάννη (Φάκελοι ἐτῶν 1818-1825 Τανγαρόφ: Π. Θ. Ζαραβίνος — Φιλικοὶ — Κατάλογος εἰσφορῶν, δπου μεταξὺ ἄλλων ἀναγράφεται ὁ Ἰω. Βαρβάκης διὰ 100.000 γρόσια. Ἐπίσης γίνεται μνεία περὶ ἀποστολῆς ποσῶν ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν εἰς Ἐπιτροπὴν Ὁδησσοῦ. Στοιχεῖα ἀνευρίσκονται εἰς Ἀρχεῖον Γεν. Γραμματείας (φάκελος 73 καὶ Ὑπουργεῖον Οἰκονομίας Φ. 12). Ἐτέρα προσφορὰ τοῦ Ἰω. Βαρβάκη ποσοῦ 600.000 γροσίων καὶ πολλῶν πολεμοφοδίων βλέπε εἰς Ἰστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξ. Μαυροκορδάτου, ορ. cit., τ. I, σελ. 182. Ἀλλὰ περὶ τῶν εἰσφορῶν τῆς Ρωσίας πρὸς τὸν Κυβερνήτην Ἰω. Καποδίστριαν, βλέπε ἀλλαχοῦ εἰς σελ. 128 καὶ ἐπ.

‘Τοενθυμίζομεν ἐπίσης καὶ εἰσφορὰς Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἀγῶνος ὑπὸ Ἐμμ. Ι. Καλλέργη, πλουσίου Ἐλληνος ἐν Πετρουπόλει, δστις ἔστειλε 2.000 τουφέκια, 20 πεδινὰ κανόνια, δργανα στρατιωτικῆς μουσικῆς, 4000 βολίδας καὶ ἰκανὴν ποσότητας πυρίτιδος (πρβλ. Ἰστ. Ἀρχ. Ἀλ. Μαυροκορδάτου, ορ. cit., τ. I, σελ. 182), δμοίως ὑπὸ Ἰακώβου Βούλγαρη εἰσφορὰν 70.000 ρουβλίων, ἀξία διαιμαντικῶν (αὐτόθι Ἰστ. Ἀρχ. Ἀ. Μαυροκορδάτου, τ. I, σελ. 301), δμοίως αὐτόθι, τ. I, σελ. 325 ὑπὸ Γεροστάθη 5.000 γροσίων.

Αλλὰ γράφοντες περὶ τῆς βοηθείας, ἡτις εἶχε προέλευσιν ἐκ τῆς Ρωσίας, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν τὴν βοήθειαν, ἡ ὅποια παρεσχέθη ὑπὸ τοῦ Ρώσου Αύτοκράτορος ἐπὶ Καποδίστριᾳ καὶ περὶ τῆς ὅποιας γίνεται μνεῖα ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 128 καὶ ἐπ.

Ἐξ ἄλλου πολλαπλαῖς εἶναι αἱ ὑπηρεσίαι καὶ ἀξιόλογοι αἱ εἰσφοραὶ τῶν Ἑλλήνων τῶν Ἰονίων Νήσων. Αἱ εἰσφοραὶ τῶν Ἐπτανησίων πατριωτῶν ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος ἀπὸ 25 Ὁκτωβρίου 1822 ἔως 25 Φεβρουαρίου 1823 συμποσοῦνται εἰς 64.024 γρόσια (πρβλ. Ἰστ. Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου, ορ. cit., τ. I, σελ. 331). "Ετεραι εἰσφοραὶ μνημονεύονται ἐπίσης αὐτόθι (τ. I, σελ. 341).

Ομοίως ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Ἰω. Πολυζώνης Κρεντηρόπουλος ἐκ Ζακύνθου προσέφερε 400 τάλληρα, ὡς καὶ ἄλλα πράγματα, καλαμπόκι, γεννήματα, σιτάρι ἔναντι ὁμοιογιῶν (πρβλ. Ἰστ. Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου, ορ. cit., τ. II, σελ. 310). Ομοίως βλέπε εἰσφορὰς τῶν ἐκ Ζακύνθου Γεωργ. Λαδοπούλου καὶ Εὔστ. Γιαννοπούλου εἰς εἴδη (πρβλ. Ἰστ. Ἀρχ. Ἀλ. Μαυροκορδάτου, τ. II, σελ. 321), ὡς καὶ εἰσφορὰν τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας Δημ. Κοργιαλένιου ἐκ 30.000 ὀκάδων ἀλεύρων (Ἰστ. Ἀρχεῖον Ἀλ. Μαυροκορδάτου, ορ. cit., τ. II, σελ. 365), ὡς καὶ ἑτέρας εἰσφορὰς ἐκ ποσοῦ 4035 γροσίων καὶ 517,30 ταλλήρων (Ἰστ. Ἀρχ. Ἀλ. Μαυροκορδάτου, ορ. cit., τ. III, σελ. 197 καὶ 386). Ομοίως βλέπε λογαριασμὸν ἀπὸ 1822 - 25 Μαρτίου 1823 — Κάσσα τῶν μετρητῶν Πρατήδη — αὐτόθι, τ. III, σελ. 384-408, ὡς καὶ ἐν σελ. 384 εἰσφορὰν τοῦ ἐξ Ἰθάκης Ἀγγ. Πεταλᾶ. Πολλαπλαῖς καὶ ἀξιόλογοι πρὸς τὸν Ἀγῶνα ἥσαν αἱ εἰσφοραὶ καὶ αἱ μεγάλαι ὑπηρεσίαι τῶν Ἑλλήνων πατριωτῶν τῶν Ἰονίων Νήσων. Προσθέτομεν, ὅτι ὁ Σταμ. Λεβίδης ἐξ Ἀργοστολίου διέθεσε 343 τάλληρα δι' ὀχύρωσιν τοῦ Μεσολογγίου καὶ ἀπέστειλε 600 τάλληρα κολονάτα. "Τπενθυμίζομεν ἐπίσης τὰς τοῦ Ἑλληνος Τραπεζίτου ἐκ Ζακύνθου Δ. Ρώμα (Πρβλ. Ἀνδρέα Ἀνδρεάδου, Ἰστορία τῶν Ἐθνικῶν δανείων, Ἀθῆναι 1904, σελ. 50 καὶ ἐπ.).

Ἐπίσης, ὡς ἔγραφε κατὰ τὸ 1823 ὁ Ἀγγλος Πρόξενος Green, ἐν Ζακύνθῳ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἐπαναστάσεως συνελέγησαν 66.000 τάλληρα, ἐν Κεφαλληνίᾳ 8.000 τάλληρα, ἐν Τεργέστῃ, Λιβύρων, Ἀγκῶνι, Βενετίᾳ καὶ εἰς ἄλλους Ἰταλικοὺς λιμένας 100.000 γρόσια, ἐκ τῶν ὅποιων μέρος ἐστάλη εἰς εἴδη καὶ τὸ λοιπὸν εἰς πολεμοφόδια καὶ τροφὰς (πρβλ. Ἀνδρ. M. Ἀνδρεάδου, Μαθήματα Δημοσίας Οἰκονομίας (1924-25), Ἀθῆναι 1925, σελ. 10). Ως αὐτόθι ἀναγράφεται, τινὲς ἐπίσης τῶν κατελθόντων εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀγωνιστῶν, ὡς ὁ Δ. Τψηλάντης, ἔφερον μεθ' ἔαυτῶν ἀξιόλογα ποσά, ὁ δὲ Ἀ. Μαυροκορδάτος ἐφόδια. "Ολαι αἱ Ἑλληνικαὶ Κοινότητες εἰς τὸ ἔξωτερικόν, περιλαμβανομένης καὶ τῆς εἰς Καλκούτταν, ἀπέστειλον χρήματα καὶ ἐφόδια πολέμου, τροφὰς καὶ ἐνδύματα.

Αξία μνεῖας ἐπίσης εἶναι ἡ συμβολὴ καὶ τῆς Κύπρου εἰς τὴν Ἐπανά-

στασιν τοῦ 1821 (βλέπε Ἀγγ. Παπακώστα, ‘Η συμβολὴ τῆς Κύπρου εἰς τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Είκοσιένα, Νέα Ἑστία, 1955, σελ. 1226 καὶ ἑπ.).

Ἐν σχέσει μὲ τὴν Κύπρον βλέπε ἐπίσης πρόσφατον συμβολὴν τοῦ καθηγητοῦ Ἐμμαν. Πρωτογάλτη ὑπὸ τὸν τίτλον: ‘Η Κύπρος εἰς τὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821 (ἔκδ. Ἐνώσεως Κυπρίων Ἐλλάδος), Ἀθῆναι 1971.

‘Η ἐκτίμησις ὅμως τῆς ἀξίας τῶν ἐν λόγῳ βοηθειῶν ἐξ ἔρανων καὶ εἰσφορῶν εἰς εἰδη καὶ εἰς ρευστὸν χρῆμα δὲν εἶναι δυνατὸν πλήρως καὶ ἐπακριβῶς νὰ εἶναι γνωστὴ ἐκ λόγων, τοὺς ὅποιους ἀλλαχοῦ μνημονεύομεν ἐν σ. 197 καὶ ἑπ. ὡς καὶ ἐν σελίδῃ 114 καὶ ἑπ.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς τὴν ἀναφοράν, ἥτις ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἐν “Ἀργεί Δ’ Ἐθνικὴν Συνέλευσιν καὶ κατὰ τὴν συνεδρίασιν αὐτῆς τῆς 18ης Ἰουλίου 1829, τὸ σύνολον τῶν ἐσόδων ἐξ ἔρανων καὶ αὐτοπροαιρέτων ἐσωτερικῶν εἰσφορῶν ἀπὸ τῆς πρώτης Περιόδου μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου (6 Ἰανουαρίου 1828) ἀντιπροσωπεύει τὸ ἀσήμαντον ποσὸν τῶν 884.426 γροσίων, ἐνῷ θὰ πρέπη νὰ εἶναι πολὺ ἀνώτερον, τῶν δὲ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ (Εύρωπης καὶ Ἄμερικῆς) εἰς 663.981 γρόσια, ἐνῷ εἶναι κατὰ πολὺ ἀνώτερον.

“Ἄς ὑπομνησθῇ, ὅτι ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἐλλάδος διὰ προκηρύξεώς της διὰ τοῦ τύπου, ἀπευθυνομένης πρὸς ἄπαντας τοὺς Φιλέλληνας καὶ “Ἐλληνας ἐζήτησε, ὅπως γνωρίσουν εἰς αὐτὴν τὰ βοηθήματα εἴτε εἰς χρῆμα εἴτε εἰς τροφὴν εἴτε εἰς πολεμοφόδια ἢ ὅπλα, δημοσιεύοντες εἰς ἐφημερίδα ἢ ἄλλως πως, φανεροῦντες πότε, πρὸς ποίους ἢ διὰ ποίων τὰ ἔστειλαν, ἵνα γνωρίσῃ τὸ Ἐθνος τοὺς εὐεργέτας του (βλέπε σχετικῶς Μάμουνα, op. cit., τ. Θ', σελ. 54).

#### ΣΤ'. ΤΑ ΕΣΟΔΑ ΕΚ ΤΩΝ ΛΕΙΩΝ ΠΟΛΕΜΟΥ ΚΑΙ ΕΚ ΛΥΤΡΩΝ

Τὰ ἔσοδα ἐκ λειῶν πολέμου εἶναι ἀξια μνείας. Πράγματι, ἐπειδὴ οἱ στρατιῶται δὲν ἡμείβοντο ἢ κατ’ ἔξαίρεσιν, διὰ τοῦτο προσεπάθουν νὰ ἴκανοποιηθοῦν ἐκ τῶν λειῶν πολέμου. Οὕτε ἄλλωστε ἥτο δυνατόν, ὅπως τὸ ἔσοδον ἐκ τῶν λειῶν ἐλεγχθῇ. Δύναται νὰ ὑπομνησθῇ, ὅτι μετὰ τὴν νίκην εἰς τὰ Δερβενάκια καὶ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη ἐθεωρεῖτο, ὅτι θείᾳ ἀντίληψις ἀπέστειλε τὴν στρατιὰν τοῦ Δράμαλη, ἵνα προμηθεύσῃ εἰς τοὺς “Ἐλληνας δύλα καὶ χρήματα, τῶν ὅποιων ἐστεροῦντο. Στρατιώτης — τσοπανᾶκος — τοῦ Νικηταρᾶ ἔλαβε παρὰ τούτου ὡς δῶρον — λείαν — ἐν ἄλογον, τοῦ ὅποιου ἡ οὐρὰ εἶχεν ἀποκοπῆ κατὰ τὸν πόλεμον. ‘Ο στρατιώτης ἀδυνατῶν νὰ τὸ διαθρέψῃ ἐξ ἀνεχείας, ἐπέστρεψε τὸν ἵππον εἰς τὸν δωρητὴν Νικηταρᾶν, λέγων:

«Τὸ δῶρον σου Νικηταρᾶ, ἄλογο χωρὶς οὐρά·

ἢ μοῦ στέλνεις καὶ κριθάρι, ἢ σοῦ στέλνω τὸ τομάρι».

‘Η ἔλλειψις ἐπιμελητείας ἥτο ἐμφανῆς. ’Εκ τοῦ λόγου δὲ τούτου αἱ λεῖαι ἔμειοῦντο ὡς ἔσοδον πολέμου.

Ἐκ τῶν ἀναφορῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπεβλήθησαν κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυβερνήτου κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 18ης Ἰουλίου 1829 τῆς ἐν Ἀργει Δ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, περὶ τῶν ὁποίων ἀλλαχοῦ ἐν σ. 115 - 117 γίνεται λόγος, προκύπτει ὅτι ἐκ λαφύρων τῆς Κορίνθου ὑπελογίσθη ἐν ἕσοδον 929.051 γροσίων. Εἶναι, ὅμως προφανές, ὅτι τὸ ἕσοδον ἐκ λειῶν πολέμου κατὰ μίαν μεγάλην ἀναλογίαν ἀπωλέσθη. Εἶναι ἐπίσης γνωστὸν (πρβλ. Σπ. Μελᾶ, ορ. cit., σελ. 356), ὅτι οἱ "Ἐλληνες εὗρον εἰς Τρίπολιν 11.000 ὄπλισμοὺς καὶ ἡδυνήθησαν νὰ ἔξοπλίσουν καὶ ἄλλον ἐπαναστατικὸν στρατόν, ὡσαύτως δὲ παντὸς εἰδους λάφυρα, μεγάλης ἀξίας, τὰ ὁποῖα ἐχρησίμευσαν εἰς αὐτούς, ὡς καὶ κοσμήματα.

Ἐξ ἄλλου ἀναφέρεται, ὅτι ἡ ἐν Μεσολογγίῳ φρουρᾷ κατὰ τὰς ἔξόδους αὐτῆς ἀπεκόμισε σημαντικὰς λείας, ἐν ποσοστὸν τῶν ὁποίων ἐχρησίμευσεν ὡς δημόσιον ἕσοδον. Τὰ ἀπολεσθὲν ὅμως ἕσοδον δικαίως, καθ' ἡμᾶς, περιῆλθεν εἰς τοὺς μαχητὰς τοῦ ἡρωϊκοῦ Μεσολογγίου.

Αλλὰ καὶ τινες ἄλλαι λεῖαι οὕτως ἀπεκομίσθησαν. Ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Δημ. Μακρῆς μετ' ἄλλων Μεσολογγιτῶν κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1822 συνέλαβε πλοῖον, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἀφήρεσεν 150.000 γρόσια. Ἐπίσης ὁ Ὑδραϊκὸς στόλος, πλέων πρὸς τὸ Μεσολόγγιον, συνέλαβε Τουρκικὸν πλοῖον, ἐκ τοῦ ὁποίου ἀφηρέθη ποσὸν 200.000 γροσίων.

Μνημονεύεται ἐπίσης, ὅτι Αὔστριακὸν πλοῖον, φέρον 7.300 κιλὰ σίτου εἰς τοὺς πολιορκουμένους Τούρκους εἰς τὴν Ἀκροναυπλίαν, συνελήφθη κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ λιμένος Ναυπλίου ὑπὸ Ἐλληνικοῦ πυρπολικοῦ, τὸ ὁποῖον ἔλαβε εἰς τὴν κατοχήν του τὸ φορτίον τοῦ Αὔστριακοῦ πλοίου, ὡς λείαν πολέμου.

Ομοίως μνημονεύεται, ὅτι ἀξιόλογα λάφυρα περιῆλθον εἰς τοὺς "Ἐλληνας ἐκ τῆς καταλήψεως ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη τοῦ Ναυπλίου καὶ τῆς Ἀκροναυπλίας. Ὁ Κολοκοτρώνης διέταξεν, ὅπως τὰ κινητὰ σκεύη, ἔπιπλα καὶ ἄλλα ἀντικείμενα τῶν Ὁθωμανῶν, ὃσα κατέστη δυνατὸν νὰ περισωθοῦν ἐκ τῆς ἀρπαγῆς, περισυλλεχθῶσι καὶ τεθῶσιν ὑπὸ ἀσφαλῆ φύλαξιν, ἀτινα διήρεσεν εἰς χιλίας μερίδας. Ἐκ τούτου ἐκατὸν μερίδες ἀφέθησαν ὑπὲρ τοῦ "Ἐθνους, αἱ δὲ λοιπαὶ ἐννεακόσια διενεμήθησαν μεταξὺ τῶν πολιορκητῶν. Ἐκάστη μερὶς ἔξετιμήθη ἀντὶ 40 Ἰσπανικῶν διστήλων. Πολλὰ ὅμως πολύτιμα σκεύη εἶχον διαρπαγῆ (πρβλ. σχετικῶς Μιχ. Λαμπρινίδη, ορ. cit., σελ. 241 καὶ ἐπ.).<sup>54</sup> Ἀλλὰ γράφοντες περὶ λειῶν, παραπέμπομεν καὶ κατωτέρω εἰς Κεφάλαιον III, ὅπου γίνεται μνεῖα περὶ τῆς παροχῆς μέρους ἐκ τῶν λειῶν εἰς τὰς τρεῖς Νήσους ἔναντι τῆς ὁφειλῆς πρὸς αὐτάς διὰ τὰς θυσίας των ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος.

Ίδιως κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τοῦ Ἀγῶνος οἱ "Ἐλληνες ἀπεκόμισαν πλού-

54. Ἀναφέρεται αὐτόθι ἐν σελ. 222, ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης παρώτρυνε ἀστόλον, νὰ σφάξῃ Τούρκον, καὶ ἐκ τοῦ ὅπλου αὐτοῦ καὶ τῆς ἐνδυμάσιας του ὄπλισθεὶς ἐμφανίζεται εἰς τὸν Κολοκοτρώνην καὶ ἔγινε στρατιώτης αὐτοῦ, συμπολεμῶν. Πρβλ. καὶ Μιχ. Λαμπρινίδη, ορ. cit., σελ. 223.

σια λάφυρα καὶ ὅπλα ἐκ τῆς παραδόσεως εἰς αὐτοὺς φρουρίων, ὡς τοῦ τῆς Μονεμβασίας τὴν 23ην Ἰουλίου 1821, τοῦ Νεοκάστρου τὴν 7ην Αὐγούστου 1821 καὶ ἄλλων πόλεων. Ἀλλαχοῦ κατωτέρω ἀναφέρεται περὶ τῶν πλουσίων λαφύρων καὶ λειών πολέμου, αἵτινες περιῆλθον εἰς τοὺς "Ἐλληνας ἐκ τῆς ἀλώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς τὴν 23ην Σεπτεμβρίου 1821.

Πολλοὶ ὡσαύτως ἐπίσημοι Τοῦρκοι ἡχμαλωτίσθησαν, μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦτο καὶ ὁ Κιακήλμπεης.

"Απειρα καὶ πολύτιμα ἦσαν τὰ λάφυρα, ἀλλ' ὅλα διηρπάγησαν ἀνεν ἐλαχίστης ὥφελείας τοῦ Ταμείου τῆς μαχομένης Ἐλλάδος, ἐνῷ ἡλπίζετο ὅτι θὰ ἔθεραπεύοντο αἱ κατεπείγουσαι ἀνάγκαι τοῦ Ἀγῶνος. (Πρβλ. Σπ. Τρικούπη, ορ. cit., τ. Β', σελ. 90 καὶ 91. Βλέπε ἐπίσης *K. Μαγγιοράκου* (*Γρηγοράκη*) τὴν μελέτην του ὑπὸ τὸν τίτλον: Τὸ ἀποτέλεσμα ἐκ τῆς συμμετοχῆς τῶν Μανιατῶν κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821, Πειραιεὺς 1971, σελ. 71, ὃπου ἀναφέρει ὅτι εἰς τὴν μάχην τοῦ Βαλτετσίου περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Ἐλλήνων πολύτιμα δι' αὐτοὺς ὅπλα, ἵνανδια τὸν ἔξοπλισμὸν 4.000 περίπου ἀνδρῶν). 'Η νίκη τῶν Ἐλλήνων, ὃπου ἴδιαιτέρα ἦτο ἡ συμβολὴ τῶν Μανιατῶν, ἦτο ἀνυπολογίστου διὰ τὸν Ἀγῶνα σημασίας καὶ προάγγελος τῆς πτώσεως τῆς Τριπολιτσᾶς, ἥτις ἐπετεύχθη κυρίως χάρις εἰς τὸν στρατηγικὸν νοῦν τοῦ Θεοδ. Κολοκοτρώνη. Κατὰ τὴν ἀλώσιν τῆς Τριπολιτσᾶς περιῆλθον ἐπίσης σημαντικὰ ποσά ἐκ λύτρων, διότι κατὰ τὴν ἀλώσιν τῆς Τριπολιτσᾶς ἡχμαλωτίσθησαν τὰ χαρέμια (γυναικεῖς) τοῦ Χουρσίτ Πασᾶ καὶ τοῦ Μεχμέτ καὶ ἄλλοι ἐπίσημοι Τοῦρκοι. Ἐπῆλθεν ὅμως ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν αἰχμαλώτων τούτων καὶ χαρεμίων ἔναντι λύτρων 80.000 διστήλων, δηλαδὴ 800.000 γροσίων καὶ παραδόσεως τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων τοῦ Μάρκου Μπότσαρη, τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Κώστα, τοῦ Κώστα Τσαβέλλα καὶ ἄλλων Σουλιωτῶν, οἵτινες ἦσαν αἰχμαλώτοι ἡ ὅμηροι παρὰ τῷ Ἀλῆ Πασᾶ καὶ μετὰ τὴν πτώσιν τοῦ ἦσαν τοῦ Χουρσίτ Πασᾶ. (Πρβλ. σχετικῶς Σπ. Τρικούπη, 'Ιστορία τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. Β', Αθῆναι 1971, σελ. 177). Βλέπε ἐπίσης 'Ιστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ορ. cit., τ. Β', σελ. 99, ὃπου ἀναγράφεται, ὅτι ὁ Χουρσίτ Πασᾶς εἶχε δώσει ὑπόσχεσιν περὶ καταβολῆς ἐπὶ πλέον 150.000 γροσίων εἰς τὸν Μπεϊζαντέ Μαυρομιχάλην, ἀργότερον ὅμως ἤρενετο τὴν καταβολὴν τοῦ ποσοῦ τούτου. "Ἄς προστεθῇ, ὅτι ἀρχικῶς ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων ἐξητήθη κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις τῆς παραδόσεως τῆς Τριπολιτσᾶς ποσὸν 50 ἐκ. γροσίων (πρβλ. Σπ. Τρικούπη, ορ. cit., τ. Β', σελ. 86) ὡς ἔξοδα πολέμου κλπ.

'Εξ ἄλλου κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ φρουρίου τῆς Ἀκροκορίνθου καὶ τῆς πόλεως τῆς Κορίνθου οἱ "Ἐλληνες ἀπεκόμισαν πλούσια λάφυρα, διότι οἱ Τοῦρκοι παρέδωσαν τὰ πράγματά των, ἀτινα διηρπάγησαν, παρέδωσαν δὲ καὶ τὰ χρήματα καὶ τὰ πετράδια των, χρησιμεύσαντα καὶ εἰς μίσθωσιν τοῦ ναυτικοῦ πρὸς μεταφοράν των (πρβλ. Σπ. Τρικούπη, ορ. cit., τ. Β', σελ. 126 καὶ ἐπ.) εἰς Μικρὰν Ἀσίαν ἡ ἀλλαχοῦ.

Λάφυρα ἐκ τοῦ πολέμου εἶχον ἀποκομίσει οἱ Αἰτωλοακαρνάνες ὅπλαρχηγοὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς Ἐπαναστάσεως (πρβλ. σχετικῶς Σπυρ. Τρικούπη, ορ. cit., τ. Α', σελ. 262 καὶ 268).

‘Αλλ’ ὡς ἀναφέρεται ἀνωτέρῳ ἐν σελίδῃ 153, ἡ μαχομένη Ἐλλὰς ἀπεκόμισε πλοῦτον λαφύρων κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ Δράμαλη εἰς τὴν μάχην τῶν Δερβενακίων τὴν 26ην Ἰουλίου 1822 ὡς ἐκ τῆς ἐγκαταλείψεως ὅλου τοῦ ταμείου καὶ τῶν μεταγωγικῶν τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ εἰς χεῖρας τῶν Ἐλλήνων (πρβλ. ‘Ολγας Μπορισόβρα - Σπάρο, ορ. cit., σελ. 69).

‘Ἐπίσης ἀναφέρεται, ὅτι ἔναντι ποσοῦ 150.000 γροσίων, τὸ ὄποιον ἐδέχθησαν νὰ προσφέρουν οἱ Τούρκοι εἰς τοὺς Σουλιώτας, οὗτοι ἐγκατέλειψαν τὴν Κιάφαν, ἵνα ἐγκατασταθοῦν εἰς τὰς Ἰονίους Νήσους (πρβλ. Σπυρ. Τρικούπη, ορ. cit., τ. Β', σελ. 288), ὅπου ὅμως ἔτυχον βοηθείας ὑπὸ τῶν Ἐλλήνων, κατοίκων τῶν Ἰονίων Νήσων.

‘Εξ ἄλλου κατὰ Δεκέμβριον 1822 ἐκ τῆς παραδόσεως τοῦ φρουρίου τοῦ Ναυπλίου οἱ “Ἐλληνες διεμοίρασαν μεταξύ των, ὡς ἀνωτέρω μνημονεύεται, ἐναποταμιευθέτα πράγματα τῶν Τούρκων ἀνευ οὐδεμιᾶς ἢ ἐλαχίστης ὀφελείας τοῦ Δημοσίου Ταμείου. Τὰ πολυτιμότερα πράγματα διηρηπάγησαν ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν ὡς καὶ ὑπὸ τῶν μαχητῶν. “Ἄς προστεθῇ, ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης, μὴ θέλων νὰ συμβῇ διαρπαγὴ καὶ σφαγὴ τῶν Τούρκων, παρέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν του, ὅμοιο μετά τοῦ Ναυάρχου Ἀνδρέα Μιαούλη, τοὺς Τούρκους. ‘Υπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Μιαούλη καὶ ἐπὶ μισθῷ 110.000 γροσίων, πληρωθέντων ἐκ τῶν λαφύρων, μετέφερον καὶ ἀπεβίβασαν τοὺς αἰχμαλώτους Τούρκους εἰς τὴν Μ. Ασίαν (πρβλ. Σπ. Τρικούπη, τ. Β', ορ. cit., σελ. 313).

‘Αναφέρεται ἐπίσης, ὅτι ἐπραγματοποιήθη ἡ εἰσπραξίς ποσοῦ 300.000 γροσίων ὑπὸ τῶν Ἀρχῶν τῆς “Γδρας ἀπὸ τὸν Σάμιον πρόκριτον Λυκοῦργον. Τὸ ποσὸν τοῦτο εἶχεν οὗτος ἀφαιρέσει ἀπὸ τὸ Ταμεῖον τῆς Σάμου. ’Αναγκασθεὶς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Σάμον, ἀπαχθεὶς δὲ εἰς τὴν “Γδραν, ὑπεχρεώθη νὰ παραδώσῃ τὸ ποσὸν τοῦτο, ἀφοῦ ἐγκατεστάθη Διοικητὴς τῆς Σάμου, ἐπικρατήσαντος τοῦ κόμματός του (πρβλ. Σπ. Τρικούπη, τ. Β', ορ. cit., σελ. 362 καὶ 363).

‘Ἄς ὑπενθυμίσωμεν ἐπίσης τὴν νίκην τῶν Ἐλλήνων εἰς τὴν μάχην τῶν Βασιλικῶν κατ’ Αύγουστον 1821, ὅπου οἱ “Ἐλληνες ἀπεκόμισαν λάφυρα (πρβλ. Σπ. Τρικούπη, ορ. cit., τ. Β', σελ. 68). Μεταξύ ἐπίσης τῶν Ἐλλήνων (Ἀθηναίων) καὶ Τούρκων κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐγένετο συμφωνία, τὴν 9ην Ἰουνίου 1822, καθ’ ἣν ἀπειρα ἥσαν τὰ δόφελη ἐκ τῆς περιουσίας τῶν Ὁθωμανῶν, δηλαδὴ τὸ ἥμισυ εἰς κινητὰ τῆς περιουσίας των παρεδίδετο εἰς τοὺς “Ἐλληνας πλὴν δσων ἥθελε ἀποδειχθῆ, ὅτι εἶναι περιουσίαι τῶν Ἐλλήνων, ὡς καὶ ἡ μεταβίβασις τῆς ἀκινήτου περιουσίας τῶν Τούρκων εἰς τὴν μαχομένην Ἐλλάδα (πρβλ. Σπυρ. Τρικούπη, ορ. cit., τ. Β', σελ. 228 καὶ 229). Συνεφωνεῖτο ἡ πλήρης ἀπόδοσις περιουσίας Ἐλληνικῆς καὶ ἡ μεταξύ τῶν Τούρκων καὶ Ἐλλήνων ἴσομοιρία παντὸς

ἀργυροῦ, χρυσοῦ καὶ πολυτίμου εἴδους ὡς καὶ ἡ παράδοσις τοῦ πολεμικοῦ ὑλικοῦ (δόμοίως αὐτόθι, σελ. 364), θὰ ἐξησφαλίζετο δὲ ἡ ἀνέξοδος ἀναχώρησίς των εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν.

Ομοίως ἀνωτέρω ἀναφέρεται ὅτι οἱ Μεσολογγίται ὑπὸ τὸν Δ. Μακρῆν συνέλαβον Τουρκικὸν πλοῖον, τὸ ὅποιον μετέφερεν ἀπὸ τὰς Πάτρας καὶ Πρέβεζαν Τούρκους, ὡς καὶ λάφυρα καὶ χρήματα, τὰ ὄποια καὶ διηρπάγησαν. (πρβλ. Σπ. Τρικούπη, τ. Β', ορ. cit., σελ. 368) ὑπὸ τῶν Μεσολογγιτῶν, ὃ δὲ Δ. Μακρῆς αἰχμαλωτίσας τοὺς ἐν τῷ πλοίῳ Ἀλβανοὺς ἔλαβε τὰ εἰς αὐτοὺς ἀνευρεθέντα χρήματα ἐκ 150.000 γροσίων (πρβλ. Ἰστ. Ἀρχ. Μαυροκορδάτου, ορ. cit., τ. ΙΙ, σελ. 386).

Πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι τὰ ἐκ τῶν λειῶν, ιδίως τοῦ ναυτικοῦ, ἔσοδα εἶναι περισσότερον δυσεξακρίβωτα, ἐχρησίμευσαν δὲ διὰ τὴν μισθοδοσίαν τῶν ναυτῶν. Βλέπε ἐπίσης εἰς τὴν σελ. 178 καὶ ἐπ., ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι ἡ Προσωρινὴ Ἑλληνικὴ Διοίκησις ὑπεχρεώθη νὰ καταβάλῃ ἀποζημιώσεις εἰς "Αγγλους καὶ Αὐστριακοὺς (πρβλ. Ἀναστ. Λιγνάδη, ορ. cit., Ἀθῆναι 1970, σελ. 394).

#### Z'. ΤΑ ΕΣΟΔΑ ΕΚ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΙ Η ΠΕΡΙ ΑΥΤΩΝ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

##### 1. Σύντομοι εἰσαγωγικαὶ γραμμαὶ

Ἐγράφη, ὅτι αἱ ιδέαι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐπηρέασαν τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Βεβαίως ὅμως οὐχὶ μόνον αἱ ιδέαι τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ τὰ Συντάγματα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀκόμη δὲ συνάμα καὶ τὸ προγενέστερον τούτων φιλελεύθερον Σύνταγμα τῶν Ἡ. Πολιτειῶν τῆς Β. Ἀμερικῆς τῆς 21ης Ἰουνίου 1788 (βλέπε σχετικῶς ἄρθρον 1, τμῆμα 8 τοῦ Συντάγματος τούτου εἰς A. I. Peaslee, Constitutions of Nations, τ. III, β' ἔκδ., σελ. 585 ἐν συγκρίσει ιδίως πρὸς τὸ ἄρθρον 79 τοῦ Συντάγματος τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως) ἐπηρέασαν καὶ τὰ τρία Συντάγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, εἰδικῶτερον δὲ τὰς δημοσιονομικὰς διατάξεις τῶν Συνταγμάτων αὐτῆς. Ἐν τούτοις ὅμως ἐν μέτρον καὶ δὴ τὸ βασικὸν καὶ τὸ πρῶτον μέτρον τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, τὰ ὄποιον ἐθεσπίσθη διὰ τοῦ περιφήμου Διατάγματος τῆς 4ης Αὐγούστου 1789 καὶ τὸ ὄποιον ἀφεώρα τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς γῆς, τὴν διανομὴν δηλαδὴ τῆς γῆς ἀνευ ἀποζημιώσεως — δωρεὰν — εἰς τοὺς ἀκτήμονας παλαιοὺς καλλιεργητὰς — τοὺς καλουμένους δουλοπαροίκους —, δὲν ἐνεσωματώθη εἰς τὰ Ἑλληνικὰ Συντάγματα τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. Εἴχε βεβαίως ἡ Γαλλικὴ Ἐπαναστασίς ἀπῆχησιν, ἀλλὰ δὲν ἔτυχον ἐφαρμογῆς αἱ περὶ διανομῆς τῆς γῆς ιδέαι αὐτῆς κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, καίτοι τὸ πρόβλημα τῆς διανομῆς τῆς γῆς, ἥτις περιῆλθε εἰς τὴν Προσωρινὴν Διοίκησιν τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος, εἶχε περι-

έλθει εἰς δέξιά των σημεῖον ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἔτους τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. "Ας προστεθῇ, δτὶς ἡ κίνησις ὑπέρ τῆς διανομῆς ἐκορυφώθη, δτὰν δὲ κατὰ τὴν ἐν "Αστρει Β' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἀπέτυχε, πολλοὶ ἀγωνισταὶ ἔγραψαν εἰς χαρτὶ τὴν λέξιν «ἐκποίησις» καὶ εἰς ἔνδειξιν διαμαρτυρίας μὲ πεῖσμα τὴν ἐπυροβόλουν.

Εἶναι δύμας γνωστόν, δτὶς ἡ ἀπελευθέρωσις τῆς γῆς κατὰ τὴν περίοδον τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως συνετελέσθη ἀνευ δυσχερειῶν καὶ ἥτο ἐκ τῶν πρώτων μέτρων τῆς Συντακτικῆς Συνελεύσεως — Assemblée Constituant — ἐν Γαλλίᾳ (πρβλ. σχετικῶς *Π. Β. Δερτιλῆ*, Παραδόσεις Ἰστορίας Οἰκονομικοῦ Βίου, Θεσσαλονίκη 1966, σελ. 204).

'Ορθῶς δύμας, καθ' ἡμᾶς, τὸ μέτρον τοῦτο δὲν ἐφηρμόσθη ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821. 'Η μαχομένη Ἑλλάς, διεξάγουσα ἀνισον ἀγῶνα πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἀνεξαρτησίας της, ἀπέβλεψε οὐχὶ μόνον εἰς τὴν ἀνεύρεσιν ἐσόδων διὰ τῆς φορολογίας ἢ διὰ τῆς συνάψεως ἐσωτερικῶν δανείων. 'Απέβλεψεν ἐπὶ πλέον καὶ εἰς τὰ χρυσᾶ καὶ ἀργυρᾶ σκεύη τῶν μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν — πλὴν τῶν εἰκόνων —, ὡς καὶ εἰς τὴν ἔξεύρεσιν ἐσόδων διὰ τῆς ἐκποίησεως μέρους τῶν ἔθνικῶν κτημάτων ἢ τῆς παροχῆς τούτων ὡς ἐγγυήσεως πρὸς σύναψιν δανείων, ἐσωτερικῶν τε καὶ ἔξωτερικῶν, παρὰ τὰ μειονεκτήματα, τὰ ὅποια ἐνεφάνιζε τὸ μέτρον τῆς ἐκποίησεως τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, ἀτίνα σχετίζονται μὲ τὴν ἀνεπαρκῆ διαχείρισίν των, χωρὶς δύμας νὰ εἶναι ἀσφαλές, δτὶς καὶ τὸ μέτρον τῆς διανομῆς τῶν ἔθνικῶν κτημάτων εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς ἢ καὶ γενικῶτερον θὰ ἐτύγχανε ἀφόγου ἐφαρμογῆς καὶ ἀνευ μειονεκτημάτων ὑπὸ τὰς δυσχερεῖς συνθήκας, ὑπὸ τὰς ὅποιας διετέλει ἡ ἀγωνιζομένη Ἑλλάς.

"Ας ἔξετάσωμεν λοιπὸν εἰς συντόμους γραμματὰς τὰ τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, ὡς περὶ αὐτῶν αἱ Κυβερνήσεις τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος ἡσχολήθησαν, καὶ πρῶτον ποῖον ἥτο τὸ ἐκ τούτων ἔσοδον.

α') Τὸ ἐκ τῶν ἔθνικῶν κτημάτων ἔσοδον.—'Ως ἀναγράφεται εἰς τὴν προμηθεῖσαν ἔκθεσιν τῆς Λογιστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις ὑπεβλήθη τὴν 18ην Ιουλίου 1829 εἰς τὴν Δ' ἐν "Αργει Εθνικὴν Συνέλευσιν, τὸ ἔξι ἐκποιήσεως ἔθνικῶν φθαρτῶν καὶ ἀφθάρτων κτημάτων, ἀπὸ διαταγάς, ἀποδεικτικά, ἔθνικὰς ὁμολογίας καὶ διάλιγα μετρητὰ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς Α' Περιόδου τοῦ Αγῶνος (1ης Ιανουαρίου 1822) μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου (τέλος Δεκεμβρίου 1827 ἢ 6 Ιανουαρίου 1828) ἔσοδον ἀνήρχετο εἰς 3.451.372 γρόσια, ἢ ὑπολογιζομένου τοῦ συνεχῶς ὑποτιμωμένου γροσίου κατὰ μέσον ὅρον εἰς ἡμισυ φράγκων, εἰς 1.725.686 φράγκα.

Τὸ ἔσοδον τοῦτο σχετικῶς δὲν εἶναι ἀσήμαντον, ἀλλ' ἀσφαλῶς ἐμφανίζεται μειωμένον ὡς ἐκ τῶν ἀνωμαλιῶν καὶ τῶν γενομένων καταχρήσεων, περὶ τῶν ὅποιων γίνεται λόγος εἰς ἑτέραν ἔκθεσιν, ἢ ὅποια ὑπεβλήθη τὴν 11ην

’Απριλίου 1827 εἰς τὴν ἐν Τροιζῆνι Γ' ’Εθνικὴν Συνέλευσιν, περὶ τῆς ὁποίας βλέπε ἀνωτέρω εἰς σελ. 114 καὶ ἐπ. Ὡς εἰς τὴν ἔκθεσιν ταύτην ἀναγράφεται, πολλοὶ ἀγορασταὶ ἐθνικῶν κτημάτων δὲν εἶχον ἔξοφλήσει τὴν ἀξίαν των, ἐπὶ πλέον δὲ πολλαὶ πωλήσεις ἐθνικῶν κτημάτων δὲν εἶχον ἔγγραφῇ εἰς τὰ οἰκεῖα βιβλία. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἰδίαν ἔκθεσιν οἱ συντάκται αὐτῆς ὑποδεικνύουν εἰς τὴν Προσωρινὴν Διοίκησιν τῆς Ἐλλάδος, ὅπως αὕτη διὰ τοῦ τύπου ἢ διὰ παντὸς ἄλλου μέσου καλέσῃ τοὺς ὀφειλέτας αὐτῆς ἐξ ἐκποιήσεως ἐθνικῶν κτημάτων, ἵνα ἔξοφλήσουν τὸ τίμημα.

Τὸ τίμημα ἐκ τῆς ἐκποιήσεως ἐθνικῶν κτημάτων ἦτο δυνατὸν νὰ πληρωθῇ δι’ ἐθνικῶν ὁμολογιῶν, αἱ ὁποῖαι ἥσαν δεκταὶ πρὸς ἀγορὰν ἐθνικῶν κτημάτων, προτιμώμεναι ἀπὸ μετρητά, κατὰ τὸν νόμον τὸν θεσπισθέντα ἐν ’Επιδαύρῳ τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1822. ”Ἐντυπα τοιούτων ὁμολογιῶν ἀνευρίσκονται εἰς τὰ Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, ὅπου φέρονται ὑπογεγραμμέναι αἱ ὁμολογίαι ὑπὸ τοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1822 Προέδρου τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Ἀλελεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ὅστις ἦτο ἡ δεσπόζουσα πολιτικὴ μορφὴ τῆς Ἐπαναστάσεως. Εἶχε πολλὰς καὶ μεγάλας ἴκανότητας. Θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ βοηθήσῃ περισσότερον τὸν Ἐθνικὸν Ἀγῶνα, ἐὰν δὲν εἴχε ὑποτιμήσει τοὺς στρατιωτικοὺς ἥγετας τῆς Ἐπαναστάσεως, ὃν περισσότερον προσηλωμένος πρὸς τοὺς κοτσαμπάσηδες καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς Ὑδραίους καὶ τὸν Ἀγγλικὸν παράγοντα. Ὁπωσδήποτε, εἴχεν ἀναμφισβήτητας πολιτικὰς ἴκανότητας, μὴ ἀπηλαγμένας ὅμως φιλοδοξῶν καὶ τάσεων διασπαστικῶν.

Ἐχρησίμευσαν ἐπίσης τὰ ἐθνικὰ κτήματα ὡς ἐγγύησις τῶν δύο ἔξωτερικῶν δανείων τῶν ἑτῶν 1824 καὶ 1825 ἢ καὶ τῶν ἐσωτερικῶν τοιούτων. ’Ιδιαιτέρως δὲ ἀπέβλεπεν εἰς αὐτὰ ὁ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτος, ὅστις ἦτο Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ καὶ εἰς πᾶσαν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος ἴσχυρός.

β') *Περιεχόμενον ἐννοίας τῶν ἐθνικῶν κτημάτων καὶ σχετικὰ διατάξεις.*— ”Αἱ ἔξετάσωμεν εἰς συντόμους γραμμάτας τὰ τῆς ἐννοίας τῶν ἐθνικῶν κτημάτων κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν καὶ τὰ τοῦ περιεχομένου αὐτῆς.

’Ως γνωστόν, πολλοὶ συγγραφεῖς — ὡς καὶ ἡ νομοθεσία — ἀντὶ τοῦ ὄρου «ἐθνικὰ κτήματα» κάμνουν λόγον περὶ «δημοσίων κτημάτων». Ἐπίσης ἡ περιουσία τοῦ κράτους ἢ ἄλλως Δημοσία Περιουσία περιλαμβάνει ἀφ' ἐνὸς μὲν τὰ χρήματα καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ Δημοσίου Ταμείου, ἀφ' ἑτέρου δὲ πράγματα (ἀγαθά) ἀκίνητα ἢ κινητά (πρβλ. M. Στασινοπόλεων, Στοιχεῖα Δημοσίου Λογιστικοῦ καὶ Φορολογικοῦ Δικαίου, Ἀθῆναι 1960, σελ. 155 καὶ ἐπ.). Περαιτέρω αὐτόθι ὁ Ἀκαδημαϊκὸς καὶ Καθηγητὴς Μιχ. Στασινόπουλος διακρίνει τὴν Δημοσίαν περιουσίαν ἢ δημοσίαν κτῆσιν (domaine public), ἡτις πρῶτον περιλαμβάνει τὰ κτήματα ἐκεῖνα, ἀτινα τελοῦσιν εἰς χρῆσιν τοῦ κοινοῦ (ἀπάντων), δηλαδὴ τὰς ὁδούς, λιμένας, αἰγαλούς, ποταμούς, πλατείας ἢ τελοῦσιν εἰς χρῆσιν τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, τὰ πολε-

μικὰ πλοῖα, φρούρια κλπ., εὑρίσκονται δὲ ὡς ἐκ τούτου αἱ προμνησθεῖσαι δύο κατηγορίαι περιουσιακῶν στοιχείων ἔκτὸς συναλλαγῆς (extra commercium).

Ἐξ ἄλλου ὁ Καθηγητὴς Στασινόπουλος διακρίνει τὴν ἴδιαιτέραν Περιουσίαν τοῦ Κράτους (τῆς Διοικήσεως), συγκροτουμένην ἐκ κτημάτων, τὰ ὅποια τὸ Κράτος (Διοικησίς) κατέχει πρὸς πορισμὸν προσόδων καὶ τὰ ὅποια κατ' οὐδὲν διαφέρουν τῶν κτημάτων τῶν ἴδιωτῶν (domaine privé). Βλέπε ἐπίσης Καθηγητοῦ *Mix.* Δένδια, Διοικητικὸν Δίκαιον, Ἀθῆναι 1964, τ. Α', σελ. 220, ὅπου ἡ διάκρισις εἰς κτήματα δημοσίας χρήσεως καὶ ἴδιωτικῆς χρήσεως καὶ εἰς κτήματα δημοσίων ἰδρυμάτων ὅμοιως, τ. Β', σελ. 285 καὶ ἐπ., ὅπου γίνεται λόγος περὶ δημοτικῶν καὶ κοινοτικῶν κτημάτων. Βλέπε ἐπίσης εἰς *Π. Β. Δερτιλῆ*, Ἐγχειρίδιον Δημοσίας Οίκονομικῆς, τ. Α', σελ. 72 καὶ ἐπ., ὅπου ἐν ἐκτάσει ἔξετάζομεν τὰς διακρίσεις περὶ δημοσίων ἐσόδων.

Προφανῶς εἰς τὸ προμνησθὲν ἔσοδον ἔξι ἔθνικῶν κτημάτων νοεῖται, ὅτι περιλαμβάνεται τὸ προκύπτον ἔξι ἐκποιήσεως περιουσιακῶν στοιχείων τῆς κατηγορίας, ἀτινα δὲν εἶναι ἔκτὸς συναλλαγῆς. Ἀντὶ τοῦ ὅρου ὅμως τῶν δημοσίων κτημάτων χρησιμοποιεῖται ὁ ὅρος ἔθνικὰ κτήματα, ἵνα περιλάβῃ τὴν γῆν τῶν προγόνων τῶν Ἑλλήνων, περαιτέρω δὲ κατὰ τὰς ἐπαναστατικὰς διατάξεις γίνεται διάκρισις περὶ φθαρτῶν καὶ ἀφθάρτων ἔθνικῶν κτημάτων.

Κατὰ ταῦτα, εἰδίκωτερον διὰ τῶν ἔθνικῶν φθαρτῶν κτημάτων νοοῦνται στοιχεῖα περιουσιακά, μὴ τελοῦντα ἔκτὸς συναλλαγῆς, ὑποκείμενα δὲ εἰς φθοράν. Εἰδίκωτερον ταῦτα κατὰ τὸ φύφισμα ΛΒ' τῆς ἐν "Αστρει Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἥσαν «ἐργαστήρια, σπήτια καὶ σπητότοποι, μύλοι ἐν γένει, μαγαζιά, χάνια, λουτρά, τζαμιά, φούρνοι, ἐλαιοτριβεῖα».

Ἐξ ἄλλου, διὰ τῶν ἀφθάρτων ἔθνικῶν κτημάτων νοοῦνται τὰ ἀστικὰ ἀκίνητα ἢ αἱ ἀστικαὶ ἴδιωτησίαι, κυρίως δὲ αἱ ἀστικαὶ ἐκτάσεις, περιλαμβανομένων τῶν ἐλαιώνων, ἀμπελώνων, ἰχθυοτροφείων, ἀλυκῶν κλπ., αἵτινες ἐκτάσεις ἀνῆκον εἰς τε τὴν Ὁθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ἢ εἰς εὐαγγῆ ἰδρύματα (βλέπε σχετικῶς *Maurer - Καραστάθη*, 'Ο Ἑλληνικὸς Λαός, σελ. 407 καὶ ἐπ.), ὡς καὶ τὰ ἀνήκοντα εἰς Τούρκους, οἵτινες ἐγκατέλειπον τὴν μαχομένην Ἑλλάδα, καθ' ἀ κατωτέρω ἐκτίθεται. Βλέπε ἐπίσης τὸ φύφισμα ΛΒ' τῆς ἐν "Αστρει Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, δόμοιως βλέπε *N. Κολυβᾶ*, 'Ιστορικὸν Σημείωμα ἐπὶ τῆς Νομοθεσίας τῶν Ἐθνικῶν Κτημάτων κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν, Ἀθῆναι 1917, σελ. 22 καὶ ἐπ., ὅπου εἰδίκωτερον χαρακτηρίζονται τὰ «φθαρτά» ἔθνικὰ κτήματα καὶ τὰ «ἀφθάρτα» ἔθνικὰ κτήματα. "Ας σημειωθῇ ὅμως, ὅτι ἐφ' ὅσον ὁ ἔθνικὸς ἀγὼν δὲν εἶχε λήξει, προφανῶς ἡ ἐκτασίς τῶν ἔθνικῶν κτημάτων δὲν ἦτο δριστική. 'Αλλὰ ποῖαι ἥσαν αἱ περὶ αὐτῶν διατάξεις;

γ') Γενικαὶ διατάξεις ἀφορῶσαι τὰ ἔθνικὰ κτήματα κατὰ τὴν περίοδον

τοῦ Ἀγῶνος.— Καὶ πρῶτον ὑπενθυμίζομεν τὴν «Ἐγκύκλιον» τῆς Γερουσίας τῆς Πελοποννήσου, ἡ ὅποια ἐκ Στεμνίτζης ἐστάλη τὴν 30ην Μαΐου 1821, ἀπηυθύνετο δὲ καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαρχιακοὺς ἐφόρους, ἵδιως δὲ ἐπίσης τὸν Ὁργανισμὸν τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς Ἐλλάδος τῆς 9ης Νοεμβρίου 1821, ὃπου περιλαμβάνονται διατάξεις, ὁρίζουσαι εἰς τὰς τριμελεῖς ἐφορίας, αἱ ὅποιαι εἰχον τὴν ἐποπτείαν τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, ἵνα ἐνδεχομένως μὴ ἐκποιοῦν τὰ ἔθνικὰ κτήματα, ἵδιᾳ κρίσει. Σχετικαὶ διατάξεις ἐπίσης ἀναφέρονται εἰς τὴν «Νομικὴν Διάταξιν τῆς Ἀνατολικῆς Χέρσου Ἐλλάδος», ἡτις συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Θεοδ. Νέγρη, ὁ δὲ προμνησθεὶς Ὁργανισμὸς ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου.

Ἄλλα διατάξεις περὶ τῶν ἔθνικῶν κτημάτων ἀνευρίσκομεν καὶ εἰς τὰ τρία Συντάγματα τῆς Ἐπαναστάσεως. (Πρβλ. Ἡλία Κυριακοπούλου, Τὰ Συντάγματα τῆς Ἐλλάδος, Ἄθηναι 1960).

Οὕτω τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Ἐπιδαύρῳ Α' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1822 διὰ μὲν τῆς § γ' παρέχει τὴν δυνατότητα εἰς τὸ Ἐκτελεστικόν, ὅπως συνάπτῃ δάνεια ἐπὶ ὑποθήκῃ κτημάτων, διὰ δὲ τῆς § δ' παρέχει εἰς τὸ Ἐκτελεστικὸν τὸ δικαίωμα, ὅπως ἐκποιήσῃ μέρος τούτων, ἀνάλογον πρὸς τὰς χρείας τοῦ Ἐθνους ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν τῆς συγκαταθέσεως καὶ τοῦ Βουλευτικοῦ. (Πρβλ. σχετικῶς Ἀ. Μάμουνα, Τὰ κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν τῆς Ἐλλάδος, τ. Β', σελ. 26).

Ἐξ ἄλλου τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Ἀστρει Β' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως τῆς 13ης Ἀπριλίου 1823 διὰ τῆς § λε' παρέχει τὰ δικαιώματα συνάψεως δανείων ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ Ἐθνους καὶ ἐκποιήσεως τῶν ἔθνικῶν κτημάτων μόνον εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ Βουλευτικοῦ. (Πρβλ. Ἀ. Μάμουνα, ἐνθ' ἀν., τ. Β', σελ. 134 καὶ ἐπ.).

Ομοίως εἰς τὸ Σύνταγμα τῆς ἐν Τροιζῆνι Γ' Ἐθνικῆς Συνελεύσεως περιλαμβάνονται διατάξεις, ἀφορῶσαι τὰ ἔθνικὰ κτήματα. Καὶ τὸ μὲν ἄρθρον 80 τοῦ ἐν λόγῳ Συντάγματος παρέχει εἰς τὸ Βουλευτικὸν τὸ δικαίωμα, ὅπως ἀποφασίζῃ διὰ νόμου «περὶ δανείου μὲ τὴν ἐγγύησιν τοῦ Ἐθνους ὡς καὶ δι' ὑποθήκην...», τὸ δὲ ἄρθρον 81 ὁρίζει, ὅτι τὸ Βουλευτικὸν νομοθετεῖ διὰ τὴν ἐκποίησιν τῶν ἔθνικῶν κτημάτων δσα ὑπόκεινται εἰς φθοράν. Ομοίως τὸ ἄρθρον 89 κάμνει λόγον περὶ ἐπαγρυπνήσεως «διὰ τὴν διατήρησιν καὶ βελτίωσιν τῶν ἔθνικῶν κτημάτων», τέλος δὲ τὸ ἄρθρον 90 παρέχει τὸ δικαίωμα εἰς τὸ Βουλευτικόν, ὅπως νομοθετῇ διὰ τὰς μισθώσεις τῶν ἔθνικῶν προσόδων καὶ ἔθνικῶν κτημάτων (πρβλ. σχετικῶς Ἀ. Μάμουνα, ἐνθ' ἀν., τ. Θ', σελ. 128 καὶ ἐπ., σελ. 135 καὶ ἐπ., σελ. 139 καὶ ἐπ.). Ὁρίζεται ἐπίσης, ὅτι ἡ ἐκποίησις κατὰ τὸ δινατὸν πρέπει νὰ γίνεται εἰς ὅλας τὰς ἐπαρχίας.

Ἄς ὑπομνησθῇ, ὅτι ἡ ἐν Ἀργει Δ' Ἐθνικὴ Συνέλευσις διὰ ψηφίσματος αὐτῆς ὑπ' ἀριθ. Β' τῆς 22ας Ἰουλίου 1829 θέτει ὑπὸ τὴν ἔγχρισιν τῆς Γερουσίας πᾶσαν διάθεσιν ἔθνικῶν κτημάτων, ὡς καὶ πᾶν μέτρον, ἔχον σχέσιν μὲ τὴν

ἰδιοκτησίαν ἢ τοὺς οἰκονομικούς πόρους τοῦ Κράτους (πρβλ. *Α. Μάμουκα*, ἔνθ. ἀν., τ. IA', σελ. 144 καὶ ἐπ.). 'Ο Νόμος ΝΓ' τῆς 26ης Φεβρουαρίου ἐπιβογθεῖ τὴν ἐκποίησιν τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, ὅστις ὅμως κατηργήθη διὰ τοῦ IA' Ψηφίσματος τῆς 16ης Ἀπριλίου 1826.

'Ἐν τέλει σημειοῦμεν, ὅτι αἱ Προσωριναὶ Διοικήσεις τῆς Ἐλλάδος κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος ἀπέβλεπον εἰς τὴν διατήρησιν τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, ἵνα ταῦτα χρησιμεύσουν ὡς ἐγγύησις πρὸς σύναψιν τόσον ἐσωτερικῶν, ὅσον καὶ ἐξωτερικῶν δανείων καὶ δπως ἐξασφαλίσουν πόρους χάριν τοῦ Ἀγῶνος.

δ') 'Ο χαρακτήρ τῆς ἀσκονμένης ἐν προκειμένῳ πολιτικῆς.— 'Ἐκ τῶν προμνησθεισῶν διατάξεων τῶν Συνταγμάτων τῆς Ἐπαναστάσεως σαφῶς διαφαίνεται, ὅτι ἐπεκράτησεν εἰς αὐτὰ ἡ δημοσιονομικὴ ἀποψίς δοσον ἀφορᾶ τὸν προορισμὸν τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, τὰ δόποια ἀνήκοντα εἰς τὴν Ὁθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν, περιήρχοντο εἰς τὴν Ἐπαναστατήσασαν Ἐλλάδα. "Ἄς ὑπομνησθῇ, ὅτι κατὰ τὰς Ἐπαναστατικὰς Κυβερνήσεις, ὡς αὗται ὑπεστήριζον, θὰ περιήρχοντο εἰς τὴν Ἐλλάδα καὶ τὰ κτήματα τῶν ἐξαφανισθέντων ἢ ἐκδιωχθέντων ἐκ τῆς ἐπαναστατησάσης Ἐλλάδος Τούρκων. 'Ἡ ἀποψίς αὕτη εἶχεν ὡς βάσιν τὸ γεγονός, ὅτι καὶ οἱ Τούρκοι — οὐχὶ μόνον ἡ Ὁθωμανικὴ Αὐτοκρατορία — δὲν εἶχον ἀγοράσει τὰ κτήματα, ἀλλὰ διὰ τῆς βίας ἢ δικαιώματι πολέμου τὰ εἶχον ἀποκτήσει ἢ ἀρπάσει (βλέπε ἀνωτέρω σ. 85 ὑπ. 9).

Κατὰ ταῦτα αἱ τρεῖς Ἐθνικαὶ Ἐπαναστατικαὶ Συνελεύσεις εἰς τὰς διακηρύξεις αὐτῶν — ὡς ἄλλωστε καὶ ὁ Καποδίστριας — διετύπωσαν, ὅτι ἡ «γῆ τῆς Ἐλλάδος εἶναι ἡ γῆ τῶν προγόνων τῶν Ἐλλήνων» (βλέπε *Α. Μάμουκα*, ἔνθ' ἀν., τ. B', σελ. 44 καὶ ἐπ., τ. Γ', σελ. 88 καὶ ἐπ., τ. Θ', σελ. 54 καὶ ἐπ.). Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος αἱ Ἐθνικαὶ Ἐπαναστατικαὶ Συνελεύσεις καὶ Διοικήσεις τῆς Ἐλλάδος, ἐφ' ὅσον ἐπανεκτάτῳ «τίτλῳ πολέμου» ἡ γῆ τῶν προγόνων τῶν Ἐλλήνων, διεκήρυττον ὡς Ἐθνικὸν Κτῆμα αὐτήν, διότι ἀνήκεν εἰς τὸ Ἐλληνικὸν Ἐθνος (βλέπε καὶ Καθηγητοῦ Λ. Σ. Κωνσταντοπούλου, σχετικῶς περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ Ἐθνους, Πανηγυρικὸν Λόγον, Θεσσαλονίκη 1966).

'Αλλ' ἔκτὸς τῆς δημοσιονομικῆς ἀπόφεως, ἥτις ἐπεκράτησε καὶ ἐγένετο δεκτὴ ἐξ αἰτίας τῶν μεγάλων ἀναγκῶν τῆς μαχομένης Ἐλλάδος, ἔχουσης ἀνάγκην πόρων πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνος, ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῶν ἀγωνιστῶν καὶ ἡ ἀποψίς τῆς διανομῆς τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, οὐχὶ ὅμως ἐπιτυχῶς (πρβλ. Θ. Κολοκοτρώνη, Ἀπομνημονεύματα, ἔκδ. Παπύρου, σελ. 11). 'Επίσης, μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἐλλάδος, ἔτι δὲ ἐπὶ Καποδιστρίου καὶ μεταγενεστέρως δὲν ἡγνοήθη καὶ ἡ ἀποψίς τῆς διανομῆς τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, κυρίως δὲ εἰς ἀγωνιστὰς ἢ πρὸς προικοδότησιν θυγατέρων των, ὅμως ὡς κατ' ἐξοχὴν περιωρισμένον μέτρον, ὡς ἀλλαχοῦ μνημονεύεται.

Κατὰ ταῦτα, καίτοι ἡ Ἐλληνικὴ Ἐπανάστασις ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν

τῶν ίδεων τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐν τούτοις δρθῶς δὲν ἐφηρμόσθη εἰς τὴν μαχομένην Ἑλλάδα τὸ μέτρον τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς γῆς, ἵνα αἱ γαῖαι ἀποδοθοῦν καὶ δὴ δωρεὰν — ἄνευ ἀποζημιώσεως — εἰς τοὺς καλλιεργοῦντας τὴν γῆν ἀκτήμονας — τοὺς δουλοπαροίκους —, ὡς τὸ μέτρον τοῦτο, ὡς πρώτη πρᾶξις τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἔθεσπίσθη, ἢ ἀκόμη, ἵνα ἀποδοθοῦν ὡς μέτρον γενικὸν εἰς τοὺς ἀκτήμονας ἀγωνιστάς.

‘Η Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις εἶχε κατὰ πρῶτον λόγον ἔθνικὸν χαρακτῆρα, τὴν ἀπελευθέρωσιν δηλαδὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐθνους ἀπὸ τὴν Τουρκικὴν δουλείαν. ‘Η πολιτικὴ τῶν ἀγροτικῶν μεταρρυθμίσεων προσέκρουε καὶ εἰς τὴν ἀντίδρασιν τῶν προεστώτων (κοτζαμπάσηδων), οἱ δόποι οὓς μεγάλοι γαιοκτήμονες ἀντέδρων κατὰ παντὸς μέτρου διανομῆς τῆς γῆς καὶ τῆς μειώσεως τῆς ἴσχύος των. Ἔχοντες πολιτικὴν δύναμιν, ἀπέκρουον τὴν ἀσκησιν κοινωνικῆς πολιτικῆς, ἥτις συνίστατο εἰς τὴν διανομὴν τῶν γαιῶν ἐκ φόβου, προφανῶς, ὅπως μὴ περιληφθοῦν καὶ αἱ μεγάλαι ἀγροτικαὶ ἐκτάσεις των. Βεβαίως ἢ ἀγροτικὴ μεταρρύθμισις, ὡς βραδύτερον ἐφηρμόσθη ἐν Ἑλλάδι καὶ εἰς ἄλλα Εὐρωπαϊκὰ κράτη, ὠδήγηει εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τοῦ ἀκτήμονος ἀγροτικοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας. Αἱ συνθῆκαι τῆς Ἐπαναστάσεως ὅμως ἤξιοιν τὴν ἔξεύρεσιν ἐσόδων ὑπὲρ τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος καὶ διὰ τῆς ἔκποιήσεως τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, οὐχὶ ὅμως εἰς τιμᾶς ἔξευτελιστικάς. Ἀλλὰ ποίᾳ ἦτο ἢ διαχείρισις τῶν ἔθνικῶν κτημάτων εἰς συντόμους γραμμάς κατωτέρῳ ἐκτίθεται.

ε') Ὁ τρόπος τῆς διαχειρίσεως τῶν ἔθνικῶν κτημάτων.—Καὶ πρῶτον, ἃς ὑπενθυμίσωμεν, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος, ὡς ἄλλαχοῦ ἐν σελίδῃ 133 ἀναφέρεται, ἡ δημοσιονομικὴ διοίκησις τῶν ἔθνικῶν κτημάτων διὰ πλείστους λόγους, ἰδίως δὲ λόγῳ ἐλλείψεως ἐπαρχοῦς — ποιοτικῶς καὶ ποσοτικῶς — διοικητικοῦ προσωπικοῦ, κατὰ πολὺ ὑστέρει, ὡς ἄλλωστε ἀνωτέρῳ ἐν σελίδῃ 140 καὶ ἐπ. ἀναγράφεται. Ἐπηρεάζετο δυσμενῶς συνάμα ἀπὸ τοὺς προεστῶτας (κοτζαμπάσηδες), τινὲς δὲ ἐκ τούτων ὡς ἐκ τῆς πολιτικῆς ἴσχύος των, εἰς πολλὰς εὐκαιρίας διέθετον τὰ ἐσοδα τῶν ἐπαρχιῶν των τόσον ἐκ τῆς ἐνοικίσεως τῶν δημοσίων φόρων, ὅσον καὶ ἐκ τῆς διοικήσεως τῶν ἔθνικῶν κτημάτων.

‘Ωρισμένοι ἐκ τῶν προεστώτων διέθετον τὰ προμνησθέντα ἐσοδα εἰς τὰς ἐπαρχίας των ἢ τὰ ἔδικαιοιλόγουν εἰς μισθοὺς τῶν στρατιωτῶν, τοὺς ὄποίους διετήρουν (πρβλ. Σπ. Μελᾶ, ‘Ο Γέρος τοῦ Μορῆ, σελ. 397). ‘Η ἔκποίησις τῶν ἔθνικῶν κτημάτων ἐγένετο διὰ πλειοδοσίας, ὡς γράφομεν δὲ ἀνωτέρῳ, ἥσαν δεκταὶ καὶ δὴ κατὰ προτίμησιν ἔθνικαι ὁμοιογίαι ἀντὶ μετρητῶν. ‘Η διαχείρισις αὐτῶν δὲν ἦτο ὅμως πάντοτε ὄμαλή, αἱ δὲ τιμαὶ ἔκποιήσεως ἥσαν χαμηλαὶ, ἀκόμη δὲ λόγῳ ἐλλείψεως χρήματος ἢ ἀντὶ μετρητῶν εἰς γρόσια ἢ ὁμοιογίας, αἴτινες καὶ αὗται ἥσαν ὑποτιμημέναι. Ἀλλὰ καὶ αἱ πωλήσεις των

δὲν ἡσαν ἀσφαλεῖς ἐξ αἰτίας ἴδιως καὶ τῶν καταχρήσεων καὶ ἐλλείψεως χρήματος, περὶ ὧν καταχρήσεων γίνεται λόγος ἀνωτέρω ἐν σελ. 114.

στ') "Ἐκτασις καὶ ἀξία τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, τελικαὶ ἀπόψεις.— Κατὰ τὴν Γ' περίοδον τοῦ Ἀγῶνος, ὅτε ὁ Γ. Κουντουριώτης ἦτο Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ὁ δὲ μετ' αὐτοῦ συνεργαζόμενος Ἀλεξ. Μαυροκορδᾶτος συνέχιζε νὰ διατηρῇ τὴν πολιτικὴν δύναμιν του, παρὰ τὰς ηὑξημένας δυσχερείας τοῦ Ἀγῶνος, ἡ δημοσιονομικὴ θέσις τῆς Ἐπαναστάσεως — ὡς ἀλλωστε καὶ γενικώτερον ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος — κατ' ἐξοχὴν εἶχεν ἐξασθενίσει. Ἐν τούτοις, καὶ αἱ καταχρήσεις περὶ τὴν διαχείρισιν τῶν ἔθνικῶν κτημάτων δὲν ἔλειψαν. Ἀντιθέτως ηὑξήθησαν, ἀφοῦ, ὡς ἀλλαχοῦ ἐν σ. 114 ὑπ. 11 ἀναφέρεται, καὶ ὁ 'Τυπουργὸς τῆς Οἰκονομίας τῆς Γ' Περιόδου κατηγγέλθη ὡς καταχράμενος τὰ ἔθνικὰ κτήματα. Δὲν εἶναι λοιπὸν παράδοξον, ὅτι τὸ τέσσοδον ἐκ τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, ὡς καὶ ἡ ἔκτασις αὐτῶν ὑπέκειντο εἰς μεγαλυτέρας ἀπωλείας. Καὶ δύμας κατὰ τὴν Γ' Περίοδον τοῦ Ἀγῶνος καὶ αἱ δαπάναι ἡσαν κατὰ πολὺ ηὑξημέναι ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς τῶν δύο προηγουμένων Περιόδων τοῦ Ἀγῶνος (βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 116), χωρὶς ἐν τούτοις ἡ χρησιμοποίησις τῶν ηὑξημένων δαπανῶν νὰ ἀποβῇ εἰς ὀφελος τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Ιεροῦ Ἀγῶνος. 'Ως τὰ χαρακτηρίζομεν, τὰ ἔτη 1824 καὶ 1825 ἡσαν τὰ κρίσιμα ἔτη, τὰ δὲ ἔτη 1826 - 1827 τὰ ἀγωνιώδη ἔτη τοῦ Ἀγῶνος, ἐνῶ τὰ πρῶτα ἔτη 1821 - 1823 ἡσαν τὰ ἐλπιδοφόρα ἔτη τοῦ Ἀγῶνος.

'Ως γνωστόν, αἱ δαπάναι ἐκαλύπτοντο ἐκ τοῦ ὑπολοίπου τῶν κατ' ἐξοχὴν ἐπαχθῶν δύο ἔξωτερικῶν δανείων τῶν ἔτῶν 1824 καὶ 1825, τὸ ὄποιον περιῆλθεν εἰς τὴν Διοίκησιν τῆς μαχομένης Ἑλλάδος, ἐνῶ κατὰ τὰ πρῶτα τὰ ἔτη 1821-1823, ἀτινα χαρακτηρίζονται ὡς ἐλπιδοφόρα, ἐκαλύπτοντο κυρίως δι' ἐσωτερικῶν πάρων ἡ εἰσφορῶν ἡ ὑπὸ τῶν ἐντοπίων ἡ τῶν μαχητῶν.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἀντὶ ἡ μαχομένη Ἑλλὰς διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν δύο ἔξωτερικῶν δανείων νὰ ἔξυπηρετήσῃ τὰς πολεμικὰς ἀνάγκας αὐτῆς, ἀντιθέτως καὶ τὸ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποσταλὲν — οὐχὶ σημαντικὸν — ὑπόλοιπον τῶν δανείων δὲν ἐχρησιμοποιήθη ἐπωφελῶς, ἐξ αἰτίας τῶν μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ἐσωτερικῶν προστριβῶν.

'Υπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἐπηρεάζετο δυσμενῶς καὶ ἡ θέσις τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, τόσον δηλαδὴ τὰ ἐκ τούτων ἔσοδα, δσον καὶ ἡ ἔκτασις αὐτῶν. Περὶ τῆς ἐκτάσεως τῶν ἔθνικῶν κτημάτων γράφουμεν ἀλλαχοῦ, ἐν σελίδῃ 92, ὅπου σημειοῦται ὅτι πρὸ τοῦ ἔτους 1821 αἱ ἴδιοκτησίαι εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος περιελάμβανον ὑπέρ τὰ 10.000.000 στρέμματα, αἱ δὲ τῶν Τούρκων 8.650.000 στρέμματα. "Ετεροι συγγραφεῖς ὑπελόγιζον τὴν ἔκτασιν τῆς ἴδιοκτησίας τῶν Ἑλλήνων εἰς 6.000.000 καλλιεργήσιμα στρέμματα. (Βλέπε ἐκτενέστερον ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 93. 'Ομοίως βλέπε σχετικῶς Γ. N. Νάκου, op. cit., σελ. 20. 'Ομοίως βλέπε Ιωάν. Καποδίστρια,

Ἐπιστολαί, τ. Δ', σελ. 354 καὶ ἐπ., ὡς καὶ Α. Χουμανίδον, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν Οἰκονομικὴν Ἰστορίαν, Ἀθῆναι 1970, σελ. 382, ὡς καὶ εἰς μελέτας τῶν καθηγητῶν Ἀρ. Σίδερη, ‘Ἡ Γεωργικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν λήξασαν ἑκατονταετίαν (1833 - 1933), Ἀθῆναι 1934, Ἀντ. Δαμασκηνίδον, op. cit., Ἰω. Χολέβα, op. cit., καὶ ἄλλων συγγραφέων). Ἐξ ἀλλού ἡ ἀξία τῶν ἔθνικῶν κτημάτων δὲν ἦτο ἀσήμαντος. Ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν Πονηροπούλου, διστις ὡς Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἔξεπόνησε σχέδιον ἐκποιήσεως, εἶναι μᾶλλον ἀσφαλῆς. Ἀναβιβάζει αὐτὴν εἰς 200 ἑκατ., ἐνῶ κατὰ τὸν Τούρκον συγγραφέα Urquart εἰς τὸ προμνηθὲν δίτομον ἔργον του ὑπελογίζετο εἰς 300 ἑκατ., κατὰ δὲ τὸν Γάλλον de Broglie εἰς 500 ἑκατ. Ἀς ὑπομνησθῇ, ὅτι ὁ προμνηθὲν Τούρκος συγγραφεὺς (βλέπε καὶ ἀνωτέρω σελ. 92) ὑπολογίζει τὴν ἔκτασιν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τὴν Στερεάν Ἑλλάδα ἔθνικῶν κτημάτων εἰς 10.500.000 στρέμματα, ἐκ τῶν ὁπίσιων 7.210.500 καλλιεργήσιμα, τὴν δὲ ἀξίαν αὐτῶν ἐν συνόλῳ εἰς 887.500.000 γρόσια ἡ 11.833.333 Λίρας Ἀγγλίας (πρβλ. ὅμοίως καὶ Ἀ. M. Ἀνδρεάδον, op. cit., Ἀθῆναι 1925, σελ. 36 καὶ 37). Ἐάν λοιπὸν ληφθῇ ὑπὸ δύοιν ἡ ἀγοραστικὴ ἀξία τοῦ γροσίου, δύο ἐγένετο ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ Τούρκου συγγραφέως, δύναται νὰ σχηματίσῃ τις κρίσεις ἐν προκειμένῳ. Σημειώθητω, ὅτι ὡς ἔθνικὰ κτήματα νοοῦνται ἐν προκειμένῳ οὐχὶ μόνον τὰ τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῶν Τεμενῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδιωτῶν Τούρκων, ἃτινα περιῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀποψίν.

Τὸ ἔσοδον ἐκ τῶν ἔθνικῶν κτημάτων ἐπηρεάζετο δυσμενῶς ἐπὶ πλέον καὶ ἐμειοῦτο τὸ μὲν ἐξ αἰτίας τῆς πλημμελοῦς διαχειρίσεως των, τὸ δὲ καὶ ἐξ αἰτίας τῆς μειωμένης ἀγοραστικῆς δυνάμεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἐκποιήσεως τῶν ἔθνικῶν κτημάτων εἰς χαμηλάς τιμάς. Ἐπὶ τούτοις παρετηρήθη καὶ ὑποτίμησις τοῦ γροσίου, τὸ ὅποιον κυρίως ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς μέτρον τῶν συναλλαγῶν, διότι καίτοι καὶ τὰ τρία Συντάγματα τῆς Ἐπαναστάσεως περιέλαβον διατάξεις περὶ κοπῆς ἔθνικοῦ νομίσματος, ἐν τούτοις — ὅρθως ἄλλωστε — δὲν ἐκόπη ἰδιον ἔθνικὸν νόμισμα. Ὁ πωσδήποτε δύως τίθεται νομίσματικὸν πρόβλημα κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος, διότε δὲν ἀγνοεῖται, καθ' ἀ καὶ εἰς τὸ Κεφάλαιον III ἐκτίθεται, ἵδιως δὲ ἐν σ. 171.

## 2. Τελικαί τινες ἀπόψεις καὶ πηγαὶ

Πολλὰ εἶναι τὰ προβλήματα, τὰ διποῖα ἀνακύπτουν ἐκ τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, τὰ διποῖα ἀνήκοντα εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν ἡ εἰς τοὺς ἀναχωρήσαντας ἐξ Ἑλλάδος ἡ ἐξαφανισθέντας Τούρκους περιήρχοντο, ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρεται, εἰς τὴν Ἐπαναστατήσασαν Ἑλλάδα. Δι' ὁ γράφοντες περὶ τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, ὑπενθυμίζομεν, ὅτι λίαν ἐνδιαφερούσας ἀπόψεις ὀνευρίσκομεν εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ Γεωργίου N. Νάκου ὑπὸ τὸν τίτλον: Αἱ Μεγάλαι

Δυνάμεις καὶ τὰ Ἐθνικὰ Κτήματα τῆς Ἑλλάδος (1821 - 1832), Θεσσαλονίκη 1970 (ἐκδ. Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 'Ακροθίνια Π. Βάλληνδα). 'Ο Γ. Ν. Νάκος, βοηθὸς τοῦ Σπουδαστηρίου τῆς Ἰστορίας τοῦ Δικαίου τῆς Νομικῆς Σχολῆς Θεσσαλονίκης, ἐρευνᾷ ἐπιτυχῶς τὰ περὶ τὰ Ἐθνικὰ Κτήματα κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐπαναστάσεως προβλήματα, ίδιως δὲ ἐν σχέσει μὲ τὴν παρεμβολὴν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἰς τὸ θέμα τῆς παροχῆς ἀποζημιώσεως διὰ τὰ κτήματα τῶν Τούρκων, οἱ δόποιοι ἐγκατέλειψαν τὴν Ἑλλάδα ἢ ἔξηφανίσθησαν, περιερχομένων καὶ τῶν κτημάτων τούτων ὡς ἔθνικῶν κτημάτων εἰς τὴν Ἑλλάδα. ἔναντι δύμας περιωρισμένης ἀποζημιώσεως ἐκ μέρους ταύτης, διατυπώνει δὲ καὶ ἀξίας προσοχῆς παρατηρήσεις καὶ ἀναλύει τὰ ἄρθρα 5 καὶ 6 τοῦ Πρωτοκόλλου τῆς 3ης Φεβρουαρίου / 22ας Ἰανουαρίου 1830 τοῦ Λονδίνου περὶ ἀναγνωρίσεως τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰς μετέπειτα σχετικὰς πράξεις. 'Ας προστεθῇ, ὅτι — ὡς ἀλλωστε γράφομεν ἀνωτέρῳ — αἱ Ἐπαναστατικαὶ Κυβερνήσεις διεξεδίκουν οὐχὶ μόνον τὰ κτήματα τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ τῶν μουσουλμανικῶν Τεμενῶν, ἀλλὰ καὶ τὰ κτήματα τῶν Τούρκων ίδιωτῶν, οἵτινες ἔξηφανίσθησαν ἢ ἐγκατέλειψαν τὴν Ἑλλάδα. Καὶ ταῦτα ἀπετέλουν ἔθνικὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι οἱ Τούρκοι δὲν τὰ εἶχον ἀγοράσει, ἀλλὰ τὰ εἶχον ἀποκτήσει διὰ τῆς βίας ἢ ἀρπαγῆς ἢ κατόπιν παραχωρήσεων τούτων ὑπὸ τοῦ Κατακτητοῦ (πρβλ. καὶ *P. Πιπινέλη*, op. cit., σελ. 12 καὶ ἐπ.). 'Ο Καποδίστριας μετέπεισε καὶ τὴν Ἀγγλίαν, ἡτις κυρίως ὑπεστήριξεν, ὅτι ὁφείλετο ἀποζημίωσις ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα διὰ τὰ ίδιωτικὰ Τουρκικὰ κτήματα. 'Υπὲρ τῆς ἀπόψεως του ὁ Καποδίστριας ἐπὶ πλέον προέβαλλε ὡς ἐπιχείρημα καὶ τὸ συμφέρον τῆς Ἀγγλίας, δηλαδὴ ὅτι ἡ ἀποφίς ὑπὲρ τῶν Τούρκων ίδιωτῶν ἔξηφανίσεως καὶ τὰ συμφέροντα τῶν Ἀγγλῶν ὁμοιογιούχων τῶν δανείων τῶν ἑτῶν 1824 καὶ 1825 διὰ τὴν σύναψιν τῶν δόποίων εἶχον δοθῆ ὡς ἔγγυησις τὰ ἔθνικὰ κτήματα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπέτυχεν ὁ Κυβερνήτης νὰ περιορισθῇ ἢ ἀρχὴ τοῦ σεβασμοῦ τῆς ίδιοκτησίας τῶν Τούρκων ίδιωτῶν μόνον εἰς τὰς ἔξαγορασθησομένας Ἐπαρχίας, δηλαδὴ εἰς τὴν Ἀττικὴν, Εὖβοιαν καὶ Φθιώτιδα.

Περὶ τῶν ἔθνικῶν κτημάτων ἐκθέτομεν ἐπίσης ἀπόψεις καὶ κατωτέρω εἰς τὸ κεφάλαιον III § γ' εἰς σελίδα 169 καὶ ἐπ., ὅπου ὁμοίως διατυπώνομεν κρίσεις καὶ ἀπόψεις σχετικῶς μὲ τὴν ἐφαρμοσθεῖσαν πολιτικὴν περὶ αὐτῶν καὶ τὰ προκύπτοντα νομισματικὰ προβλήματα ἐκ τῆς διαχειρίσεως καὶ ἐκποιήσεώς των. Βλέπε ἐπίσης μελέτην ἡμῶν ὑπὸ τὸν τίτλον: Τὰ ἔθνικὰ κτήματα καὶ ἡ Ἐπανάστασις τοῦ 1821, ἡτις ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν Οἰκονομικὸν Ταχυδρόμον τῆς 15ης Ιουλίου 1971.

'Ομοίως παραπέμπομεν καὶ εἰς τὰ τρία ὀγκώδη τεύχη (I, II καὶ III) Ἰστορικὸν Ἀρχεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ἔκδοσις τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἐπιμελείᾳ τοῦ Καθηγητοῦ Ἐμμ. Γ. Πρωτοψάλτη), 'Αθῆναι 1963, 1965 καὶ 1968, ὅπου ἀνευρίσκονται πολλὰ στοιχεῖα, ἀφορῶντα τὰ ἔθνικα

κτήματα. Ἐπίσης μεταξύ τόσων ἐργασιῶν παραπέμπομεν εἰς τὰ τοῦ ἀειμνῆστου σιφοῦ διδασκάλου Ἀνδρέα M. Ανδρεάδου "Ἐργα, τ. Α' καὶ Β'" (ἔκδ. Νομικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν), Ἀθῆναι 1938 καὶ 1940, δπου ἀνευρίσκονται πολύτιμα στοιχεῖα καὶ διατυπώνονται πολλαὶ ἀπόψεις. Τερματίζοντες τὰ περὶ τῶν ἔθνικῶν κτημάτων τῆς Ἐπαναστάσεως, παρατηροῦμεν, ὅτι ἐνῶ αἱ περὶ Προϋπολογισμοῦ καὶ ἄλλαι δημοσιονομικαὶ διατάξεις τῶν τριῶν Συνταγμάτων τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ αἱ περὶ θεσπίσεως καὶ κοπῆς ἰδίου ἔθνικοῦ νομίσματος ἀντὶ τοῦ γροσίου παρημελήθησαν ἡ δρθότερον δὲν ἔτυχον ἐφαρμογῆς, ἵδιως ὡς ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων, αἱ διατάξεις ὡμως τῶν τριῶν τούτων Συνταγμάτων περὶ ἔθνικῶν κτημάτων ἐφηρμόσθησαν ἡ μᾶλλον δὲν ἐλησμονήθησαν, πολιτικώτατα ἀκόμη ὑποστηριχθεῖσαι καὶ ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου Ἰω. Καποδίστρια, ὡς διετυπώθησαν εἰς τὸ προμνησθὲν Πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου. "Οσον ἀφορᾷ τὴν διαχείρισιν τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, τέλος, προσθέτομεν, ὅτι ὑπέστη λίαν κανοστικὴν ἐπίκρισιν εἰς τὴν βαρυσήμαντον προμνησθεῖσαν ἔκθεσιν τῆς 11ης Ἀπριλίου 1827, περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω γίνεται μνεία καὶ ἀλλαχοῦ ἐκτενῶς ἀσχολούμεθα. Συντάχται τῆς ἐκθέσεως αὐτῆς ἥσαν οἱ Πολυάδης, Τασσίκας, M. K. Πάγκαλος, Χριστόδουλος Οἰκονομίδης καὶ ὁ Ἀθανάσιος Σκανδαλίδης. Ἀποτίομεν φόρον τιμῆς πρὸς τὸ εὔσυνείδητον ἔργον αὐτῶν.

### ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ III

#### ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΨΕΙΣ ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ. ΤΙΝΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

α') *Εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις.*—'Εδώσαμεν ἀπλῆν ἵδεαν τῶν κατ' ἴδιαν πηγῶν τῶν πόρων τοῦ Ἀγῶνος. 'Εκ τῶν στοιχείων, τὰ ὅποια ἡδυνήθημεν νὰ περισυλλέξωμεν, δύνον καὶ ἐάν ταῦτα εἴναι ἐλλιπῆ, δι' οὓς λόγους ἀλλαχοῦ ἐν σελ. 117 ἀναγράφεται, φρονοῦμεν δύμας, διτὶ ὁ ἀναγνώστης ἐπιβοηθεῖται εἰς τὸ νὰ σχηματίσῃ κρίσιν ἀσφαλεστέραν, λαμβάνων προσέτι ὑπὲρ ὅψιν τὰ κάτωθι στοιχεῖα, ἥτοι:

Τὰ στοιχεῖα ὡς καὶ τοὺς ἀριθμούς, τοὺς ὅποιους ἀνευρίσκομεν εἰς τὴν "Ἐκθεσιν τῆς Λογιστικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Πανελλήνιου, ἥτις κατ' ἐντολὴν τοῦ Κυβερνήτου συνταγεῖσα ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἐν "Αργει Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 18ης Ιουλίου 1829.

'Εκ τῆς προμνησθείσης ἐκθέσεως προκύπτει, διτὶ τὰ ἔσοδα πρὸς χρηματοδότησιν τοῦ Ἀγῶνος ἐκ πηγῶν τῆς Ἀλλοδαπῆς ὑπολογίζονται εἰς 30.120.030 γρόσια, ἐνῶ τὰ ἔσοδα ἐκ πηγῶν τῆς Ἑλλάδος ὑπολογίζονται εἰς 22.375.070 γρόσια.

'Ως πᾶν ἔτερον κράτος καὶ δὴ οἰκονομικῶς ἴσχυρὸν καὶ ἡ μαχομένη Ἑλλάς δὲν ἔτοι αὐτὸν νὰ καλύψῃ τὰς δαπάνας τοῦ ἀνίσου καὶ μακροῦ ἀγῶνος αὐτῆς, διὰ τῶν ἐντοπίων ἴσχυῶν μέσων τῆς φορολογίας, τῶν ἐσωτερικῶν δανείων καὶ τῶν ἔσδόδων ἐκ τῆς ἐκποιήσεως μέρους τῶν ἐθνικῶν κτημάτων αὐτῆς, παρὰ τὸ γεγονός διτὶ πάντα ταῦτα δὲν παρέλειψε νὰ ἔξαντλήσῃ.

'Εν προκειμένῳ λοιπὸν ἡ μαχομένη Ἑλλάς, ἐφ' δύσον δὲν διέθετεν ἄλλας πηγὰς ἔσδόδων ἡ δυσχερής καὶ ἀδύνατος ἀπέβαινεν ἡ κινητοποίησις αὐτῶν, δρθῶς ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ ἀνεύρῃ ἔσοδα δι' ὑποθήκης ἢ ὑπὸ οἰανδήποτε ἄλλην μορφήν, ὡς δι' ἐκποιήσεως τῶν ἐθνικῶν κτημάτων, τελικῶς δέ, διὰ τῆς συνάψεως τῶν δύο ἔξωτερικῶν δανείων.

Συμπεριλαμβανομένου λοιπὸν καὶ τοῦ ἔσοδου, τὸ ὅποιον περιῆλθεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ἐκ τῶν δύο ἔξωτερικῶν δανείων τῶν ἐτῶν 1824 καὶ 1825, ἃτινα συνήρθησαν ἐν Λονδίνῳ, τὰ ἔσοδα ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἴναι μᾶλλον σημαντικά, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τοιαῦτα ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ. 'Εν τούτοις δύμας καὶ τὸ ἐκ τούτων ἔσοδον ἐκ τῶν ἔξωτερικῶν δανείων ἀπέβη ἀνωφελές.

"Ας λάβῃ τις ὑπὲρ ὅψιν καὶ στοιχεῖα τινά, τὰ ὅποια ἐπιφέρομεν ἐπὶ τῆς προμνησθείσης ἐκθέσεως.

‘Αλλ’ ἀς προχωρήσωμεν ἡδη εἰς τὴν διατύπωσιν ἀπόψεών τινων, μᾶλλον θετικῶν ἐν σχέσει πρὸς τὰς πηγὰς τῶν ἐσόδων τοῦ Ἀγῶνος.

β') *Κρίσεις* ὅσον ἀφορᾷ τὴν φορολογίαν, τὰ ἐσωτερικὰ δάνεια καὶ τὰς εἰσφοράς.— Καὶ πρῶτον ἀς θεωρήσωμεν τὰ ἐσόδα ἐκ τῆς φορολογίας. Πράγματι, ἐκ τῶν ἐσόδων τῆς φορολογίας καὶ τῶν ἀναγκαστικῶν ἐσωτερικῶν δανείων καὶ ἔρανων, τὰ ὄποια ἀντιστοιχοῦν πρὸς φορολογίαν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προσδοκᾷ τις μεγαλυτέραν ἀπόδοσιν. Ἐχομεν διατυπώσει ἀπόψεις ἐν σελίδῃ 131 καὶ ἐπ. περὶ τῆς ἴσχυούσης φορολογίας κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος. Καθ’ ἀυτόθι ἀναπτύσσουμεν, δὲν ἦτο κανὸν δυνατὸν νὰ προκύψῃ ἐσόδον εἰς τὴν μαχομένην Ἑλλάδα ἐκ τῶν ἐμμέσων φόρων καὶ δασμῶν, διότι δὲν ὑπῆρχε κανὸν ἀγοραστικὴ δύναμις εἰς τὸν τὰ πάντα στερούμενον μαχόμενον πληθυσμόν. Διὰ τοῦτο, τὸ ἐκ τῆς πηγῆς τῶν ἐμμέσων φόρων ἐσόδον εἶναι ἀσήμαντον, μόλις ἀνερχόμενον εἰς 67.747 γρόσια, ὡς ἀλλαχοῦ ἐν σελίδῃ 117 ἀναγράφεται, καὶ δὴ ἀπὸ τῆς Α' Περιόδου τοῦ Ἀγῶνος, δηλαδὴ τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1822, μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου (τέλους Δεκεμβρίου 1828).

‘Αντιθέτως τὰ ἐσόδα ἀπὸ τὰς ἐθνικὰς προσόδους, κυρίως δὲ ἐκ τῆς δεκάτης, ὑπολογίζονται κατὰ τὴν ὡς ἄνω περίοδον εἰς 16.087.219 γρόσια, διότι ἡ ἔγγειος πρόσοδος εἶχε μείνει ἡ ἀποκλειστικὴ πηγὴ ἐσόδων εἰς τὴν χέρσον γῆν.

‘Εξ ἀλλού ἀπὸ τὰς ἐσωτερικὰς εἰσφοράς καὶ τοὺς ἔρανους, οἵτινες ἴσοδυνάμουν πρὸς ἀναγκαστικὴν ἀμεσον φορολογίαν, τὸ ἐσόδον κατὰ τὴν ἵδιαν περίοδον ὑπερέβαινε τὰ 844.426 γρόσια. ‘Τιπερέβαινε λοιπὸν τὸ ἐσόδον ἐκ τῆς ἀμέσου φορολογίας πᾶσαν προσδοκίαν, ἀνερχόμενον κατὰ τὴν προμνησθεῖσαν Περίοδον τὸ ποσὸν τῶν 16.087.219 γροσίων, ἀν συνάμα ληφθῆ ὑπὲρ ὅψιν ἡ δεινὴ κατάστασις τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν.

‘Η φορολογία καὶ οἱ ἔρανοι, ὡς καὶ αἱ ἀναγκαστικαὶ εἰσφοραὶ καὶ τὰ ἐσωτερικὰ δάνεια εἴχον ἐξαντλήσει πᾶσαν ὑπάρχουσαν ἐγχώριον οἰκονομίαν, ἥτις τελικῶς εἶχε πλήρως ἐξαντληθῆ εἰς τὴν ἐρημωθεῖσαν γῆν τῆς μαχομένης Ἑλλάδος, εἰς τὴν δόλμακυρην ἐκ τοῦ πολέμου ράχην, ὅπου μονάχη ἡ δόξα ἐπεριπάτει, τοὺς ἀθανάτους νεκροὺς στεφανοῦσα.

Καὶ δύμας, ὡς ἐν σελίδῃ 136 ἀναγράφεται, τὰ τακτικὰ ἐσόδα τῆς μαχομένης Ἑλλάδος κατὰ τὰ μᾶλλον δύσκολα καὶ δεινὰ ἔτη 1825, 1826 καὶ 1827 ὑπολογίζονται εἰς 8.862.781 γρόσια ἡ μετατρεπόμενα εἰς φράγκα 4.500.000. Λαμβανομένων ὑπὲρ ὅψιν τῶν ἀντιξόων ὤρων τοῦ ἀνίσου ἀγῶνος καὶ τῶν ἐμφυλίων συγκρούσεων, τὰ τακτικὰ ἐσόδα ὑπερέβαινον πᾶσαν προσδοκίαν.

γ') *Tὰ ἐσόδα ἐκ τῶν ἐθνικῶν κτημάτων.*— ‘Η μαχομένη Ἑλλὰς ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων ὑπεχρεώθη νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν ἐκποίησιν φθαρτῶν καὶ ἀφθάρτων ἐθνικῶν κτημάτων εἰς ἐξευτελιστικὰς τιμάς, ὡς καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ ἐσόδα καὶ ἀπὸ τὴν διάθεσιν ἐθνικῶν δμολογιῶν ἡ νὰ πραγματοποιῇ

προμηθείας ίλικοῦ πολέμου ή ἀλλας προμηθείας ἔναντι διμολογιῶν ἐθνικῶν κτημάτων, εἰς χαμηλὰς τιμὰς ἀποτιμωμένων.

Αἱ διμολογίαι ἦσαν δεκταὶ ἀντὶ χρημάτων καὶ ἦσαν ἐν κυκλοφορίᾳ, χωρὶς δῆμως νὰ διατηροῦν τὴν ἀξίαν των, καίτοι εἶχον ἴδιον τύπον ὡς καὶ τυχὸν καὶ ἴδιους ὅρους.

Ἄλλας ἡ ἀγωνιζομένη Ἐλλὰς ἀπέβλεψε μετὰ συντηρητικότητος εἰς τὰ ἐθνικὰ κτήματα ὡς πηγὴν ἐσόδου. Πράγματι, ὡς γράφομεν ἀνωτέρω, διὰ νόμου ἀπηγγορεύθη ἡ ἐκποίησις τῶν ἐθνικῶν κτημάτων, τὰ ὅποια προωρίζοντο, ἵνα χρησιμεύσουν ὡς ἔγγρυησις συναφθησομένων δανείων. Ἐπέδειξαν λοιπὸν προσοχὴν ἐν προκειμένῳ αἱ Κυβερνήσεις τῆς Ἐλλάδος, κατ' ἔξαίρεσιν προβαίνουσαι εἰς τὴν ἐκποίησιν ἐθνικῶν κτημάτων, τὰ ὅποια περιῆλθον εἰς αὐτὴν ὡς ἀνήκοντα εἰς Τούρκους, ἀναχωρήσαντας ἐξ Ἐλλάδος ἡ ὡς ἴδιοκτησία τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἐν τούτοις τὰ ἐκποιηθέντα ἐθνικὰ κτήματα ὑπὸ τῆς Ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως κατὰ μίαν ἀναλογίαν ἔμειναν ἀπλήρωτα, ἴδιως τὰ κατὰ τὴν Γ' Περίοδον τοῦ Ἀγῶνος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ ἐκ τῶν ἐθνικῶν κτημάτων ἔσοδον, οἷον ἐμφανίζεται εἰς τὴν Λογιστικὴν ἐκδοσιν τῆς 18ην Ιουλίου 1829, ἀντιπροσωπεύει ποσὸν 3.451.372,38 γροσίων ἀπὸ Ιανουαρίου 1822 ἔως τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου, δηλαδὴ τῆς 6ης Ιανουαρίου 1828.

Κατὰ τὴν περίοδον ἐπίσης τοῦ Ἀγῶνος ὁρθῶς ἡ Κυβέρνησις δὲν ἔσπευσεν εἰς ἐφαρμογὴν πολιτικῆς διανομῆς τῶν ἐθνικῶν κτημάτων. Οὕτε προέβη — ὁρθῶς ἀλλωστε — εἰς τὸ μέτρον τῆς ἀνεύ ἀποζημιώσεως διανομῆς τῆς γῆς εἰς τοὺς ἀκτήμονας, δηλαδὴ ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς μέτρον ἀνάλογον πρὸ τὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ὅπερ ἐφηρμόσθη δυνάμει τοῦ φηφίσματος τῆς 4ης Αὐγούστου 1789, καθ' ὃσον ἀνάλογοι συνθῆκαι δὲν ἴσχυον τότε ἐν Ἐλλάδι. Βεβαίως ἴσχυσαν μεταρρυθμίσεις μεταγενεστέρως ἀγροτικά, ὁ δὲ ἀκτήμων οὐχὶ ἀνεύ ἀποζημιώσεως ἐγένετο κύριος τῆς γῆς εἰς τὰς γενομένας μεταρρυθμίσεις εἰς κράτη τῆς Εύρωπης, ὡς ἐπίσης καὶ ἐν Ἐλλάδι.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως οὔτε ἐπίσης ἡτο δημοσιονομικῶς σκόπιμον μέτρον ἡ ἐκποίησις τῶν ἐθνικῶν κτημάτων εἰς μεγάλην κλίμακα, διότι ἔσπαντις τὸ χρῆμα. Ἐκ τοῦ λόγου τούτου θὰ ἐπωλοῦντο εἰς χαμηλὰς τιμὰς ἡ δὲν θὰ ἔξωφλοῦντο. Ὁπωσδήποτε ἡ μαχομένη Ἐλλὰς ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν πραγμάτων προέβαινεν εἰς τὴν ἐκποίησιν περιωρισμένου τμήματος τῶν ἐθνικῶν κτημάτων. Ὕπενθυμίζομεν συνάμα τὰς καταχρήσεις ἐκ τῆς πωλήσεως τῶν ἐθνικῶν κτημάτων, ὡς καὶ τὰς ὑποδείξεις τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς 11ης Ἀπριλίου 1827, ἵνα προσκληθοῦν οἱ ὄφειλέται ἐκ τοῦ λόγου τούτου πρὸς πληρωμὴν τῶν ὄφειλῶν των.

Ἐὰν λάβωμεν ὑπὸ δύο μέτρα, ληφθέντα κατὰ τὴν περίοδον τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, ὅτε, ὡς γνωστόν, ἡ δημοσιονομικὴ κατάστασις τῆς Γαλλίας εἶχε κατ' ἔξοχὴν ἐπιδεινωθῆ, φρονοῦμεν, ὅτι κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶ-

νος τῆς Παλιγγενεσίας ἀπεδόθη ἵδιαιτέρα προσοχὴ εἰς τὸ νὰ μὴ τύχουν τούλαχιστον ἐφαρμογῆς ἀνάλογα μέτρα.

‘Ως γνωστόν, κατὰ τὴν περίοδον τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἐπεδεινώθη κατ’ ἔξοχὴν ἡ δημοσιονομικὴ κατάστασις ἐν Γαλλίᾳ, διότι ἡ Συμβατικὴ Συνέλευσις — Convention — προέβη εἰς τὴν ἔκδοσιν ὀγκώδους, ἐντόνου καὶ καλπάζοντος πληθωρικοῦ χαρτονομίσματος, τῶν περιφήμων Assignats. Τὸ μέτρον τοῦτο προεκάλεσε τὴν μεγίστην ὑποτίμησιν τοῦ νομίσματος ἐν Γαλλίᾳ, ἥτις ὑπέσκαψε τὴν Γαλλικὴν οἰκονομίαν<sup>1</sup>.

Διὰ τοῦτο τὸ Διευθυντήριον (Directoire) κατήργησε τὰ Assignats, τὰ ἀντικατέστησε δὲ διὰ τῶν Mandats Territoriaux, τὰ ὅποια ὅμως δὲν ἐβράδυνε νὰ περιέλθουν εἰς μεγίστην ἀνυποληψίαν, διότι καὶ διὰ τούτων δὲν ἀνεκόπτετο ὁ ἀσυγκράτητος πληθωρισμός. ‘Ως γνωστόν, τὰ Mandats Territoriaux ἐκυκλοφόρουν, εἶχον δὲ ὡς κάλυμμα τὰ ἐθνικὰ κτήματα. Ὑπενθυμίζομεν, ὅτι οὐχὶ μετὰ σπουδῆς, ἡ Ἑλλὰς ἐπεδίωξε τὴν ἐφαρμογὴν μέτρου ἐκδόσεως ὅμολογιῶν, αἵτινες ἀντιθέτως εἶχον ὡς ἐγγύησιν εἰδικῶς καθοριζόμενα ἐθνικὰ κτήματα ὡς κατωτέρω ἐν σελίδῃ 174 ἀναγράφεται. Καὶ ὅμως καὶ ἐκ τοῦ μέτρου τούτου παρετηρήθη ὑποτίμησις τῆς ἀξίας τῶν ὅμολογιῶν, ἥτις ἐπηρέασε καὶ τὴν ὑποτίμησιν τοῦ γροσίου, διότι καὶ ἡ ὅμολογία ἦτο δεκτὴ εἰς τὰς συναλλαγάς, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἐπέτεινε τὰς πληθωρικὰς πιέσεις καὶ τὴν ὑποτίμησιν τοῦ γροσίου. Τοῦτο ὑπετιμᾶτο, ὡς ἐκ τῆς κυκλοφορίας καὶ κιβδήλων γροσίων. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει τὸ ληφθὲν μέτρον εἰς τὴν μαχομένην Ἑλλάδα δὲν συνέπεσε μὲ τὸ μέτρον, ὅπερ ἐφηρμόσθη κατὰ τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν, ὅπου ἐκυκλοφόρουν τὰ Mandats Territoriaux ὡς νόμισμα καὶ δὲν εἶχον προσδεθῆ τρόπον τινὰ πρὸς ὧρισμένον ἐθνικὸν κτῆμα.

δ') Τὸ νόμισμα κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἡ ὑποτίμησις αὐτοῦ.— Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος ἐκυκλοφόρουν καὶ εἰς τὰς ἀπελευθερουμένας περιοχὰς αὐτοῦ κυρίως τουρκικὰ νομίσματα. Τὸ γρόσιον ἐλαμβάνετο ὡς ἡ κυρία νομισματικὴ μονάς, ἥτις περιεῖχεν ἔξι δράμια ἀργύρου τίτλου 11/12. Τὸ γρόσιον περαιτέρω διγρεῖτο εἰς 40 παράδες, ὁ παρᾶς δὲ εἰς τρία ἀσπρα. Ἐκυκλοφόρουν ἀκόμη τουρκικὰ χρυσὰ φλωριά καὶ πολλὰ ἔναν νομίσματα, ἀργυρᾶ ἢ χρυσᾶ, ὡς τὰ φράγκα ἢ Ἰσπανικὰ νομίσματα, τὰ δίστηλα.

Αἱ ἐπαναστατικαὶ Κυβερνήσεις ἀπέβλεψαν εἰς τὸ νὰ ἀντικαταστήσουν τὰ τουρκικὰ νομίσματα (τὸ γρόσιον) δι’ ἐλληνικῶν νομισμάτων.

‘Η ἐν Ἐπιδαύρῳ κατὰ τὸν Δεκέμβριον 1821 συνελθοῦσα Α’ Ἐθνικὴ Συνέλευσις ὥριζε εἰς τὴν παρ. μδ’, τμῆμα Δ’ τοῦ Συντάγματος, ὅτι «τὸ Βουλευτικὸν θέλει δικτάξει νέον σύστημα νομισμάτων, χαρασσομένων εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἐθνους

1. Πρβλ. σχετικῶς Π. B. Δερτιλῆ, Παραδεσίς Ἰστορίας Οἰκονομικοῦ Βίου, Θεσσαλονίκη - Ἀθῆναι 1966, σελ. 206, Louis André, Histoire économique, Paris 1925, σελ. 94.

διὰ τοῦ Ἐκτελεστικοῦ (πρβλ. *A. Μάμουκα*, op. cit., τ. Β', σελ. 22). Ἡ διάταξις αὕτη ἐπαναλαμβάνεται εἰς τὴν παρ. μβ' (κεφ. Δ') τοῦ Συντάγματος τῆς ἐν "Αστρει Β'" Εθνικῆς Συνελεύσεως τοῦ ἔτους 1823 (πρβλ. *Μάμουκα*, op. cit., τ. Β', σελ. 136). Παρὰ τὰς ὡς ᾧν διατάξεις τῶν Ἐπαναστατικῶν Συνταγμάτων, ὅρθις δὲν ἀπέφασίσθη ἡ κοπή ἑλληνικῶν νομισμάτων, διότι ἀναποφεύκτως θὰ συνεχίζετο ἡ ὑποτίμησίς των. Βεβαίως καὶ τὸ γρόσιον δὲν ἀπέφυγε τὴν ὑποτίμησιν, ἵτις δύμας ἦτο περιωρισμένη. Πάντως ἐπηρέασε τὴν οἰκονομίαν ἡ ὑποτίμησίς του.

Τὸ γρόσιον κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Ἀγῶνος εἶχε ἰσοτιμίαν πρὸς 0,60 τοῦ φράγκου (60 λεπτά).<sup>2</sup> Ἐμειώθη ἡ ἰσοτιμία τοῦ 1 γροσίου εἰς 0,54 τοῦ φράγκου, ἵνα μειωθῇ μετὰ τὸ ἔτος 1825, ἥτοι 1 γρόσιον = 0,41 φρ. Ὁ Καποδίστριας διετίμησε τὸ γρόσιον ἵσον πρὸς 0,33 λεπτά. Πρέπει ἐπίσης νὰ προστεθῇ, ὅτι ἡ ἔκδοσις ἴδιου ἑθνικοῦ νομίσματος — κατὰ τὰ Συντάγματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως — κατ' ἀνάγκην θὰ ἐπεβάλλετο νὰ συνδυασθῇ μὲ τὴν ἑδρυσιν ἴδιας Τραπέζης, δηλαδὴ Ἐκδοτικῆς Τραπέζης, ἀναλόγου πρὸς τὴν Ἐθνικὴν Χρηματιστικὴν Τράπεζαν, τὴν ὁποίαν ὁ Καποδίστριας ἑδρυσε καὶ ἡ ὁποία ἀπαραιτήτως θὰ ἐπροικοδοτεῖτο διὰ καλύμματος (ἀποθέματος) εἰς χρυσόν. Ὑπῆρξεν δύμας ἀτυχεῖς τὸ μέτρον τοῦτο τοῦ Κυβερνήτου, διότι διὰ τοῦ ἀποθέματος ἐκαλύφθησαν δαπάναι τοῦ Προϋπολογισμοῦ. Διὰ τοῦτο ἐπεκρίθη (*A. M. Ανδρεάδου*, op. cit., τ. Α, σ. 750 καὶ ἐπ.). Κατὰ μείζονα λόγον λοιπὸν θὰ ἐσημείωνε μεγαλυτέραν ἀποτυχίαν καὶ καταστρεπτικὴν ὑποτίμησιν τοῦ νομίσματος ἀνάλογον μέτρον τῆς Ἑλλάδος, μὴ ἐμπνεούσης ἐμπιστοσύνην καὶ μὴ διαθετούσης ἀπόθεμα εἰς χρυσόν, ἵνα ἐμπνεύσῃ ἐμπιστοσύνην διὰ τὸ ἐκδιδόμενον χαρτονόμισμα. Μή ἔχουσα δύμας ἴδιον νόμισμα, δὲν ἥδυνατο καὶ διὰ τῆς ἐκδόσεως πληθωρικοῦ χαρτονομίσματος νὰ καλύψῃ δαπάνας αὐτῆς. Ὑπενθυμίζομεν, ὅτι ἐπὶ Καποδιστρίου ἡ Ἐθνικὴ Χρηματιστικὴ Τράπεζα ἑδρύθη διὰ τοῦ ψηφίσματος

2. Βλέπε ἀνωτέρω, σ. 108 καὶ 109. Κατὰ τὸ 1820 τὸ γρόσιον ἀντεστοίχει πρὸς 0,83 λεπτὰ (0,83 φράγκα), ἡ λίρα Ἀγγλίας ἦτο ἵση πρὸς 30 γρόσια, τὸ δίστηλον δὲ ἰσοῦτο πρὸς 10 γρόσια, κατὰ δὲ τὸν Σεπτέμβριον 1826 ἰσοῦτο πρὸς 13 γρόσια (βλέπε ἀνωτέρω, σ. 108 καὶ 109). Αἱ προστεθή δύμας, διὰ τὸ γρόσιον εἶχε ἀγοραστικὴν δύναμιν ἐξ αἰτίας τῆς στενότητος τοῦ χρήματος. "Αν λάβῃ τις ὑπ' ὅψιν τὸν ὑποθετικὸν Λογαριασμὸν τοῦ οἰκ. ἔτους 1823-24, ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ ὄπιον ἐμφαίνεται, ὅτι μία ὀκάρια κρέατος ἡγοράζετο ἀντὶ 30 παράδων, ἥτοι τὰ 3/4 τοῦ γροσίου — δηλαδὴ 0,40 τοῦ φράγκου (40 λεπτά), δύναται τις νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν ἀγοραστικὴν δύναμιν τοῦ γροσίου (πρβλ. ἀνωτέρω εἰς σελ. 108). Πρέπει δύμας νὰ γίνῃ δεκτόν, ὅτι ἡ ἀγοραστικὴ ἀξία τοῦ γροσίου ἐποικιλεῖ καὶ ἥτο μεγαλυτέρα εἰς δρεινάς περιοχάς, ὅπου περισσότερον ἐσπάνιζε τὸ χρῆμα. "Αἱ ὑπομνησθῆ, διὰ ἡ δημιουργία ἑλληνικοῦ νομίσματος τὸ πρῶτον ἐγένετο ὑπὸ Καποδιστρίου καὶ ὑπὸ τῆς Δ' ἐν "Αργει Εθνικῆς Συνελεύσεως τὴν 27ην Ιουλίου 1829, ἥτις ἐψήφισεν τὴν κοπήν ἀργυρῶν νομισμάτων μὲ ἀργυράν βάσιν. Μονάς αὐτοῦ ἥτο ὁ φοῖνις καὶ πολλαπλάσιά του ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ νομίσματα. Εἶχε δύμας καὶ ὑποδιαιρέσεις ἐξ ἀργύρου καὶ χαλκοῦ. "Η κυκλοφορία τῶν πρώτων φοινίκων, τίτλου 9/10, ἤρχισε τὴν 1ην Οκτωβρίου 1829.

τῆς 2ας Φεβρουαρίου 1828. Τὸ νέον νόμισμα, ὁ Φοῖνιξ, ἐτέθη ἐν κυκλοφορίᾳ τὴν 1ην Ὁκτωβρίου 1829, ἀπὸ δὲ 1ης Μαρτίου 1830 τὰ κατάστιχα πάσης δημοσίας ὑπηρεσίας ὡρίζετο, ὅτι θὰ ἐκρατοῦντο εἰς Φοίνικας καὶ εἰς τὰς ὑποδιαιρέσεις του εἰς λεπτὰ — 5λεπτα, 10λεπτα καὶ 20λεπτα. Τὰ ἐκδοθέντα χαρτονομίσματα δὲν ἐπέτυχον τὴν κοινὴν ὑπόληψιν.

Πολλῷ μᾶλλον ἡ μαχομένη Ἐλλὰς — ὁρθῶς ἄλλωστε — δὲν ἴδρυσε Ἐκδοτικὴν Τράπεζαν, μὴ ἀκολουθήσασα τὸ παράδειγμα τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, δπου ὑπὸ ἀλλούς ὅρους κατὰ τὸ ἔτος 1810 ὁ Μέγας Ναπολέων ἴδρυσε τὴν Banque de France, ὡς ἐκδοτικὴν Τράπεζαν.

ε') 'Η προσφυγὴ εἰς τὰ ἔξωτερικὰ δάνεια.— 'Η μαχομένη Ἐλλὰς προσέφυγεν εἰς τὴν σύναψιν, ὡς γνωστόν, δύο ἔξωτερικῶν δανείων πρὸς χρηματοδότησιν τῶν πολεμικῶν δαπανῶν αὐτῆς. Βεβαίως τὰ ἐμπόλεμα κράτη, δταν ἰδίως ἔχουν ἔξαντλήσει τὰς πηγὰς τῆς φορολογίας, ἐπιβάλλεται, ὅπως ἐπιδιώξουν τὴν καλύψιν τῶν πολεμικῶν δαπανῶν των, ὡς ἡ μαχομένη Ἐλλὰς ἐν προκειμένῳ, διὰ δανείων, ἐκδιδομένων εἴτε εἰς τὸ ἔσωτερικὸν εἴτε εἰς τὸ ἔξωτερικόν, δταν ἡ ἐγχώριος ἀποταμίευσίς των ἔχῃ ἔξαντληθῆ, ἵδιως δὲ ὅταν τὰ ἐμπόλεμα κράτη, ὡς ἡ μαχομένη Ἐλλὰς, ἀγωνίζωνται πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ὑψηλοτέρου ἀγοροῦ, τῆς ἐλευθερίας των<sup>3</sup>. 'Ως ἀλλαχοῦ ἀναπτύσσεται, ἐν κράτος, δταν συνάπτη δάνειον εἰς τὸ ἔσωτερικόν, τὸ ἐκ τοῦ δανείου τούτου προκύπτον βάρος δὲν προκαλεῖ δυσμενεῖς ἐπιδράσεις, καθ' ὃν λόγον προκαλεῖ ἡ προσφυγὴ εἰς τὸ ἀλλοδαπὸν κεφάλαιον. 'Η μαχομένη Ἐλλὰς, ἔξαντλήσασα πᾶσαν ἔθνικὴν ἀποταμίευσιν, δὲν εἶχε τὴν δυνατότητα προσφυγῆς περαιτέρω εἰς τὴν ἔθνικὴν ἀποταμίευσιν, τὴν ὅποιαν ὁ ἀντοῖς πόλεμος εἶχεν ἔξαντλήσει.

'Η Ἐλλὰς ἐν προκειμένῳ δὲν εἶχε καν τὴν δυνατότητα ἐκδόσεως πληθωρικοῦ χαρτονομίσματος, ἵνα διὰ τοῦ μέτρου τούτου ἀντιμετωπίσῃ πολεμικὰς δαπάνας. "Αλλωστε ἐπέδειξε φρόνησιν, μὴ ἐφαρμόσασα δύο μέτρα, τὰ ὅποια εἶναι γνωστὰ ἐκ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως καὶ περὶ τῶν ὅποιών ἀνωτέρω γίνεται λόγος ἐν σελίδῃ 170 καὶ ἐπ.

'Η προσφυγὴ λοιπὸν τῆς Ἐλλάδος εἰς τὴν σύναψιν ἔξωτερικῶν δανείων κατέστη ἀναπόφευκτος. Οὕτω ἐπραγματοποίησεν ὑπὸ βαρυτάτους ὅρους τὴν σύναψιν τῶν δύο ἔξωτερικῶν δανείων κατὰ τὰ ἔτη 1824 καὶ 1825. Καὶ ἐνῷ ἡ προσφυγὴ εἰς τὸ δάνειον ἀπέβαινε διὰ τὴν μαχομένην Ἐλλάδα ἐν ἐπιβεβλημένον μέτρον, ἐν τούτοις ἔξ δσων ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 138 καὶ ἐπ. γράφομεν, ἡ ἀγωνίζομένη Ἐλλὰς τὸν ὑπὲρ πάντων Ἀγῶνα ἀπώλεσε δλα τὰ στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὅποια ἐκ τῆς συνάψεως τῶν δανείων προσεδόνα. Τὰ δύο ἐν λόγῳ δά-

3. Πότε ἐνδείκνυται ἡ προσφυγὴ εἰς δάνεια ἐν προκειμένῳ βλέπε μεταξὺ ἀλλων A. Piatier, L'économie de guerre, Paris 1939, δμοίως μεταξὺ ἀλλων Π. B. Λερτιλῆ, Ἐγχειρίδιον Δημοσίας Οἰκονομικῆς, τ. Β', Θεσσαλονίκη - Αθῆναι 1966, σελ. 120 καὶ ἐπ., τ. Δ', σελ. 187 καὶ ἐπ. ὡς καὶ ἀλλαχοῦ.

νεια ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει ἀπετέλεσαν βάρος τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας, ἡσκη-  
σαν πολλαπλᾶς δυσμενεῖς ἐπιδράσεις ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου αὐ-  
τῆς, ἐπέφερον διαστροφὰς εἰς τὴν ἔξελιξιν τῆς οἰκονομίας, τῶν δποίων τὰ ἀποτε-  
λέσματα συνεχίσθησαν εἰς τὸ μέλλον καὶ ὅταν ἀκόμη τὰ δύο ταῦτα δάνεια βρα-  
δύτερον διεκανονίσθησαν. Βεβαίως προσέφερον ὠφέλειάν τινα, διότι διὰ τῆς  
συνάψεως τῶν δύο τούτων δανείων ἐθεωρήθη εἰς τὴν πρᾶξιν ἡ Ἑλλάς ὡς ἐμπό-  
λεμον κράτος, γεγονὸς τὸ δποῖον ἐπεβοήθησε τελικῶς τὴν ἀπελευθέρωσίν της.  
Συνεχίζομένου τοῦ Ἀγῶνος, τόσον αἱ ἀνυπέρβλητοι θυσίαι τῶν Ἡρώων τοῦ  
Μεσολογγίου ὅσον καὶ αἱ δειναὶ στερήσεις τοῦ συνεχῶς εἰς τὰ βουνὰ καὶ τὴν  
χέρσον γῆν συνεχίζοντος τὴν ἀντίστασιν πληθυσμοῦ, συνεκίνουν τὴν Οἰκουμέ-  
νην ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, ἥτις πρὸς ἀπόκτησίν της ὑπέστη ἀκόμη  
καὶ τὴν ληστρικὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν κερδοσκόπων τραπεζιτῶν τοῦ Λονδίνου.  
Καὶ ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἐπαυξάνει τὴν συμπάθειαν τοῦ φιλελευθέρου κόσμου,  
συγκινεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, ληστευθεί-  
σης χάριν τῆς ἐλευθερίας της.

Ἐπὶ μακρὸν καὶ συνεχῶς ἀπησχόλησαν τὰ δύο ἐν λόγῳ ἐξωτερικὰ δάνεια  
τὰς Κυβερνήσεις τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, μέχρις ὅσου κατὰ τὸ ἔτος 1878 ἐπε-  
τεύχθη ὁ διακανονισμός των ἔναντι ὄφειλῆς ἐνὸς ποσοῦ 1.200.000 λιρῶν Ἀγ-  
γλίας, ἐνῷ ἡ Κυβέρνησις τῆς μαχομένης Ἑλλάδος μόλις περὶ τὰς 540.000 λι-  
ρας Ἀγγλίας ἔλαβεν καὶ ταύτας ἀνει οἰκονομικοῦ ἡ στρατιωτικοῦ κέρδους.

Ἡτο ἀπαραίτητος ὅμως ὁ διακανονισμὸς τῶν δύο τούτων ἐξωτερικῶν  
δανείων, ἡ πληρωμὴ τῶν δποίων διεκόπη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1827. Ἐκ τοῦ λόγου  
τούτου αἱ θῦραι πρὸς σύναψιν νέου — τόσον ἀπαραίτητου — δανείου ἐκ τοῦ ἐξω-  
τερικοῦ εἶχον κλεισθῆ. Ἡ σύναψις τοῦ δανείου τῶν 60 ἑκατ. φράγκων ἐπὶ<sup>4</sup>  
Οθωνος ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν, ὡς εἶναι γνωστόν, τῶν τριῶν  
Προστατίδων Δυνάμεων, Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας.

Ἄς προστεθῇ, ὅτι οἱ ὅροι τοῦ διακανονισμοῦ τῶν ἐν λόγῳ δύο δανείων  
τῶν ἔτῶν 1824 καὶ 1825 δὲν ἐκρίθησαν ὡς μὴ ἀνεπιτυχεῖς. Εἰς τοῦτο δὲ συνέβα-  
λον καὶ αἱ ἐνέργειαι τοῦ ἐν Λονδίνῳ Ἐπιτετραμμένου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ  
ἔτος 1878, ὀνόματι Γενναδίου. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ Ἐλευθέρα Ἑλλάς ἐπε-  
βάρυνε τὴν οἰκονομίαν αὐτῆς καὶ τὸ ἴσοζύγιον τῶν ἐξωτερικῶν ὄφειλῶν της —  
Ἴσοζύγιον πληρωμῶν αὐτῆς — ἐνῷ οὐδὲν ὅφελος εἶχεν ἀντλήσει ἐκ τῶν δύο  
τούτων ἐξωτερικῶν δανείων. Ἅς σημειωθῇ, ὅτι κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν ἡ  
μαχομένη Ἑλλάς ἐπεδίωξε τὴν σύναψιν καὶ ἄλλων δανείων εἰς τὸ ἐξωτερικόν<sup>4</sup>.

4. Ἡ μαχομένη Ἑλλάς ἀπεφάσισε νὰ συνάψῃ καὶ ἄλλα νέα δάνεια εἰς τὸ ἐξωτερικόν.  
Ἡ προσπάθεια αὐτὴ ὑπῆρξεν ἀνεπιτυχής. Κρίνομεν ὅμως σκόπιμον νὰ κάμωμεν μνεῖαν  
τῶν σχετικῶν ἐνεργειῶν της. Οὕτω τὴν 24ην Δεκεμβρίου 1825 ἡ Κυβέρνησις ἀπεφάσισε  
νὰ συνάψῃ νέον δάνειον ποσοῦ 1.000.000 διστήλων Ἰσπανικῶν, παρέχουσα ὡς ὑποθήκην  
πᾶν εἰδος ἐθνικῶν κτημάτων εἰς οἰνοδήποτε τιμῆμα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας.  
Ορίζετο ἐπίσης, ὅτι ὑποθήκη θὰ γίνεται εἰς ἔκαστον ὥρισμάν την ἐθνικῶν κτημά-

στ') Ἀπόψεις σχετικαὶ μὲ τὰς λείας πολέμου.— Καὶ ἥδη ἀς προχωρήσωμεν εἰς τὴν διατύπωσιν ἀπόψεων ἐν σχέσει μὲ τὰς λείας πολέμου, περὶ τῶν ὁποίων ἀσχολούμεθα καὶ ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 153 καὶ ἐπ.

Γράφοντες περὶ τῶν λειῶν ἐκ τῆς ἀλώσεως τῆς Κορίνθου, τοῦ Ναυπλίου, τῆς μάχης τῶν Δερβενακίων, ὡς καὶ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου δὲν θὰ εἴναι δυνατὸν νὰ λησμονήσωμεν καὶ τὰς λείας κατὰ τὴν ἀλώσιν τῆς Τριπολιτσᾶς. Ὡς γράφει δὲ Ἀκαδημαϊκὸς Σπῦρος Μελᾶς, ἰδίως ἐν σελίδῃ 364 τῆς προμνησθείσης ἑργασίας του, ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς καὶ ἀπὸ τὸ πλῆθος ατημάτων — ἴδιωτικῶν καὶ δημοσίων —, οἱ ὄποιοι θησαυροὶ περιῆλθον εἰς τοὺς Ἐλληνας, ἀσήμαντον μέρος ἔχρησίμευσε διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ Ἀγῶνος ἢ μᾶλλον ὡς ἕσοδον τοῦ Δημοσίου Ταμείου. Διεμοιράσθησαν τὰ λάφυρα καὶ αἱ λεῖαι εἰς τέσσαρα μερίδια. Ἀλλὰ δὲν διέφυγον τῆς διαρπαγῆς πολύτιμα ἀντικείμενα ἢ χρήματα τῶν Τούρκων τῆς Τριπολιτσᾶς. Αἱ Τουρκικαὶ ἀποθήκαι ἦνοιχθησαν, οἱ δὲ κοτζαμπάσηδες ἐστρατολόγουν φίλους καὶ διπάδους ἐκ τοῦ διαμοιρασμοῦ τῶν λαφύρων.

Γράφων δὲ Σπῦρος Μελᾶς περὶ τῶν λειῶν ἐκ τῆς Κορίνθου ἐν σελίδῃ 380 τῆς προμνησθείσης ἑργασίας του, μνημονεύει, δὲν ἀπὸ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Καστρου τῆς Κορίνθου μικρὸν μόνον μέρος περιῆλθεν εἰς τὸ Δημόσιον, ἡτοι ἐκατὸν χιλιάδες γρόσια εἰς τὴν Γερουσίαν διὰ τὰς ἀνάγκας αὐτῆς. Τὰ χρυσαφικὰ καὶ τὰ διαμαντίνα πετράδια περιῆλθον εἰς τοὺς ναυτικοὺς πρὸς πληρωμὴν τοῦ στόλου καὶ ἀδίκως σωροὶ ὑλικοῦ ἔχαθησαν<sup>5</sup>. Ἀλλ' εἴναι δυνατὸν νὰ διερωτηθῇ

τῶν διὰ δημοσίου κηρύγματος, ἡ διάρκεια δὲ ἔξοφλήσεως ἡτο 6 ἑτῶν. Ἡ Διοικησις ἀνελάμβανεν νὰ πληρώσῃ τὸ κεφαλαιον καὶ τόκον 8 %, ἀλλως θὰ ἔδιδετο εἰς τὸν δανειστὴν ἡ κυριότης τοῦ ἔθνους κτήματος. Ἀς προστεθῇ δὲν ἡ καταβολὴ τοῦ ποσοῦ τοῦ δανέου ὠρίζετο, δὲν θὰ γίνεται τὸ ἡμίσιο εἰς μετρητά, τὸ δὲ ἀλλο ἡμίσιο εἰς ἔθνικὰς διμολογίας, τέλος δὲ ὠρίζετο, δὲν δὲ δανειστῆς θὰ καρποῦται τὸ ὑποθηκευμένον κτῆμα, δφειλε δὲ μόνον, ὡς πᾶς ἴδιωτης, νὰ πληρώνῃ τὸν φόρον τῆς δεκάτης, ὡς καὶ πᾶς ἴδιοκτήτης ὑπεχεοῦτο. Ἀποτυχούσης τῆς συνάψεως τοῦ δανέου τούτου, ἡ μαχομένη Ἐλλὰς τὴν Ἰηνὸν 1926 ἐπεδίωξε νὰ συνάψῃ δάνειον 100.000 ταλάρων ἵσπανικῶν εἰς τὰς Ἰονίους Νήσους, χάριν τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῆς κινητοποίησεως τοῦ στόλου, ἀλλὰ ἐπῆλθε ἡ ἡρωϊκὴ ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὸ δάνειον δὲν ἐγένετο.

5. Εἴναι γενικώτερον γνωστόν, δὲν εἰς τὴν Ἐπαρχίαν Τριχωνίδος ὅπλαρχηγός τις, δύναμις Σιαλήμας, πρὸ τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου, ἐπιτεθεὶς κατὰ τῆς Τουρκικῆς φρουρᾶς τοῦ Ἀγρινίου, ἀπεκόμισεν ὡς λείαν τὸν θησαυρὸν τοῦ μπέη τοῦ Ἀγρινίου, συμποσούμενον εἰς τέσσαρα φορτία ἀλόγων, ἀτινα φορτία περιείχον χρυσόν, γρόσια καὶ ἄλλα ἀντικείμενα, ὡς ὅπλα κλπ. Βεβαίως καὶ ταῦτα δὲν θὰ περιῆλθον εἰς τὸ Δημόσιον Ταμείον τῆς Ἐπαναστάσεως. Εἴναι δυνατὸν νὰ μὴ ἔχαθησαν καὶ νὰ διετέθησαν καὶ πρὸς τοὺς σκοπούς τοῦ Ἀγῶνος. Οἱ θησαυροὶ τῶν Ἀγάδων, τῶν Μπένδων καὶ Πασάδων κατὰ κανόνα ἤσαν προϊὸν ἀρπαγῶν ἢ αύθιαρέτων καὶ παρανόμων παρειστράξεων, ἐνίστε δὲ προήρχοντο καὶ ἐκ κλοπῆς ἀρχαιολογικῶν θησαυρῶν. Μνημονεύεται, δὲν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς διαμονῆς τοῦ Βελῆ Πασᾶ εἰς τὸ Ναύπλιον, δλίγον πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, τυχαίως ἐκ καταπτώσεως μέρους τῆς θολωτῆς κορυφῆς του, κατόπιν ραγδαίας βροχῆς κατέπεσε τὸ εἰς τὰς ἀρχαίας Μυκήνας γνωστὸν θησαυροφυλάκιον τοῦ Ἀτρέως ἢ κοινῶς λεγόμενον

τις μὴ τυχόν οἱ θησαυροὶ ἐκ τῶν λειῶν θὰ εἶχον καλυτέραν τύχην, περιερχόμενοι εἰς χεῖρας τῶν καπεταναίων; Πράγματι, ὡς εἶχε τότε ἡ στρατιωτικὴ δόργανωσις, ίδιως δὲ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ Ἀγῶνος, στερουμένη ἐπιμελητείας, ἐλέγχου, ἀποθηκῶν καὶ διαχειρίσεως, αἱ λεῖαι πολέμου, περιερχόμεναι εἰς τοὺς καπεταναίους, οἵτινες διέθετον ἀριθμὸν ἀγωνιστῶν, τοὺς δποίους ἐστρατολόγουν, ἵνα συμμετάσχουν εἰς τὰς μάχας καὶ τὰς πολιορκίας τοῦ Ἀγῶνος, θὰ ἥδυναντο νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὸν καλύτερον ἔξοπλισμὸν τῶν ἀγωνιστῶν. Ἐὰν ἀντιθέτως αἱ λεῖαι πολέμου περιήρχοντο εἰς τοὺς πολιτικοὺς διὰ τοῦ Δημοσίου, τότε ἐνδέχεται δι' ἀπλῶν σημειωμάτων, περὶ τῶν δποίων γίνεται λόγος ἀλλαχοῦ ἐν σελίδῃ 121, νὰ ἐγίνετο ἡ διάθεσις τροφῶν ἢ χρημάτων, χωρὶς νὰ εἴναι ἀσφαλῆς ὁ προορισμός των, μὴ ἀποκλειομένης τῆς στρατολογίας φίλων ἢ ἐμπίστων τῶν Πολιτικῶν δι' ίδιους σκοπούς, οἷας ἦσαν αἱ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων διαμάχαι.

‘Η Ἐπανάστασις τοῦ 1821 ἀνέδειξε μεγάλας στρατιωτικὰς μορφὰς ἀγνοοῦ πατριωτισμοῦ, οἷαι εἴναι οἱ Θ. Κολοκοτρώνης, Μ. Μπότσαρης, Γ. Καραϊσκάκης, Παπαφλέσας, Ἀθ. Διάκος, Δ. Ὑψηλάντης καὶ τόσοι ἄλλοι ἐκ τῆς τάξεως τῶν στρατιωτικῶν, ἐκ δὲ τῆς τάξεως τοῦ ναυτικοῦ οἱ Κ. Κανάρης, Ἀθ. Μιαούλης καὶ τόσοι ἄλλοι, ἐνῷ ἐκ τῶν Πολιτικῶν ὁ περισσότερον γνωστός, δηλαδὴ ὁ Ἀλεξ. Μαυροκορδάτος, εἶχε βεβαίως μεγάλην μόρφωσιν, ὑπῆρξεν δμως πολυμήχανος καὶ δὲν ὠφέλησε τὴν Ἐπανάστασιν, καθ' ὃ μέτρον προσεδόκα τὸ Εθνος.

Μνημονεύεται ὑπὸ τοῦ Σπ. Μελᾶ (ορ. cīt., σελ. 364), ὅτι μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς ὁ Πετρόμπεης Μαυρομιχάλης ἐφόρτωσε πολλὰ φορτία ὑλικοῦ ἐκ τῶν λειῶν, τὰ δποῖα μετέφερεν εἰς τὴν Μάνην. ‘Αλλ’ ὁ Μπέης τῆς Μάνης εἶχε τὴν εὐθύνην τοῦ ἔξοπλισμοῦ τῶν Μανιατῶν<sup>6</sup>, ίδιως κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ Ἀγῶνος, ὅτε μετέσχε εἰς μάχας καὶ πολιορκίας, ἐκ τῆς ἐπιτυχοῦς διεξαγωγῆς τῶν δποίων, ὡς εἴναι γνωστόν, ἔξησφαλίσθησαν αἱ πρῶται νίκαι, ὡς ἡ τοῦ Βαλτετσίου καὶ τῆς Τριπολιτσᾶς, αἱ δποῖαι ἐστερέωσαν τὴν ἔναρξιν

Τάφος τοῦ Ἀγαμέμνονος. Τούτου γνωσθέντος ἐν Ναυπλίῳ, ἔσπευσεν ἐπὶ τόπου δ Βελῆ - Πασᾶς τοῦ Ναυπλίου. Ἀνέσκαψε τὸ θησαυροφυλάκιον, συλήσας πάντα τὰ ἀνευρεθέντα εἰς αὐτὸν πολύτιμα κειμήλια τῆς Ἀρχαιότητος. (Πρβλ. σχετικῶς Μιχ. Λαμπρινίδον, ορ. cīt., σελ. 191).

6. ‘Αναφέρεται, ὅτι κατὰ τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπολιτσᾶς, δταν ἐπῆγεν ὁ Κιαμάλης — μπέης τῆς Τριπολιτσᾶς — εἰς τὸν Μαυρομιχάλην, τὸν παρεκάλεσε νὰ τὸν στείλῃ εἰς τὴν Μάνην καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Ζάκυνθον, ὑποσχόμενος εἰς τὸν Πετρόμπεην ἀναρίθμητα πλούτη, ὡστε ἐξ αὐτοῦ τοῦ πλούτου νὰ ζήσῃ ἡ οἰκογένειά του εἰς γενεῶν, μόνον τὴν ζωήν του νὰ τοῦ σώσῃ. ‘Ο Μαυρομιχάλης τοῦ ἀπεκρίθη, ὅτι ἀν ἥθελε χρήματα, εἶχε, καὶ ὅτι δὲν εἶχε ἀνάγκην τοῦ πλούτου του. ‘Αλλ’ ἐπειδὴ παρεδόθη ἡ Τρίπολις, τοῦ εἶπε νὰ πάγι εἰς τὴν Κόρινθον καὶ νὰ τὴν πναραδόσῃ, καὶ τοῦ ὑπεσχέθη περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς ζωῆς του. Βλέπε σχετικῶς Ἰωάννας Γιανναροπούλου, Σχεδιάγραμμα ‘Ιστορίας τῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ Ρήγα Παλαμήδου, Περιοδικόν: Μηνημοσύνη, τ. Β, 1964, σελ. 375-426.

τῆς Ἐπαναστάσεως. Εἶναι γεγονός, ὅτι ἡμα τῇ ἐνάρξει τοῦ Ἀγῶνος, ἐὰν ἔλειπε ἡ οὐσιαστικὴ συμβολὴ τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, τῶν Μανιατῶν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Πετρόμπετη τῆς Μάνης καὶ ἄλλων ὀπλαρχηγῶν, ἡ Ἐπανάστασις διέτρεχε μέγιστον κίνδυνον, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἐὰν ἡ σηματά της εἶχεν ὑψωθῆ εἰς τὴν Ἀγίαν Λαύραν, τὴν Μάνην, τὴν Καλαμάταν ἢ ἀλλαχοῦ, χωρὶς βεβαίως νὰ ἀποκρούωμεν καὶ τὴν ἴδιαιτέραν συμβολὴν τῶν τριῶν νῆσων — "Γέρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν — εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ Ἀγῶνος.

Καὶ ἐνῷ ὁ Θ. Κολοκοτρώνης δὲν διέθετε, ὡς γράφει ὁ Σπ. Μελᾶς, οὐδὲ κατάληλον στολήν, γνωστοὶ δὲ εἰς αὐτὸν ἐφρόντιζον περὶ αὐτῆς, ὁ δὲ ἀτρόμητος καὶ ἀσπιλος ἥρως Νικηταρᾶς Σταυροτέλους δὲν εἶχε καταδεχθῆ νὰ λερώσῃ τὸ χέρι του στὸ πλιάτσικο (Σπ. Μελᾶς, op. cit., σελ. 335) καὶ ὁ Καραϊσκάκης ἐπεδείκνυεν ἀφιλοχρηματίαν<sup>7</sup>, ἀντιθέτως ὁ Ἀλεξ. Μαυροκορδᾶτος ἀφ' ὅτου τὴν 2αν Αύγούστου 1821 μαζὺ μὲ μερικοὺς φίλους του ἀξιωματικούς καὶ φιλέλληνας κατῆλθε τὸ πρῶτον εἰς τὸ Μεσολόγγιον ἔδιδε δείγματα φιλοχρηματίας, παρ' ὅλον ὅτι οὐχὶ ἀσημάντων παροχῶν ἐπορίζετο<sup>8</sup>, παρέχων καὶ ὡς Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ τὰς ὑπηρεσίας του. Ως Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, ἐκλεγεὶς εἰς τὸ ἀξιωμα τοῦτο μετὰ τὴν ψήφισμαν τοῦ πρώτου Συντάγματος τῆς Ἐπιδαύρου τῆς 1ης Ιανουαρίου 1822, ἀπέβλεψε εἰς τὴν ἐξασθένισιν τῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας, ἰδίως δὲ τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Δ. Τύψηλάντη. Ἐπεδίωξε νὰ ἀποκτήσῃ καὶ αἴγλην στρατιωτικοῦ ἡγέτου, ὡς στρατηγὸς δὲ τῆς μάχης τοῦ Πέτα κατὰ τὴν 4ην Ιουλίου 1822 οἰκτρῶς ἀπώλεσε αὐτήν, θυσιάσας δυνάμεις τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ πολλοὺς φιλέλληνας, οἵτινες ὡς ἀξιωματικοὶ συμμετεῖχον τῆς μάχης, ἀφησε δὲ καὶ λείας πολέμου εἰς τὸν ἔχθρόν, μεταξὺ δὲ τῶν νεκρῶν τῆς προμνησθείσης μάχης ἦτο καὶ ὁ Κυρ. Μαυροιχάλης, δόσις ἐτάφη εἰς τὸ Μεσολόγγιον.

Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον διηγύρυνεν ἐκ πλείστων λόγων τὰς μεταξὺ τῶν Ἐλλήνων διενέξεις, παραμερίζων στρατιωτικὰς μορφάς, οἷαι ἥσαν ἡ τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Δ. Τύψηλάντου καὶ ἄλλων ἡγετικῶν στρατιωτικῶν μορφῶν, ὡς τοῦ Γ. Καραϊσκάκη, δόσις ἀπεδέχθη τὴν ξένην ἡγεσίαν, ὡς ἐπίσης ὁ Κολοκοτρώνης τὸν Τσώρτς καὶ ὁ Ναύαρχος Ἀνδρέας Μιαούλης τὸν Κόχραν.

7. "Οσον ἀφορᾶ τὸν Καραϊσκάκην γνωστὴ εἶναι ἡ διαθήκη αὐτοῦ. Διέθεσε ὡς μοναδικὴν κληρονομίαν ποσὸν 30.000 γροσίων εἰς τὰς δύο ἐνυπάνδρους θυγατέρας του, ἔτερον δὲ ποσὸν 14.000 γροσίων εἰς ἔτερα πρόσωπα. (Πρβλ. σχετικῶς Δ. Φωτιάδη, op. cit., σελ. 496. Ἡ μία τῶν θυγατέρων του, ἡ Πηγελόπη, ὑπανδρεύθη τὸν Ἀ. Νοταρᾶν, ἡ δὲ Ἐλένη τὸν Ἰ. Δεληγιάννην.

8. Πρβλ. Δ. Κ. Δημητρακάκη, op. cit., σελ. 79, ὅπου ἀναγράφεται, ὅτι μόνον αἱ ἡμέρσται διὰ φαγητὸν δαπάναις ἥσων 300 γρόσια, δαπανώμεναι ὑπὸ τῆς Κοινότητος Μεσολογγίου. "Οτε ἦτο Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ, δι μισθὸς του ἦτο 1000 γρόσια κατὰ μῆνα, τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ Ἐκτελεστικοῦ 1000 γρόσια, ὡς καὶ τῶν μελῶν τοῦ Ἐκτελεστικοῦ δμοίως 1000 γρόσια μηνιαίως, τῶν δὲ Ἐπουργῶν 500 γρόσια μηνιαίως καὶ τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως Ἐπουργείου 250 γρόσια μηνιαίως.

‘Ως πρώτος Πρόεδρος του ‘Εκτελεστικοῦ μετά τὴν Συνέλευσιν τῆς Ἐπιδαύρου τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1822 καὶ τὴν ψήφισιν τοῦ πρώτου Προσωρινοῦ Πολιτεύματος (Συντάγματος) δὲν ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ ἐνώσῃ τὰς δυνάμεις τοῦ Ἐθνους, ὡς ἔπραξε τοῦτο ὁ Ἰω. Καποδίστριας, ὅταν ἐξελέγη Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος, διστις διώρισε τὸν Θ. Κολοκοτρώνην Ἀρχιστράτηγον τῆς Πελοπονήσου, τὸν Δ. Ὑψηλάντην Ἀρχιστράτηγον τοῦ Ἀγῶνος εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Στερεάν Ἑλλάδα καὶ τὸν Richard Church Ἀρχιστράτηγον εἰς τὴν Δυτικὴν Στερεάν Ἑλλάδα, ἐκτιμῶν τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν Ἀγῶνα, ὡς καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ χάριν τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Ἀγῶνος, παρεμέρισε δὲ τὸν ἔνδοξον καὶ θερμὸν Φιλέλληνα, τὸν Γάλλον Συνταγματάρχην Φαβιέρον, δυσαρεστήσας τὴν Γαλλίαν.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές, ὅτι ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος ἀπέβλεψεν εἰς τὸ νὰ σχηματίσῃ τακτικὸν στρατόν, ὅταν ἐθέσπισε ψήφισμα περὶ παροχῆς ἀποδοχῶν εἰς τὸν στρατόν<sup>9</sup>. Ἀλλ’ ἐνῷ κατὰ βάσιν τὸ μέτρον τοῦτο τῆς δημιουργίας τακτικοῦ στρατοῦ ἥτο σκόπιμον, εἰς τὴν ἐφαρμογήν του ὅμως ἀπέβη οὐχὶ γενικῶς ἐπωφελές, διότι οὗτος δὲν ἤθέλησε ἢ δὲν ἀφωσιώθη εἰς τὸ δύσκολον ἔργον τῆς κατὰ τὸ δυνατὸν ὀργανώσεως τακτικοῦ στρατοῦ, ἵνα συνάμα μὴ διαφεύγουν αἱ λεῖαι πολέμου, ἐπὶ πλέον ἵνα ἡ δημοσία διαχειρίσεις κατὰ τὸ δυνατὸν διαφυλάσσεται, ἔτι δὲ περισσότερον, ἵνα συμβάλῃ εἰς τὴν συνένωσιν τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος καὶ οὐχὶ εἰς τὰς μεταξὺ των διενέξεις.

Τούτων οὕτως ἔχόντων, τὸ ἔσοδον ἐκ λειῶν πολέμου, ὡς δημόσιον ἔσοδον, εἶναι καταφανῶς ἐλάχιστον καὶ ἀπωλέσθη.

Εἰς τὰς ὑποβληθείσας ἐκθέσεις, περὶ τῶν ὄποιων ἀλλαχοῦ ἐν σελίδῃ 117 ἀναφέρεται, τὸ ἐν λόγῳ ἔσοδον μόλις ἐκ τῶν λαφύρων τῆς Κορίνθου ὑπολογίζεται εἰς 929.051 γρόσια. Εἶναι ὅμως κατὰ πολὺ ἀνώτερον.

‘Αλλὰ καὶ τὸ ποσὸν τοῦτο ἐμειώθη ἐκ δύο περιπτώσεων, περὶ τῶν ὄποιων ἀμέσως κατωτέρω γίνεται λόγος.

Κατὰ πρῶτον εἰς ἀντίονα τῆς συλλήψεως ἐνὸς Τουρκικοῦ σκάφους ὑπὸ Ἑλληνικῶν πλοίων εἰς λιμένα τοῦ Ἰονίου πελάγους, Ἀγγλικὸν πολεμικὸν πλοῖον τῆς Ἰονίου Διοικήσεως ἀπήγαγε τὴν 4ην Ὁκτωβρίου 1824 δύο Ἑλληνικὰ σκάφη ἐκ Ναυπλίου, τὰ ὄποια μετέφερεν εἰς Κέρκυραν. Ταῦτα ἀφέθησαν ἐλεύθερα, ὅταν ἡ Ἑλληνικὴ Διοίκησις ἐδέχθη νὰ καταβάλῃ ἀποζημίωσιν.

‘Εξ ἀλλού δεύτερον τὴν 5ην Ὁκτωβρίου 1824 Αὔστριακὸν πολεμικὸν σκάφος ἀπήτησεν ἀποζημίωσιν λόγῳ νηοψίας, γενομένης εἰς βάρος πλοίων ὑπὸ Αὔστριακὴν σημαίαν, τὰ ὄποια, ὡς ἀπεδείχθη, ἐχρησιμοποιοῦντο πρὸς με-

9. Μισθοὶ κυρίως ἐπληρώνοντο ἀφ’ ὅτου συνήφθη τὸ α’ ἔξωτερικὸν δάνειον τοῦ ἔτους 1824, ὅτε παρετηρήθη ἀπροθυμία συμμετοχῆς εἰς τὰς ἐκστρατείας ἀνευ καταβολῆς μισθοῦ. Ἀντιθέτως κατὰ τὰ κρίσιμα ἔτη 1825-27, τῆς ἐποχῆς δηλαδὴ τοῦ Ἰμβραῆμ, οἱ χωρικοὶ καὶ οἱ παιμένες ἀφθόνως διέτρεφον τὸν στρατὸν τοῦ Κολοκοτρώνη, διεξάγοντος τὴν ἀντίστασιν.

ταφορὰν προμηθειῶν εἰς τὸ Τουρκικὸν ναυτικόν. Τὸ Αὐστριακὸν πολεμικὸν ἴσχυρίσθη, ὅτι ἡ νηοψία ἥτο παράνομος καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις συνεμορφώθη πρὸς τὸ δίκαιον τοῦ ἴσχυροτέρου (πρβλ. Ἐ. Λιγνάδη, op. cit., σελ. 394). Δι’ ὃ καὶ κατέβαλεν εἰς τὸν Αὐστριακὸν Ἀντιναύαρχον Δάνδολον τὸ ποσὸν τῶν 115.834,8 γροσίων (πρβλ. Μάμουκα, op. cit., τ. XI, σελ. 572, ὅπου ἀναγράφεται περίληψις τοῦ λογαριασμοῦ τῶν ἐσόδων καὶ ἔξόδων τῆς Ἐπικρατείας ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1828 ἕως 30ῆς Ἀπριλίου 1829).

Τὰ ἐκ τῶν λειῶν ἔσοδα εἶναι δυσαναχρίβωτα<sup>10.</sup> Ἐάν ύπολογισθῶσι εἰς ποσὸν ὑπὲρ τὸ πενταπλάσιον ἢ ὅσον εἶναι εἰς τὰς δύο ἐπισήμους ἐκθέσεις, περὶ τῶν δποίων γίνεται λόγος ἀνωτέρω ἐν σ. 114-117, ὁ ύπολογισμὸς καθ’ ἡμᾶς ἔχει βάσιν τινά. Ὁπωσδήποτε πλήρως τὸ ἔσοδον δὲν ἀπωλέσθη, ἐχρησιμοποιήθη δὲ διὰ τὰς ἀμοιβᾶς τῶν ναυτῶν ἢ καὶ πρὸς ἵκανοποίησιν τοῦ στρατοῦ, ίδιως δὲ κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως, ὡς εἰς τὰς μάχας πρὸς ἀλλωσιν τῆς Τριπολιτσᾶς, τοῦ Ναυπλίου, τῆς Κορίνθου καὶ χυρίως εἰς τὴν νίκην τῶν Δερβενακίων καὶ ἀλλαχοῦ. Ὡς γνωστόν, κατὰ μίαν ἀναλογίαν περιῆλθεν εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς ἀντὶ ἀλλης ἀμοιβῆς.

Γράφοντες περὶ τῶν στοιχείων ἐκ λειῶν πολέμου, δὲν ἀμφισβητοῦμεν τὴν ἀντίθετον δρθόδοξον ἀποψιν, ὅτι αὗται ἀποτελοῦν ἔσοδον τοῦ Δημοσίου (<sup>10α</sup>). Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονῆται, ὅτι τὰ λάφυρα πολέμου ἀπετέλουν τὴν χυρίως παροχὴν πρὸς τοὺς μαχητὰς τοῦ Ἀγῶνος κατὰ τὴν πρώτην περίοδον αὐτοῦ, οἵτινες συνετηροῦντο δι’ ἐντοπίων πόρων, ίδιως δὲ κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τοῦ Ἀγῶνος, ὡς καὶ ἐκ τῶν λειῶν πολέμου.

10. "Ἄς προστεθῇ, ὅτι τὸ δυσαναχρίβωτον τῶν λειῶν ἐπιτείνεται, ἀν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὰς λείας τοῦ στόλου, περὶ τῶν δποίων ἀλλαχοῦ εἰς σελ. 175 γίνεται μνεῖα.

10α. Ἀνωτέρω εἰς τὴν σελίδα 117 ἀναγράφεται ἔσοδον ἐκ λαφύρων μὲν τῆς Κορίνθου ποσὸν 929.426 γροσίων, ἀπὸ λείας δὲ ποσὸν 428.258 γροσίων.

## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ IV

### ΑΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ. ΤΙΝΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΟΣ. ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΑ ΤΟΥ ΝΑΥΑΡΧΟΥ ΚΟΧΡΑΝ. Η ΑΓΩΝΙΩΔΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΠΟΔΟΣΙΣ ΤΗΣ

α') Περὶ μισθῶν καὶ ὀργανώσεως τοῦ στρατοῦ.— Πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ Ἀγῶνος ἔχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὴν ἔναρξίν του οὐχὶ ὀργανωμέναι στρατιωτικαὶ δυνάμεις. Ἐπύκνωσαν τὸν συγκροτηθέντα «ἄτακτον» στρατὸν ἀγωνισταῖ, οἱ δόποῖοι ἀθρόοι προσῆλθον, εἰχον δὲ ἐπὶ κεφαλῆς των ἐμπειρούς ὄπλαρχηγοὺς τῆς προεπαναστατικῆς περιόδου ἢ ἄλλους ἡγέτας, οἵτινες ἥσκουν λαϊκὴν ἐπιρροήν. Κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τοῦ Ἀγῶνος οἱ στρατιῶται οὐχὶ μόνον δὲν ἐμισθοδοτοῦντο, ἀλλ' εἰχον τὴν εὐθύνην τῆς εὑρέσεως καὶ συντηρήσεως κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ ὄπλισμοῦ των, ἀκόμη δὲ ἐφρόντιζον οἱ ἴδιοι ἢ οἱ καπεταναῖοι των διὰ τὴν διατροφὴν των ἢ προσέφερον τρόφιμα εἰς αὐτοὺς αἱ πόλεις, ὡς τῆς Τριπόλεως ἢ τῶν Πατρῶν ἢ αἱ πέριξ περιοχαί. Μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς Ἐπαναστάσεως οἱ πρῶτοι οὗτοι πυρῆνες στρατιωτικῶν δυνάμεων ἐνισχύθησαν περισσότερον ἀπὸ τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν προσελθόντων εἰς τὰς τάξεις τοῦ «ἄτακτου» στρατοῦ ἀνδρῶν, ἴδιως δὲ ἐκ τῶν χωρικῶν τῶν ὁρεινῶν περιοχῶν· ὑπενθυμίζομεν δύμας, ὅτι διὰ πράξεων τῶν Τοπικῶν Διοικήσεων τῆς Ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος, δηλαδὴ τῆς Πελοποννησιακῆς Γερουσίας, καὶ τῆς Γερουσίας τῆς Δυτικῆς καὶ τῆς Ἀνατολικῆς Στερεάς Ἑλλάδος, ἐγένετο προσπάθεια τις — οὐχὶ μετ' ἐπαρκοῦς ἀποτελέσματος — πρὸς συγκρότησιν μορφῆς τακτικοῦ στρατοῦ.

Κυρίως δύμας δ' Ἀλέξ. Μαυροκορδάτος ἀπέβλεψεν εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ μέτρου περὶ ὀργανώσεως τακτικοῦ στρατοῦ διὰ τοῦ ψηφίσματος τῆς Α' Εθνικῆς Συνελεύσεως τῆς Ἐπιδαύρου τῆς 9ης Ιανουαρίου 1822, δυνάμει τοῦ δόποίου προεβλέπετο ἡ παροχὴ μισθοτροφοδοσίας εἰς τε τοὺς ἀγωνιστάς, οἱ δόποῖοι θὰ συνεκρότουν τὸν τακτικὸν στρατὸν καὶ εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς αὐτοῦ. Ἄλλ' ἐλλείψει χρημάτων, λόγῳ τῶν ἀντιθέτων ἀπόψεων ἴδιως τῶν καπεταναίων, ὡς ἄλλωστε γράφομεν ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 103 ὑποσ. 6, ἡ ὄργανωσις τακτικοῦ στρατοῦ ἀπέβαινεν ἀμφίβολος ἢ μᾶλλον δυσεπίτευκτος. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, τοῦ ταμείου εὐποροῦντος παρείχετο ἡ μισθοτροφοδοσία τοῦ διεξάγοντος τὸν Ἀγῶνα «ἄτακτον» στρατοῦ, ἵνανοποιουμένου ἄλλως διὰ τῶν ἐντοπίων προσφορῶν ἢ ἴδιων μέσων ἢ τῶν λειῶν τοῦ πολέμου. Εἶναι δύμας δυνατὸν νὰ γραφῇ, ὅτι ἀπὸ τῆς συνάψεως τῶν δύο ἐξωτερικῶν δανείων παρείχετο μισθοδοσία μέχρι τῆς ἐξαντλήσεώς των.

Εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι λόγῳ τῆς φιλοπατρίας, τοῦ πνεύματος τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς ἐπιρροῆς τῶν καπεταναίων, ίδίως δὲ κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως, ὡς ἥσαν ὀργανωμένα τὰ σώματα τοῦ «ἀτάκτου» στρατοῦ, ἡδυνήθησαν ταῦτα νὰ διεξαγάγουν ἐπιτυχῆ πόλεμον καὶ νὰ σημειώσουν περιλάμπρους νίκας, ὡς εἶναι ἡ κατάληψις τῆς Καλαμάτας, ἡ νίκη τοῦ Βαλτετσίου, ἡ ἀλωσις τῆς Τριπολιτσᾶς, ἡ νίκη τῶν Δερβενακίων, ἡ ἀλωσις τῆς Κορίνθου καὶ τῆς Ἀκροναυπλίας, ὡς καὶ τῆς Μονεμβασίας. Αἱ πλεῖσται λεῖαι καὶ τὰ λάφυρα, ὡς καὶ αἱ ἐντόπιαι προσφοραὶ καὶ τὰ ἴδια μέσα τῶν μαχητῶν καὶ καπεταναίων ἵκανοποίουν τὰς ἀνάγκας διατροφῆς καὶ συντηρήσεως τῶν καπεταναίων καὶ τῶν μαχητῶν τοῦ Ἀγῶνος.<sup>11</sup>

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθές ὅτι ὁ Ἀλ. Μαυροκορδᾶτος ἐψήφισε τὸν ὑπ' ἀριθ. Η' Νόμον τῆς 1ης Ἀπριλίου 1822 περὶ ὀργανισμοῦ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Δυνάμει τοῦ Νόμου τούτου προεβλέπετο ἡ συγκρότησις διὰ κατατάξεως ἐθελοντῶν Συνταγμάτων βαρέος καὶ ἐλαφροῦ πεζικοῦ, πυροβολικοῦ πολιορκίας καὶ πεδινοῦ, ἵππικοῦ βαρέος καὶ ἐλαφροῦ, ὡς καὶ Σώματος μηχανοποιῶν. Ἐκ τῆς ἀνάγκης ὅμως τῶν πραγμάτων περιωρίσθη εἰς τὴν συγκρότησιν ἐνὸς Συνταγμάτος πεζικοῦ, ἀνετέθη δὲ ἡ Διοίκησις αὐτοῦ εἰς τὸν Ἰταλὸν Συνταγματάρχην Πέτρον Ταρέλλαν, μὲν ὑποδιοικητὴν τὸν Ἰταλὸν Κουβερνάντι. Ὡς ἥτο φυσικόν, τὸ μέτρον τοῦτο ἔθιγε τὴν θέσιν τῶν Καπεταναίων καὶ διὰ τοῦτο προσέκρουσε εἰς τὴν ἀπροθυμίαν τῶν ἐγχωρίων μαχητῶν εἰς τὸ νὰ ὑπηρετοῦν ὑπὸ ξένους ἀξιωματικούς, οἱ δόποιοι δὲν εἶχον γνῶσιν καὶ πεῖραν τοῦ διεξαγομένου Ἀγῶνος, οὐδὲ τὴν ὄλοψυχον προσήλωσιν εἰς αὐτόν.

Ο Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος, ὅστις, ὡς ἀλλαχοῦ ἐν σελίδῃ 103 γράφομεν, εἶχεν ἐκλεγῆ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ τὴν 1ην Ιανουαρίου 1822 ὑπὸ τῆς Α' ἐν Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικῆς Συνελεύσεως, δυστυχῶς παρέβλεψε τὸν ψυχολογικὸν τοῦτον παράγοντα καὶ ἐπεδίωξε περαιτέρω νὰ ἀποκτήσῃ γρότρον στρατιωτικοῦ ἡγήτορος. Ἀνέλαβε λοιπὸν προσωπικῶς τὴν ἐκστρατείαν τῆς Δυτικῆς Στερεάς Ἐλλάδος, χρησιμοποιήσας φιλέλληνας ἀξιωματικούς, κυρίως δὲ τὸν Γερμανὸν Στρατηγὸν Νόρμαν. Εἰς τὴν μάχην ὅμως τοῦ Πέτα τῆς 4ης Ιουλίου 1822 ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος ὑπέστη πανωλεθρίαν, πλεῖστοι δὲ Ἐλληνες, ὡς ὁ Κυριακούλης Μαυρομυχάλης, ίδιως δὲ φιλέλληνες ἀξιωματικοί,

11. Κατὰ τὸν Προϋπολογισμόν, ὑφίσταντο τριῶν εἰδῶν στρατεύματα, ἃτοι: 1) διὰ πολιορκίαν διαφόρων φρουρίων (Κορώνης, Μεθώνης, Πατρῶν, Κορίνθου καὶ διὰ κατοχὴν Κρήτης 18.300 ἄνδρες, 2) διὰ στρατεύματα εἰς τὸ ἐσωτερικὸν 6.050 καὶ 3) διὰ στρατεύματα ἐκστρατείας 26.650, ἃτοι σύνολον 51.000 ἄνδρες. Ὁ μισθός, δηλισμός καὶ τροφὴ κατὰ μῆνα ἥσαν 2.444.000 γρόσια. Διὰ τὸ ναυτικὸν προεβλέπετο δαπάνη κατὰ μῆνα 1.180.000 γρόσια, ἃτοι σύνολον δαπανῶν στρατοῦ καὶ ναυτικοῦ (2.444.000 + 1.180.000) 3.624.000 γρόσια ἀπὸ Μαΐου μέχρι Νοεμβρίου 1823. Διὰ τοὺς χειμερινοὺς μῆνας αἱ δαπάναι ὑπελογίζοντο εἰς τὸ ἥμισυ. (Πρβλ. ἀνωτέρω εἰς σελ. 108).

έφονεύθησαν εἰς τὴν μάχην ταύτην. Ἐν τούτοις ἡ προσπάθεια τῆς συνεχίσεως τοῦ μέτρου τῆς συγκροτήσεως τακτικοῦ στρατοῦ δὲν ἐγκατελείφθη.

Απλοῦν βλέμμα εἰς τὸν ψηφισθέντα 'Υποθετικὸν Λογαριασμὸν — Προϋπολογισμὸν — τοῦ οἰκ. ἔτους 1823 - 24 πείθει περὶ τούτου, διότι εἰς αὐτὸν προβλέπονται κονδύλια — πιστώσεις, ἀφορῶσαι τὴν παροχὴν τροφοδοτήσεως εἰς 51.000 στρατιώτας ὡς καὶ μισθοῦ κατὰ μῆνα, ἵσου πρὸς 25 ἢ 20 ἢ 15 γρόσια, ὡς διευκρινίζεται εἰς τὸν προμνησθέντα 'Υποθετικὸν Λογαριασμὸν ἐν σελ. 108.

Βεβαίως εἶναι γνωστόν, δτι ὁ προμνησθεὶς Προϋπολογισμὸς ἐκ τῆς ἀνάρχης τῶν πραγμάτων, ἐνῷ ἐψηφίσθη, δὲν ἔτυχε ἐκτελέσεως. Εἶναι ἐπίσης βέβαιον, δτι ὁ προβλεπόμενος ἀριθμὸς τῶν 51.000 στρατιωτῶν δὲν ἀπετέλει ποσῶς τὴν δύναμιν τῶν μισθοτροφοδοτουμένων στρατιωτῶν κατὰ τὴν περίοδον τῆς 'Ελληνικῆς Ἐπαναστάσεως.

Ἐξ ἄλλων στοιχείων εἶναι γνωστόν, δτι αἱ ἀποδοχαὶ τῶν ἀξιωματικῶν ἥσαν μεγάλαι, τῶν Στρατηγῶν ἀνήρχοντο εἰς 500 γρόσια κατὰ μῆνα, τοῦ Συνταγματάρχου εἰς 400 γρόσια, τοῦ 'Αντισυνταγματάρχου εἰς 300 γρόσια, τοῦ Ταγματάρχου 250 γρόσια, αἱ τοῦ Λοχαγοῦ εἰς 150 γρόσια, τοῦ 'Υπολοχαγοῦ 100 γρόσια κατὰ μῆνα. (Βλέπε 'Ιστ. Ἀρχεῖον 'Αλ. Μαυροκορδάτου, τ. I, σελ. 250, ὅσον ἀφορᾶ δὲ τοὺς μισθοὺς τῶν Φιλελλήνων βλέπε αὐτόθι, τ. I, σελ. 244).

Γνωσταὶ εἶναι ὄμοιώς αἱ γενόμεναι μεταγενεστέρως προσπάθειαι πρὸς ἀνασυγκρότησιν τακτικοῦ στρατοῦ. 'Αξία μνείας εἶναι ἡ μετὰ τὴν ψήφισην τοῦ Νόμου ΜΗ' τῆς 10ης Μαΐου 1825 περὶ ἀπογραφῆς γενομένη προσπάθεια πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, ἡ ἀνάθεσις τῆς διοικήσεως τοῦ ὄποιου ὑπῆρχη ὑπὸ τὸν φιλέλληνα Συνταγματάρχην Κάρολον Φαβιέρον, ὅστις εἶχε διαπρέψει εἰς τὰς ἐκστρατείας τοῦ M. Ναπολέοντος. Ἀλλὰ καὶ ἡ προσπάθεια αὕτη δὲν ἀπέδωσε τὴν προσδοκωμένην ἐπιτυχίαν. Ἡτο δὲ ὁ Κάρολος Φαβιέρος ἐκ τῶν διαπρεπῶν φιλελλήνων, προσέφερε δὲ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὸν 'Αγῶνα μέχρι τοῦ ἔτους 1829.

Ο 'Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὅστις εἴτε ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ Προέδρου τοῦ 'Εκτελεστικοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1823 καὶ ἐν συνεχείᾳ καθ' ὅλην τὴν A' Περίοδον τοῦ 'Αγῶνος, εἴτε ὑπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως τοῦ 'Εκτελεστικοῦ — δηλαδὴ τοῦ Πρωθυπουργοῦ — εἴτε κατὰ βούλησιν ἥτο Διοικητὴς τῆς Στερεᾶς 'Ελλάδος, καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς B' περιόδου τοῦ 'Αγῶνος (ὅτε ἀπὸ τοῦ 'Απριλίου 1823 Πρόεδρος τοῦ 'Εκτελεστικοῦ ἥτο ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης — Πετρόμπεης —, διὰ πραξικοπήματος καταργηθέντος δὲ τούτου — κατ' οὐσίαν δὲ ίθινων πολιτικός νοῦς τῆς ἀγωνιζομένης 'Ελλάδος). Καὶ εἶχε βεβαίως ἀρχικῶς συλλάβει τὴν ἴδεαν — ὅρθην ἀλλωστε — τῆς ὅργανωσεως τακτικοῦ στρατοῦ. 'Ομως δὲ Εκλαμπρότατος Πρίγκηψ, δηλαδὴ ὁ 'Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος, δὲν ἥθε-

λησε νὰ κατανοήσῃ, ὅτι ὥφειλε νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν πολιτικὴν ταύτην οὐχὶ διὰ τῆς διασπάσεως καὶ διαιρέσεως τῶν δυνάμεων τῆς ἀγωνίζομένης Ἐλλάδος, προσκολλώμενος εἰς τοὺς Ὑδραίους καὶ Προκρίτους. Ἀντιθέτως ὥφειλε νὰ ἀποβλέψῃ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ μέτρου τούτου διὰ τῆς ἐπιδιώξεως μιᾶς πολιτικῆς, ἡτις θὰ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν δημιουργίαν μιᾶς ἴσορροπίας σχέσεων καὶ συνεργασίας τῶν ἡγετικῶν στρατιωτικῶν μορφῶν τοῦ Ἀγῶνος μετὰ τῶν Προκρίτων, τοῦ Κλήρου καὶ τῶν Πολιτικῶν.

Συνεχίζων τὴν πολιτικὴν τοῦ Μακροκορδάτου καὶ ὁ Γ. Κουντουριώτης, γενόμενος δὲ διὰ πραξικοπήματος Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ κατὰ τὴν Γ' Περίοδον τοῦ Ἀγῶνος, διώρισε ἡγέτην τῶν κατὰ ξηρὰν μαχίμων δυνάμεων τὸν Ὑδραιὸν ἀπόλεμον πλοίαρχον Κυρ. Σκούρτην. Κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον ὁ Ἰμβραήμ ἤπειλε νὰ καταπνίξῃ τὴν Ἐπανάστασιν εἰς τὸν Μοριάν, ὅπου ἀμαχητὶ εἶχεν ἀποβασισθῆ κατὰ Φεβρουάριον 1825. Κατὰ τὴν κρίσιμον αὐτὴν περίοδον ὁ Κολοκοτρώνης εὐρίσκετο εἰς τὰς φυλακάς, παραμερισμέναι δὲ ἦσαν αἱ στρατιωτικαὶ φυσιογνωμίαι τοῦ Ἀγῶνος. Διὰ τοῦτο, εὑρισκόμενος ὁ Θ. Κολοκοτρώνης ἔγκλειστος εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Προφήτου Ἡλίᾳ, μετά τινος ἐκπλήξεως ἔξεφράσθη διὰ τὸν διορισμὸν τοῦ προμησθέντος πλοιάρχου τοῦ Π. Ναυτικοῦ.

'Αλλ' ἔχομεν καὶ περίπτωσιν ἐνθουσιασμοῦ τῶν Ἐλλήνων καὶ τῆς Πρωσιωριῆς Διοικήσεως τῆς Ἐλλάδος ὑπὲρ τῆς ἰδέας τῆς ἐνισχύσεως τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Ἄς ὑπομνησθῆ, ὅτι ὁ Αἰγυπτιακὸς Στρατὸς τοῦ Ἰμβραήμ εἶχεν φθάσει εἰς τὴν Ἀργολίδα μέχρι τῶν τειχῶν τοῦ Ναυπλίου κατὰ τὸ ἔτος 1825. Εἶχε τότε περιέλθει εἰς κινδύνον τὸ Ναύπλιον, τὸ ὄποιον ἐσώθη κατόπιν τῆς νίκης τῶν Ἐλλήνων εἰς τοὺς Μύλους. Εἰς τὴν μάχην ταύτην εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀτάκτου ἐκεῖ Ἐλληνικοῦ στρατοῦ προσῆλθε τμῆμα τακτικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν ἐκ Θράκης ἔμπειρον λοχαγὸν Κάρολον Παπαδόπουλον, τοῦ ὄποιου ἡ εὔστοχος συμμετοχὴ συνέτεινε εἰς τὴν ἡτταν τῶν Αἰγυπτίων. Ἐκ τῆς περιπτώσεως ταύτης ἐνισχύθη ἡ ἰδέα τῆς συγκροτήσεως ἴσχυροῦ τακτικοῦ στρατοῦ.

'Αλλὰ ἐπὶ Ἰμβραήμ ἡ Ἀργολὶς καὶ ἡ Μάνη καὶ τὰ δύο Νησιά — ἡ Ὑδρα καὶ αἱ Σπέτσαι — παρέμειναν ἐλεύθεραι περιοχαί, αἱ δὲ ἄλλαι περιοχαὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον κατείχοντο ἡ ἐλεγχατοῦντο ὑπὸ τοῦ ἀδυσωπήτου Αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ. Ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ Πελοπονησιακοῦ λαοῦ ἐδέησε νὰ λάβῃ ἀμνηστίαν ὁ Θ. Κολοκοτρώνης, ὅταν πλέον ὁ Πρόεδρος τοῦ Ἐκτελεστικοῦ Γ. Κουντουριώτης, ὡς ἀρχιστράτηγος, ὑπέστη τὴν ἡτταν τὴν 7-19 Ἀπριλίου 1825 εἰς τὸ Κρεμμύδι τῆς Μεσσηνίας, ἀντιμετωπίζων μετὰ τοῦ Κυρ. Σκούρτη τὸν Ἰμβραήμ.

"Οταν ἀνέλαβε τὴν στρατιωτικὴν ἡγεσίαν, ἔξελθὼν τῶν φυλακῶν ἡ ἐμπειροπόλεμος καὶ μεγάλη φυσιογνωμία τοῦ Ἀγῶνος, ὁ Θεόδ. Κολοκοτρώνης, ἐνέπνεε καὶ συνέχιζεν εἰς τὰ βουνὰ τῆς Πελοποννήσου τὴν ἀντίστασιν κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ, τὸν ὄποιον ἐταπείνωσαν οἱ Μανιάται εἰς τὸ Ἀλιμυρὸν καὶ τὴν Βέρ-

γαν, τελικῶς δὲ καὶ αἱ δρεπανοφόροι γυναικεῖς τῆς Μάνης εἰς τὸν Δηρὸν κατὰ τὰς τριημέρους μάχας των ἀπὸ 23-26 Ἰουλίου 1826. Ἐλλὰ εἰς τὰ περὶ ὁργανώσεως τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, ἀς προστεθῆ, ὅτι τὸ μέτρον τοῦτο ἐφήρμοσεν δὲ Κυβερνήτης Ἰω. Καποδίστριας (βλέπε σχετικῶς Ἀλ. Ἡ. Δεοποτοπούλου, ορ. cit., σελ. 29 καὶ ἐπ.). Ἐπίσης ὡργάνωσεν ἐπιμελητείας τοῦ στρατοῦ — τὸ Γενικὸν Φροντιστήριον — ὡς καὶ Κλιμάκια τοῦ Γενικοῦ Φροντιστηρίου (αὐτόθι, ορ. cit., σελ. 35 καὶ ἐπ.). Κατ’ αὐτὸν τὸν τρόπον συνέχισεν ἐπιτυχῶς τὸν Ἀγῶνα.

β') 'Ο Κόχραν καὶ ἡ μὴ λυσιτελής χρησιμοποίησις ἵδιως τοῦ β' ἐξωτερικοῦ δανείου.—'Ο Αγών δὲν ὠφελήθη μὲ τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἡγεσίας τοῦ Στόλου εἰς τὸν "Αγγλον Κόχραν, εἰς τὸν ὄποιον ὑπήκουσε καὶ δὲνδοξος Ναύαρχος Ἀνδρ. Μιαούλης, οὕτε μὲ τὴν ἀνάθεσιν τῆς ἡγεσίας τοῦ Στρατοῦ εἰς τὸν Σκῶπον στρατηγὸν Ριχ. Τσώρτς, εἰς τὸν ὄποιον ὑπήκουσαν δὲ Θ. Κολοκοτρώνης, δὲ Γ. Καραϊσκάκης καὶ Δ. Υψηλάντης. Διὰ τοῦτο, ἡ ἀγωνιζομένη 'Ελλὰς ἀπώλεσεν ὅλα τὰ στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὄποια προσεδόκα ἐκ τῆς συνάψεως τῶν δύο ἐξωτερικῶν δανείων. Ασφαλῶς οὕτε τὸ Μεσολόγγιον θὰ ἔπιπτε, ἀλλ' οὕτε ἡ μαχομένη 'Ελλὰς θὰ εἶχε ἀπολέσει καὶ τὸν Γ. Καραϊσκάκην, ὅστις, παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην του, ἐπεχείρησε κατὰ τὰς ὑποδείξεις τῶν δύο προμνησθέντων ἀλλοδαπῶν 'Αρχιστρατήγων τὴν κατὰ τῆς 'Ακροπόλεως τῶν 'Αθηνῶν ἐπίθεσίν του, ὃπου δὲν διεσώθη, ἐνῶ μάτην ὑπεδείκνυε διάφορον σχέδιον, τὸ ὄποιον σταθερῶς ἀπεκρούετο ἀπὸ τοὺς δύο προμνησθέντας ἀλλοδαπούς 'Αρχιστρατήγους.

'Επηρεαζόμενοι οὗτοι ἀπὸ ἀντιλήψεις, αἱ ὄποιαι ἔξυπηρέτουν ξένην πολιτικὴν — τὴν μὴ ἐπέκτασιν τῆς 'Ελλάδος —, ἀπέκρουον τὸ γνωστὸν σχέδιον τοῦ Γ. Καραϊσκάκη περὶ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῆς ἀγωνιζομένης 'Ελλάδος εἰς τὰ στενά τῆς Βορείου Εύβοίας, ἵνα παρεμποδίσουν τὸν ἐφοδιασμὸν τοῦ στρατοῦ τοῦ Κιουταχῆ, ἔχοντος πολιορκήσει τὴν 'Ακρόπολιν τῶν 'Αθηνῶν. Εἴναι συνάμα γνωστόν, ὅτι διαφορετικὴ θὰ ἦτο ἡ τύχη τοῦ 'Αγῶνος, ἐάν ἐχρησιμοποιοῦντο λυσιτελῶς τὰ δύο ἐξωτερικὰ δάνεια, ἵδιως δὲ τὸ β' τοῦ ἔτους 1825. Τὸ δάνειον τοῦτο κατεσπαταλήθη ἐξ αἰτίας τοῦ ἀπεριγράπτου ναυτικοῦ προγράμματος τοῦ Κόχραν, περὶ τοῦ ὄποιου ἐκτενέστερον γράφομεν ἀλλαχοῦ ἐν σελίδῃ 136 καὶ ἐπ.

'Ως γράφομεν ἀλλαχοῦ ἀνωτέρω, ἐκ τοῦ ὀνομαστικοῦ κεφαλαίου τῶν δύο δανείων ἐκ 2.800.000 λιρῶν 'Αγγλίας ἡ 70 ἑκατ. φράγκων τὸ πραγματικὸν κεφάλαιον τούτων ἦτο 1.572.000 λιρῶν 'Αγγλίας ἡ 37.400.000 φράγκων. Τὸ πραγματικὸν τοῦτο ποσὸν τῶν δύο ἐν λόγῳ δανείων τῶν 1.572.000 λιρῶν 'Αγγλίας διηρέθη εἰς δύο ἀνισα τμῆματα, ἦτοι πρῶτον ἐκ 540.000, διπερ ἀπεστάλη ἡ διετέθη ὑπὲρ τῆς 'Ελλάδος, τὸ δεύτερον δὲ τμῆμα ἐξ 1.032.000 L. ἐκρατήθη ἐν 'Αγγλίᾳ. 'Εκ τοῦ τμῆματος τούτου 683.000 L. ἀπερροφήθησαν

ἀπλήστως ὑπὸ τῶν Τραπεζίτῶν τοῦ Λονδίνου, ἥτοι ἐκ τούτων ἐν ποσὸν ἐκ L. 407.000 διὰ προκαταβληθέντας τόκους δύο ἔτῶν, ἔτερον ποσὸν ἐκ 64.000 L. διὰ μεσιτείας καὶ ἔτερον ποσὸν ἐξ 212.000 L. πρὸς ἔξαγορὰν ὁμολογιῶν.

Βεβαίως ἡ διάθεσις τοῦ τελευταίου τούτου ποσοῦ τῶν 212.000 L. ὑπόκειται εἰς αὐστηροτέραν κριτικήν, διότι ἐχρησιμοποιήθη πρὸς ἔξαγορὰν ὁμολογιῶν πρὸς συγκράτησιν δῆθεν τῶν τιμῶν τῶν ὁμολογιῶν τῶν δύο δανείων, ἵνα μὴ ὑποστοῦν εἰς τὸ Χρηματιστήριον περαιτέρω ὑποτίμησιν. Ἄς σημειωθῇ δέ, ὅτι ἡ ἔξαγορὰ ἐγένετο οὐχὶ εἰς τὴν τρέχουσαν τιμὴν τῶν ὁμολογιῶν εἰς τὸ Χρηματιστήριον, ἀλλὰ εἰς τὴν τιμὴν ἐκδόσεως τῶν δανείων.

Ἐν τούτοις, εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρηθῇ πρῶτον, ὅτι ἡ ἔξαγορὰ τῶν ὁμολογιῶν ἐγένετο εἰς τὴν τιμὴν τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν καὶ οὐχὶ εἰς τὴν τρέχουσαν, ἥτις ἦτο πολὺ κατωτέρα τῆς τιμῆς ἐκδόσεως. Προφανῆς λοιπὸν εἶναι ἡ πρόθεσις κερδοσκοπίας ἐκ τοῦ κέρδους μεταξὺ τιμῆς τρεχούσης καὶ τιμῆς ἐκδόσεως, ἥτις ἦτο μεγαλυτέρα.

Ἐπίσης δεύτερον, ἐκ τῆς πράξεως τῆς ἔξαγορᾶς ὁμολογιῶν προκύπτει νέα περίπτωσις μεσιτικῶν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει οὐχὶ ἡ ἔξαγορὰ ὁμολογιῶν θὰ συνέτεινε εἰς τὴν ἀνατίμησιν τῶν ὁμολογιῶν ἐν Λονδίνῳ, ἀλλὰ αἱ νίκαι τῶν Ἑλλήνων, αἱ ὅποιαι θὰ ἥσαν βέβαιαι, ἐφ' ὅσον ἐγκαίρως θὰ ἔφθανον εἰς Ἑλλάδα τὰ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἀμερικῇ παραγγελθέντα πλοῖα.

Δι’ ὃ ὑπόκειται εἰς πρόσθετον ἐπίκρισιν ἡ κατασπατάλησις τοῦ ὑπολοίπου ποσοῦ τῶν 392.000 λιρῶν Ἀγγλίας, τὸ ὅποιον ἀφιερώθη εἰς τὴν παραγγελίαν ἐξ ἀτμοκινήτων πλοίων ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ δύο φρεγατῶν ἐν Ἀμερικῇ. Ἐὰν πράγματι συνετελεῖτο ἡ ἐγκαίρος ναυπήγησις τῶν πλοίων τούτων, δηλαδὴ ἐὰν ἀπεφύγετο τὸ ἀπερίγραπτον ναυτικὸν πρόγραμμα τοῦ Κόχραν, διάφορος θὰ ἦτο ἡ τύχη τοῦ Ἀγῶνος. Ως δημως ἀλλαχοῦ ἀνωτέρω γράφομεν, τὰ ἀτμοκίνητα πλοῖα, παραγγελθέντα εἰς κάποιον ἐν Λονδίνῳ Galloway, ἔχοντα σχέσιν μὲ τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆ, πατέρα τοῦ Ἰμβραήμ, ἀπεδείχθησαν ἀνίκανα πρὸς ὑπηρεσίαν, διότι ἐκτὸς ἐνός, τῆς «Καρτερίας», τὰ ἀλλα εἴτε κατεποντίσθησαν ἢ κατὰ τὸν πλοῦν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐξώκειλαν. Ἀλλωστε καὶ τυχοδιωτικῶς ἔδρασεν ἐν προκειμένῳ δὲ Κόχραν, δοτις πιστεύων, ὅτι ἦτο ἐφευρέτης νέων μηχανῶν, ἐπέμεινε εἰς τὴν ναυπήγησιν τούτων, ἥτις συνετελέσθη μὲ μεγάλην καθυστέρησιν, ὡς ἀνωτέρω ἐκτίθεται.

Ἐξ ἄλλου τὴν ἐπιστασίαν τῆς κατασκευῆς ἐν Ἀμερικῇ τῶν δύο φρεγατῶν ἀνέθεσαν εἰς Γάλλον Συνταγματάρχην τοῦ Ἰππικοῦ, δοτις δημως κατηγάλωσεν 155.000 λιρῶν Ἀγγλίας, χωρὶς νὰ περατωθῇ ἡ ναυπήγησίς των. Ἅς προστεθῇ, ὅτι καὶ κατὰ παράβασιν τῆς οὐδετερότητος ἡ Κυβέρνησις τῶν Ἡ.Π.Β. Ἀμερικῆς ἡγόρασε<sup>12</sup> τὴν μίαν τῶν φρεγατῶν, ἵνα καταστῇ δυνατὸν τὸ ἔτερον πλοῖον

12. Κατὰ τὸ ἔρθρον 3 τοῦ νόμου τῆς 20ῆς Ἀπριλίου 1818, δυνάμει τοῦ ὅποιου πᾶς δοτις ἤθελε παραγγείλει εἰς τὰς Ἡ.Π.Β. Ἀμερικῆς τὴν κατασκευὴν πλοίου, μέλλοντος νὰ

νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα. "Ἐφθασεν δῆμως τὸ πλοῖον τοῦτο εἰς τὴν Ἑλλάδα, δταν τὸ Μεσολόγγιον εἶχε πέσει.

Πράγματι τυχοδιωκτικὴν μορφὴν ἔμφανίζει τὸ ναυτικὸν πρόγραμμα τοῦ Κόχραν, δστις, ἀς προστεθῇ, αἰφνιδίως ἀνεγώρησεν ἐξ Ἑλλάδος, δλίγον πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἰω. Καποδιστρίου καὶ χωρὶς νὰ εἴναι γνωστὸν ποῦ μετέβη. Ἐβράδυνε νὰ κατέληθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, μόλις τὴν 5ην Μαρτίου 1827, δνομασθεὶς Στόλαρχος τὴν 27ην Μαρτίου 1827).

γ') Σύντομοι κρίσεις.— Οὕτως ἔχει εἰς τὰ κύρια σημεῖα τῆς ἡ χρησιμοποίησις τοῦ β' ἔξωτερικοῦ δανείου τοῦ ἔτους 1825, δσον ἀφορᾶ ἰδίως τὸ περίφημον καὶ ἀνεκδιήγητον ναυτικὸν πρόγραμμα τοῦ "Ἀγγλου Ναυάρχου Κόχραν καὶ δστις μετὰ πολλὰς περιηγήσεις πολὺ καθυστερημένως δῆμως κατῆλθεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, δτε καὶ τὸ Μεσολόγγιον εἶχε πέσει καὶ ἡ ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου εἶχεν λάβει χώραν.

Ἡ μαχομένη Ἑλλὰς οὐχὶ μόνον ἀπώλεσεν δλα τὰ στρατιωτικὰ πλεονεκτήματα, ἀτινα προσεδόκα ἐκ τῆς συνάψεως ἰδίως τοῦ β' ἔξωτερικοῦ δανείου, ἀλλὰ συνάμα καὶ τὸ ὑπόλοιπον ποσόν, δπερ ἐκ τῶν δύο ἐν λόγῳ δανείων ἔφθασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, συνεποσοῦτο περίπου εἰς 540.000 λιρῶν Ἀγγλίας, ἀναγράφεται δὲ δτε ἀνήρχετο εἰς 27.915.321 γρόσια (βλέπε προμνησθεῖσαν ἔκθεσιν "Επιτροπῆς, ὑποβληθεῖσαν τὴν 18ην Ἰουλίου 1829 εἰς τὴν ἐν "Αργει Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν). Ὑπῆρξε καὶ τοῦτο βάρος διὰ τὴν Ἑλλάδα. Εἴναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ, δτε κατὰ μίαν μεγάλην ἀναλογίαν ἔξουδετέρωσε καὶ τὰς εἰσφορὰς τῶν Φιλελλήνων. Ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ ποσὸν τῶν 392.000 λιρῶν Ἀγγλίας, τὸ ὄποιον ἀφιερώθη εἰς τὴν παραγγελίαν τῶν ἐξ ἀτμοκινήτων πλοίων ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ τῶν δύο φρεγατῶν ἐν Ἀμερικῇ ἀντιπροσωπεύει ποσὸν μεγαλύτερον τῶν χοη-

χρησιμεύση πρὸς πόλεμον κατὰ Ἡγεμόνος ἡ Πολιτείας, μεθ' ἡς αἱ Ἡ.Π.Β. Ἀμερικῆς διετέλουν ἐν εἰρήνῃ, κατεδικάζετο εἰς πρόστιμον, οὐχὶ ἀνώτερον τῶν 10.000 δολαρίων καὶ εἰρκτήν, μηδὲ ὑπερβαίνουσαν τὰ τρία ἔτη. Ἐπὶ πλέον τὸ πλοῖον καὶ δλα τὰ ἔξαρτήματα αὐτοῦ καθίσταντο ἴδιοι τησία τῆς Ἀμερικανικῆς Κυβερνήσεως. Ἐν προκειμένῳ ἡ παρέμβασις τῆς Ἀμερικανικῆς Κυβερνήσεως, ὑποκινηθεῖσα ἐκ τῶν Ἀμερικανῶν φιλελλήνων (βλέπε ἀνώτερῷ ἐν σελίδῃ 152) εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν παράδοσιν ἐνδὸς πλοίου ἐκ τῶν παραγγελθέντων. "Ἄς προστεθῇ, δτε ὁ Λόρδος Βύρων εἶχεν ὑποδείξει ἀντὶ τοῦ Κόχραν τὸν "Ἀγγλον διαπρεπῆ ἀξιωματικὸν καὶ φιλέλληνα Ναπίερ, δστις ἀνελάμβανε τὴν δργάνωσιν σώματος τακτικοῦ στρατοῦ ὡς καὶ τὴν ἡγεσίαν του μὲ Προϋπολογισμὸν 200.000 λιρας Ἀγγλίας, ἐνῷ δὲ Κόχραν ἐπὶ πλέον ἡξίωσε καὶ ἀμοιβᾶς 57.000 λιρῶν Ἀγγλίας. Ἡτο δὲ γνωστὸς δ Ναπίερ ἐκ τῆς ἀρίστης δράσεώς του ὡς Διοικητοῦ τῆς Νήσου Κεφαλληνίας. Οἱ δύο τραπεζῖται δῆμως μετὰ τῶν δύο δῆμθεν φιλελλήνων ἐν Λονδίνῳ, οἱ ὄποιοι ἀπετέλουν τὴν τετραρχίαν, ἐπεκράτησαν ὑπὲρ τοῦ ναυτικοῦ προγράμματος τοῦ Κόχραν, οἱ δὲ δύο πληρεξόύσιοι τῆς Ἑλλάδος ἐν Λονδίνῳ, ὁ Ἰω. Ὁρλάνδος καὶ ὁ Ἀνδρ. Λουριώτης, εἶχον τρόπον τινὰ θέσιν διακοσμητικῶν προσώπων ἐν Λονδίνῳ.

ματικῶν εἰσφορῶν τῶν Φιλελλήνων, μὴ περιλαμβανομένων ὅμως τῶν εἰς εἶδη καὶ τροφάς εἰσφορῶν.

Εἶναι δυνατὸν ὁμοίως νὰ δεχθῇ τις, ὅτι καὶ ὀλόκληρον τὸ πραγματικὸν κεφάλαιον τῶν δύο ἔξωτερικῶν δανείων, τῶν ἐτῶν 1824 καὶ 1825, ὅπερ μόλις ἥτο 1.100.000 λιρῶν Ἀγγλίας (ἐπὶ ὀνομαστικοῦ κεφαλαίου 2.800.000), ὡς ἀλλαχοῦ ἐν σ. 136 γράφομεν, ἀποτελεῖ βάρος διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Οἰκονομίαν καὶ ἡσκησε τὸ μὲν δυσμενεῖς πολιτικάς ἐπιδράσεις ἐν Ἑλλάδι ὡς καὶ δυσμενεῖς οἰκονομικὰς διαστροφὰς ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς Οἰκονομίας. Κατὰ μίαν ἀναλογίαν διετέθη οὐχὶ χάριν τοῦ Ἀγῶνος. Συνέβαλεν καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν μισθῶν εἰς τὸ στράτευμα, ὡς καὶ εἰς ὄπαδούς, οἵτινες ὑπήκουον εἰς τὰ σχέδια τῶν κατεχόντων τὴν ἔξουσίαν.

‘Ως γράφομεν ἀλλαχοῦ ἐν σελίδῃ 174, ὁ ἐπιτευχθεὶς διακανονισμὸς τῶν δύο ἐν λόγῳ δανείων κατὰ τὸ 1878 συνετελέσθη εἰς τὸ προμνησθὲν ποσὸν τῶν 1.100.000 λιρῶν Ἀγγλίας. Τὸ Ἐκτελεστικόν, τοῦ ὅποιον Πρόεδρος ἥτο κατὰ τὴν Γ' Περίοδον τοῦ Ἀγῶνος ὁ Γ. Κουντουριώτης καὶ Γενικὸς Γραμματεὺς κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ Ἀλέξ. Μαυροκορδάτος, «κατηγόρωσεν πολλοὺς τῶν ἐκ τῶν δύο τούτων ἔξωτερικῶν δανείων πόρους καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἥδυνήθη νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὰς βαρυτάτας οἰκονομικὰς ἀνάγκας, αἴτινες προέκυψαν ἐκ τοῦ κατὰ τὸ 1825 κατὰ πρῶτον ἐνσκήψαντος Αἰγυπτιακοῦ Στρατοῦ» (πρβλ. K. Παπαδογιγοπούλου, ορ. eit., σελ. 740). Ἡτο δὲ ἡ Γ' Περίοδος τοῦ Ἀγῶνος ἐκείνη, ὅτε κατὰ τὴν προμνησθὲνσαν “Ἐκθεσιν τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς 18ης Ἰουλίου 1829 αἱ δαπάναι ἥσαν ηὑξημέναι (βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 121).

Καὶ ὅμως ὁ προμνησθεὶς διακανονισμὸς τῶν δύο ἐν λόγῳ ἔξωτερικῶν δανείων τῶν ἐτῶν 1824 καὶ 1825 ἔθεωρήθη, ὅτι ἥτο ἐπιτυχής. Βεβαίως ἀρχικῶς οἱ ἀπαιτήσεις τῶν δανειστῶν τῶν δανείων τούτων ἥσαν κατὰ πολὺ μεγαλύτεραι, ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι κατ’ ἐπίσημον δημοσίευμα τὸ ὀνομαστικὸν κεφάλαιον τῶν δύο δανείων (ἔξ 800.000 + 2.000.000 = 2.800.000 λιρῶν Ἀγγλίας) συνυπολογιζομένων τῶν καθυστερημένων τόκων καὶ χρεωλυσίων ἀπὸ τοῦ 1827 μέχρι τοῦ ἔτους 1878 (ἔτους διακανονισμοῦ) συνεποσοῦτο εἰς 10.030.000 λίρας Ἀγγλίας.

Καὶ μὲ τὸν γενόμενον διακανονισμὸν τῶν 1.100.000 λιρῶν Ἀγγλίας, ποσοῦ ἀποσβεστέου ἐντὸς 36 ἐτῶν πρὸς 8%, ἀσφαλῶς τὰ οἰκονομικὰ βάρη εἶναι προφανῆ, ἀφοῦ οὐδεμίαν ὠφέλειαν, ἰδίως στρατιωτικῆς φύσεως, ἐπέτυχεν ἡ μαχομένη Ἑλλὰς ἐκ τῶν δύο ἐν λόγῳ δανείων. Τελικῶς ὅμως τὸ ἐν λόγῳ δάνειον ἔξωφλήθη δι’ ἀνταλλαγῆς τῶν διμολογιῶν του πρὸς διμολογίας τοῦ δανείου τῶν 120 ἔκατ. φρ. τοῦ ἔτους 1881.

Βεβαίως εἶναι δυνατὸν νὰ δεχθῇ τις, ὡς ἀλλαχοῦ ἐν σελίδῃ 137 γράφομεν, ὅτι ἡ μαχομένη Ἑλλὰς ἐμμέσως ἤντλησε πολιτικὰ ὀφέλη, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ἔθεωρήθη de facto ἐμπόλεμον κράτος. Ἐπὶ πλέον ἡ καταλήστευσις τῆς Ἑλλάδος ἐν προκειμένῳ διήγειρε καὶ ἐπέτεινε τὴν ὑπέρ αὐτῆς συμπάθειαν τοῦ

φιλελευθέρου κόσμου, μή δυναμένου νὰ ἐπιδοκιμάσῃ τοιαύτην μεταχείρισιν ἐνὸς πεινῶντος λαοῦ, μαχομένου διὰ τὴν ἐλευθερίαν του. Ἐξ ἄλλου διὰ τῆς ἔξοφλήσεως του κατὰ τὸ ἔτος 1881, καθ' ἀμέσως ἀνωτέρω γράφομεν, ἐπήλθεν ἐκκαθάρισις τοῦ παρελθόντος.

'Αλλ' ἀς ἀσχοληθῶμεν μὲ τὴν μνείαν τῆς ἀπαραμίλου Ναυτικῆς Ἐποποίεας τοῦ 1821, ὅπου ἔδρασαν τόσοι Ναυμάχοι, ὡς ὁ Ἀνδρέας Μιαούλης, ὁ Ἰάκωβος Τομπάζης, ὁ Σαχτούρης, ὁ πυρπολητής Κ. Κανάρης, ὁ Παπανικολῆς, ἐκ δὲ τῶν γυναικῶν ὁ Μπουμπουλίνα καὶ ὁ Μαντώ Μαυρογένους. Πράγματι μεγάλαι ὑπῆρξαν αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Πολεμικοῦ Ναυτικοῦ τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος, ίδιας δὲ κατὰ τὰ ἐλπιδοφόρα χρόνια τοῦ Ἀγῶνος, δηλαδὴ κατὰ τὰ ἔτη 1821-1823. Ἄς προστεθῇ, δτὶ ὁ ναυτικὸς ἀγώνις διεξήχθη μὲ δργάνωσιν, ἥτις ὑπερεῖχεν τῆς τοῦ κατὰ ξηράν ἀγῶνος ἐξ ὅσων ἀμέσως κατωτέρω ἐκτίθενται. Οὕτως ἐκ τῆς συγχρίσεως τῶν ὑπηρεσιῶν των καταφαίνεται πόσον ἐπιζήμιος ὑπῆρξεν ὁ Κόχραν.

δ') 'Ο ναυτικὸς Ἀγών, αἰλαντιπέρβλητοι θυσίαι ίδιως τῶν τριῶν Νήσων εἰς τὸν Ἀγῶνα, ἡ ἀντίστασις ὑπὲρ τῆς διασώσεως του καὶ Διεθνεῖς τινες Πράξεις.— Πράγματι ἀνυπέρβλητοι ήσαν αἱ θυσίαι καὶ αἱ ὑπηρεσίαι ίδιως τῶν τριῶν Νήσων, δηλαδὴ τῆς "Υδρας, τῶν Σπετσῶν, καὶ τῶν Ψαρῶν, ὡς καὶ ἄλλων Νήσων καὶ δὴ τῆς Κάσου, τῆς Χίου, τῆς Σάμου.

Εἶναι γνωστόν, δτὶ κυρίως αἱ τρεῖς Νήσοι ἐβάσταξαν τὸν ναυτικὸν ἀγῶνα διὰ τῶν ίδιοκτήτων πλοίων αὐτῶν, τὰ ὅποια ἀπέκτησαν πρὸ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, ὡς ἄλλαχοῦ ἐν σελίδῃ 92 ἐκτίθεται. Διεξήγαγον τὸν ἀγῶνα λίαν ἐπιτυχῶς ἔναντι ἴσχυροτέρου ἔχθρου, διαθέτοντος ἀσυγκρίτως μεγαλύτερον στόλον καὶ πληρέστερον ἔξοπλισμὸν κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἐλπιδοφόρα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ διὰ τοῦ ίδιου πλούτου των (πρβλ. Σπυρ. Τρικούπη, ορ. cit., τ. Α', σελ. 148). Αἱ τρεῖς αὗται Νήσοι εἶχον κατὰ τὸ 1821 176 μεγάλα πλοῖα, ἥτοι ἡ "Υδρα 92, αἱ Σπέτσαι 44 καὶ τὰ Ψαρὰ 40 πλοῖα (βλέπε ἐπίσης ἀνωτέρω εἰς σελίδα 89). Εἰς τὴν ἔξοχον δύμας Πανηγυρικὴν "Εκδοσιν τοῦ Ἀρχηγέου τοῦ Ναυτικοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον: Ναυτικὴ Ἐποποία τοῦ 1821, Ἀθῆναι 1971 (μετὰ προλόγου τοῦ Ἀντιναύαρχου Π. Ε. Κώνστα) ἀναφέρεται, δτὶ τὰ πλοῖα τῶν Νήσων ἀνήρχοντο περὶ τὸ 1820 περίπου εἰς 1.000, μὲ πληρώματα 18.000 ἐμπειρών καὶ πολεμικωτάτων ναυτῶν καὶ μὲ 6.000 πυροβόλα, ἐκ τῶν ὅποιων πλοίων 200 ἐκ τῶν ἀρίστων ἀπετέλουν τὸν στόλον τῆς παρατάξεως, τῶν ὑπολοίπων χρησιμοποιηθέντων ὡς πυρπολικῶν.

'Εκάστη τῶν τριῶν Νήσων ἐξέλεγεν ίδιον Ναύαρχον καὶ ἐξέδιδεν ὁδηγίας πρὸς τήρησιν τῶν κανόνων τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Ἀγῶνος κατὰ τὰ ἴσχυοντα εἰς τὸ Ναυτικὸν Δίκαιον. Καὶ ἐνῶ ἔκαστος τῶν Ναυάρχων εἶχεν ἀνεξαρτησίαν, δτῶν δύμας οἱ στόλοι τῶν Νήσων συνειργάζοντο ἥ μετεῖχον ἀπὸ κοινοῦ εἰς ἐπιχειρήσεις, ὁ Ὅδραιος Ναύαρχος εἶχε τὴν ἡγεσίαν. 'Ο Ἰάκωβος Τομπάζης, τὸ

πρῶτον ἐκλεγεῖς Ναύαρχος ὑπὸ τῶν Ὑδραιών, μεταξὺ ἄλλων ὥρκίζετο «νὰ φέρῃ ἡ νὰ στείλῃ τὸ μέρος τῶν λαφύρων, ὅπου ὁ παρὼν στόλος ἥθελε κάμη, διὰ νὰ τὰ μοιράσῃ ἡ Πατρὶς κατὰ τοὺς ὄρισθέντας νόμους». Ὡς εἶναι προφανές, αἱ λεῖαι καὶ τὰ λάφυρα τοῦ Ναυτικοῦ τῶν Νήσων κατά τινα τούλαχιστον ἀναλογίαν διετίθεντο ὑπέρ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Ναυτικοῦ τῶν Νήσων, ὡς ἄλλωστε καὶ τοῦ κατὰ ἔηράν στρατοῦ. Εἶναι δυνατὸν ἐπίσης εὐθύς ἀμέσως νὰ παρατηρήσῃ τις, διὰ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ τῆς διεξαγωγῆς τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων, αἱ ναυτικαὶ ἐπιχειρήσεις διεξήγοντο μετὰ πνεύματος συνεργασίας, ἀξιοθαυμάστου συμπνοίας καὶ πειθαρχίας. Προσθέτομεν ἐπίσης, διὰ τὰ οἰκονομικὰ μέσα τοῦ Ναυτικοῦ Ἀγῶνος δὲν ἔλειπον, ἰδίως δὲ κατὰ τὰ δύο πρῶτα ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως. Διαθέτουσαι αἱ τρεῖς Νήσοι πλοῦτον, πλοῖα καὶ ἔμπειρον προσωπικόν, ἐκυριάρχησαν εἰς τὰς θαλασσας. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὸ Ναυτικὸν ἰδίως τῶν τριῶν Νήσων ἐπεβοήθησε τὸν κατὰ ἔηράν ἀγῶνα, διότι παρημπόδιζε τὰς μεταφορὰς Τουρκικοῦ στρατοῦ ἢ ἄλλου ὑλικοῦ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας ἡ ἄλλων μερῶν, προοριζομένου πρὸς ἀπόβασιν ἢ ἐκφόρτωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον ἡ ἀλλαχοῦ, ὅπου ἡ Τουρκία εἶχεν ἀνάγκην, ὡς καὶ τροφίμων καὶ ἐφοδίων πολέμου. Καὶ δῆμος τὸ Ἑλληνικὸν Ναυτικὸν ἀντιμετώπιζε καὶ πολυάριθμον ἔχθρικὸν στόλον μὲ πληρέστερον ἔξοπλισμόν. Ἡ προμηνησθεῖσα θαυμασία Πανηγυρικὴ ἔκδοσις τῆς Ἐποποιίας τοῦ Ναυτικοῦ ἀπαλλάσσει ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ προκειμένου πάσης ἔκθεσεως.

Εἶναι δῆμος ἀξιούμενος μνείας, διὰ τὴν 25ην Μαρτίου 1822 ἡ Προσωρινὴ Διοίκησις τῆς Ἑλλάδος ἀπέστειλεν Ἐγκύλιον, διὰ τῆς ὁποίας ὡς κυρίαρχος τῶν θαλασσῶν, ἐκοινοποίει τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν Ὁθωμανικῶν ἀκτῶν. Παρομοίᾳ Ἐγκύλιος ἀπεστάλη εἰς τὸ Συνέδριον τῶν Μ. Δυνάμεων τῆς Βερώνας, διὰ τῆς ὁποίας ἔζητεῖτο ἡ ἀκριβής οὐδετερότης αὐτῶν. Ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν Τουρκικῶν ἀκτῶν δὲν εἶναι σαφῆς ἀπόδειξις τῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ καὶ τῶν νικῶν αὐτοῦ;

Πρώτη ἡ Ἀγγλία τὴν 25ην Μαρτίου 1823 διὰ τοῦ Πρωθυπουργοῦ αὐτῆς George Canning ἀνεγνώρισε τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν Τουρκικῶν ἀκτῶν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οἱ «Ἐλλήνες ναυτίλοι ἀνεγνωρίζοντο ὡς ἐμπόλεμοι de facto».

Ἡ σύναψις δανείων εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ τὸ Χρηματιστήριον τοῦ Λονδίνου κατὰ τὰ ἔτη 1824 καὶ 1825 de facto ἐνίσχυε τὴν θέσιν τῆς Ἑλλάδος ὡς ἐμπόλεμου. Αἱ νίκαι κατὰ ἔηράν καὶ θαλασσαν τῆς μαχομένης Ἑλλάδος προφανῶς ἐπέφερον τὰ προμνησθέντα ἐπιτεύγματα.

Ἄλλα παρῆλθον τὰ ἐλπιδοφόρα χρόνια τῆς Περιόδου 1821 - 1823, κατὰ τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον ἐκδηλωθῇ διχόνοιαι καὶ ἐμφύλιοι πόλεμοι μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων. Ἐπακολουθοῦν τὰ κρίσμα χρόνια τῆς Περιόδου 1824 - 1825. Ἐκτὸς τῶν διαιρέσεων μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῆς διασπάσεως αὐτῶν, οἱ πόροι τόσον τῆς μαχομένης Ἑλλάδος καὶ εἰδικώτερον τῶν τριῶν Νήσων εἶχον ἐξαντληθῆ καὶ μὲ αὐτοὺς εἶχον ἀνευ ὀφελείας τοῦ Ἀγῶνος σπαταληθῆ καὶ τὰ ὑπο-

λείμματα τῶν δύο ἔξωτερικῶν δανείων τῶν ἑτῶν 1824 καὶ 1825, περὶ τῶν ὁποίων ἀλλαχοῦ γράφομεν. Ματαίως ἐζήτουν τοὺς ἀναγκαίους πόρους αἱ τρεῖς Νῆσοι ἀπὸ τὴν Διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος πρὸς συνέχισιν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Ἀγῶνος.

Καὶ ὅμως καὶ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτὴν Περίοδον τῶν ἑτῶν 1824 καὶ 1825 οἱ Ἑλληνες Ναυμάχοι ἡδυνήθησαν νὰ διεξάγουν νικηφόρους ναυμαχίας ὑπὸ τὴν γενικὴν ἡγεσίαν τοῦ Ναυάρχου Ἀνδρέα Μιαούλη, ὡς εἰς τὴν ναυμαχίαν τοῦ Γέροντα κατὰ τοῦ ἥνωμένου Τουρκοαιγυπτιακοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Ἰμβραήμ, ὃστις ἡττηθεὶς ἀπεχώρησε τῆς προμνησθείσης ναυμαχίας μὲ ἀπωλείας. Ὅτο δημως ἡ ναυμαχία τοῦ Γέροντα ἡ μᾶλλον ἀξία μνείας μεταξὺ τῶν ναυμαχιῶν τοῦ Ναυτικοῦ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, ἡ ὁποία ἀπέδειξε τὰς ἴκανότητας τοῦ Ναυάρχου Μιαούλη καὶ τὴν ἐμπειρίαν τῶν ναυτῶν του.

Ἐπακολουθοῦν τὰ ἀγωνιώδη χρόνια τῆς Περίοδου 1826-1827, ὅτε τὰ οἰκονομικὰ μέσα εἶχον ἔξαντληθῆ, τὰ ὄποια ἦσαν ἀναγκαῖα διὰ τὴν κινητοποίησιν τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τῆς μαχομένης Ἑλλάδος. Οἱ Ἑλληνικὸς στόλος ἀδρανεῖ, τοῦτο δὲ ἐπέτρεψεν τὴν ἀνενόχλητον ἀπόβασιν τοῦ Ἰμβραήμ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Αἱ μεταξὺ τῶν Ἐλήνων ἕριδες καὶ ἡ ἔλλειψις πόρων εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐγκλεισθῇ ὁ Θ. Κολοκοτρώνης εἰς τὴν Μονήν τοῦ Προφήτου Ἡλίᾳ τῆς Γύδρας, ἐνῶ ἡ πατριωτικωτέρα αὔτη μορφὴ τοῦ Ἀγῶνος ἐπεδίωκε τὴν συνδιαλλαγήν. Συνέβαλλον αἱ διαμάχαι αὐται καὶ εἰς τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου, ἡ ἡρωϊκὴ ἔξοδος τῶν μαχητῶν τοῦ ὄποιου ἀπετέλεσε θρύλον, ὃστις συνεκίνησε τὴν Οίκουμένην.

Ἡ σταθερὰ ἐπίσης ἐμμονὴ τοῦ ἔξεγερθέντος Ἑλληνικοῦ Λαοῦ ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ Θεοδ. Κολοκοτρώνη, ὃστις ἐνέπνεε τὴν συνέχισιν τῆς ἀντιστάσεως τοῦ Λαοῦ κατὰ τοῦ πανισχύρου Ἰμβραήμ, ἀπανθρώπως λεηλατοῦντος τὴν Πελοπόννησον, αἱ μεγάλαι θυσίαι τῶν χωρικῶν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀντιστάσεως πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀφῆσουν χωρὶς ίδιαιτέραν συγκίνησιν τοὺς ἰσχυροὺς τῆς Εὐρώπης.

Ἡ καταλήστευσις τῆς μαχομένης Ἑλλάδος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας της ὑπὸ τῶν κερδοσκόπων τοῦ Λονδίνου κατὰ τὴν σύναψιν τῶν δύο δανείων τῶν ἑτῶν 1824 καὶ 1825 ἀπετέλεσε καὶ πρόσθετον λόγον, ὃστις προσήλκυσε τὴν προσοχὴν τῶν προοδευτικῶν κύκλων ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου, ὅπου ὅμως ἐδυσφημεῖτο ἡ μαχομένη Ἑλλάς, ὡς μὴ ἐκπληροῦσα τὰς ὑπογρεώσεις αὐτῆς πρὸς τοὺς δανειστάς της.

Ἡ μαχομένη Ἑλλὰς πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς συνεχίζει τὸν ἀνυπέρβλητον ἀγῶνα, ὃποιοῦμένη εἰς πᾶσαν θυσίαν, μὴ ἐγκαταλείπουσα τὸν ἀγῶνα, ὃπου ἡδύνατο νὰ διεξαγάγῃ αὐτόν. Καὶ ἡ σταθερὰ προσήλωσις αὐτῆς εἰς τὴν συνέχισιν τοῦ ἀγῶνος δὲν παρέμεινεν ἀνευ ἀποτελέσματος. Κάμπτει τὴν ἀντίδρασιν τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας. Αἱ Κυβερνήσεις τῶν τριῶν

μεγάλων Εύρωπακῶν Κρατῶν, ἀτίνα μετεῖχον τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας, ἡ ὅποια εἶχε λάβει θέσιν ἐναντίον τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἀλλάσσουν πολιτικὴν ἔναντι τῆς Ἑλλάδος. Ὁ ἀνυπέρβλητος καὶ ἀγωνιώδης ἀγών τῆς μαχομένης Ἑλλάδος καὶ ἡ ἀντίστασις αὐτῆς ἐπιβάλλουν Διεθνεῖς Πράξεις, κατ' ἔξοχὴν εὐεργετικάς, αἴτινες προφανῶς εἶναι κυρίως ἀπόρροια τῆς ἀκαταμαχήτου δυνάμεως τῶν Ἑλλήνων πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των. Ἄλλᾳ ποῖαι εἶναι αἱ διεθνεῖς αὕται πράξεις;

Ἐκ τῆς δυνάμεως τῶν πραγμάτων τὴν 4ην Ἀπριλίου 1826 ὑπεγράφη τὸ Πρωτόκολλον τῆς Πετρουπόλεως, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὴν πρώτην διεθνῆ πρᾶξιν περὶ Ἑλλάδος. Κατὰ τὸ προμνησθὲν Πρωτόκολλον τῆς 4ης Ἀπριλίου 1826 ἐθεσπίζετο, ὅτι εἰς περίπτωσιν, καθ' ἥν ἡ Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία δὲν ἀπεδέχετο τὴν μεσολάβησιν πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης μὲ βάσιν τὴν αὐτονόμησιν τῆς ἐν ἐπαναστάσει Ἑλλάδος ὡς χώρας φόρου ὑποτελοῦς πρὸς τὴν Τουρκίαν, αἱ δύο Μ. Δυνάμεις, δηλαδὴ ἡ Ρωσία καὶ ἡ Ἀγγλία, εἰς τὰς ὅποιας προσετέθη καὶ ἡ Γαλλία, θὰ ἐθεώρουν τὰς διατάξεις τοῦ προμνησθέντος Πρωτοκόλλου τῆς Πετρουπόλεως ὡς μόνην βάσιν πρὸς ἐπίτευξιν τῆς εἰρήνης.

Ἐπακολουθεῖ ἡ Συνθήκη τοῦ Λονδίνου τῆς 6ης Ιουλίου 1827 μεταξὺ τῶν προμνησθεισῶν τριῶν Μ. Δυνάμεων. Διὰ τῆς Συνθήκης αὐτῆς ἐπισημοποιεῖται τὸ προμνησθὲν Πρωτόκολλον τῆς Πετρουπόλεως καὶ προστίθεται διάταξις, κατὰ τὴν ὅποιαν αἱ τρεῖς Δυνάμεις συνεφώνουν περὶ στρατιωτικῆς ἐπεμβάσεως, ἐὰν ἡ Τουρκία δὲν ἀπεδέχετο ἐντὸς ἐνὸς μηνὸς ἀνακωχήν. Μυστικαὶ διατάξεις τῆς ἐν λόγῳ Συνθήκης, ἀναφερόμεναι εἰς τὴν δρᾶσιν τῶν στόλων τῶν προμνησθεισῶν τριῶν Δυνάμεων ἐπὶ τοῦ προκειμένου, παρώθησαν (ἐκ τυχαίου γεγονότος, ὡς κοινῶς πιστεύεται) εἰς ἐνέργειαν βασικῆς σημασίας τοῦ στόλου τούτων, δηλαδὴ εἰς τὴν διεξαγωγὴν τὴν 20ην Οκτωβρίου 1827 τῆς ναυμαχίας τοῦ Ναυαρίνου, ὅπου συνετελέσθη ἡ συντριβὴ τοῦ Τουρκοαγυπτιακοῦ στόλου ὑπὸ τὸν Ἰμβραήμ. (Σχετικῶς μὲ τὸ προμνησθὲν Πρωτόκολλον τῆς Πετρουπόλεως καὶ τὴν Συνθήκην τοῦ Λονδίνου βλέπε μεταξὺ ἄλλων Γ. B. Ζωτιάδον, Πολιτικὴ καὶ Διπλωματικὴ Ἰστορία τῶν Νεωτέρων Χρόνων, Ἀθῆναι 1970, σελ. 103 καὶ ἐπ., "Ολγας Μπορίσοβνα-Σπάρο, op. cit., σελ. 133 καὶ ἐπ. καὶ 153 καὶ ἐπ.). Οὐχὶ ὅμως ὁ στόλος τοῦ Ἰμβραήμ τυχαίως εὑρίσκετο εἰς τὸν στενὸν ὄρμον τοῦ Ναυαρίνου. Ὡς ἀλλαχοῦ σημειοῦμεν, παρεσκεύαζε νέαν εἰσβολὴν εἰς τὴν ἐγγῆς Μάνην, ἵνα ὑποτάξῃ αὐτὴν, μὴ λησμονῶν τὴν ταπείνωσίν του εἰς τὴν μάχην τοῦ Δηροῦ ὑπὸ τῶν δρεπανοφόρων γυναικῶν τῆς Μάνης.

Ἡ ἡρωϊκὴ ἔξοδος τοῦ Μεσολογγίου, αἱ ἔξοντα τικαὶ λεηλασίαι τοῦ Ἰμβραήμ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἡ ἀδυναμία τοῦ Ἰμβραήμ νὰ ἔξουδετερώσῃ τὴν ὀντίστασιν τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, αἱ θυσίαι τῶν χωρικῶν τῆς Ἑλλάδος πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των προκαλοῦν τὴν συγκλονιστικὴν συγκίνησιν καὶ ἐντύπωσιν οὐχὶ μόνον μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλοκληρον τὴν πολιτισμένην Εὐρώπην, ἥτις ἐπηγέρεσσε τελικῶς τὰς ἴσχυρὰς Δυτικὰς Δυνάμεις.

"Ας ύπενθυμίσωμεν δύμας εἰς συντόμους γραμμάτους, ότι καὶ ἄλλοι λόγοι, κατὰ τὴν ἀγωνίαν τοῦ κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν ἀγῶνος, ἐπεβοήθησαν εἰς τὸν τερματισμὸν τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος τῶν Ἑλλήνων τοῦ 1821.

Πράγματι, ἔξ αἰτίας ἐπίσης τῆς πρωτοβουλίας τῆς ὁμοιθρήσκου Ρωσίας, ἥτις ἀπὸ τοῦ προμνησθέντος Πρωτοκόλλου τῆς Πετρουπόλεως σαφέστερον ἔξεδηλώθη ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, μετὰ τὴν ναυμαχίαν τοῦ Ναυαρίνου ἐπηκολούθησε τὴν 8ην Δεκεμβρίου 1827 ἡ διακοπὴ τῶν σχέσεων τῆς Τουρκίας μετὰ τῶν τριῶν Μ. Δυνάμεων, αἵτινες ἤσκησαν αὐτηρότερον ναυτικὸν ἔλεγχον κατὰ τοῦ Ἰμβραῆμ εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἵνα ἔξασθενίσουν τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ κατὰ τοῦ λεηλατουμένου Πελοποννησιακοῦ Λαοῦ.

Ἐν συνεχείᾳ ἐπηκολούθησε τὴν 28ην Ἀπριλίου 1828 ἡ ἔκρηξις τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου μὲ σαφῇ δήλωσιν τῆς Ρωσίας, ὅτι διὰ τοῦ πολέμου τούτου δὲν ἀπέβλεπεν εἰς ἑδαφικὴν ὑπὲρ αὐτῆς ἐπέκτασιν εἰς βάρος τῆς Τουρκίας. Δὲν ἦτο δύμας ἡ ἔκρηξις τοῦ πολέμου τούτου καὶ ἀσχετος πρὸς τὴν ἔχθρικὴν διάθεσιν τῆς ὁμοιθρήσκου Ρωσίας πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἡ ὅποια συνέχιζε τὴν ἔξόντωσιν τῶν Ἑλλήνων, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἀπόβασις Γαλλικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Πελοπόννησον ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Maisons. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων ὁ Ἰμβραῆμ ὑπερχρεώθη νὰ ἀποχωρήσῃ ἐκ τῆς Πελοποννήσου, ὅπου ἐκ πλείστων λόγων ἡ θέσις αὐτοῦ ἔξησθενισεν. Ἐπηκολούθησε ἡ μετὰ τοῦ Μεχμέτ Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου ὑπογραφὴ τῆς Συνθήκης τῆς 9ης Αὔγουστου 1828 κατόπιν μεσολαβήσεως τῶν Ἀγγλῶν περὶ ἀποχωρήσεως τοῦ Ἰμβραῆμ ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

Ἡ ἀποστολὴ ἀντιπρέσβεων τῶν τριῶν Μ. Δυνάμεων παρὰ τῷ Κυβερνήτῃ τῆς Ἑλλάδος Ἰω. Καποδίστριᾳ, ὅστις εἶχεν ἀναλάβει τὰ καθήκοντα αὐτοῦ τὴν 18ην Ἰανουαρίου 1828, προφανῶς ἐπεβοήθησε κατ' ἔξοχὴν τὴν εὐεργετικὴν δρᾶσιν του. Εἰργάσθη ὁ Καποδίστριας τόσον διὰ τὴν δργάνωσιν τῶν στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος πρὸς διεύρυνσιν τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Ἀγῶνος, ἔχων ἰδίας τὴν οἰκονομικὴν βοήθειαν τῆς Ρωσίας, ὡς ἀλλαχοῦ ἐν σ. 128 καὶ ἐπ. σημειοῦμεν, ὡς καὶ τῆς Γαλλίας, ἵνα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ δικαιώματος τῆς κατοχῆς διεκδικήσῃ εὐρύτερα δρια τοῦ ὑπὸ σχηματισμὸν Ἑλληνικοῦ Κράτους, ματαιώνων ἐκδηλουμένην πολιτικὴν περιορισμοῦ τῶν ὄρίων του.

"Ἐπακολούθει τὴν 22αν Μαρτίου 1829 τὸ Πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου, καθ' ὃ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν εἰσηγήσεων τῶν εἰς τὸν Πόρον διασκεφθέντων Πρέσβεων τῶν τριῶν Μ. Δυνάμεων ἐν Κωνσταντινουπόλει, συμφωνεῖται ἡ ἶδρυσις τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους ὡς φόρου ὑποτελοῦς εἰς τὴν Τουρκίαν ὑπὸ Ἡγεμόνα χριστιανόν, μὴ ἀνήκοντα δύμας εἰς τοὺς Βασιλικοὺς Οἴκους τῶν τριῶν Μ. Δυνάμεων.

"Ας ύπενθυμίσωμεν, ὅτι κατόπιν τοῦ νικηφόρου πολέμου τῆς Ρωσίας κατὰ τῶν Τούρκων διὰ τῆς Συνθήκης τῆς Ἀδριανούπολεως τῆς 14ης Σεπτεμβρίου 1829 ἡ Τουρκία προσεχώρησεν εἰς τὸ ἀμέσως ἀνωτέρω προμνησθὲν Πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου τῆς 22ας Μαρτίου 1829, δεχθεῖσα τὴν σύστασιν αὐτονόμου Ἑλληνικοῦ Κράτους, φόρου ὑποτελοῦς εἰς αὐτὴν, προφανῶς συνεπείκ τῆς ἡττῆς

αὐτῆς ὑπὸ τῆς Ρωσίας, ὁ στρατὸς τῆς ὁποίας εἶχε φθάσει μέχρι τῶν θυρῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Τέλος τὴν 3ην Φεβρουαρίου 1830 ἐν Λονδίνῳ ὑπεγράφησαν τρία Πρωτόκολλα. Ἐκ τούτων τὸ πρῶτον Πρωτόκολλον ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν καθορισμὸν τῶν ὅρων αὐτῆς, τὰ ὅποια ἥκολούθουν τὴν γραμμὴν τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Οἴτης. Ἐξ ἄλλου τὸ δεύτερον Πρωτόκολλον ἀναφέρεται εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος. Προεβλέπετο ἡ ἔκλογὴ τοῦ πρίγκηπος Λεοπόλδου τοῦ Σαξονικοῦ Κοβούργου, ὅστις τελικῶς δὲν ἀπεδέχθη τὸν θρόνον. Τὸ τρίτον Πρωτόκολλον ἀναφέρεται εἰς τὴν προστασίαν τῶν καθολικῶν.

Εἰδικώτερον εἰς τὸ πρῶτον προμνησθὲν Πρωτόκολλον τοῦ Λονδίνου τῆς 3ης Φεβρουαρίου 1830 εἰς τὸ ἄρθρον 1 μὲν αὐτοῦ ἀναγνωρίζεται ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, εἰς δὲ τὸ ἄρθρον 2 προσδιορίζονται τὰ δρια αὐτῆς, εἰς τὸ ἄρθρον 3 προσδιορίζεται τὸ Πολίτευμα, τοῦ κυριάρχου Ἡγεμόνος μὴ προερχομένου ἐκ τῶν Βασιλικῶν Οἰκων τῶν Μ. Δυνάμεων.

Τὰ ὑπόλοιπα 5 ἄρθρα τοῦ ἐν λόγῳ πρώτου Πρωτοκόλλου ἀνεφέροντο εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης, τὴν παροχὴν ἀμνηστείας, τὰ τῆς ἀνταλλαγῆς τῶν ακτημάτων καὶ τῆς ἐλευθέρας ἀναχωρήσεως τῶν Τούρκων μὲν ἐξ Ἑλλάδος, τῶν Ἑλλήνων δὲ ἐκ τῆς Τουρκίας, τέλος δὲ εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν εἰσόδου στρατοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν τριῶν Μ. Δυνάμεων ἀνευ τῆς κοινῆς των συναινέσσων. Ἄς προστεθῆ, ὅτι κατ' ἔξοχὴν καρποφόρον καὶ κοπιῶδες ὑπῆρξε τὸ διπλωματικὸν καὶ ὁργανωτικὸν ἔργον τοῦ Ἱω. Καποδίστρια. Ἐπιτυχῆς ὑπῆρξεν ἐπίσης μᾶλλον ἡ καθαρῶς δημοσιονομικὴ προσπάθειά του, ἐνῶ δὲν ηύνοήθη ἡ καθαρῶς οἰκονομικὴ πολιτική, διότι αἱ συνθῆκαι τῆς οἰκονομίας ἤσαν δύσμενεῖς, δὲν ἡδυνήθη δὲ ὁ Κυβερνήτης νὰ ἐπιτύχῃ τὴν σύναψιν δανείου, τόσον ἀναγκαίου πρὸς τόνωσιν τῆς Οἰκονομίας, ἐπιτυχῶς χρησιμοποιουμένου τοῦ δανείου (βλ. καὶ ἐν σελ. 172).

ε') Συμπεράσματά τινα.— Πολλὰ εἶναι τὰ προκύπτοντα συμπεράσματα ἐκ τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821. Ἐχομεν ἀπὸ τὰς φάσεις τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Ἀγῶνος τούτου συναγάγει πλεῖστα συμπεράσματα τόσον ἴδιας οἰκονομικοῦ χαρακτῆρος, ὃσον καὶ πολιτικῆς φύσεως, τὰ ὅποια δμως ἐνέχουν καὶ δύσμενεῖς οἰκονομικὰς ἐπιπτώσεις. Ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης τῆς μελέτης δύναται νὰ ἔκτιψῃ τὴν σημασίαν τῶν συμπερασμάτων.

Καὶ πρῶτον δὲν νοεῖται νὰ ἀμφισβητήσῃ τις τὴν ἀνυπέρβλητον δύναμιν ἀντιστάσεως τῶν μαχητῶν τοῦ Ἀγῶνος πρὸς συνέχισιν αὐτοῦ ὑπέρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος. Καὶ ἡ δύναμις αὕτη ἔκαμψε πᾶσαν ἀντίδρασιν.

Ἐπιβάλλεται δμως, δεύτερον, νὰ ἔξαρωμεν τὴν συμβολὴν τοῦ Ἱω. Καποδίστρια ὡς καὶ τὸ ἔργον του ὡς Κυβερνήτου, χωρὶς βεβαίως νὰ ἀποκλείῃ τις τὸ νὰ μὴ ὑπόκειται καὶ εἰς οἰανδήποτε κριτικήν. Ἄλλα πράγματα καὶ κατά

τὸν Ἰστορικὸν τῆς Ἐπαναστάσεως, τὸν Σπυρ. Τρικούπην, δὲ Ἰω. Καποδίστριας «ὑπέρ τῆς Ἑλλάδος μετεχειρίσθη τὴν Ρωσικὴν ἐπιρροήν του καὶ οὐχὶ ὑπέρ τῆς Ρωσίας τὴν Ἑλληνικὴν Ἀρχὴν του» (πρβλ. Σπυρ. Τρικούπη, ορ. cit., Λονδίνον 1853-57, τ. Δ', σελ. 332). Δὲν ὑπῆρξε λοιπὸν δργανον ἔνης πολιτικῆς, ἀποβλέπων εἰς ἵδιον συμφέρον ἢ φιλοδοξίαν, ἵνα βλάψῃ οὕτω τὸν Ἀγῶνα τῆς Ἑλλάδος. Δὲν ἐμιμήθη οὕτε Προκρίτους οὕτε ἄλλους πολιτικούς παράγοντας, οἵτινες ἔδρασαν κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος. (α)

(α) 'Αλλ' ἀς προστεθῇ, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ Κυβερνήτου ἀνεγνώριζε καὶ δὲ Πετρόμπετης Μαυρομιχάλης. Ἀπαντῶν βραδύτερον ἐπὶ "Οἴθωνος εἰς ἐπίκριτον κατὰ τοῦ Καποδίστρια, διατυπωθεῖσαν πρὸς τὸν Πετρόμπετην ὑπό τινος φιλοσόφου ἱατροῦ, εἴπεν εἰς τὸν φιλόσοφον ἱατρόν. «Δὲν τὰ μετρᾶς καλά φιλόσοφε! Ἀνάθεμα στοὺς Ἀγγλο - Γάλλους ποὺ ἥσαν ἡ αἰτία καὶ ἐγὼ ἔχαστα τοὺς ἰδιούς μου καὶ τὸ Ἐθνος ἔχασε ἔναν ἀνθρώπον ποὺ δὲν θὰ τὸν ματαρῇ καὶ τὸ αἷμα του μὲ παιδεύει ὡς σήμερα» (πρβλ. Δημήτρη Φωτιάδη, ορ. cit., σελ. 414, Γ. Βλαχογιάννη, Ἰστορικὴ Ἀνθολογία, σελ. 59). Πόσον εἶχε λοιπὸν παρεξηγήθη δὲ Πετρόμπετης! Ως γνωστόν, εἶχεν ἐκδηλωθῆ ἔξεγρεσις εἰς τὴν Μάνην πρὸς διατήρησιν προνομίων. Ο Πετρόμπετης ἔζητησεν ἀδειαν ἀπὸ τὸν Κυβερνήτην, ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν Μάνην προφανῶς, ἵνα κατευνάσῃ τὴν κατάστασιν. Δὲν τοῦ ἐδόθη καὶ διὰ πλοίου ἔπλεεν πρὸς τὴν Μάνην. Ἐμποδίσθεις λόγω χακοκαρίας, συνελήφθη καθ' ὅδὸν εἰς τὸ Κατάκωλον. Μετεκομίσθη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐνεκλείσθη εἰς τὰς φυλακὰς τοῦ Παλαμηδίου. Τῇ παρεμβάσει τῆς γηραιᾶς μητρός του πρὸς τὸν Ρώσον Ναύαρχον ἐπέτυχεν νὰ γίνη δεκτὸς παρὰ τοῦ Κυβερνήτου. Ἀλλὰ προσελθών εἰς τὸ Γραφεῖον τοῦ Κυβερνήτου, ἀνευ συζητήσεως ἀπεπέμψθη. Δέσμιος καὶ διὰ τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ τοῦ Ναυπλίου ὀδηγεῖτο εἰς τὸ Παλαμῆδον, τὸ δὲ γεγονός τοῦτο προεκάλεσε τὴν μῆνιν τοῦ Κωνσταντίνου (ἐξαδέφου του) καὶ τοῦ Γεωργίου Μαυρομιχάλη (ινού του), οἵτινες ἀπεφάσισαν τὴν δολοφονίαν, ἐπισυμβάσαν τὴν 27ην Σεπτεμβρίου 1831 ἐν Ναυπλίῳ, ἐνῷ δὲ Κυβερνήτης εἰσήρχετο εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Σπυρίδωνος. "Ἄς ὑπομνησθῇ, ὅτι τὸ βαρύν ἔργον τοῦ Κυβερνήτου εἶχε προκαλέσει ἀντίδρασιν καὶ οὐχὶ δλῆτας ἔξεγρεσις (πρβλ. σχετικῶς 'Αλ. I. Δεσποτοπούλου, ορ. cit., σελ. 132 καὶ ἐπ.). Οὐχὶ — καθ' ἡμᾶς — δικαίως ὅμως ὀρισμένα μέτρα τοῦ Καποδίστρια, ιδίως σχετικῶς μὲ τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν του, ἐπεκρίθησαν καὶ ὑπὸ ἔνων συγγραφέων, ὡς καὶ τοῦ G. Finlay, δστις συνέγραψε ἔργον περὶ τῆς Ἰστορίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐπιμελείᾳ τοῦ Τάσου Βουρνᾶ, μεταφρασθὲν τὸ 1953 - 54 εἰς τὴν Ἑλληνικήν. Ο τίτλος τοῦ πονήματος ἡμῶν καὶ τὰ περιωρισμένα ὅρια αὐτοῦ δὲν ἐπιτρέπουν ἐκτενῆ κριτικήν. Περιορίζομεθα νὰ γράψωμεν, ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσε κατ' ἔξοχὴν ίκανὸν Κυβερνήτην χωρὶς οὗτος νὰ δυνηθῇ νὰ συμπληρώσῃ τὸ καρποφόρον ἔργον του. "Ἄς προστεθῇ ἐν προκειμένῳ, ὅτι οὐχὶ μόνον δὲ Πετρόμπετης, δστις πολλὰς μεγάλας ὑπηρεσίας πρὸς τὸ Ἐθνος προσέφερε καὶ πολλοὺς νεκρούς στενούς συγγενεῖς — 15 ἐν συνόλῳ — προσέφερεν εἰς τὸν Ἀγῶνα, ἀλλὰ καὶ δὲ Θ. Κολοκοτρώνης, ἡ μᾶλλον πατριωτικὴ μορφὴ τοῦ Ἀγώνος, διὸ εἰς ἄλλα ἔτη ἐνεκλείσθη εἰς τὰς φυλακὰς ἐκ διαβολῶν καὶ παρεξηγήσεων. "Ο τε Πετρόμπετης καὶ δὲ Κολοκοτρώνης κατ' ἔξοχὴν εἶχον συμβάλλει εἰς τὴν ἐκλογὴν τοῦ Κυβερνήτου, ὡς εἶναι τοῦτο γνωστόν. Ως Κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος δὲ Καποδίστριας ἐπέδειξε δργανωτικὰς ίκανότητας, πραγματοποιήσας συνάμα ἐπιτυχές καὶ κοπιῶδες διπλωματικὸν ἔργον. Δὲν ηύτυχησε νὰ συμπληρώσῃ τὴν ἀποστολήν του. Εἰδικώτερον εἰς συντόμους γραμμάτες δύναται νὰ γραφῇ, ὅτι αἱ κατὰ τῆς δημοσιονομικῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἐπικρίσεις εἶναι ὑπερβολικαὶ ἢ μᾶλλον ἀβάσιμοι. Σπάνιαι ὑπῆρξαν αἱ ἀρεταὶ τοῦ Κυβερνήτου, ὡς καὶ ἡ δύναμις του καὶ ἡ ίκανότης αὐτοῦ εἰς τὴν πολιτικὴν τῶν οἰκονομῶν. Δὲν ἐπέτυχε τὴν σύναψιν ἔξωτεροιού δανείου, τόσον ἀναγκαίου πρὸς ἄσκησιν εὔστόχου οἰκονο-

Ἐξ ἀλλου, τρίτον, δεχόμεθα, ὅτι ὁ Ἀγὼν θὰ εἶχεν ἐνωρίτερον τερματισθῆ, ἐὰν οἱ Ἑλληνες — ίδιως οἱ Πρόκριτοι καὶ οἱ Πολιτικοὶ — κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Ἀγῶνος ἀπέφευγον τὰς διαιμάχας καὶ τὴν φιλοπρωτίαν, αἵτινες ἔξησθεντον τόσον τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις τῆς μαχομένης Ἐλλάδος, ὃσον καὶ τοὺς οἰκονομικοὺς πόρους, ἐπειθάρχουν δὲ ὑπὸ κοινήν καὶ ἀρμονικὴν ἡγεσίαν ὑπὸ ἀξιού πολιτικὸν ὡς καὶ στρατιωτικὸν Ἡγέτην, ὅτε καὶ θὰ ἔξησφαλίζον ἀσφαλῶς εὐρύτερα ὅρια εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἐλλάδα, ὡς συνέβη ἐπὶ Καποδίστρια, καθ' ὃσον γνωστὴ ἦτο ἡ Ἀγγλικὴ πολιτική, ἣτις ἀπέκλινε μᾶλλον ἀρχικῶς ὑπὲρ πολιτικῆς αὐτονομίας τῆς Ἐλλάδος μὲν ὅρια μέχρι τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Πελοποννήσου καὶ μὲ τινας Νήσους. <sup>(β)</sup>

Δὲν ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἐπεκταθῶμεν. Πολλὰ εἶναι δυνατὸν νὰ διδαχθῶμεν, ἐὰν ἔγκυψωμεν ἄνευ βλάβης τοῦ χρόνου καὶ προκαταλήψεως εἰς τε τὴν Πολιτικὴν καὶ τὴν Δημοσιονομικὴν Ἰστορίαν τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821. Καὶ εἶναι πολλαπλοῦν καθῆκον, ἵνα ἀντλήσωμεν πολλὰ διδάγματα, διότι καὶ κατὰ τὸν ἡμέτερον ἴστορικὸν Πολύβιον «καλλίστην παιδείαν ἡγητέον πρὸς ἀληθινὸν βίον τὴν ἐκ τῆς πραγματικῆς ἴστορίας περιγγυομένην ἐμπειρίαν· μόνη γάρ αὕτη χωρὶς βλάβης ἀπὸ παντὸς καιροῦ καὶ περιστάσεως κριτὰς ἀληθινούς ἀποτελεῖ τοῦ βελτίονα».

Ἐκ πλείστων λόγων λοιπόν, κυρίως δὲ ἐξ αἰτίας τῶν μεταξὺ τῶν Ἐλήγην ἐμφυλίων πολέμων, τῆς φιλοπρωτίας τῶν ἡγετικῶν μορφῶν τοῦ Ἀγῶνος, τῶν ξένων ἐπιρροῶν, διάφορος καὶ μακροτέρα ὑπῆρξεν ἡ πορεία τοῦ Ἀγῶνος, κατ' ἔξοχὴν δὲ ὑπέρογκοι αἱ θυσίαι τῶν Ἐλλήγην ὑπὲρ τῆς ἀνα-

μικῆς πολιτικῆς. Ἐὰν διέθετε οὐχὶ βοηθήματα, οἷα ἥσαν αἱ προσφοραὶ τῆς Ρωσίας καὶ τῆς Γαλλίας, ἀλλ ἐξεύρισκεν ἔξωτερικὸν δάνειον, ἐκ τοῦ προιόντος τοῦ δανείου τούτου θὰ ἤτο δυνατὸν νὰ ἐφαρμόσῃ ἐπιτυχῆ οἰκονομικὴν πολιτικὴν. Ἐκακαθαρίζων τὰ ἐλλείμματα τῶν ἀναγκῶν τοῦ Προϋπολογισμοῦ, θὰ ἦτο δυνατὸν κατὰ ἐν τῷη μικα τοῦ δανείου νὰ προικοδοτήσῃ μὲ ἀπόθεμα εἰς ξένον νόμισμα τὴν Ἐθνικὴν Χρηματιστικὴν Τράπεζαν, ἵνα ἀσκήσῃ ἐπιτυχῶς τὸ ἐκδοτικὸν προνόμιον αὐτῆς πρὸς προστασίαν τοῦ νομίσματος καὶ ἀνάπτυξιν τῆς οἰκονομίας. Η Ἐλλὰς εἰς ἀλλην ἐποχὴν κατὰ τὸ ἔτος 1928, ίδρυσα τὴν Τράπεζαν τῆς Ἐλλάδος ὡς Ἐκδοτικὴν Τράπεζαν, συνεργαζομένη μὲ τὴν Δημοσιονομικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, ἐφήρμοσε ἀνάλογον πολιτικὴν διὰ τῆς συνάψεως τοῦ λεγομένου τριμεροῦ δανείου τῶν 9 ἑκατ. Λιρῶν Ἀγγλίας τοῦ ἔτους 1928. Δὲν ηύτυχησε δὲ Καποδίστριας νὰ ἔχῃ τοιαύτην συνεργασίαν, τόσον σκόπιμον, ἣτις ἐπεβοήθησε καὶ τὴν πραγματοποίησην τοῦ ἔξωτερικοῦ δανείου, ὡς καὶ τὴν ὑγιᾶ λειτουργίαν τῆς Ἐκδοτικῆς Τραπέζης. Περὶ τούτου βλέπε P. B. Dertilis, La reconstruction financière de la Grèce et la Société de Nations (μετὰ προλόγου τοῦ Καθηγητοῦ καὶ πρώην Ὑπουργοῦ B. Nogaro), Paris 1929, σελ. 105 καὶ ἐπ. Ὁ Ἱ. Καποδίστριας δὲν ηύτυχησε νὰ συνπληρώσῃ τὴν οἰκονομικὴν πολιτικὴν, οὐδὲ ἐπέζησε, ἵνα ἐφαρμόσῃ τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἐν συνδυασμῷ μὲ τὴν πολιτικὴν περὶ διαθέσεως τῶν ἔθνων κτημάτων.

(β) Πρβλ. Γνωσταίν Χέρτσεργ, Ἰστορία τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (μετάφρασις ΙΙ. Καρολίδου), τ. Δ', σελ. 35, ὡς καὶ Πρωτόκολλον τῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Λονδίνου τῆς 4/16 Νοεμβρίου 1828.

κτήσεως τῆς ἐλευθερίας, εἰς τρόπον ὡστε τὰ βάρη τοῦ Ἀγῶνος ἀπέβησαν καταθλιπτικὰ διὰ τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐρημωθείσης ἐκ τοῦ πολέμου καὶ ἀπελευθερωθείσης Ἐλλάδος, τῆς ὁποίας καὶ τὴν ἔξελιξιν παρημπόδιζον.

’Αλλ’ ἂς ἀποπειραθῶμεν κατὰ τὸ δυνατὸν νὰ προσδιορίσωμεν τὰ βάρη τοῦ Ἀγῶνος. Βεβαίως δὲν παραγνωρίζομεν τὰς δυσχέρειας τῆς ἀποπείρας ἥμῶν ἐν προκειμένῳ. Διὰ τοῦτο αἱ ἐκτιμήσεις καὶ οἱ ὑπολογισμοὶ δὲν ἀποκλείουν τὸν ἔλεγχον. ’Οπωσδήποτε δμῶς φρονοῦμεν δτι, ἐὰν συνυπολογισθοῦν καὶ αἱ καταστροφαὶ καὶ αἱ φθοραὶ τῆς οἰκονομίας, αἱ θυσίαι τῶν Ἐλλήνων δὲν ἀπεικονίζονται.

ΠΟΙΑ ΤΑ ΒΑΡΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ.  
ΑΙ ΕΞ ΑΥΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

*α') Εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις καὶ ἀπόψεις.*— "Ἄς ἀποπειραθῶμεν ἡδη νὰ προσδιορίσωμεν τὰς δαπάνας καὶ τὰ ἔσοδα τοῦ Ἱεροῦ Ἀγῶνος. Πρὸς τοῦτο πολύτιμοι εἶναι αἱ δύο προμνησθεῖσαι ἐκθέσεις τῆς Λογιστικῆς Ἐπιτροπῆς, περὶ τῶν ὁποίων κάμνομεν λόγον εἰς τὴν σελίδα 112 καὶ ἐπ. Ὁρθῶς ὅμως ἐγράφη, ὅτι δυον καὶ ἔταν αὐταὶ εἶναι πολύτιμον στοιχεῖον τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἐπετέλεσαν οἱ συντάκται τῶν ἐκθέσεων τούτων κατ' ἔξοχὴν εὐσυνείδητον ἔργον, ἐν τούτοις ἐνέχουν πολλὰ κονδύλια ἐσόδων καὶ ἔξόδων δυσανακρίβωτα ἢ ἐλλιπῆ ἢ ἐνυπάρχουν εἰς αὐτὰς σοβαραὶ παραλείφεις, αἱ δποῖαι εἴτε εἶναι μὴ ἥθελημέναι εἴτε ἀνεπάρφεντοι, διότι τὸ ὑπὸ σχηματισμὸν Ἑλληνικὸν Κράτος δὲν διέθετε προσωπικὸν ποιοτικῶς καὶ ποσοτικῶς ἴκανὸν καὶ ἐπαρκὲς πρὸς τήρησιν τῶν λογαριασμῶν τῶν δημοσίων διαχειρίσεων ἢ καὶ ἀκόμη δὲν ἔτοι μονίμου διαμονῆς.

"Ἐν πάσῃ περιπτώσει οἱ συντάκται τῶν δύο ἐκθέσεων ἐπισημαίνουν κατὰ κανόνα πᾶσαν παράλειψιν. Εἶναι ὅμως δυνατὸν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι αἱ δύο ἐκθέσεις εἶναι ἀνεπαρκῆς ὀδηγῆς, διότι κάμνουν μνείαν κυρίως περὶ τῶν εἰς χρῆμα εἰσελθόντων εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον, ἀγνοοῦν δὲ τὰς εἰς εἰδος εἰσφοράς καὶ τὰ κατὰ τόπους συλλεγέντα καὶ δαπανηθέντα, ἵδιως δὲ δι' ἐπειγούσας ἀνάγκας, τέλος δὲ ὅτι οἱ λογαριασμοί, ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρεται, ἐτηροῦντο ἐκ πλείστων λόγων ἐλλιπέστατα.

"Ἄς προστεθῇ ἐπίσης, ὅτι τὸ μὲν ἀναφέρονται εἰς διάφορον χρονικὴν περίοδον, τὸ δὲ καὶ αἱ δύο ἐκθέσεις παραβλέπουν χρονικὴν περίοδον, ἥτις ἀποτελεῖ τὸ α' ἔτος τοῦ πολέμου, δηλαδὴ τὸ ἔτος 1821 ἢ καὶ ἀκόμη δαπάνας ἢ εἰσφοράς, αἵτινες συνδέονται μὲ τὴν προπαρασκευὴν τοῦ Ἀγῶνος ἢ ἀναφέρονται εἰς περίοδον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἵσταν αἱ τῆς διαχειρίσεως τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας. Βεβαίως ἡ Φιλικὴ Ἐταιρία λίαν ἀνεπαρκῶς ἡσχολήθη μὲ τὴν ἔξεύρεσιν τῶν πόρων τοῦ Ἀγῶνος. Ἐν σχέσει μὲ τὰς τρεῖς Περιόδους τοῦ Ἀγῶνος παραπέμπομεν εἰς τὴν σ. 110 καὶ ἐπ., ὅπου γίνεται λόγος περὶ τῶν χρονικῶν περιόδων, εἰς τὰς ὁποίας αἱ ἐν λόγῳ ἐκθέσεις ἀναφέρονται. Καὶ ὡς διαπιστοῦται, δὲν ἐμφανίζουν αἱ δύο ἐν λόγῳ ἐκθέσεις οὔτε τὰ ἔσοδα οὔτε τὰ ἔξοδα τῶν πρώτων μηνῶν τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος, ἥτοι ἀπὸ τῆς 25ης Μαρτίου 1821 μέχρι τέλους Δεκεμβρίου 1821. Οὔτε ἐπίσης ἐμφανίζονται εἰς τὴν β' ἐκθεσιν, ἥτις ὑπεβλήθη τὴν 18ην Ιουλίου 1829 εἰς τὴν ἐν Ἀργει Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, αἱ δαπάναι ἀπὸ τῆς λήξεως τῆς Γ' Περιό-

δου μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου, δηλαδὴ ἀπὸ μηνὸς Ἀπριλίου 1827 μέχρι τέλους Δεκεμβρίου 1827. Δεχόμεθα λοιπὸν ἀπώλειαν ἐσόδων ἢ καὶ δαπάνας ἐν προκειμένῳ ποσοῦ 3.000.000 ἑκατ. γροσίων.

Τέλος ᾖς ὑπομνησῆ, δτὶ πολλαὶ ἰδίως δαπάναι τοῦ Ἀγῶνος ἐμφανίζονται εἰς τοὺς λογαριασμοὺς τοῦ Κυβερνήτου Ἰω. Καποδίστρια ἢ καὶ ἀκόμη εἰς τοὺς Προϋπολογισμοὺς ἐπὶ τοῦ "Οθωνος.

Καὶ ἥδη, ἀφοῦ σημειοῦμεν τοὺς λόγους, διὰ τοὺς ὅποίους αἱ δύο ἔκθεσεις ἀποτελοῦν ἀνεπαρκῆ ὀδηγὸν ἐν προκειμένῳ, θὰ προχωρήσωμεν κατὰ τὸ δυνατὸν εἰς τὴν συμπλήρωσιν τῶν κενῶν, ἐν ὅψει καὶ τῶν δεδομένων, τὰ ὅποῖα ἐπεξεργαζόμεθα εἰς τὰ Κεφάλαια II καὶ III, καὶ ἀφοῦ προσδιορίσωμεν τὰς χρονικὰς περιόδους τῶν χρησιμοποιουμένων στατιστικῶν καὶ στοιχείων τῶν δύο ἔκθεσεων, ὡς τοῦτο γίνεται ἀνωτέρω ἐν σελίδῃ 122 καὶ ἐπ.

β') Προσδιορισμὸς τῶν χρονικῶν Περιόδων τῶν χρησιμοποιουμένων στατιστικῶν.— Ἐξ ὅσων ἀλλαχοῦ ἐν σελίδῃ 123 γράφομεν, δυσανακρίβωτα εἶναι τὰ ἔσοδα — τακτικὰ καὶ ἔκτακτα —, τὰ ὅποια ἢ μαχομένη Ἑλλὰς ἐπραγματοποίησε πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ Ἀγῶνος διὰ τὴν ἀνάκτησιν τῆς Ἀνεξαρτησίας τῆς καὶ περὶ τῶν ὅποίων γίνεται λόγος εἰς τὴν περίφημον ἔκθεσιν τῆς Λογιστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις ὑπεβλήθη τὴν 18ην Ἰουλίου 1829 εἰς τὴν ἐν "Αργει Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν. Ὅπενθυμίζομεν, δτὶ συνολικῶς ἐμφανίζονται εἰς τὴν προμηνοθεῖσαν ἔκθεσιν κατὰ πηγὰς τὰ τε τακτικὰ καὶ ἔκτακτα ἔσοδα οὐχὶ ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ Ἀγῶνος (δηλαδὴ ἀπὸ τῆς 25ης Μαρτίου 1821), ἀλλὰ ἀπὸ τῆς Α' Περιόδου τοῦ Ἀγῶνος (δηλαδὴ ἀπὸ τῆς 1ης Ἰανουαρίου 1822) μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυβερνήτου, (δηλαδὴ μέχρι τέλους Δεκεμβρίου 1827 ἢ ἀκριβέστερον μέχρι τῆς 6ης Ἰανουαρίου 1828)<sup>1</sup>. Ἐν τούτοις ἔχοντες ὑπὸ ὅψιν ὀρισμένα στοιχεῖα τῶν συντακτῶν τῆς ἐν λόγῳ ἔκθεσεως, ἐπιφέρομεν διευκρινίσεις, αἱ ὅποιαι ἐκτίθενται ἀνωτέρω εἰς τὰς σελίδας 168 καὶ ἐπ., σ. 131 καὶ ἐπ. δηλαδὴ εἰς τὰ Κεφάλαια II καὶ III τῆς μελέτης ἡμῶν.

1. Δὲν λαμβάνομεν ὑπὸ ὅψιν τὴν ἑτέραν — τὴν πρώτην — περίφημον ἔκθεσιν τῆς Λογιστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις ὑπεβλήθη τὴν 11ην Ἀπριλίου 1827 εἰς τὴν Γ' ἐν Τροιζῆνι Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, περὶ τῆς ὅποίας βλέπε ἀνωτέρω ἐν σ. 114 - 116 καὶ συντάκται τῆς ὅποιας εἶναι οἱ ἴδιοι συντάκται τῆς ἀμέσως ἀνωτέρω προμηνοθεῖσης ἔκθεσεως, ἥτις ἀποκλειστικῶς ἀφορᾷ τὰ ἔσοδα, διότι, ὡς εἶναι προφανές, τὰ στοιχεῖα δαπανῶν, περὶ τῶν ὅποίων γίνεται μνεῖα εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς Λογιστικῆς Ἐπιτροπῆς, ἥτις ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἐν Τροιζῇν Γ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν χρονικῶς δὲν συμπίπτουν, εἶναι δὲ καὶ περιληπτικά.

Πράγματι τὰ στοιχεῖα δαπανῶν τῆς ἔκθεσεως, τῆς ὑποβληθεῖσης εἰς τὴν ἐν Τροιζῇν Γ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἀναφέρονται χρονικῶς ἀπὸ τῆς Α' Περιόδου τοῦ Ἀγῶνος (1 Ἰανουαρίου 1822) ἕως τέλους τῆς Γ' Περιόδου τοῦ Ἀγῶνος καὶ οὐχὶ μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου. Βλέπε περὶ τῶν τριῶν ἐν λόγῳ Περιόδων ἐν σελ. 122.

Κατὰ ταῦτα, τὸ μὲν ὑστεροῦν χρονικῶς, τὸ δὲ δὲν διαχωρίζονται κατὰ κατηγορίας ἢ ἄλλως κατ' εἶδος δαπανῶν, ἀλλὰ συνολικῶς μόνον δι' ἐκάστην Περιόδον τοῦ Ἀγῶνος διαχωρίζονται, ἥτις ὡς ἔξης:

Κατά τὴν προμνησθεῖσαν ἔκθεσιν, τὸ σύνολον τῶν ἐσόδων ἔχει ὡς ἀ-  
κολούθως, οὕτω:

1) Σύνολον ἐσόδων	γρόσια	52.495.072
2) Ὑπολογιζόμενου καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ χρέους,	»	34.593.533
περὶ οὗ εἰς τὴν σελίδα 118 ὑπ. 13 ἀναγράφεται		
Σύνολον	»	87.088.605
3) Ἐκπίπτεται ἐν ποσὸν ὡς ἔλλείποντα ἢ χρεωστού- μενα, καθ' ἢ ἐν σελίδῃ 118 ἀναγράφεται	»	12.064.527
Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον τὰ ἔσοδα (τακτικὰ καὶ ἐκτακτα ἀπὸ 1ης Ἰανουαρίου 1822 ἕως τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου (ἢ ἄλλως ὡς ἀνωτέρω ἀναγράφεται μέχρι <sup>τέλους Δεκεμβρίου 1827)</sup> ἀντιπροσωπεύουν ἐν ποσὸν	»	75.034.078
'Ἐν τούτοις τὸ ὡς ἄνω ποσὸν πρέπει νῦν ἐπαυξη- θῇ διὰ τοὺς κάτωθι λόγους ὅτοι, διότι ἀπὸ τῆς ἐνάρ- ξεως τοῦ Ἀγῶνος (25 Μαρτίου 1821) μέχρι τέ- λους τοῦ 1821 (31 Δεκεμβρίου 1821) ἐπὶ ἐννέα μῆνας ἢ διεξαγωγὴ τοῦ Ἀγῶνος ἐχρησιμοποίησε μέσα (ἔ- σοδα), οὐδαμοῦ ἐμφανιζόμενα, βαρύνοντα δύμας τοὺς μαχητὰς ἢ τοὺς καπεταναίους ἢ ἐν γένει τοὺς ἐντοπίους εἴτε εἰς χρῆμα εἴτε εἰς εἰδή, καθ' ὑπολογισμὸν δὲ ἀν- τιπροσωπεύουν περίου, ὡς δεχόμεθα	»	3.000.000
Σύνολον	»	78.034.078

"Ινα κατανοηθῇ πληρέστερον ἡ προμνησθεῖσα ἐπαύξησις τῶν μέσων τῆς διεξαγωγῆς τοῦ Ἀγῶνος, ὑπενθυμίζομεν, ὡς ἀλλωστε ἀλλαχοῦ ἀναγράφεται, ὅτι ίδιας κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τοῦ Ἀγῶνος οἱ μαχηταὶ οὐχὶ μόνον δὲν ἐμισθοτροφοδοτοῦντο, ἀλλ᾽ ἐπὶ πλέον εἴτε ἐφερον τὸν ὄπλισμόν των καὶ τὰ τῆς διατροφῆς των εἴτε ἐφρόντιζον περὶ τούτων οἱ καπεταναῖοι ἢ ὄπλαρχογοι των εἴτε ἐτρέφοντο ὑπὸ τῶν ἐντοπίων χωρικῶν, ὅπου διεξῆγον, τὸν ἀγῶνα. "Ας ὑπενθυμίσωμεν ἐπίσης τὰς βοηθείας εἰς χρῆμα ἢ καὶ εἴδη τὰ παρασχεθέντα ὑπὸ τοῦ Φιλικοῦ Π. Σέκερη ἐν Κωνσταντινουπόλει (σελ. 98 ὑπ. 2).

<sup>9</sup>Αλλὰ καὶ ἐπὶ ἄλλων πηγῶν ἐσόδων παρατηρεῖται ἀπώλεια ἐσόδων.

γ') Ἀπώλεια ἐσόδων, μὴ ἀναγραφομένων εἰς τὰ Βιβλία τῆς μαχομένης

A' Περίοδος	δαπάναι	2.138.824	γρόσια
B' Περίοδος	»	14.938.069	»
G' Περίοδος	»	53.044.894	»
	Σύνολον	70.116.787	»

**Έλλαδος.**— Καὶ πρῶτον τὰ ἔσοδα ἐκ τῶν λειῶν τοῦ πολέμου κατὰ πολὺ ὑστεροῦν, ἢ ὅσον ἀναγράφονται εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ἔκθεσιν τῆς Λογιστικῆς ἐπιτροπῆς. Εἰς τὴν ἔκθεσιν ταύτην σημειοῦται ποσὸν 929.051 γροσίων ἐκ λαφύρων Κορίνθου καὶ ἀπὸ λειας ποσὸν 428.258 γροσίων, ἡτοι σύνολον 1.358.309 γροσίων.

Ασχολούμενοι περὶ τῶν ἔσοδων ἐκ τῶν λειῶν πολέμου ἀνωτέρω εἰς τὰς σ. 153 καὶ ἐπ. 175 καὶ ἐπ. ἀναγράφομεν, ὅτι τὸ ἀπολεσθὲν ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἔσοδον μετὰ συντηρητικότητος ὑπολογίζόμενον, ἀντιπροσωπεύει ἐν ποσὸν ὑπὲρ τὰ 6.000.000 γροσία.

Ἐξ ἄλλου, δεύτερον, καὶ τὸ ἔσοδον ἐκ τῶν εἰσφορῶν καὶ ἔρανων τῶν τε Φιλελήνων ὡς καὶ τῶν φιλελήνικῶν ὄργανώσεων ἐξ Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, ὅσον ἀναγράφεται εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ἔκθεσιν τῆς 18ης Ιουλίου 1829, ὅπερ σημειοῦται ἵσον πρὸς 662.981 γροσία, κατὰ πολὺ ὑστερεῖ, διότι εἰς τὸ ποσὸν τοῦτο δὲν περιελήφθη, ἀφ' ἐνὸς μὲν ἡ ἀξία τῶν εἰσφορῶν εἰς εἰδή, ἡτις ἀντιπροσωπεύει κατ' ἔξοχὴν σημαντικὸν ποσόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ δὲν περιελήφθησαν πᾶσαι αἱ εἰσφοραὶ εἰς χρῆμα.

Ασχολούμενοι περὶ τῶν εἰσφορῶν καὶ ἔρανων ἐκ τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς εἰς τὴν σελδα 76 μνημονεύομεν, ὅτι μόνον αἱ ἐξ Εὐρώπης εἰς χρῆμα εἰσφοραὶ ἐκτιμῶνται εἰς 2.513.000 φράγκα ἢ ἄλλως εἰς (1 γρόσιον=0,54 φρ.) 4.685.555 γρόσια.

Ἐκ τοῦ λόγου τούτου καὶ ἡ Λογιστικὴ Ἐπιτροπὴ εἰς τὴν ὑποβληθεῖσαν ἔκθεσίν της εἰς τὴν Γ' ἐν Τροιζῆνι Ἐθνικὴν Συνέλευσιν τὴν 11ην Ἀπριλίου 1827 ὑποδεικνύει εἰς τὴν Προσωρινὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἐλλάδος, ὡς ἀλλαχοῦ ἔχομεν μνημονεύσει, ὅπως προσκαλέσῃ τοὺς δωρητὰς — ἡμεδαποὺς καὶ ἀλλοδαπούς —, ἵνα διὰ τοῦ τύπου ἢ ἄλλου προσφόρου μέσου γνωρίσουν τὰ ὑπ' αὐτῶν προσφερθέντα ποσὰ ἢ εἰδῆ. Ἐκτὸς ὅμως τούτου καὶ μετὰ τὴν ὑποβολὴν τῆς ἔκθεσεως ἐγένοντο νέαι εἰσφοραί, ἔτι δὲ καὶ ὑπὸ Κρατῶν καὶ Ἀρχῶν Κρατῶν, ὡς εἶναι γνωστὸν καὶ ἀναγράφεται ἐν σ. 128 καὶ 129.

Ἔχοντες ὑπὸ ὅψιν τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα, καθ' ὑπολογισμὸν δεχόμεθα ἀπώλειαν ἔσοδου, μὴ ἀναγραφομένου εἰς τὰ Βιβλία τῆς Ἐπαναστάσεως ἢ εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ἔκθεσιν, ἵσου τούλαχιστον πρὸς 5.685.000 γροσία ἢ καὶ περισσότερον.

Ἐπίσης, τρίτον, εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ἔκθεσιν, ἡτις ὑπεβλήθη τὴν 18ην Ιουλίου 1829, εἰς τὴν ἐν Ἀργει Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, ἐξ ἔρανων καὶ αὐτοπροαιρέτων ἔσωτερικῶν εἰσφορῶν σημειοῦται ἔσοδον, ἵσον πρὸς 844.426 γρόσια. Ἐξ ὅσων ὅμως γράφομεν εἰς τὴν σ. 142 καὶ ἐπ., τὸ ἐκ τῆς πηγῆς ταύτης ἔσοδον εἶναι κατὰ πολὺ μεγαλύτερον. Δὲν περιλαμβάνονται οὔτε αἱ γενόμεναι εἰσφοραὶ ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου, αἵτινες μεταγενεστέρως γενόμεναι κατὰ πολὺ εἶναι ἀνώτεραι τοῦ προμνησθέντος ἔσοδου τῶν 844.426 γρόσια (βλέπε σχετικῶς εἰς σελδα 130 καὶ 152 καὶ ἐπ.).

Εἶναι δύμας καὶ αἱ εἰσφοραὶ τῶν Ἑλλήνων, τῶν Μονῶν καὶ οἱ κατὰ καιροὺς γενόμενοι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔρανοι, ὡς καὶ αἱ εἰσφοραὶ τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἐκ πάντων τῶν ἀνωτέρω λόγων κατὰ συντηρητικὴν ἐκτίμησιν δὲν ἀναγράφεται ποσὸν 5.000.000 γροσίων, χωρὶς νὰ συνυπολογίζωνται αἱ εἰσφοραὶ, αἵτινες ἐγένοντο ὑπὸ τῶν Ὅδρων, Σπετσιωτῶν καὶ Ψαριανῶν. Ὡς ἀναγράφεται ἀνωτέρω εἰς τὴν σελίδα 143, τὸ ἐκ τῶν ἐν λόγῳ εἰσφορῶν ἐσοδον ἀντιπροσωπεύει ποσὸν 5.250.000 φράγκων, ὅπερ καὶ τοῦτο δὲν φαίνεται, ὅτι σημειοῦται εἰς τὴν προμηθεῖσαν Λογιστικὴν ἐκθεσιν, ἥτις ὑπεβλήθη τὴν 18ην Ἰουλίου 1829 εἰς τὴν ἐν "Ἄργει Δ' Ἐθνικὴν Συνέλευσιν, προφανῶς δὲ διότι αἱ εἰσφοραὶ αὗται ἐγένοντο ἄμα τῆς ἐνάρξει τοῦ Ἀγῶνος.

Κατὰ ταῦτα μὴ ἀναγραφομένων τῶν εἰσφορῶν τῆς ὡς ἄνω Κατηγορίας προστίθεται ὡς ἐσοδον ποσὸν 5.000.000 γροσίων, ἐνῶ δικαιολογεῖται μεγαλύτερον ποσόν, διότι πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπὸ ὅψιν καὶ τὰς πρώτας εἰσφορὰς τῶν ἐντοπίων Ἑλλήνων, αἵτινες ὑπερβαίνουν τὰ 740.000 γρόσια (βλέπε σχετικῶς «Ἐστίαν» τῆς 2ας Ἀπριλίου 1904, δόμοις Ἀ'. Ἀνδρεάδου, op. cit., Ἀθῆναι 1904, σελ. 9 καὶ ἐπ.). Μόνον οἱ Δεληγιανναῖοι εἰσέφερον 120.000 γρόσια, Ν. Λόντος 50.000 γρόσια, Κοπανίτσας 50.000 γρόσια, Π. καὶ Α. Τροχάνης 75.000 γρόσια καὶ πολλοὶ ἄλλοι, ὃ δὲ Δ. Ὅψηλάντης, ὅταν κατῆλθεν εἰς "Ὕδραν τὴν 8.6.1821 ἔφερε ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος 300.000 γρόσια.

Οὕτω, χωρὶς νὰ λάβωμεν ὑπὸ ὅψιν ἀξιώσεις Ἑλλήνων τοῦ τε ἐξωτερικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ λόγῳ παροχῆς ὑπηρεσῶν εἰς τὸ Ἐθνος, σχετιζομένων μὲ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν τὰς ἀξιώσεις τῶν τριῶν Νήσων, Ὅδρας, Σπετσῶν καὶ Ψαρῶν ἢ ἄλλως τὸ χρέος πρὸς τὰς ναυτικὰς Νήσους. Περὶ αὐτῶν ἴδιαιτέρως ἀσχολούμεθα ὡς ἴδιαν περίπτωσιν, ἀφοῦ προηγουμένως θὰ συνυπολογίσωμεν τὰ μέχρι τοῦδε ἐπαυξανόμενα ἐσοδα.

"Ἐσοδα ὡς ὑπολογίζονται κατὰ τὴν Λογιστικὴν ἐκθεσιν, τὴν ὑποβληθεῖσαν τὴν 18ην Ἰουλίου 1829 μετὰ τὴν ἐπεξεργασίαν αὐτῆς γρόσια 78.034.078

α' Ἐπαύξησις ἐσόδων ἐκ λειῶν καὶ λαφύρων	»	6.000.000
β' Ἐπαύξησις ἐσόδων ἐξ εἰσφορῶν καὶ ἐράνων ἐκ		
τῆς ἀλλοδαπῆς	»	5.685.000
γ' Ἐπαύξησις ἐσόδων ἐξ αὐτοπροαιρέτων εἰσφορῶν		
καὶ ἐράνων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων	»	5.000.000
Σύνολον	»	94.719.078

"Ας ὑπολογίσωμεν κατωτέρω τὸ ποσὸν τῶν ἀξιώσεων τῶν τριῶν Νήσων.

δ') Αἱ ἀξιώσεις τῶν τριῶν Ναυτικῶν Νήσων ἢ ἄλλως τὸ πρός αὐτὰς χρέος.— Εἶναι γνωστὴ ἡ ἴστορία τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν ἀξιώσεων τῶν τριῶν

Ναυτικῶν Νήσων, ἐξ αἰτίας τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν πλοίων αὐτῶν καὶ τῆς παροχῆς ὑπηρεσιῶν κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Ἀγῶνος.

Αρχικῶς αἱ τρεῖς Νήσοι διεξεδίκησαν σχετικὴν ἀποζημιώσιν δι' αἰτήματός των, ὑποβληθέντος τὴν 14ην Ἀπριλίου 1823 εἰς τὴν ἐν "Ἀστρει Β'" Ἐθνοσυνέλευσιν. Σχετικῶς ἀπὸ τὴν Ἐθνικὴν Συνέλευσιν ἀπεφασίσθη, ὅπως ἀναγνωρισθοῦν ὡς δημόσιον χρέος αἱ ἀποδεδειγμένως γενόμεναι δαπάναι τῶν τριῶν τούτων Νήσων ἀπὸ τοῦ ἔτους 1823 μέχρι τοῦ 1826 (πρβλ. Ἀ. Μάμουκα, op. cit., τ. Δ', σελ. 119).

Περαιτέρω προχωρῶν ὁ Κυβερνήτης, συνέστησεν εἰς τὴν ἐν "Ἀργει Δ'" Ἐθνικὴν Συνέλευσιν νὰ δεχθῇ τὸ αἴτημα καὶ τῶν τριῶν Νήσων (πρβλ. Ἀ. Μάμουκα, op. cit., τ. IA', σελ. 697 καὶ ἐπ.), ἔδωσε δὲ καὶ προσωρινάς μικρὰς ἀποζημιώσεις, δηλαδὴ εἰς μὲν τὴν "Γδραν 147.000, τὰς Σπέτσας 90.000 καὶ τὰ Ψαρά 63.000 παλαιάς δραχμάς<sup>2</sup>.

Τελικῶς ἐπὶ τῇ βάσει Νόμου, ψηφισθέντος τὴν 22αν Ἰανουαρίου 1853, ἐπηκολούθησε τὸ Β. Διάταγμα τῆς 12ης Ιουλίου 1856, καθ' ὃ ὡρίσθησαν αἱ ἀπαιτήσεις τῶν τριῶν Νήσων ἵσαι πρὸς 20.000.000 παλαιάς δραχμάς ἢ 18.000.000 νέας δραχμάς, ἔναντι τῶν ὅποιων παρείχετο ἐνιαύσιον χορήγημα, δηλαδὴ 1%, ὡς εἰς τὸν Νόμον τοῦ ἔτους 1853 ὥριζετο.<sup>3</sup>

2. "Ἄς ὑπομνησθῇ, ὅτι τὸ 1823 αἱ τρεῖς Νήσοι ἔλαβον ἀπὸ τὸν ἔρανον Πελοποννήσου 26.000 γρόσια, ἀπὸ δασμοὺς Κορίνθου, Ναυπλίου κλπ. 36.000 γρόσια, ἀπὸ δάνεια ἀτομικὰ 12.518 γρόσια καὶ ἀπὸ πωλήσεις ἐθνικῶν κτημάτων 46.338 γρόσια, ἤτοι ἐν συνόλῳ 121.148 γρόσια." Εξ ἀλλού ἐκ τῶν προσόδων τῶν τριῶν Νήσων μέχρι τοῦ ἔτους 1824 ἡ "Γδρα ἔλαβε 240.000 γρόσια, αἱ Σπέτσαι 160.000 γρόσια καὶ τὰ Ψαρά 120.000 γρόσια, ἤτοι σύνολον 540.000 γρόσια. "Ἐπίσης ἐν τοῦ δανείου τοῦ 1824 ἡ "Γδρα ἔλαβε 47.000 δίστηλα, αἱ Σπέτσαι 32.000 δίστηλα καὶ τὰ Ψαρά 15.000 δίστηλα, ἤτοι σύνολον 94.000 δίστηλα. Τέλος ἐκ τῶν λαφύρων τῆς Κορίνθου ἐδόθησαν ἐκτὸς τῶν 35.000 γροσίων εἰς μετρητὰ καὶ λάφυρα (σκεύη πολυτελῆ κλπ.) ἀξίας 800.000 γροσίων κατὰ Φιλήμονα, κατὰ δὲ Ι. Ορλάνδον 213.000 γρόσια. "Αθροίζοντες τὰ ἀνωτέρω μνημονεύμενα ποσά καὶ λαμβάνοντες ὑπὸ δψιν τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Φιλήμονος ὡς πρὸς τὴν ἀξίαν τῶν λαφύρων, ἔχομεν τὸ ποσὸν 1.400.000 παλαιῶν δραχμῶν (βλέπε σχετικῶς Ἀ. Μ. Ἀνδρεάδον, op. cit., 1904, σελ. 124).

3. "Οἱ κάτωθι πίνακες ἀνακεφαλαιῶνται τὰς ἀπαιτήσεις τῶν τριῶν Ναυτικῶν Νήσων καὶ τὸ παρεχόμενον ἔναντι αὐτῶν χορήγημα κατὰ τὸν Νόμον τῆς 22ας Ἰανουαρίου 1835:

Εἰδος ἀπαιτήσεων κατὰ τοὺς παρουσιασθέντας	ποσὸν	ἐτήσιον
εἰς τὸν Κυβερνήτην λογαριασμοὺς	ἀπαιτήσεων	χορήγημα
'Απαιτήσεις "Γδρας		
Διὶ ἐκστρατείας, ἐπισκευάς κλπ. πλοίων . . .	2.967.948	29,679 δρ. 48
Διὰ τὴν κατὰ τὸν ἀγῶνα χρῆσιν τῶν πλοίων	2.773.968	27,739 δρ. 68
Διὰ τὰς ἐκδοθέσιας παρὸς τοῦ Ταμείου ἀποδείξεις. . . . .	1.187.586	11,875 δρ. 86
Διὰ τὰς κατὰ τὸν ἀγῶνα καταθέσεις τῶν πλοίων	1.293.108	12,931 δρ. 08
Διὰ τοὺς κατὰ τὸν ἀγῶνα ἐράνους καὶ εἰσφορὰς	1.642.166	16,421 δρ. 66
Διὰ τὰς γενομένας ἀπὸ τὴν Κοινότητα δαπάνας		

Παρὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ προμνησθέντος Β. Διατάγματος τοῦ ἔτους 1856 ἡ ἐφαρμογὴ τούτου ἀνεβάλλετο, προσκρούουσα εἰς συνεχεῖς δυσχερείας, πρὸς ἄρσιν τῶν ὅποιων ἐψηφίσθη ὁ νόμος ΓΚΕ' τῆς 16ης Ἰουνίου 1904.

Κατὰ τὸν νόμον τοῦτον ὠρίζετο τὸ κεφάλαιον τοῦ δημοσίου χρέους πρὸς τὰς τρεῖς Νήσους εἰς 18 ἑκατ. δραχμάς. "Ἐναντὶ τοῦ κεφαλαίου τούτου παρείχοντο εἰς τοὺς δικαιούχους ὀνομαστικαὶ ἢ ἀνώνυμοι ὀμολογίαι ἐπὶ τόκῳ πρὸς 1%. Ὡς εἰναι ὅμως προφανές, ἵδιως ὡς ἐκ τῆς παρόδου τόσου χρόνου ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Ἐπαναστάσεως, οὐαδήποτε ρύθμισις δὲν ἦτο ἱκανοποιητική. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει δυνατὸν νὰ παρατηρήσῃ τις, διὰ θυσίας καὶ ὑπηρεσίας προσέφερον οὐχὶ μόνον αἱ τρεῖς Νήσοι. Ἐν τούτοις, μόνον αὗται ἔτυχον τυπικῆς ἀναγνωρίσεως.

ε') Αἱ συντάξεις καὶ ἄλλαι παροχαὶ εἰς ἀγωνιστὰς τῆς Ἐπαναστάσεως.— Ἀπομένει ὅμως καὶ ἔτερα πηγὴ βαρῶν, ἣτις εἶχεν σχέσιν μὲ τὴν ἀναγνώρισιν τῆς παροχῆς συντάξεων εἰς ἀγωνιστὰς τοῦ Ἀγῶνος ἢ ἄλλας χορηγίας, καὶ δὴ τὴν προίκισιν θυγατέρων ἀνδρῶν τοῦ Ἀγῶνος. Τὸ βάρος τοῦτο ὅμως δὲν ἀντιπροσωπεύει σημαντικὸν ποσόν. Ἡ μεγαλυτέρα τῶν προικίσεων ἦτο ἡ τῆς θυγατρὸς Ἰ. Γ. Κριεζῆ (πρβλ. *A. M. Ανδρεάδου*, op. cit., σελ. 117), ἣτις ἦτο 5.005 δραχμῶν. Ἐπίσης ἦτο ἡ τῆς θυγατρὸς τοῦ ἀποβιώσαντος Ὑποστρατήγου καὶ Γερουσιαστοῦ Παναγιώτου Γιατράκου προικοδότησις, ἣτοι α) ἐκ 6.000 δραχμῶν καὶ β) ἐκ 500 στρεμμάτων ἔθνικῶν γαιῶν ὑπὸ τὸν ὄρον τῆς τηρήσεως τῶν διατάξεων τοῦ νόμου τῆς 19-31 Μαρτίου 1843 καὶ τῆς 26ης Ἰουνίου -

282.224 ἐκπίπτονται τὰ παρὰ τοῦ Κυβερ-					
νήτου δοθέντα 147.000 . . . . .	135.224	1,325	δρ.	24	

'Απαιτήσεις Σπετσῶν

Δι' ἐκστρατείας, ἐπισκευάς κλπ. πλοίων . .	2.867.512	28.675	δρ.	12
Διὰ τὴν κατὰ τὸν ἀγῶνα χρῆσιν τῶν πλοίων	2.138.202	21,382	δρ.	02
Διὰ τὰς ἐκδοθείσας παρὰ τοῦ Ταμείου ἀποδείξεις. . . . .	173.800	1,738	δρ.	
Διὰ τὰς γενομένας ἀπὸ τὴν Κοινότητα δαπάνας 480.486 ἐκπίπτονται τὰ δοθέντα ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου 90.000 . . . . .	390.486	3,904	δρ.	86
	5.570.000	55,700	δρ.	

'Απαιτήσεις Ψαρῶν

Δι' ἐκστρατείας, ἐπισκευάς κλπ.. . . . .	2.276.408	22,764	δρ.	08
Διὰ τὴν κατὰ τὸν ἀγῶνα χρῆσιν τῶν πλοίων	1.341.522	13,415	δρ.	22
Διὰ τὰς ἐκδοθείσας ἀπὸ τὸ Ταμείον ἀποδείξεις	578.638	5,786	δρ.	38
Διὰ τὰς γενομένας ἀπὸ τὴν Κοινότητα δαπάνας 296.423 ἐκπίπτονται τὰ παρὰ τοῦ Κυβερ-	233.423	2,334	δρ.	23
νήτου δοθέντα 63.000 . . . . .	4.429.991	44,299	δρ.	91

6ης Ιουλίου 1843 (Πρωκτικά τῶν συνεδριάσεων τῆς Γερουσίας, Ἀθῆνα 1845, σελ. 294). Ὁμοίως καὶ εἰς θυγατέρα τοῦ Καραϊσκάκη, ὑπανδρευθεῖσαν τὸν Νοταρᾶν καὶ τὴν θυγατέρα τοῦ Κουντουριώτου, ὑπανδρευθεῖσαν τὸν Κοντόσταυλον, ἐδόθη προικοδότησις (βλέπε καὶ κατωτέρω, σ. 207, ὑπ. 5).

Ἄπενεμήθησαν συντάξεις, ὡς εἰς τὴν Χρυσοῦλα Μπότζαρη (225 δραχμαὶ μηνιαίως), ὡς καὶ εἰς τὰ ὄρφανὰ Κολοκοτρώνη, Καραϊσκάκη καὶ Δεληγιάνη ἔξ 120 δρ., 106 δρ. καὶ 90 δρ. μηνιαίως ὡς καὶ ἄλλαι ἀσήμαντοι.

Ἐν συνόλῳ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1833 ἕως 1845 συνυπολογίζονται εἰς 150.950 δραχμάς.

‘Ομοίως ἀπενεμήθησαν εἰς 396 ἀπομάχους μὲ μηνιαίαν σύνταξιν 7.305 δραχμῶν. Λί συντάξεις τῶν χηρῶν καὶ ὄρφανῶν ἔκ 1788 ἀτόμων προκαλοῦν ἔκ 19.064 δραχμῶν μηνιαίως κατὰ τὸ 1845 δαπάνην.

Τὰ ἔκ τῆς πηγῆς ταύτης βάρη βαρύνουν Προϋπολογισμοὺς τῆς περιόδου τοῦ Ὀθωνος. Ὁπωσδήποτε δύμας, δόσον καὶ ἀν τὰ ἔκ τῆς πηγῆς ταύτης ποσὰ εἶναι ἐλάχιστα, εἶναι πάντως ἀπότοκα τῶν Ἀγώνων τῆς Ἐπαναστάσεως.

Προφανῶς καὶ τὸ βάρος ἔκ τοῦ διακανονισμοῦ τῶν δύο δανείων τῶν ἔτῶν 1824 καὶ 1825, δόστις ἐγένετο κατὰ τὸ ἔτος 1878 πρέπει νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ἔχει σχέσιν μὲ τὸν Ἀγῶνα τοῦ 1821. Αἱ δύμοις καὶ τούτου, ὡς ἀλλαχοῦ γράφομεν, ἀντηλλάγησαν πρὸς δύμοις τοῦ δανείου τῶν 120 ἑκατ. φράγκων τοῦ ἔτους 1881 καὶ 1889. Εἶναι δὲ γνωστόν, ὅτι ἡ ὑπηρεσία τῶν δανείων τούτων συνεχίζεται καὶ ὅτι τὰ δάνεια τοῦ 1881 καὶ 1889 ὑπῆκθησαν εἰς τὸν διακανονισμὸν κατὰ τὸν νόμον ΒΦΙΘ' τοῦ ἔτους 1898 περὶ διεθνοῦς οἰκονομικοῦ ἐλέγχου, κατὰ δὲ τὸ ἔτος 1963 εἰς νέον διακανονισμόν<sup>4</sup>. Βεβαίως τὸ ἔκ τοῦ διακανονισμοῦ, περὶ οὗ γίνεται λόγος ἀμέσως ἀνωτέρω, βάρος δὲν εἶναι ἥδη καν αἰσθητόν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἀποτελεῖ μίαν ἐπίπτωσιν μέχρι τῶν ἡμετέρων χρόνων, ἐφ' δόσον συνδέεται πρὸς τὰ δύο ἐξωτερικὰ δάνεια τῶν ἔτῶν 1824 καὶ 1825.

‘Αλλὰ καὶ τὸ προμνησθὲν χρέος πρὸς τὰς τρεῖς Νήσους, ὡς δάνειον εἰς δραχμάς, διατηρούμενον μέχρι τοῦ ἔτους 1944, ὑπῆκθη εἰς τὸν γνωστὸν νόμον 18 τοῦ ἔτους 1944, περὶ τοῦ ὁποίου μεταξὺ ἄλλων βλέπε Λεωνίδα Β. Δερτιλῆ, Τὸ Δημόσιον χρέος τῆς Ἐλλάδος εἰς δραχμάς, Ἀθῆναι 1945. ‘Ως ἔκ τοῦ λόγου τούτου ὑπέστη ἐκμηδενισμόν.

στ') Τὸ κατ' ἐκτίμησιν συνολικὸν βάρος καὶ ἐπιπτώσεις.—‘Ως ἐκτίθεται ἀνωτέρω ἐν σ. 200 καὶ ἐπ., δεχόμεθα, ὅτι τὰ βάρη τοῦ ἀγῶνος διὰ τῶν ἐπαυξήσεων τούτων ἔξ ἐράνων καὶ εἰσφορῶν ἐν γένει, ὡς καὶ τῶν λαφύρων, λειῶν πολέμου καὶ λύτρων, τὰ ὅποια διετέθησαν διὰ τὸν ἀγῶνα, συμποσοῦνται εἰς τὸ ποσὸν τῶν 56 ἑκατ. φράγκων (δραχμῶν τῆς Λατινικῆς Ἐνώσεως), ἀν δεχθῶμεν,

4. Βλέπε Π. Β. Δερτιλῆ, Ἐγχειρίδιον Δημοσίας Οἰκονομικῆς, Ἀθῆναι 1967, τ. Β', σελ. 56.

ὅτι τὸ ποσὸν περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐν σελ. 201 ἐκ γροσίων 94.719.078 μετατρέπεται εἰς φράγκα. (Ἴδεα τῆς ἀγοραστικῆς ἀξίας τοῦ γροσίου παρέχεται ἐν σ. 108).

Δὲν ἔχομεν δύμας συμπεριλάβει πρῶτον τὰς θυσίας τῶν τριῶν Νήσων, αἵτινες διέθεσαν τὰ ἴδιοκτητὰ πλοῖα τῶν κατοίκων αὐτῶν πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ Ἀγῶνος καὶ τὰ ὄποια τελικῶς σχεδὸν εἴχον ἀχρηστευθῆ.

Μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ Ἀγῶνος, ὡς ἐκ τῶν μεγάλων ζημιῶν τῶν πλοίων των, οἱ ἴδιοκτῆται τῶν πλοίων τῶν τριῶν Νήσων δὲν συνέχιζον τὴν ἐπίδοσιν των εἰς τὸ ἐμπορικὸν ναυτικόν, ἵνα ἀποκομίζουν τὰ ἀφθονα κέρδη, τὰ ὄποια ἀπεκόμιζον μέχρι τῆς ἐνάρξεως τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821.

Βεβαίως μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν ἴδιας αἱ δύο Νήσοι, "Τδρα καὶ Σπέτσαι προσέφερον ὑπηρεσίας εἰς τὸ Πολεμικὸν Ναυτικόν, τὸ ὄποιον καὶ ἐλάμπρυνον διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν των, τὸ δὲ ναυτικὸν ἐμπόριον κυρίως περιήλθεν εἰς ἄλλας Νήσους ἢ ἀλλας περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος.

'Εξ ὅσων γράφομεν ἐν σελίδῃ 201 καὶ ἐπ., αἱ ὁώς ἀνω ἀπαιτήσεις τῶν τριῶν Νήσων ὀρίσθησαν εἰς 18.000.000 (νέας) δραχμάς. Βεβαίως εἰς τὴν σελίδα 202 καὶ ἐπ., μνημονεύονται ποσά, τὰ ὄποια ἐδόθησαν κατὰ καιροὺς ἔναντι τῶν ἐν λόγῳ ἀπαιτήσεων εἰς τοὺς Νησιώτας τῶν τριῶν Νήσων.

'Αλλ' ὡς σημειοῦται ἀνωτέρω, ἐπεδιώχθη ἡ τελικὴ ρύθμισις τῶν ἀπαιτήσεων τῶν τριῶν Νήσων, χωρὶς δύμας νὰ ἴκανοποιηθοῦν, δεδομένου ὅντος, ὅτι διὰ τῶν γενομένων ρυθμίσεων παρὰ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου πενιχρὰ ποσὰ οὐσιαστικῶς κατεβλήθησαν ἔναντι τῶν ἐν λόγῳ ἀπαιτήσεων. Καὶ δύμας αἱ καταστροφαὶ καὶ αἱ θυσίαι των ἐπραγματοποιηθησαν χάριν τοῦ Ἀγῶνος. Δι' δ συνυπολογίζομεν τὰς ἐν λόγῳ θυσίας τῶν κατοίκων τῶν τριῶν Νήσων ἐκ χρησιμοποιήσεως τῶν ἴδιοκτητῶν πλοίων των, οὐχὶ κατὰ τὸ ποσὸν τῶν 18.000.000 δραχμῶν, ἀλλὰ μειοῦντες τὰς ἀπαιτήσεις των εἰς 15 ἐκ. δρχ. (βλέπε σ. 202).

'Αλλά, δεύτερον, παραμένει καὶ ἔτερον βάρος, περὶ τοῦ ὄποιον γίνεται λόγος ἐν σ. 203 καὶ ἐπ., ἀφορᾶ δὲ τὰς παροχὰς εἰς συντάξεις καὶ ἀλλας παροχὰς πρὸς τοὺς Ἀγωνιστὰς τοῦ Ἀγῶνος. Εἶναι δυσχερής ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἐκ τῆς ἐν λόγῳ πηγῆς βάρους τοῦ Ἀγῶνος.

Τὸ ἐν λόγῳ βάρος ἐμφανίζεται κατανεμόμενον εἰς τοὺς Προύπολογισμοὺς τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος, οἱ ὄποιοι ἐπιβαρύνονται ἐκ τῆς παροχῆς συντάξεων ἢ προικοδοτήσεων, περὶ τῶν ὄποιων ἐνδεικτικῶς ἐν σ. 204 καὶ ἐπ. γίνεται μνεία. 'Ἐν πάσῃ περιπτώσει κάμνοντες συντηρητικὴν ἐκτίμησιν δεχόμεθα, ὅτι τὸ ἐκ τῆς ἐν λόγῳ πηγῆς βάρος συμποσοῦται εἰς 3.000.000 δραχμάς.

Κατὰ ταῦτα συνυπολογίζομένων τῶν βαρῶν ἐκ τῶν δύο ἐν λόγῳ πηγῶν, τὸ συνολικὸν βάρος τοῦ Ἀγῶνος φθάνει τὸ ποσὸν τῶν 60 ἑκατ. φράγκων, χωρὶς νὰ λάβωμεν ὅπ' ὅψιν τὰ βοηθήματα τῆς Γαλλίας καὶ Ρωσίας πρὸς τὸν Κυβερνήτην Ἰ. Καποδίστριαν, περὶ τῶν ὄποιων ἀνωτέρω ἐν σ. 128 καὶ 129 γίνεται λόγος, ὡς καὶ τὰς πλουσίας εἰσφορὰς τοῦ Κυβερνήτου.

Δὲν ὑπολογίζεται καὶ ἡ ἀπώλεια τῶν ἐσόδων γενικῶς ἐκ τῶν ἐθνικῶν

κτημάτων. 'Εὰν ληφθῇ ὑπ' ὅψιν ἡ ἀξία αὐτῶν, περὶ τῆς ὁποίας παρέχομεν πληροφορίας εἰς τὴν σελ. 165, ὡς καὶ τὰς ἐκθέσεις τῆς Λογιστικῆς 'Επιτροπῆς, ἀπώλεια ἐσόδων δὲν πρέπει νὰ ὑστερῇ τοῦ πραγματοποιηθέντος ἐσόδου.

Βεβαίως ἔὰν δὲν παρετείνετο πέραν τῆς Περιόδου τῶν πρώτων ἐλπιδοφόρων ἐτῶν 1821 - 1823 καὶ δὲν ἐπηκολούθουν τόσον ἡ Περίοδος τῶν κρισμάτων ἐτῶν 1824 - 25, δσον καὶ ἡ Περίοδος, ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὰ ἀγωνιώδη ἔτη 1826 - 1827, οὐχὶ μόνον τὰ βάρη τοῦ 'Αγῶνος κατὰ τὰ ἐλπιδοφόρα ἔτη 1821 - 1823 θὰ ἐκαλύπτοντο ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὰς λείας πολέμου, ἀλλὰ καὶ τὰ δρια τῆς 'Ελλάδος, ὡς ἀλλαχοῦ ἐν σελίδι 195 ἔκτιθεται, δὲν θὰ ἥσαν περιωρισμένα. Θὰ ἐπεκτείνοντο πέραν τοῦ 'Ολύμπου, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὡς καὶ τὴν Κρήτην καὶ εἰς ἄλλα νησιά τοῦ Αἰγαίου, δπου ὁ ἀγῶνας εἶχε ἐπεκταθῆ. Πράγματι, ἐνῶ κατὰ τὴν Α' Περίοδον τοῦ 'Αγῶνος, δηλαδὴ μέχρι τοῦ 1823, ἥτις συμπίπτει μὲ τὰ ἐλπιδοφόρα ἔτη τοῦ 'Αγῶνος, αἱ δαπάναι ὑπελογίζοντο εἰς 2.138.824 γρόσια, κατὰ τὰ κρίσιμα ἐπόμενα ἔτη, δηλαδὴ κατὰ τὴν Β' Περίοδον τοῦ 'Αγῶνος μέχρι τοῦ 'Οκτωβρίου 1824 ὑπελογίζοντο εἰς 14.933.069 γρόσια, τέλος δὲ κατὰ τὴν Γ' Περίοδον τοῦ 'Αγῶνος, κατὰ τὰ ἀγωνιώδη ἔτη 1826 - 1827 ὑπελογίζοντο εἰς 53.044.894 γρόσια (βλέπε σχετικῶς σελ. 116).

'Αλλ' εἶναι γνωστόν, ὅτι κατὰ τὰς διαπραγματεύσεις μεταξὺ 'Ελλήνων καὶ τῶν Τούρκων, διὰ τὴν παράδοσιν τῆς Τριπολιτσᾶς εἰς τοὺς "Ελληνας, ἐδέχοντο οὗτοι — οἱ "Ελληνες — «νὰ ἐπιβιβάσουν τοὺς Τούρκους ἐν ἀσφαλείᾳ, ἀλλ' ἀφωπλισμένους, εἰς τὰ πλοῖα, ἀφήνοντες εἰς αὐτοὺς — τοὺς Τούρκους — σώαν τὴν περιουσίαν των, ἀπῆτουν δὲ ἀποζημίωσιν 50.000.000 γροσίων ὡς ἔξοδα πολέμου καὶ δ' ὅσην φθορὰν ἐπροξένησαν εἰς τὴν Πελοπόννησον» (πρβλ. Σπυρ. Τρικούπη, ορ, cit., τ. Β', σελ. 86). 'Εὰν ἐχρησιμοποιεῖτο μᾶλλον εὔστοχος διαπραγμάτευσις τοῦ Θέματος, θὰ ἀνέμενε τις τὸ προμνησθὲν ποσόν, ὡς ἄλλωστε καὶ ἐκ τῆς νίκης τῶν 'Ελλήνων εἰς τὰ Δερβενάκια κατ' ἔξοχὴν σημαντικὸν ποσόν θὰ ἐπραγματοποιεῖτο. "Ἄς προστεθῇ, ὅτι κατὰ τὸν 'Ακαδημαϊκὸν Σπ. Μελάν, (ορ, cit., σελ. 320), ἡ προμνησθὲνσα ἀποζημίωσις, ἀναλυομένη ἐκτενέστερον, ὑπελογίζετο εἰς 52.000.000 γρόσια.

'Ἐκ πλείστων λόγων, κυρίως δὲ ἐξ αἰτίας τῶν μεταξὺ τῶν 'Ελλήνων ἐμφύλίων πολέμων καὶ τῆς φιλοπρωτίας καὶ ἐγωπαθείας τῶν ἡγετικῶν μορφῶν τοῦ 'Αγῶνος, διάφορος ὑπῆρξεν ἡ πορεία τοῦ 'Αγῶνος καὶ κατ' ἔξοχὴν ὑπέρογκοι αἱ θυσίαι ὅλων τῶν 'Ελλήνων — τῆς Χέρσου 'Ελλάδος καὶ Ναυτικῆς 'Ελλάδος — ὑπὲρ τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας, εἰς τρόπον ὡστε τὰ βάρη τοῦ 'Αγῶνος ἀπέβησαν καταθλιπτικὰ διὰ τὴν οἰκονομίαν τῆς ἐρημωθείσης ἐκ τοῦ πολέμου ἀπελευθερωθείσης 'Ελλάδος, τῆς ὁποίας καὶ τὴν ἔξελιξιν καὶ πρόσδον ἐπὶ μακρὸν παρημπόδιζον. 'Η διανομὴ τῶν ἐθνικῶν κτημάτων — ὅσα εἶχον περισσωθῆ —, ἔὰν ἐπεδιώκετο σωφρόνως, θὰ ἥτο δυνατὸν νὰ δώσῃ ἐργασίαν καὶ νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τε Δημοσίας καὶ Κοινωνικῆς Οἰκονομίας.

Προσέκρουεν ὅμως ἡ πολιτικὴ αὕτη εἰς δυσχερείας, ὡς καὶ εἰς τὴν στενότητα τοῦ ρευστοῦ χρήματος εἰς τὸν κύκλους τῶν μαχητῶν τού Ἀγῶνος, οἵτινες εὐρίσκοντο εἰς ἀδυναμίαν πληρωμῆς τῆς ἀξίας τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, ὃσον καὶ ἐὰν τὸ τίμημα τῶν διαινεμομένων γαιῶν ἦτο χαμηλόν.

Πράγματι πολλαὶ καὶ πολλαπλαῖς ἥσαν αἱ δυσχέρειαι, εἰς τὰς ὁποίας προσέκρουε τὸ εὐεργετικὸν ἐν λόγῳ μέτρον τῆς διανομῆς τῶν ἔθνικῶν κτημάτων, ὃ δὲ Κυβερνήτης δὲν ἐπρόφθασε σταθερῶς καὶ σωφρόνως νὰ τὸ ἀντιμετωπίσῃ. Ὁξύτατον τὸ μέτρον τοῦτο τίθεται κατὰ τὰ ἀμέσως ἐπόμενα ἔτη ἐπὶ Ὁθωνος<sup>5</sup> καὶ δὴ κατὰ τὸ ἔτος 1848.

Κατὰ ταῦτα καὶ μετὰ τὸν τερματισμὸν τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821 δὲν ἔξελιπον αἱ οἰκονομικαὶ καὶ πολιτικαὶ δυσχέρειαι εἰς τὴν πορείαν τῆς ἀπελευθερωθείσης Ἑλλάδος, διότι καὶ τὰ δριαὶ αὐτῆς ἥσαν περιωρισμένα, αἱ δὲ διαπραχθεῖσαι καταστροφαὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀνίσου μακροῦ Ἀγῶνος εἶχον ἀποζηράνει τὰς οἰκονομικὰς δυνάμεις αὐτῆς. Ἐμπνεομένη ὅμως ἀπὸ τοὺς ἄγῶνας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς θυσίας τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 καὶ τὰ ἰδιαίτερα του, ἡ ἀναγεννηθεῖσα Ἑλλὰς οὐχὶ ἀνεπιτυχῶς συμπληρώνει τὰς ἐπιδιώξεις τοῦ 1821 παρὰ τὰς δυσχερείας, εἰς τὰς ὁποίας προσκρούει. Μὴ πτοουμένη, διεκδικεῖ τὴν δικαίωσιν τῶν προγονικῶν ἐπιδιώξεων.

ζ) Ἡ καταβληθεῖσα ἀποζημίωσις.—Ἐν τέλει μεταξὺ τῶν βαρῶν, τὰ ὅποια προεκάλεσσεν ὁ Ἀγῶνας διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, περιιληπτέα εἶναι ἡ κανονισθεῖσα ἀποζημίωσις ἐκ 40.000.000 γροσίων ἢ 11.222.598 φράγκων, δυνάμει τῆς συμβάσεως τῆς 25ης Ἀπριλίου (7ης Μαΐου) 1832 τοῦ Λονδίνου, ἥτις κατεβλήθη εἰς τὴν Τουρκίαν, λόγῳ τοῦ ὅτι ἐδέχθη τὴν

5. "Ἄς προστεθῇ, ὅτι περιωρισμέναι ἐκτάσεις ἔθνικῶν κτημάτων παρεχωρήθησαν πρὸς προικοδότησιν θυγατέρων ἀγωνιστῶν ἢ δραφαῶν αὐτῶν ἢ χηρῶν ἐπὶ Ὁθωνος δυνάμει τοῦ N. 26 τοῦ ἔτους 1835, συνολικῶς ὑπολογιζόμεναι εἰς 145.000 στρέμματα, ἴδιως δὲ ἐπὶ καταβολῆ τοκοχρεωλυτικῶν δόσεων πρὸς 6% καὶ ἐντὸς 36 ἐτῶν, χωρὶς ὅμως ἐξ δλοκλήρου νὰ ἔξιφληθοῦν. Ἔξ ἄλλου ἐκτασις περὶ τὰ 190.000 στρέμματα διενεμήθη εἰς στρατιωτικοὺς ἄνευ πληρωμῆς συμφώνων πρὸς τὸ Διάταγμα τῆς 20ῆς Μαΐου 1834, κυρίως δὲ ἐναντὶ δρειλομένων μισθῶν καὶ συντάξεων. Διετέθησαν ὅμως 60 στρέμματα πρὸς ἀποκατάστασιν προσφύγων, ἴδιως δὲ ἀπὸ τὰ Ψαρά καὶ τὴν Κρήτην. Ἐχαρίσθησαν περιωρισμέναι ἐκτάσεις δι'οἰκοδομικούς σκοπούς, ὡς καὶ δι' ἐκχριστιανισθέντας Ὁθωμανούς. Τόσον τὰ ἀνωτέρω μνημονεύμενα μέτρα διαθέτεις ἐκτάσεων ἔθνικῶν γαιῶν (βλέπε καὶ σελ. 203) δύον καὶ αἱ ἐκ τούτων ἀπώλειαι ἐσόδων (περὶ δύν ἀνωτέρω ἐν σελ. 115 καὶ ἐπ. ἀναγράφεται), ἐπαυξάνοντα τὰ βάρη ἐκ τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἑλλάδος, Ἡ περιελθοῦσα ὅμως ἐκτασις ἔθνικῶν γαιῶν εἰς τὴν ἀπελευθερωθεῖσαν Ἑλλάδα εἶναι μεγίστης ἀξίας, ὡς ἀναφέρεται ἀνωτέρω ἐν σελ. 64 καὶ σελ. 163 καὶ ἐπ. Ὁ Καποδίστριας (ἴνθ' ἀν., σελ. 93) γενικῶς ὑπελόγιζε τὰ τοιαῦτα ἔθνικὰ κτήματα εἰς μὲν τὴν Ἀνατολικὴν Στερεάν Ἑλλάδα 1.141.690, εἰς δὲ τὴν Δυτικὴν Στερεάν Ἑλλάδα 179.270 καὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον 3.000.000. ἥτοι σύνολον 4.320.960 στρέμματα. Βλέπε ὅμως ἐπίσης τοὺς διαφόρους ὑπολογισμοὺς τοῦ Γ. Νάκου, ἔνθ' ἀν., σελ. 24 καὶ ἐπ. Ὁμοίως βλέπε ἀνωτέρω ἐν σελ. 165.

ἐπέκτασιν τῶν ὁρίων τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου πέραν τῆς ἐν ἔτει 1829 ὑπογραφείσης Συνθήκης. Τὸ ὡς ἄνω ποσὸν κατεβλήθη ἐκ τοῦ δανείου τῶν 60 ἑκ. φρ. χρ. 5 % τοῦ ἔτους 1833 πρὸς ἔξαγορὰν περιοχῶν εἰς τὴν Αἰτωλοακαρνανίαν καὶ Εύρυτανίαν, δπου εἶχε ἐπικρατήσει ὁ Ἀγὼν κατὰ τὰ ἐλπιδοφόρα ἔτη (1821-1823). Βλέπε σχετικῶς *P. B. Dertilis, Le problème de la dette publique des Etats Balkaniques, Athénes 1936*, σελ. 111, ὅμοίως *K. Παπαρρηγοπούλου*, op. cit., τ. Στ', σελ. 196.

Ἐδώσαμεν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπλῆν ἰδέαν τῶν βαρῶν ἐκ τοῦ Ἀγῶνος τοῦ συσταθέντος Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Ἄς προστεθῇ ὅμως, ὅτι ἐκ τοῦ προμνησθέντος δανείου τῶν 60 ἑκατ. φράγκων παρεκρατήθησαν τὰ χορηγηθέντα βοηθήματα πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἀπὸ τὴν Ρωσίαν καὶ Γαλλίαν, περὶ τῶν ὁποίων ἀλλαχοῦ γράφομεν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον οὐδὲ τὸ ἥμισυ αὐτοῦ διετέθη διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς Ἑλλάδος, ὡς γράφομεν εἰς τὴν προμνησθεῖσαν ἐργασίαν ἥμῶν.

## ΕΠΙΛΟΓΟΣ

### ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΚΥΡΙΑ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΚΑΙ ΚΥΡΙΟΣ ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΗΣ ΤΗΣ ΑΝΑΚΤΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ;

Ἐφθάσαμεν ἡδη εἰς τὸ τέρμα τῆς συντόμου ἐργασίας ἡμῶν. Ὁ ἐπταετὴς ἄνισος ἀγώνων συνεχίζετο καὶ μετὰ τὴν Συνθήκην τοῦ Λονδίνου τῆς 24ης Ἰουνίου -  
βης Ἰουλίου 1827, δυνάμει τῆς ὁποίας συνεφωνήθη μεταξύ τῶν τριῶν Δυ-  
νάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ρωσίας, ὅτι ἡ Ἑλλάς θὰ παρέμενε φόρου  
ὑποτελής εἰς τὸν Σουλτάνον. Εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα αἱ ἀπώλειαι ὅμως  
εἰς ἀνθρωπίνας ὑπάρξεις ἥσαν τεράστιαι. Σχεδὸν τὸ 1/3 τοῦ πληθυσμοῦ εἶχεν  
ἀπολεσθῆ. Ὅσοι δὲ τῶν Ἑλλήνων ἀπέμειναν εἰς τὴν ἐπαναστατήσασαν Ἑλλάδα  
— τὴν Στερεάν Ἑλλάδα, τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς δύο Νήσους Ὅραν καὶ  
Σπέτσας — εἶχον περιέλθει εἰς ἔνδειαν καὶ ἀθλίαν κατάστασιν.

Οἱ χωρικοὶ δὲν ἔσπειρον, ὡς μὴ ἔχοντες τὴν ἀσφάλειαν τοῦ θερισμοῦ.  
Ἡ δενδροκομία ἦτο ἀνύπαρκτος, διότι τὰ δένδρα εἶχον κατακοπῆ. Ὁ ἔχθρὸς  
ὑπὸ τὸν Ἰμβραήμ κατέβαλλε συστηματικὴν προσπάθειαν πρὸς κατάπνιξιν  
πάσης ἀντιστάσεως. Ὅποχωρήσας δὲν ἡδυνήθη ὅμως νὰ καταβάλῃ τὴν ἀντί-  
στασιν τῶν δρεπανηφόρων γυναικῶν τῆς Μάνης εἰς τὴν μάχην τοῦ ἀποκρήμνου  
Δηροῦ. Οὕτε ἡδυνήθη τοὺς ἀκαταμαχήτους ἀγωνιστὰς τῆς μάχης εἰς τὸ Ἀλ-  
μυρὸν καὶ τὴν Βέργαν νὰ ἀπωθῆσῃ, ὡς καὶ νὰ ματαιώσῃ τὴν ἀντίστασιν εἰς  
ὅρεινάς περιοχᾶς τοῦ Μαριᾶ. Ἀδούλωτος λοιπὸν παρέμεινε ἡ Μάνη καὶ κατὰ  
τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν εἰσβολὴν τοῦ Ἰμβραήμ εἰς αὐτήν<sup>1</sup>, ὡς καὶ ὅλαι περιοχαί.

1. Πρβλ. σχετικῶς Δ. Βαγιακάνον, 'Ο Ἰμβραήμ κατὰ τῆς Μάνης, Ἀθῆναι 1961,  
διότι ἔξιστοροῦνται ἡ μάχη εἰς τὸ Ἀλμυρὸν καὶ ἡ τοῦ Δηροῦ, τὴν 23-25 Ἰουλίου 1826.  
'Επίσης καὶ δ Θεοδ. Κολοκοτρώνης εἰς τὰ 'Ἀπομνημονεύματά του (ἐκδ. Γ. Βαλέτα, τ. Α',  
σελ. 169-170) περιγράφει τὴν νίκην κατὰ τοῦ Ἰμβραήμ εἰς τὸ Ἀλμυρόν, τὴν Βέργαν καὶ  
τὸν Δηρόν. 'Ομοίως βλέπε Θεοδ. Κολοκοτρώνη, Διήγησις συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς  
Φυλῆς, ἐκδ. Παπύρου, σελ. 147-148, διότι περιγράφει τὴν ἡτταν τοῦ Ἰμβραήμ εἰς τὸ Ἀλ-  
μυρὸν καὶ περαιτέρω διηγεῖται: «Περάσαντας δέκα ἡ δεκαπέντε ἡμέρας δ Ἰμπραήμης  
ἔξεινησε τὴν καβαλλαρίαν νὰ ἔμβῃ εἰς τὴν Μάνην ἀπὸ τὸ Ἀλμυρό. Καὶ τὸ πεζικὸν τὸ ἐμ-  
παρκάρισε εἰς τὰ καράβια καὶ τὸ ἔξεμπαρκάρισε εἰς τὸ Βηρό (Δηρόν), εἰς τὴν Τζίμοβαν  
πλευρά. Οἱ Μανιάτες ἐπετάχθηκαν καὶ οἱ γυναικεῖς καὶ ἐπελάγωσαν τοὺς Τούρκους καὶ  
τοὺς ἔκαμαν πολὺ ἀφανισμόν. 'Αντεστάθηκαν καὶ εἰς τὴν Βέργαν καὶ εἰς τὴν καβαλλαρίαν,  
καὶ ἀφοῦ εἶδε δ Ἰμπραήμης, ὅτι δὲν κάμει τίποτε, ἐτραβήθηκε εἰς τὰ Μεσσηνιακά φρού-  
ρια». 'Επίσης δ Ἰστορικὸς Κ. Παπαρρηγόπουλος — μεταξύ ὅλων — γράφει περὶ τῆς εἰσ-  
βολῆς τοῦ Ἰμβραήμ εἰς τὴν Μάνην, τὴν ὁποίαν ἀπεπειράθη μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσο-  
λογγίου, ὅτι «Ο Ἰμβραήμ ἐπεχείρησε . . . ἐπὶ τὴν Μάνην στρατείαν, ἦν ὅμως ἀπέκρουσαν  
οἱ κάτοικοι τῆς δυσπροσίτου ἐκείνης χώρας . . . καὶ ἐπετέθη αὐθίς ἐπὶ ματαίῳ κατὰ τῆς  
Μάνης», op. cit., τ. Στ' (1925), σελ. 183 καὶ ἐπ. <sup>2</sup> Ας ὑπομνησθῇ ὅμως, ὅτι δ Πετρόμπετης

’Ανάγλυφον τὴν εἰκόνα τῆς θλιβερᾶς καταστάσεως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1826 παρέχει ὁ Φωτάκος, ὑπασπιστής τοῦ Θεοδ. Κολοκοτρώνη, εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ, ὡς αὕτη ἐνεφανίζετο εἰς τὴν Πελοπόννησον.<sup>2</sup>

Εἰς τὴν Στερεάν ‘Ελλάδα ἡ κατάστασις ἥτο δεινοτέρα, διότι ἡ ἀντίστασις ἐξησθέντες ἡ καὶ δὲν προεβάλλετο. Τὰ «προσκυνητάρια» τῶν καπεταναίων παρείχοντο ὡς δεῖγμα ὑποταγῆς εἰς τὸν Σουλτάνον. Οἱ μαχηταὶ δύως ἰδίως εἰς τὴν Πελοπόννησον δὲν ἐγκατέλειπον τὴν ἀντίστασιν των. Συνεχίζουν αὐτήν, ὑποχωροῦντες εἰς τὰς δρεινὰς περιοχάς, ἐκ τῶν ὅποιων συνεχῶς κατεπόνουν τὸν στρατὸν τοῦ Ἰμβραήμ, δότις ματαίως προσεπάθει ἀπὸ τοῦ 1827 νὰ γίνουν δεκτὰ τὰ «προσκυνητάρια» τῆς ὑποταγῆς καὶ νὰ λήξῃ ὁ Αγών. ’Αλλ’ ὁ Θεόδ. Κολοκοτρώνης, ἀεικύνητος, συνέχιζε τὸν ἀγῶνα, καταπονῶν τὸν Ἰμβραήμ, ἐμπνέων τὴν ἀντίστασιν τῶν μαχητῶν τοῦ Ἀγῶνος. Διετράνων τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς τὴν τελικὴν νίκην, διαλαλῶν καὶ πάντοτε μαχόμενος, δότι «ὁ Θεόδ. ἔδωσε τὴν ὑπογραφήν του για τὴν ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος καὶ δὲν τὴν παίρνει πίσω» (πρβλ. *Πέτρον Χάρη*, Νέα ‘Εστία, Χριστούγεννα 1970, σελ. 2). “Ας προστεθῇ, δότι ἄξια μνείας ἐν προκειμένῳ εἶναι καὶ τὰ ‘Ιστορήματα τοῦ Μνήμονος, ἃτινα ἔδημοςιευθῆσαν εἰς τὴν Ἐφημ. «‘Εστίαν» κατὰ τὸν μῆνα Σεπτέμβριον 1971, ὅπου ἔξιστορεῖται ἡ προσπάθεια τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη, ἵνα περισώσῃ τὸν Ἀγῶνα ἐπὶ Ἰμβραήμ.

Ο ἀγῶνα συνεχίζετο καὶ μετὰ τὴν ἀφίξιν τοῦ Κυβερνήτου καὶ ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Πελοποννήσου, διεξαγόμενος καὶ εἰς τὴν Στερεάν ‘Ελλάδα, ὅπου ἔδρα ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης. ‘Η ὑπὸ τὸν Δ. Ὑψηλάντην λαμπρὰ νίκη τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν 12ην - 14ην Σεπτεμβρίου 1829 εἰς τὴν μάχην τῆς Πέτρας τῆς

Μαυρομιχάλης δι’ ἐμπίστου του, εἰς τὸν ὅποιον εἶχε ἐμπιστευθῆ ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Ἰμβραήμ, εἶχε ἀποπειραθῆ νὰ δολοφονήσῃ τὸν Ἰμβραήμ. ‘Ο ἐμπιστος τοῦ Μπέη ἔφθασε εἰς τὸ στρατόπεδον, δότι ἥτο ὁ Ἰμβραήμ, ὑπέστη δύως ἔρευναν καὶ ἀνευρέθη τὸ δπλον τοῦ ἐμπίστου. Ἀφορέθη τὸ δπλον. Παρέδωσε τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὸν Ἰμβραήμ χωρὶς δύως νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν του. Σχετικῶς βλέπε *Σπ. Τρικούπη, Ιστ. Ἑλλ. Ἐπαν.,* τ. 3, σελ. 224, Δ. *Κοκκίνου*, op. cit., τ. 9, σελ. 192 καὶ ἐπ., Δ. *Βαγιακάκου*, op. cit., σελ. 71 καὶ ἐπ. καὶ ἀλλαχοῦ. ‘Ο προμηνησθεὶς ἐμπιστος τοῦ Μαυρομιχάλη ὠνομάζετο Παναγιώτης Χρυσανθόπουλος. “Ας προστεθῇ, δότι εἰς τὴν μάχην τοῦ Δηροῦ μεταξὺ ἀλλων γνωτικῶν διέπρεψεν ἡ ἡρωτική τοῦ Ἀγῶνος, ὀνόματι Σάρθιανα, ἡ Σπαρτιάτισσα, γνωστὴ ἐκ τῆς μάχης τοῦ Βαλτετού καὶ ἀλλαχοῦ. ‘Ἄξιοιλόγους ἡρωϊσμοὺς κατὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ Ἰμβραήμ εἰς τὴν Πελοπόννησον μεταξὺ ἀλλων βλέπε ἐν *Σ. Κουγέα, Ἡρωϊκὰ Κείμενα τοῦ Ἀγῶνος, Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας* τῶν ‘Αθηνῶν 28 (1953) [1954] σελ. 113 καὶ ἐπ. Τὴν κατὰ τοῦ ‘Αλμυροῦ ἐπικειμένην ἀπειλὴν τοῦ Ἰμβραήμ εἶχεν ἐκ Σκαρδαμούλης δι’ ἐγγράφου γνωστοποιήσει, μετ’ ἀλλων ὀπλαρχηγῶν πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην ὁ Νικόλαος Χριστέας τὴν 2ον Ιουνίου 1826. Καὶ ὁ Πετρόμυτης ἐν γνώσει τῆς ‘Ελληνικῆς Διοικήσεως εἶχε τὴν ἐπικοινωνίαν του μετὰ τοῦ Ἰμβραήμ.

2. Πρβλ. σχετικῶς μὲ τὴν δεινὴν κατάστασιν, εἰς τὴν ὅποιαν εἶχε περιέλθει ἡ συνεχίζουσα τὸν Ἀγῶνα ‘Ελλάς, Ἄλεξ. Δεσποτοπούλουν καὶ λοιπῶν, ‘Η Ἑλλάς ἐπὶ Καποδίστρια, Αθῆναι 1957, σελ. 15 καὶ ἐπ., ίδιως δὲ σελ. 18 καὶ ἐπ.

Βοιωτίας, ἡτις ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν μάχην τῆς Ἐλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, ἐτερμάτιζε τὸν στρατιωτικὸν ἄγῶνα, τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει πρὸ δύτῳ ἐτῶν τὸ Ἐθνος ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ Ἀλεξ. Ὅψηλάντου<sup>3</sup>. Ὁποίᾳ σύμπτωσις!

Εἰς Ὅψηλάντης, δὲ Ἀ. Ὅψηλάντης, ἥρχιζε τὸν στρατιωτικὸν Ἀγῶνα τῆς Ἐπαναστάσεως, ἔτερος δὲ ἀγνός, δ. Δ. Ὅψηλάντης, ἐτερμάτιζε τὸν ἄγωνιάδη Αγῶνα, 20 μῆνας ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Κυβερνήτου.

Ποίᾳ ὑπῆρξεν ὅμως ἡ κιρία δύναμις τοῦ ἀνεξηγήτου τούτου μεγάλου ἐθνικοῦ γεγονότος;

Καθ' ὅλην τὴν μακρὰν καὶ δεινὴν διάρκειαν τοῦ ἀνίσου Ἀγῶνος οἱ Ἐλληνες προσέφερον εἰς τὸν Ἀγῶνα δχι μόνον τὸ αἷμα των, ἀλλὰ καὶ τὰς ἰσχύας ἡ πλουσίας οἰκονομίας των, ἀντιμετωπίζοντες συνεχῶς δυσχερείας καὶ δολοπλοκίας.

Οὕτε εἶναι αἱ θυσίαι των εἰς αἷμα, οὕτε αἱ φορολογίαι, οὕτε αἱ συχναὶ εἰσφοραὶ καὶ τὰ ἐσωτερικὰ δάνεια, οὕτε οἱ ἔρανοι μεταξὺ τῶν Ἐλλήνων, ἐκ τῶν ὁποίων περιοριζόμεθα νὰ μνημονεύσωμεν τὸν εἰς τὸν Πλάτανον, τὴν ἴστορικὴν πλατεῖαν τοῦ Ναυπλίου, διὰ κήρυκος καλοῦντος πλουσίους ἢ πένητας, γενόμενον συγκινητικὸν ἔρανον τὴν 7ην Ἰουνίου 1826, οὕτε αἱ συνεισφοραὶ τῶν φιλεληνικῶν ὄργανωσεων ἢ τῶν φιλελήνων, ὡς τοῦ Λόρδου Βύρωνος καὶ τοῦ Ἐύναρδου, τῆς Εύρωπης ἢ τῆς Ἀμερικῆς, οὕτε αἱ λεῖαι τοῦ πολέμου, οὕτε τὰ δάνεια τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὰ ὁποῖα συνήφθησαν ὑπὸ ληστρικούς δρους<sup>4</sup>

3. ‘Ως γνωστόν, δὲ Ἀ. Ὅψηλάντης, ἀφοῦ τὴν 22αν Φεβρουαρίου 1821 διέβη τὸν ποταμὸν Προϊθον, ἔξέδωκε μετὰ δύο ἡμέρας, τὴν 24ην Φεβρουαρίου 1821, τὴν διακήρυξιν ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας ἀπὸ τὸ στρατόπεδον ἐν Ἰασίῳ, ἀπέβλεπε δέ, δτι θὰ μετέβαινεν εἰς τὴν Πελοποννήσον διὰ πλοίου ἐκ Τεργέστης πρὸς συνέχισιν τοῦ Ἀγῶνος. Διὰ τοῦτο ὁρθῶς ἐδέχθη δὲ Ἀκαδημαϊκὸς Δ. Ζακυνθινὸς εἰς τὸν Πανηγυρικὸν Λόγον του εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, δτι ἡ 24η Φεβρουαρίου 1821 εἶναι ἡ γενέθλιος ἡμέρα τῆς Ἐλληνικῆς Ἐλευθερίας καὶ Πρόδρομος τῆς 25ης Μαρτίου 1821. ‘Ο Λόγος οὗτος δὲν ἔχει μέχρι τοῦδε δημοσιευθῆ. ‘Ομως τὰ κύρια σημεῖα αὐτοῦ παρέχονται εἰς τὴν Ἐφημ. «Ἐλεύθερος Κόσμος» τῆς 8ης καὶ 9ης Ἰουλίου 1971.

4. Πρβλ. ἐκτενέστερον εἰς μελέτην τοῦ διαπρεποῦς Ἀμερικανοῦ Φιλέλληνος, περὶ οὗ εἰς τὴν σελίδα 150 γράφομεν, Σαμονῆλ Howē, ‘Ἡ σπατάλη τοῦ Ἐλληνικοῦ δανείου (χερδοσκοπίες καὶ καταχρήσεις), Ἰστορικὴ Ἐπιθεώρηση, μηνὸς Ὁκτωβρίου 1971, σελ. 71 καὶ ἐπ. Εἰς τὴν μελέτην αὐτῆν περιγράφονται τὰ δεινὰ καὶ αἱ ἀρεταὶ τῶν τε γυναικῶν καὶ ἀνδρῶν μαχητῶν τῆς ἀντιστάσεως εἰς τὰ βουνά τῆς Πελοποννήσου καὶ αἱ ἀνυπέρβλητοι θυσίαι αὐτῶν (ιμὲ τὸ χαραγόγελο τῆς ἐλπίδος), κατὰ τὴν ἔκφρασιν, τοῦ διαπρεποῦς Ἀμερικανοῦ. ‘Ο διαπρεπῆς Ἀμερικανὸς Χάσου ἐπεσκέψθη τὴν Ἐλλάδα κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος, ἔγραψε δὲ ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον: An Historikal Sketch of the Greek Revolution, New York 1828. Παραπέμπομεν ὁμοίως εἰς τὸ προμνησθὲν περιοδικόν, αὐτόθι, σελ. 67 καὶ ἐπ., ὅπου τὸ δόθρον τοῦ Μιχ. Λαμπρονίδη, ἀναφέροντος, δτι κατὰ τὸν προμνησθέντα ἔρανον εἰς τὸν Πλάτανον τοῦ Ναυπλίου μὲν ἐνθουσιασμὸν αἱ γυναικες προσέφερον ὅλα τὰ κοσμήματα αὐτῶν ἢ τοὺς δακτυλίους ἀρραβώνας των. ‘Αλλὰ συγκινησίας πράγματι συνέχει τὸν ἀναγνώστην τῶν δύο προμνησθέντων ἀρθρων. Ἐγράφη, δτι τὰ οἰκονομικὰ μέσα ἀποτελοῦν τὴν πρώτην γραμ-

καὶ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθοῦν λυσιτελῶς ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος καὶ νὰ καλύψουν τὰς δαπάνας του καὶ νὰ διασώσουν τὸ Μεσολόγγιον, ὡς καὶ νὰ ἀποτρέψουν τὰς ἐρημώσεις καὶ λεηλασίας τοῦ Ἰμβραῆμ εἰς τὴν Πελοπόννησον.

Βεβαίως καν δὲν ἀμφισβητεῖται, ὅτι τὸν Ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἐλήνων ὡφέλησαν αἱ κατονομαζόμεναι ἀνωτέρω πηγαὶ ἐσόδων. Ἀποτελοῦν δῆμος δευτερογενῆ συμβολὴν ἥτις θυσίαν ὑπὲρ τοῦ Ἀγῶνος. Γενικώτερον ὁ ἀναπτυχθεὶς Φιλελληνισμὸς ὡφέλησε τὸν Ἀγῶνα. Καὶ ὁ Φιλελληνισμὸς ἐπέ-χει δευτερογενῆ συμβολὴν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἐλληνικῆς Ἐλευθερίας, διότι, ἐκπηγάζων ἐκ τῶν ἀνυπερβλήτων θυσιῶν τῶν Ἐλλήνων καὶ ἐκ τοῦ δικαίου Ἀγῶνος αὐτῶν, ἐπηρέασε γενικώτερον τὴν Εὐρωπαϊκὴν καὶ Ἀμερικανικὴν κοινὴν γνώμην καὶ διὰ ταύτης ἐπηρέασε καὶ τὴν πολιτικὴν τῶν Ἰσχυρῶν Κρατῶν τῆς Εὐρώπης, τὰ δότοια ἀπετέλουν τὴν Ιερὰν Συμμαχίαν καὶ τὰ δότοια κατὰ τὴν ἔναρξιν καὶ κατὰ τὰ ἐλπιδοφόρα χρόνια 1821 - 1823 τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἐλλάδος ἔξεδήλωσαν ἀντίδρασιν κατὰ τοῦ δικαίου Ἀγῶνος τῶν Ἐλλήνων. Τελικῶς δῆμος ἡ ἀντίδρασις ἐκάμψθη. Καὶ εἰδικώτερον ἥτις τε ναυμαχία εἰς τὸ Ναυαρῖνον, ἥτις, ὡς γράφομεν ἀλλαχοῦ, ἐκ τυχαίου καὶ ἀπροόπτου γεγονότος ἐπῆλθε, ὡς καὶ ἥ τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Στρατηγὸν Maisou δρᾶσις εἰς τὴν Πελοπόννησον, δευτερογενῆ καὶ οὐχὶ πρωτογενῆ συμβολὴν συνιστοῦν εἰς τὴν διάσωσιν τοῦ Ἀγῶνος.

Καὶ ᾧνευ λοιπὸν τῶν περὶ οὖς δὲ λόγος ἀνωτέρω παραγόντων ἥ πηγῶν ἐσόδων δὲν Ἀγῶν δὲν θὰ ἔχανετο, καθ' ὃσον αἱ δευτερογενεῖς μορφαὶ ἐσόδων καὶ παράγοντες ἥ καὶ ἄλλως ἀπρόοπτα καὶ τυχαῖα γεγονότα ἥσαν ἀπόρροια καὶ προὶὸν μιᾶς ἄλλης πρωτογενοῦς δυνάμεως, ἐκ τῆς δότιας ἀντλοῦν καὶ ἐκκινοῦν καὶ ἥ δότοια διεμόρφωσεν τό τε κλῖμα καὶ τοὺς δρους διὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν δευτερογενῶν παραγόντων.

Πολὺ πιθανὸν ἥτο δῆμος, ὅτι ἥ Ἐλληνικὴ Ἐλευθερία, ἥτις, κατὰ τὸν στῖχον τοῦ Ἐθνικοῦ ἥμαν Ποιητοῦ Σολωμοῦ, εἶναι «ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη τῶν Ἐλλήνων τὰ ἱερά», θὰ ἀνέζη βραδύτερον ἥ καὶ θὰ ἀπῆτε καὶ νέας θυσίας, δεδομένου ὅτι ἥ δημιουργὸς πρωτογενῆς καὶ κυρία δύναμις τοῦ Ἀγῶνος ἀσφαλῶς θὰ ἔξωθει εἰς ἄλλα ἀπρόοπτα ἥ τυχαῖα γεγονότα, τελικῶς δὲ δῆμος εἰς τὴν ἀναβίωσιν τῆς Ἐλευθερίας.

Καὶ τὰ μέσα τοῦ Ἀγῶνος θὰ ἥσαν ὡς πάντοτε περιωρισμένα.

\* \* \*

μήν — the first line of defence — τοῦ πολέμου, ὡς διεκόπυττε καὶ κατὰ τὸν Α' Παγκόσμιον Πόλεμον δ τότε Πρωθυπουργὸς Lloyd George τῆς Μεγάλης Βρετανίας. Τὴν πρώτην γραμμὴν δῆμος τῆς ἀμύνης κατὰ τὸ 21 συνεκρότουν τὰ γυμνά ἥ πληγωμένα στήθη τῶν μαχητῶν τοῦ Ἀγῶνος, ὡς καὶ δέ Χάσου περιγράφει εἰς τὴν προμνησθεῖσαν πολύτιμον διὰ τὸν Ἀγῶνα τοῦ 21 μελέτην αὐτοῦ. Μεταξὺ ἄλλων, γράφει, ὅτι — πράγματι δὲ — μέλη ἐκ τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Λουδίου ἐκερδοσκόπουν εἰς βάρος τῆς δυστυχίας τῆς ἀγωνίζομένης διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἐλλάδος. Κριτικὴν περὶ τῶν δύο ἔξωτερικῶν δανείων ἀσκοῦμεν καὶ ἀνωτέρω ἐν σελ. 136 καὶ ἐπ., 173 καὶ ἐπ., καὶ 180 καὶ ἐπ.

"Οταν ἡ Κυβέρνησις τοῦ Ζαΐμη ἐζήτησε καταφύγιον εἰς τὸ Ναύπλιον, τὸ ποσὸν τοῦ Δημοσίου Ταμείου ἦτο μόλις 60 γρόσια.

Τὴν δην Ἱανουαρίου 1828, δταν ἐπίσης ὁ Κυβερνήτης Ἰω. Καποδίστριας ἀνέλαβε τὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἐλλάδος, ὁ τότε Ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν Π. Ν. Λοιδωρίκης εἰς λακωνικὴν ἔκθεσιν αὐτοῦ ἔγραψε πρὸς τὸν Κυβερνήτην «Ἐξοχώτατε, χρήματα δὲν ὑπάρχουσιν εἰς τὸ Δημόσιον Ταμεῖον», «ἀλλ' οὕτε ὅμως ὑπάρχει Ταμεῖον». «Οὐδὲ ἀκόμη ὑπάρχουν χρήματα», ἔγραψε ὁ Ὑπουργός, «ἴνα πληρώσω εἰς τοὺς κτίστας καὶ τοὺς ξυλουργοὺς τὰ ἔξοδα τῶν ἐπισκευῶν, αἵτινες ἐγένοντο εἰς τὸ οἰκημα, τὸ δποῖον κατέχει ἡ Ψυχλότης σας καὶ παρακαλῶ Αὔτὴν νὰ λάβῃ οἶκον περὶ τῶν ἀνθρώπων τούτων, οἵτινες ἀπαιτοῦσι τὰ ἡμερομίσθιά των».

'Η ἀνένδοτος, ἀκατάβλητος καὶ ἀδούλωτος ὅμως Ἐλληνικὴ ψυχὴ ἥρχισε καὶ συνέχισε τὸν ἄγωνα ἀσπλος καὶ ἀπορος. Καὶ τὴν δύναμιν της ὁραματίζεται ὁ Ποιητής:

'Η δύναμίς σου εἶναι ἀπέραντη  
ὡς τὸ πέλαγος ποὺ φουσκώνει ἀδιάκοπα  
τὸ κῦμα τ' ἀνδρειωμένο...

Καὶ πράγματι, ἐν μέσῳ συνεχῶν δολοπλόκων συνθηκῶν, γνώρισμα τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821 εἶναι, δτι ἦτο ἄγων καθολικός, ἄγων ὅλων τῶν Ἐλλήνων, πλουσίων καὶ πτωχῶν, ἄγων δηλαδὴ τῆς Χέρσου Ἐλλάδος καὶ τῶν Θαλασσῶν τῶν ἀτρομήτων ναυτικῶν της, διεξαγόμενος ἐν μέσῳ συνεχῶν δυσχερειῶν καὶ ἀντιδράσεων, πάντοτε ὅμως συνεχιζόμενος καὶ μὴ διακοπτόμενος εἰς τὴν πάλην του πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἐλευθερίας, εἰς τὴν ὄποιαν ἀπέβλεπε καὶ εἰργάζετο ἀδιάκοπα ὁ τε ὑπόδουλος "Ἐλλην καὶ τὰ ἐν διασπορῷ ἀνὰ τὸν κόσμον Τέκνα τῆς Ἐλλάδος καθ' ὅλην τὴν μακρὰν διάρκειαν τῆς ὑποταγῆς εἰς τὸν πανίσχυρον Κατακτητήν, δστις ὡς Βράχος κατεπίεζε καὶ κατέπνιγεν εἰς τὴν Γῆν τῆς Ἐλλάδος τὰ δῶρα τῆς Ἐλευθερίας.

\* \* \*

Καὶ δὲν εἶναι ἀσχετον τὸ γεγονός, καθ' ὃ εἰς τὰς δεινὰς τοῦ Ἀγῶνος περιπτείας, ἀνεῦρε τελικῶς ἡ ἀγωνιζομένη Ἐλλάς, περιελθοῦσα εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἐν μέσῳ ἀπελπιστικῆς καταστάσεως, τὸν ἀξέιδιον αὐτῆς Κυβερνήτην Ἰω. Καποδίστριαν, δστις ἀνεπτέρωσε τὸ ἀγωνιζόμενον "Εθνος. "Αμα τῇ ἀναλήψει ὑπὸ τούτου τῆς ἔξουσίας ἡ Βουλὴ αὐτοδιελύθη τὴν 18ην Ἱανουαρίου 1828 δυνάμει τοῦ Ψηφίσματος ΝΗ' τῆς 18ης Ἱανουαρίου 1828. Συνεκέντρωσεν εἰς τὸ πρόσωπόν του τὴν Νομοθετικὴν Ἐξουσίαν, βοηθούμενος καὶ ὑπὸ Εἰδικοῦ Συμβουλίου, δπερ μετωνομάσθη Πανελλήνιον. (α)

(α) Ἀπηρτίζετο τοῦτο ἔξ 27 μελῶν καὶ ἐνὸς Γραμματέως τῆς Ἐπικρατείας, (δστις ἦτο

Αλλὰ χωρὶς νὰ ὑποτιμῶμεν τὴν συμβολήν του, ὁ κύριος συντελεστῆς τῆς τελικῆς νίκης δὲν ὑπῆρξαν οὕτε τὰ ὄλικὰ μέσα τῆς διεξαγωγῆς τοῦ πολέμου, οἷα ἡσαν, οὕτε ἄλλος κύριος παράγων.

Αλλὰ τίς ὑπῆρξεν ἡ κυρία πηγὴ τῆς χρηματοδοτήσεως τοῦ Ἀγῶνος καὶ ὁ κύριος συντελεστῆς τῆς ἀνακτήσεως τῆς ἐλευθερίας;

Τιμῆρος ἡ ἀκαταμάχητος δύναμις καὶ ἡ ἀπέραντος θέλησις τῆς ἀδούλωτου ψυχῆς τῶν Ἑλλήνων μαχητῶν τοῦ 1821 πρὸς ἀνάκτησιν τῆς Ἐλευθερίας. Καὶ αἱ θυσίαι τῶν μαχητῶν τοῦ Εἰκοσιένα ἡσαν ἀνυπέρβλητοι. Ἡ ἀπελευθερωθεῖσα Ἑλλὰς ἐνεφάνιζε χῶρον ἀπεράντον καταστροφῆς, περιέσωσεν ὅμως τὸν Ἀγῶνα.

Πράγματι, ὡς γράφει<sup>5</sup> ὁ φιλέλλην Jurien de La Gravière, ἡ Ἰστορία δὲν ἔχει ἄλλα παραδείγματα τόσον τεραστίων θυσιῶν, ὁδυνηρῶν δοκιμασιῶν καὶ τόσης τόλμης, καρτερίας καὶ θελήσεως τῶν ὅσων ἐπέδειξεν ἡ ἀδούλωτος ψυχὴ τῶν Ἑλλήνων τοῦ 1821. Διὰ τοῦτο ἀκόμη δικαίως ἐγράφη, δτι τὸ Εἰκοσιένα εἶναι τὸ μέγα γεγονός τοῦ 19ου αἰώνος καὶ ὅσον ἀπομακρυνόμεθα χρονικῶς ἀπὸ τὴν μεγάλην ἐποχὴν τοῦ Εἰκοσιένα, τόσον καὶ καθαρότερον φαίνεται τὸ νόημά της<sup>6</sup>. Ἡ εὑψυχία τῶν Ἑλλήνων τοῦ 1821 καὶ ἡ σιδηρὰ θέλησις αὐτῶν πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας των, ὑποτιμήσασα τὴν σημασίαν τοῦ οἰκονομικοῦ παράγοντος ὡς συντελεστοῦ εἰς τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου, δὲν ἐκάμφθη ἐν μέσῳ ἐνὸς ἀνίσου ἀγῶνος κατὰ πανισχύρου Δυνάστου. Καὶ δι' ὅλης τῆς ὁρμῆς των συνέχιζον καὶ ὡς τὸ κῦμα «ἡμέρᾳ καὶ νύχτα ἐσκαπτον τὸ Βράχο τοῦ γιαλοῦ». Ἀκόμη δὲ καὶ κατὰ τὰ ἀγωνιώδη χρόνια τοῦ ἀγῶνος ἡ ἀντίστασις ἀδιάκοπος συνεχίζετο.

Κατὰ ταῦτα ἡ Ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος ἀποτελεῖ ἐν γεγονός, τὸ ὁποῖον μόνον ἡ δύναμις τῆς ψυχῆς τοῦ Ἑλληνος Μαχητοῦ δύναται νὰ ἐρμηνεύσῃ, συμφώνως πρὸς τὸν στίχον τοῦ ἐμπνευσμένου ποιητοῦ Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου:

*Βράχε, θὰ πέσης, ἔφθασεν ἡ φοβερὴ σου ὥρα!*

δ Σπυρ. Τρικούπης, προσυπογράφων τὰ ψηφίσματα καὶ τὴν ἀλληλογραφίαν). Κατὰ Ἰούλιον 1829, δτε τὸ Πανελλήνιον ἔπαινος τὰς ἑργασίας του, συνῆλθεν ἡ Δ' ἐν "Ἀργει Ἐθνικὴ Συνέλευσις. Ὡς γράφομεν ἀλλαχοῦ, τὸ Πανελλήνιον ἀπό τινος ἀπόψεως ὑπενθυμίζει τὴν Συμβουλευτικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς νῦν Κυβερνήσεως Γ. Παπαδοπούλου. Ἀλλ' ὑπενθυμίζομεν καὶ τὴν πρόσφατον ἑργασίαν τοῦ Γ. Νάκου, Αἱ δημοσιονομικαὶ ρυθμίσεις τῶν «τοπικῶν» Πολιτευμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821. Τιμητικὸς Τόμος Π. Β. Δερτιλῆ, Θεσσαλονίκη 1971.

5. Βλέπε σχετικῶς Jurien de La Gravière, Ἰστορία τοῦ ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνος, κυρίως τοῦ ναυτικοῦ (μετάφρασις Κ. Ράδου), Ἀθῆναι 1894, σελ. 53.

6. Βλέπε Ἀκαδημαϊκοῦ I. N. Θεοδωρακοπούλου, Τὸ νόημα τῆς Ἑλληνικῆς Ἐλευθερίας, (Πανηγυρικὸς λόγος), Ἀθῆναι 1957.

## ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ . . . . .	Σελ. 77
--------------------	---------

### ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι

#### Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ ΓΕΝΙΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΙ

α) Εἰσαγωγικαὶ τινες ἀπόψεις . . . . .	» 80
β) Ἡ οἰκονομία τοῦ ὑποδούλου "Ἐλληνος ἐπὶ Τουρκοκρατίας, ιδίως κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας . . . . .	» 81
γ) Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία, ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκησις καὶ τὰ παραχωρηθέντα προνόμια . . . . .	» 83
δ) Ἡ ἐπίδοσις εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιοτεχνίαν ὑπὸ τοῦ ὑποδούλου Ἐλληνινοῦ πληθυσμοῦ ὡς στοιχεῖον βελτιώσεως τῆς οἰκονομίας του . . . . .	» 86
ε) Ἡ Συνθήκη τοῦ Πασάροβιτς τῆς 21ης Ἰουλίου 1713 καὶ ἡ Συνθήκη τοῦ ἔτους 1774 ἐν Κιουτσούκ - Καΐναρτζῆ . . . . .	» 89
στ) Ἡ μεγαλυτέρα ἀνάπτυξις τῶν Ναυτικῶν Νήσων καὶ ἡ ἔμψυχος προπαρασκευὴ τοῦ Ἀγῶνος . . . . .	» 90
ζ) Τελικαὶ τινες ἀπόψεις . . . . .	» 93

### ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ

#### ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ ΤΟΥ 1821 ΓΕΝΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ

Α'. Εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις κυρίως δημοσιονομικοῦ χαρακτῆρος . . . . .	» 95
Β'. Οἱ Προϋπολογισμοὶ κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἡ κατάστασις τῶν διαχειρίσεων των . . . . .	» 99
α) Αἱ δημοσιονομικαὶ διατάξεις τῶν Συνταγμάτων τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ περὶ τινῶν ψήφισμάτων . . . . .	» 99
β) Τελικαὶ παρατηρήσεις . . . . .	» 106
γ) Ὁ πρῶτος Προϋπολογισμὸς τοῦ οἰκ. ἔτους 1823-24, τὰ ἀναγραφόμενα ἔσοδα καὶ ἔξοδα εἰς αὐτὸν καὶ τὸ προκύπτον ἔλλειμμα . . . . .	» 107
δ) Ἡ μὴ τήρησις τῶν διατάξεων τῶν Συνταγμάτων τῆς Ἐπαναστάσεως ἐν σχέσει μὲ τὴν ψήφισμαν τοῦ Προϋπολογισμοῦ, δὲ ἀνεπαρκῆς ἔλεγχος τῶν δημοσίων διαχειρίσεων κατὰ τὰς τρεῖς περιόδους τῆς Προσωρινῆς Διοικήσεως τῆς Ἐλλάδος . . . . .	» 110
ε) Ἡ κατὰ τὰ ἔτη τῆς Ἐπαναστάσεως πορεία τῶν ἔξοδων καὶ ἔσόδων τῆς	

μαχομένης 'Ελλάδος, περὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν πόρων τοῦ μαχομένου 'Εθνους καὶ ἡ ἀσκηθεῖσα κριτικὴ . . . . .	Σελ. 113
<b>στ)</b> Σύγκρισις τοῦ συνόλου τῶν ἐσόδων πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἔξόδων τοῦ 'Αγῶνος κατὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς Λογιστικῆς 'Επιτροπῆς τοῦ Πανελλήνιου τὴν ὑποβληθεῖσαν εἰς τὴν τῆς 18ης 'Ιουλίου 1829 συνεδρίασιν τῆς ἐν 'Αργει Δ' 'Εθνικῆς Συνελεύσεως . . . . .	» 116
<b>ζ)</b> Διαπιστώσεις καὶ συμπεράσματα ἐκ τῶν δύο προμνησθεισῶν ἔκθεσεων σχετικῶν μὲ τὰ ἐλλείμματα τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ 'Αγῶνος . . . . .	» 119
<b>η)</b> Τὸ ύψος τῶν ἐσόδων καὶ ἔξόδων τῆς 'Επαναστάσεως τοῦ 1821 ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δύο προμνησθεισῶν ἔκθεσεων τῆς 11ης 'Απριλίου 1827 ( <i>Μάμουκα, ἔνθ' ἀνωτ., Α', σ. 154 καὶ ἑπ.</i> ), ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἔξοδα καὶ τῆς 18ης 'Ιουλίου 1829 ( <i>Μάμουκα, ἔνθ' ἀνωτ., τ. XI, σελ. 657</i> ) ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἔξοδα	» 122
<b>θ)</b> Ηπαρτηρήσεις καὶ κρίσεις περὶ τῆς διαχειρίσεως τῶν Οἰκονομικῶν τοῦ 'Αγῶνος . . . . .	» 124
<b>ι)</b> Τὰ ἔξοδα καὶ τὰ ἔξοδα τῆς 'Επικρατείας ἀπὸ τοῦ 'Ιανουαρίου 1828 ἕως 30ῆς 'Απριλίου 1829, ὡς καὶ ὁ δεύτερος Προύπολογισμὸς τῶν ἐσόδων καὶ ἔξόδων τοῦ οἰκ. ἔτους 1829-30 . . . . .	» 127
<b>Γ'.</b> Τὸ Φορολογικὸν Σύστημα τῆς ἀγωνιζομένης 'Ελλάδος καὶ τὰ ἔσοδα ἐκ τῆς Φορολογίας . . . . .	» 131
<b>α)</b> Γενικὰ περὶ τῶν παραγόντων, οἵτινες ἐπηρεάζουν τὴν διαμόρφωσιν τοῦ φορολογικοῦ συστήματος ἐνὸς κράτους . . . . .	» 131
<b>β)</b> 'Η φορολογία διαρκούσης τῆς περιόδου τοῦ 'Αγῶνος . . . . .	» 133
<b>γ)</b> Τὰ ποσὰ ἐκ τῆς φορολογίας κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 'Αγῶνος . . . . .	» 135
<b>Δ'.</b> Τὰ ἔσοδα ἐκ δανείων καὶ ἀναγκαστικῶν εἰσφορῶν . . . . .	» 136
<b>α)</b> Τὰ ἔσοδα ἐκ τῶν δύο ἔξωτερικῶν δανείων τοῦ ἔτους 1824 καὶ 1825 . .	» 136
<b>β)</b> Τὰ ἔσοδα ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν δανείων καὶ ἀναγκαστικῶν εἰσφορῶν . .	» 140
<b>Ε'.</b> Αἱ ἔκούσιαι εἰσφοραὶ ἐκ μέρους τῶν 'Ελλήνων καὶ φιλελλήνων . . . . .	» 142
<b>α)</b> Αἱ ἔκούσιαι εἰσφοραὶ τῶν 'Ελλήνων . . . . .	» 142
<b>β)</b> Αἱ εἰσφοραὶ καὶ οἱ ἔρανοι ἐκ τοῦ ἔξωτερικοῦ . . . . .	» 146
<b>ΣΤ'.</b> Τὰ ἔσοδα ἐκ τῶν λειῶν πολέμου καὶ λότρων . . . . .	» 153
<b>Ζ'.</b> Τὰ ἔσοδα ἐκ τῶν ἔθνικῶν κτημάτων καὶ ἡ περὶ αὐτῶν Νομοθεσία . .	» 157
<b>1. Σ</b> θνικῶν κτημάτων καὶ Γραμματί . . . . .	» 157
<b>α)</b> Τὸ ἐκ τούτων ἔσοδον . . . . .	» 158
<b>β)</b> Προσδιορισμὸς τῆς ἐννοίας τῶν ἔθνικῶν κτημάτων καὶ διατάξεις ἀφορῶσαι αὐτὰ . . . . .	» 159
<b>γ)</b> Γενικαὶ διατάξεις ἀφορῶσαι τὰ ἔθνικά κτήματα κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 'Αγῶνος . . . . .	» 160
<b>δ)</b> 'Ο χαρακτὴρ τῆς ἀσκουμένης ἐν προκειμένῳ πολιτικῆς . . . . .	» 162
<b>ε)</b> 'Ο τρόπος διαχειρίσεως τῶν ἔθνικῶν κτημάτων . . . . .	» 163
<b>στ)</b> 'Η ἔκτασις τῶν ἔθνικῶν κτημάτων καὶ τελικαὶ τινες ἀπόψεις . . . . .	» 164
<b>2. Τ</b> ελικαὶ ἀπόψεις καὶ Πηγαὶ . . . . .	» 165

### ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ III

**ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΠΟΦΕΙΣ  
ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΤΩΝ ΕΣΟΔΩΝ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ.  
ΤΙΝΑ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΟΜΙΣΜΑΤΟΣ.  
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ**

α) Εἰσαγωγικαὶ Παρατηρήσεις . . . . .	Σελ. 168
β) Κρίσεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν φορολογίαν καὶ τὰ ἐξωτερικὰ δάνεια καὶ εἰσφορὰς	» 169
γ) Ἐσοδα ἐκ τῶν ἔθνικῶν κτημάτων . . . . .	» 169
δ) Τὸ νόμισμα κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Ἀγῶνος καὶ ἡ ὑποτίμησις αὐτοῦ . . . . .	» 171
ε) Ἡ προσφυγὴ εἰς τὰ ἐξωτερικὰ δάνεια . . . . .	» 173
στ) Ἀπόψεις ὅσον ἀφορᾷ τὰς λείας πολέμου . . . . .	» 175

### ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ IV

**ΑΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑΙ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΣ ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ.  
ΤΙΝΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΤΟΥ ΝΑΥΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΟΣ.  
ΤΟ ΝΑΥΤΙΚΟΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΤΟΥ ΝΑΥΑΡΧΟΥ ΚΟΧΡΑΝ.  
Η ΑΓΩΝΙΩΔΗΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ Η ΑΠΟΔΟΣΙΣ ΤΗΣ**

α) Περὶ μισθῶν καὶ δργανώσεως τοῦ στρατοῦ . . . . .	» 180
β) Ὁ Κόχραν καὶ ἡ μὴ λυσιτελῆς χρησιμοποίησις Ἰδίως τοῦ β' ἐξωτερικοῦ δάνειου . . . . .	» 184
γ) Σύντομοι κρίσεις . . . . .	» 186
δ) Ὁ ναυτικὸς Ἀγών, αἱ ἀνυπέρβλητοι θυσίαι Ἰδίως τῶν τριῶν Νήσων εἰς τὸν Ἀγῶνα, ἡ ἀντίστασις ὑπὲρ τῆς διασώσεως του καὶ Διεθνεῖς τινες πράξεις . . . . .	» 188
ε) Συμπεράσματά τινα . . . . .	» 193

### ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ V

**ΠΟΙΑ ΤΑ ΒΑΡΗ ΤΟΥ ΑΓΩΝΟΣ.  
ΑΙ ΕΞ ΑΥΤΩΝ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ**

α) Εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις καὶ ἀπόψεις . . . . .	» 197
β) Προσδιορισμὸς τῶν χρονικῶν περιόδων τῶν χρησιμοποιουμένων στατιστικῶν . . . . .	» 198
γ) Ἀπώλεια ἐσόδων, μὴ ἀναγραφομένων εἰς τὰ βιβλία τῆς μαχομένης Ἐλλάδος . . . . .	» 199
δ) Αἱ ἀξιώσεις τῶν τριῶν Νήσων ἡ ἄλλως τὸ πρὸς αὐτὰς χρέος . . . . .	» 201
ε) Αἱ συντάξεις καὶ ἄλλαι παροχαὶ εἰς τοὺς ἀγωνιστὰς τῆς Ἐπαναστάσεως	» 303
στ) Τὸ κατ' ἔκτιμησιν συνολικὸν βάρος καὶ ἐπιπτώσεις . . . . .	» 204
ζ) Ἡ καταβληθεῖσα ἀποζημίωσις . . . . .	» 207
<b>ΕΠΙΛΟΓΟΣ . . . . .</b>	<b>» 209</b>
<b>ΠΙΝΑΞ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ . . . . .</b>	<b>» 215</b>